

VÝVOJ SLOVANSKÝCH A GERMÁNSKÝCH NOMINÁLNÍCH PARADIGMAT

Slezská univerzita v Opavě

VÝVOJ SLOVANSKÝCH A GERMÁNSKÝCH NOMINÁLNÍCH PARADIGMAT

Roman Sukač

Vedoucí autorského kolektivu

Slezská univerzita v Opavě

2015

Recenzovali:

PhDr. Aleš Bičan, Ph.D

PhDr. Ondřej Šefčík, Ph.D

Vznik a vydání publikace podpořil grant Slezské univerzity v Opavě SGS/12/2014

© Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, 2015

ISBN

Obsah

Úvod	1
I. Problémy nominální deklinace	2
I.1. Kumulativní (portmanteau) morfémy	2
I. 2. Pád	6
I.2.1. Izomorfismus	8
I.2.2. Synkretismus	9
I.3. Paradigmata	11
I. 3.1. Flektivní identita	14
I.3.2. Statická a dynamická morfologie	14
I.3.3. Optimální paradigmata	14
I.3.4. Defektivita	15
I.3.5. Vztah mezi paradigmatickou defektivitou a pádovým synkretismem	16
I.3.6. Flektivní tvary v mysli	17
II. Praindoevropská nominální paradigmata	18
II.1. Atematická deklinace	18
II.2. Tematická deklinace	22
III. Slovanské jazyky	24
III.1. Obecná charakteristika slovanských jazyků z hlediska nominální morfologie	24
III.1.1. Jery a vokalické alternace	25
III.1.2. Typy praslovanských paradigmat	28
III.1.3. Kategorie čísla	29
III.1.4. Kategorie rodu	32
III.1.5. Kategorie životnosti	32
III.1.6. Kategorie pádu	34
III.2. Vývoj kategorie pádu od praslovanštiny	36
III.2.1. Vliv kategorie rodu na kategorii pádu (změna pádových koncovek)	42
III.2.2. Vývoj jednotlivých deklinací	42
IV. Deklinační systémy jednotlivých slovanských jazyků	75
IV.1. Od praslovanštiny k moderní češtině	75
IV.2. Slovenština	91
IV.3. Od praslovanštiny k polštině	96
IV.4. Lužická srbština	104

IV.5. Ruština.....	110
IV.6. Ukrajínština	121
IV.7. Běloruština.....	128
IV.8. Slovinština	134
IV.9. Chorvatština.....	140
IV.10. Bulharština.....	145
V. Germánské jazyky	148
V. 1. Obecná charakteristika germánských paradigmat	148
V.1. Pragermánská nominální paradigmata.....	150
VI. Deklinační systémy jednotlivých germánských jazyků	156
VI.1.Gótština	156
VI.2. Od starohornoněmčiny k moderní němčině	163
VI.2.1. Starohornoněmčina	163
VI.2.2. Středohornoněmčina	169
VI.2.3. Nová němčina	174
VI.3. Angličtina	181
VI.3.1. Stará angličtina	181
VI.3.2. Střední angličtina	190
VI.4. Holandština.....	195
VI.5. Skandinávské jazyky	199
VI.5.1. Islandština	203
VI.5.2. Dánština	221
VI.5.3. Norština.....	224
VI.5.4. Švédština.....	226
VII. Závěr	229
Literatura	232

Úvod

V této práci se zabýváme vývojem nominální deklinace ve slovanských a germánských jazycích s užším zaměřením na substantiva.

V první části pojednáváme o některých obecných aspektech popisu deklinačních systémů. Morfologii chápeme jako autonomní modul. Při popisu paradigmatických systémů vycházíme z některých teorií nejnižší úrovně morfematické, dále problematiky pádu a nakonec popisu celých paradigmat. Ne všechny teorie poskytují ucelený pohled. Obecný popis teorie paradigmatu vyžaduje typologicky širší záběr, než jsou jen slovanské a germánské jazyky.

Druhá část textu je věnována popisu praindoevropské deklinace jako výchozího rekonstruovaného základu, z něhož se slovanské a germánské jazyky vyvinuly. Vycházíme ze standartního modelu Erlangenské školy a její typologie akcent-ablautových atematických paradigmat a problematiky tematických paradigmat.

Třetí oddíl je zaměřen na vývoj slovanské deklinace a popis deklinačních systémů jednotlivých slovanských jazyků. Uvádíme obecnou charakteristiku slovanských jazyků z hlediska nominální (substantivní) morfologie, samozřejmě zaměřenou na deklinaci. Podrobně se věnujeme vývoji praslovanské nominální deklinace. Uvádíme rovněž deklinační paradigmata většiny slovanských jazyků. S historického vývoje podrobněji pojednáváme o vývoji češtiny, ruštiny a polštiny. Vynechána je pouze makedonština, jejíž deklinační systém je velmi podobný bulharštině.

Čtvrtá část pak pojednává o pragermánské deklinaci a deklinačních typech germánských jazyků. Stručně je popsán rekonstruovaný deklinační stav pragermánštiny. Následuje přehled deklinačních systémů jednotlivých germánských jazyků. Vynechána je faerština, jejíž systém je podobný islandskému. Historický vývoj je podrobněji popsán u němčiny, angličtiny a islandštiny.

Závěr obsahuje zhodnocení výsledků a nástin dalšího zkoumání.

I. Problémy nominální deklinace ¹

Chceme-li popsat vývoj nominálních paradigmat v indoevropských jazycích, je třeba si si uvědomit několik předpokladů. Předpokládáme, že morfologie je autonomní modul jazyka a také nominální paradigmata jsou autonomní jednotky, které je možné popisovat bez nutného přesahu do syntaxe. Mimoto nás zajímá, jak jsou gramatické kategorie reprezentovány v pádových tvarech a zda existuje teoretický model jejich popisu. Ve vývoji nominální flexe pozorujeme pádový synkretismus a klademe si otázku, proč k němu dochází a jakým způsobem ovlivňuje tvar paradigmat. Dále, jestliže jsou paradigmata autonomními jednotkami morfologie, je nutné se zaměřit na to, které pády jsou klíčové pro zařazení slova do určitého paradigmatického typu.

O těchto otázkách je vhodné pojednat hierarchicky. Jako nejnižší úroveň existuje reprezentace gramatických kategorií v morfémech a problém kumulativního morfému. Další úrovní je chování koncových morfémů v pádech. A konečně nejvyšší úroveň znamená sumu pádů, tedy tvar paradigmatické křivky.

Komplexní popis této problematiky není v této publikaci možný. Proto se zaměřujeme jen na některé aspekty, které mohou být při popisu vývoje nominálních deklinací slovanských a germánských jazyků brány do úvahy.

+

I.1. Kumulativní (portmanteau) morfémy

Kumulativní morfémy jsou morfémy, v nichž je realizována jedna nebo více gramatických kategorií. Například koncové *-e* v německém *leb-e* "žiju" v sobě kumuluje 1. osobu singuláru a současně přezens. Obě gramatické kategorie jsou přítomny v jednom morfému. Podobně české *-a* v *hlín-a* v sobě kumuluje informace, že nominální tvar je v nominativu, v singuláru a že je to femininum. Gramatické kategorie pádu, čísla a rodu jsou vyjádřeny jedním morfémem. Tyto morfémy jsou nositeli informací, které by teoreticky mohly být vyjádřeny individuálními morfémy. Typologicky je možné tento jev pozorovat jak v indoevropských, tak v neindoevropských jazycích. Tak v tamilském *āRu-kaḷ-ai* "řeka-PLUR-Ak" předchází sufix vyjadřující kategorii čísla sufixu označujícím kategorii pádu (Blake 2004: 105). Opačné pořadí nacházíme v arménském *amawk* "rok-Inst-PLUR", kde sufix pro označení kategorie pádu předchází sufixu vyjadřujícímu kategorii čísla. Také

¹ Sukač 2014.

kategorie rodu může být vyjádřena zvláštním morfémem. Tak je tomu například v semitských jazycích, např. akkadské *šarr-āt-um* "královna-FEM-Nom-SING, kde sufix *-āt-* označuje femininum. V češtině máme typicky rodové sufixy také, například u substantiv činitelských *uči-tel-0*, kde *-tel* nese kategorii "Mask" a *-0* v sobě kumuluje "Nom-SING. Naopak ve tvaru *uči-tel-ka* je *-ka* kumulativní morfém obsahující kategorie pádu, rodu a čísla.

Dekompozice morfému je problematická také v popisu ablautu. Je vhodnější ukázat tyto komplikace při popisu slovesných tvarů, ačkoliv nominální tvary mají v paradigmatu ablaut také, např. řecky *pa-tér* x *pa-tér-a*.

Typickým příkladem komplikací, na které při popisu ablautu narážíme, jsou synchronně nepravidelná germánská silná slovesa. Na příkladu německého *gab* a anglického *gave* můžeme ukázat, jak je možné analyzovat ablaut v těchto tvarech.² Máme několik možností:

1) *Gab* a *gave* jsou brány jako samostatné morfémy. To ovšem vede k nárůstu neproduktivních a izolovaných morfémů v jazykovém systému. Synchronně také nelze vysvětlit jak a kdy takové morfémy korespondují s funkčně stejnými tvary jiných silných sloves, jako např. německému *schrie*, anglickému *cut* nebo dentálními sufixy slabých sloves: německé *arbei-t-e*, anglické *invite-d*. Není jasné, zda všechny tyto morfémy označující kategorii času (préteritum) brát jako alomorfy.

2) *Gab* a *gave* jsou kumulativní morfémy. To znamená, že synchronně jsou reprezentacemi morfémů *geb-en*, *give* a preteritního dentálního sufixu *-et/-ed*. Kumulativní morfém je zde tvořen fúzí kořene a markeru préterita. Toto vysvětlení by platilo na většinu nepravidelných sloves, ale bohužel selhává v supletivních tvarech typu *bin-war/is-was*.

3) *Gab* a *gave* jsou alomorfy od *geb-en* a *give* kombinované s nulovým alomorfem preteritního dentálního sufixu. Toto vysvětlení je možné, ale přináší nadbytečnou komplikaci. Nejdříve musí být slovní báze kombinovaná s alomorfem preteritního sufixu (tedy s nulou) a pak se kořenová slabika změní ablautem. Synchronně chybí pro tuto změnu jakákoliv motivace.

4) *Gab* a *gave* jsou diskontinuální morfémy *g...b/g...v*, které jsou vytvořeny z bází *geb-en* a *gave* a infixu *-a-*. Tato interpretace se ale podobá templatické morfologii známé ze semitských jazyků, kde výsledný morfologický tvar je kombinací statického konsonantického skeletu a proměnlivého slabičného jádra. Templatická morfologie je ovšem na indoevropské jazyky neaplikovatelná.

² Hocket 1954, Spencer 1991: 49-50.

5) *Gab* a *gave* jsou alomorfy *geben* a *gave*. Tím ovšem není vysvětleno nic, protože pro danou alomorfii chybí synchronní morfologická motivace.

Strukturalistická teorie *Item-and-arrangement*, která stále dominuje v historické lingvistice, by předpokládala, že máme sumu morfémů, které jsou generovány jazykovými pravidly. V uvedených příkladech by to bylo pravidlo přidělení příznaku [+préteritum] k tvarům *geben* a *gave*, který by pak vybral alomorfy *gab* a *gave*.

Tyto procesy nám ovšem nic neříkají o fúzi gramatických kategorií vyjádřených kumulativními morfémy. V případě ablautu se ovšem vždy můžeme vyhnout synchronní problematičnosti tím, že uvedený ablaut silných sloves je historický jev označující préteritum.

Problém kumulativních morfémů můžeme pozorovat nejen u substantiv a sloves, ale také u adjektivních tvarů. Český tvar *hezk-ému* "DAT-Masc/Neut-SING-ADJ nebo německý tvar *dies-em* "DAT-Masc/Neut-SING-DET chápeme jako fúzi čtyř gramatických kategorií v jednom morfému. Jedna forma zde odpovídá několika funkcím. Z hlediska strukturalistické morfologie je tento problém neřešitelný.

Strukturalistická morfologie předpokládala, že základní jednotkou morfologie je morfém. Realizací morfému měl být morf. To ovšem přesně platí pouze pro aglutinační jazyky, kde korespondence morfém-morf je jednoznačná. Každá gramatická kategorie. Například turecké *ellerimde*, kde *el-* je "ruka", *-ler-* "PLUR", *-im* "PERS-1.PLUR", *-de* "PREP-Lok". Podobně v lugandštině (jazyková skupina Niger-Kongo) *tulilaba*, kde *tu-* "PRON-1.PLUR", *-li-* "TENSE-FUT", *-laba* "vidět" (Katamba & Stonham 2006: 60). Ve flektivních jazycích není často možné izolovat určité realizace morfémů. Například v uvedeném německém *leb-e* není možné určit, která část sufixu *-e* označuje kategorii osoby a která je určena pro singulár. Podobně německé *Hund-e* nevíme, kde v sufixu *-e* je obsaženo označení plurálu a kde vyjádření maskulina.

Opakem kumulativních morfémů (kdy jedna realizace ukazuje více gramatických kategorií) jsou situace, kdy jedna gramatická kategorie je realizována několika morfémy. Typickým příkladem jsou některé slovesné tvary. Německé minulé participium *geschrieben* obsahuje tři morfémy *ge-*, *-ie-*, *-en* signalizující [+minulé participium]. Podobně také latinské perfektum *rēxī* "vládl jsem", kde *-ē-*, *-s-*, *ī-* jsou markery perfekta, přičemž *ī-* je rovněž kumulativní morf vyjadřující tři gramatické kategorie - osobu, číslo a čas. Synchronně by bylo možné uvažovat o tom, že *-ē-* a *-s-* jsou zde alomorfy morfému *-v-* v *amāvī* "miloval jsem". Tím ovšem není nijak řešen problém redundantnosti těchto morfémů.

V teorii Word-and-Paradigm je základní jednotkou morfologie slovní tvar. Ten se skládá z morfémů, ale ty samy o sobě základními jednotkami nejsou. Na úrovni paradigmát a

morfosyntaxe jsou důležitější právě slovní tvary. Na morfosyntaktické úrovni jsou výše uvedené tvary *diesem* a *hezkému* dativy, *rēxī* pak préteritum. Tím je problém kombinace morfémů v izolovaných tvarech sice odsunut, ale vzniká problém paradigmát. Teoreticky může jakýkoliv lexém v jazykovém systému mít všechny možné tvary dané gramatikou konkrétního jazyka. Ve skutečnosti ovšem paradigmata (jak flektivní, tak derivační) nejsou úplná, což vede k paradigmatické defektivitě.

Raná generativní lingvistika (prezentována v SPE) pracovala se skrytou reprezentací (underlying representation). Fonémy byly stabilními jednotkami už právě v této reprezentaci, aby mohly vytvářet morfémy v povrchové reprezentaci (přičemž podmínky konečného tvaru morfému jsou jazykově specifické. Tento přístup je ovšem jen přepracovanou strukturalistickou teorií Item-and-Arrangement, kde alomorfy jsou derivovány ze skryté reprezentace. Raná generativní lingvistika také řešila otázku, jak gramatika vytváří inventář slovních tvarů a jak se vytvářejí sekvence morfémů (Halle 1973). Některé problémy se ovšem zdají být jasnější, například ablaut. Ablaut jako výsledek fonologického pravidla je limitován jen na určité lexikální tvary. Ablaut musí být v gramatice příznakový, protože pouze určité slovní tvary mají ablaut. Pravidlo tvoření ablautu musí mít přístup ke všem tvarům daného lexému (tedy k celému paradigmatu). Podobná situace je ve flektivních paradigmatech, například v českém nominativu singuláru a-kmenů *kráva* je kořen zkrácen v genitivu plurálu *krav*. Kořen se ale nezkracuje ve *správa-správ*. Znamená to, že fonologické pravidlo (krácení) je lexikálně specifikováno a stejně, jako u ablautu, musí toto pravidlo mít přístup ke všem tvarům daného lexému v singuláru a plurálu.

Raná generativní lingvistika řeší problém sekvence morfémů následovně. Halle (1973) předpokládá, že mentální lexikon obsahuje jazykově specifické morfémy, které jsou řazeny pravidlem vytváření slov (Word-formation-Rule). Mentální slovník generuje všechny tvary, které jsou klasifikovány filtrem podle vlastností určitých tvarů (ablaut, kvantita, umlaut atd.) Následně je připojena sémantická informace. Některá fonologická pravidla jsou blokována. Poslední pravidla jsou syntaktická a fonologická (Spencer 1992: 78). Sekvence morfémů je determinována syntakticky, zatímco alomorfy vznikají v důsledku fonologických pravidel. Tento raně generativní přístup ovšem selhává na vysvětlení ablautu a germánského umlautu. Ablaut je morfologický jev, zatímco umlaut je historicky jev fonologický. Synchronně nelze stanovit žádné pravidlo, které by vysvětlovalo potřebu ablautu v jakýchkoli verbálních tvarech nebo potřebu umlautu v nominálních tvarech, např. německém *Apfel-Äpfel*. Ablaut a umlaut jsou lexikálně specifické a jako takové musí být příslušné slovní tvary obsaženy už v mentálním lexikonu.

Problém kumulativních morfémů ovšem ani těmito teoriemi řešen není. Nevíme, jak komplexní sémantická informace (akumulace gramatických kategorií) je ve slovním tvaru zakódována a tak, jak dochází k odlišení homonymity, např. latinské *feminae* (genitiv a dativ singuláru, nominativ plurálu).

I. 2. Pád

Pád je termín pro označování určených substantiv v závislosti na určujícím syntaktickém prvku (Blake 2004: 1). Kromě toho, pád je také formálním označením syntaktických tvarů a je vyjádřen pádovými sufixy. Syntaktické vztahy nemusí mít ovšem nutně pádové korespondence. Český nominativ je například většinou pádem subjektu, ale subjekt může být také vyjádřen i jiným pádem, například genitivem.

Každý pád obsahuje sumu gramatických vztahů nebo funkcí, které nemusí mít nutně jednoznačnou korespondenci s formálními vztahy. Například latinský ablativ má různé funkce vyjádřené předložkami: *ex Italiā* (z Itálie), *in Italiā* (v Itálii), *cum Italiā* (s Itálií). Vyjádření pádu je možné jak analytickými, tak syntetickými markery (Blake 2004: 9-12).

Jak poznamenávají Brecht a Levine (1986), analýza kategorie pádu je velmi obtížná, na rozdíl od jiných gramatických kategorií, jako je rod, číslo nebo čas. Téměř všechny analýzy se soustřeďují na vztahy pádových sufixů se syntaktickými strukturami, v nichž se tyto sufixy vyskytují.

Tradiční systém popisu pádů se ovšem vymyká nějaké explicitní teorii (Comrie 1991: 41). Například latinský pádový systém stále rozlišuje nominativ, akuzativ a vokativ pro všechna substantiva, ačkoliv neutra ve všech těchto pádech mají stejné tvary (nom.-ak.-vok. sg. *verbum*, nom.-ak.-vok. *verba*). Popis pádových systémů v jazycích obecně kopíruje model klasických jazyků. Také se předpokládá, že každé substantivum se teoreticky musí vyskytovat ve všech pádových tvarech. Tento předpoklad ovšem neplatí ani pro klasické jazyky, z nichž popis pádových systémů vychází. Celkový počet pádových sufixů neodpovídá nikdy celkovému množství pádů. V latině máme zbytky lokálu, který formálně odpovídá genitivu, např. *Corinthī*, *domī*. Navíc je častý pádový synkretismus, viz výše zmíněný nominativ-akuzativ-ablativ pro neutra nebo synkretismus ablativu-lokálu-instrumentálu.

Komplikace spojené s počtem formálních pádů mohou být uvedeny na příkladech, kde jeden pád má dva formální sufixy s různými funkcemi. V ruštině máme například *vkus syra* "chut' sýra" a *kusok syru* "kousek sýra". Podobně čeština má dvě koncovky v dativu singuláru maskulin *-ovi/-u*, které rozlišují kategorii životnosti: ***hradovi/hradu* x *pánovi/pánu*.

Distribuce těchto koncovek je u životných substantiv limitována syntagmatickou pozicí: *panu inženýru Janu Novákovi*. Česká neživotná maskulina také mají dvojí pádové sufixy *-ě/-u* v lokálu singuláru. Syntaktický objekt je vyjádřen koncovkou *-u*, např. *o Mnichovu*, adverbialní význam pak koncovkou *-ě*, např. *v Mnichově*. V němčině máme podobné případy, kdy nominativní koncovky pronikají do formálního genitivu: *wegen Umbau* x *wegen des Kindes*.

Některé tvary substantiv se vyskytují jen v určitých pádech, např. latinská *defectiva casibus*. Substantivum *fors* má doložené tvary pouze v nominativu singuláru a ablativu (*forte*). Extrémními případy paradigmatické defektivy jsou nesklonná substantiva, která mají stejné tvary ve všech pádech, např. latinské *fās* "právo", ruské *kofe* nebo české *whisky*.

Na jedné straně máme sumu formálních pádů, které je možné rozlišit v každém deklinačním paradigmatu, neboť paradigmata jsou rozlišena pádovými sufixy. Na druhé straně jsou pády distributivní (Comrie 1991: 45-46). V latině máme pádový synkretismus nominativu, akuzativu a vokativu neuter, což formálně může být označeno jako DIRECT. Podle funkce jsou tyto pády distributivní. Pokud jde o latinský lokál, ten je omezen na uzavřenou skupinu názvů měst a ostrovů. Lokál je ovšem nutné považovat za distributivní pád, ačkoliv formálně má stejný sufix jako genitiv. Latina by tedy měla mít šest formálních pádů v singuláru (nom., gen., dat., ak., vok., lok.), ale počet distributivních pádů se liší v každé deklinaci. Například první deklinace (*fēmina*) má nom.-ak. jako DIRECT. Jiné distributivní pády jsou gen.-dat. singuláru. Vokativ by měl být další distributivní pád, protože má zvláštní sufix *-e* v druhé deklinaci (*servus*). Kolik pádů tedy má latina? Podle Comrieho je jich sedm formálních a lokál. Žádné substantivum ovšem nerozlišuje v koncovkách všechny pády. Maximální počet rozlišení je pět: nominativ, genitiv-lokál, dativ-ablativ, akuzativ, vokativ (2. deklinace), minimální počet rozlišení je dva: nominativ-dativ-akuzativ-vokativ-ablativ, genitiv (4. deklinace *currus*). Podobnou situaci nacházíme v češtině. Feminina typu *paní* mají pouze jeden tvar v singuláru, tedy *paní*, plurál pak rozlišuje jen čtyři tvary: nom.-gen.-ak.-vok. *paní*, dat. *paním*, lok. *paních*, instr. *paními*. Celé paradigma je defektivní, přestože pády jsou rozlišeny funkčně.

Tradiční model popisu pádového systému má tyto nedostatky (Blake 2004: 28-29):

- rozlišuje se množství paradigmat s různým stupněm synkretismu (paradigma nejsou izomorfní);

- každému pádu odpovídá množství funkcí;

Od 50. let 20. století můžeme rozlišit dva různé přístupy k teorii pádů. Jednak je to přístup funkční a sémiotický ve smyslu Pražské jazykové školy a Romana Jakobsona. Jakobsonův přístup se vyznačuje zapojením pádů do vzájemného systému. Pády nejsou

izolované entity, ale vstupují do korelativních a opozitních vztahů. Každý pád a jeho význam je tedy definován na základě rysů, které sdílí nebo nesdílí s ostatními pády. Jeden tvar by měl mít v tomto pojetí jeden význam. Abstraktní sémantické rysy jsou mapovány přímo do morfologických tvarů které odpovídají jak sémantickým, tak syntaktickým faktorům. Přístup syntaktický, datovaný od Chomského zavedení generativní gramatiky, je čistě syntaktický. Pád je určován syntaktickou strukturou. Nominální fráze je v určitém pádě, pokud se vyskytuje v určitém strukturním vztahu k jiné kategorii, například verbální frázi nebo předložce. Podle Chomského (1981) existují dvě strategie přiřazení pádu k nominální frázi. První strategií je "government". Verbální nebo nominální fráze řídí nominální frázi tak, že jí strukturně přiřadí určitý pád: *milovat Petra, o Petrovi*. Druhou strategií je "inherent case assignment". Určité verbální nebo předložkové fráze obligatorně přiřazují určitý inherentní pád svým objektům. Například sloveso *smát se* vyžaduje dativ: *smát se Petrovi, stát se* naopak instrumentál: *stát se prezidentem*. Inherentně přiřazované pády ve slovanských jazycích jsou především G, D, L a I. Akuzativ je inherentně přiřazován u tranzitivních sloves. Tento přístup ovšem znamená, že pádové koncovky jsou zbytečné, protože morfologicky pády nijak nepřispívají k sémantické interpretaci věty. Jsou totiž předpověditelné ze syntaktické struktury nebo lexikální specifikace slovesa.

Oba přístupy jsou protipóly. Na jedné straně pádové tvary přispívají k významu složeného také ze vzájemných vztahů k jiným lexikálním a gramatickým jednotkám. Na druhé straně je morfologický pád určován strukturou věty nebo valencí slovesa či předložky. Pádové tvary jsou tak v zásadě bez významu.

Problém nastává v okamžiku, kdy se dva nebo více morfologických pádů vyskytují při stejné syntaktické konfiguraci, např. v ruštině: *On chodil v park x On chodil v parke*. Funkčně se jedná o dva sémantické pády, strukturně však nelze mluvit ani o inherentním přiřazování ani o řízení (Brecht & Levine 1986: 25). Naproti tomu je možné argumentovat, že Jakobsonovo dělení ruských pádů na Vollkasus a Randkasus odpovídá dělení na pády syntaktické a sémantické nebo strukturně řízené a inherentně přiřazované. Je však otázkou, proč je některý pád kompatibilnější s určitou lexikální kategorií. Například je zcela arbitrární, když německé *loben* vyžaduje akuzativ, *schmeicheln* je doplňováno dativem. Gramatický význam těchto pádů a lexikální význam sloves se musí prolínat (Brecht & Levine 1986: 28)

I.2.1. Izomorfismus

Paradigmata rozlišující kategorie pádu nejsou izomorfní, protože substantiva různých kmenů mají různé spektrum rozlišení (Blake 2004: 19). To vede k rozdílu mezi gramatickými a syntaktickými funkcemi. Vystávají dvě otázky: Co může být vyjádřeno pádem? Kterými pády jsou vyjádřeny syntaktické vztahy? Pokud jde o gramatické vztahy, ty jsou většinou syntaktické, např. vztah subjektu nebo objektu. Sémantické vztahy jsou významy konkrétních pádů, např. dativu nebo genitivu. Jazyky s redukovanými pádovými systémy mohou vyjádřit pouze některé gramatické vztahy. Například němčina je schopna vyjádřit jen gramatické vztahy, ne kumulativně gramatické a sémantické vztahy dohromady (Luraghi 1991: 59). Indoevropské jazyky mají tradičně gramatické vztahy v nominativu, akuzativu a často v genitivu a dativu. Sémantické vztahy se objevují v lokálu (a podobných pádech ablativu, allativu, perlativu) a instrumentálu (nebo komitativu). Mnoho pádů kombinuje oba vztahy, např. latinský ablativ má sémantickou kumulaci původu, lokace a instrumentu. Na morfosyntaktické úrovni jsou gramatické vztahy sémanticky heterogenější. Například subjekt může mít různé sémantické role (agens/patiens): německy *Der Brief liegt auf dem Tisch/Der Brief wird geschrieben*. Periferní gramatické vztahy jsou většinou sémanticky homogennější, např. lokál ukazuje většinou jen lokaci.

I.2.2. Synkretismus

Luraghi (1991: 63-64) chápe pádový synkretismus jako výsledek dvou procesů. Syntaktický synkretismus vzniká v důsledku podobnosti syntaktických vztahů vyjádřených pády. Sémantický synkretismus se objevuje tehdy, když se v pádech kumulují sémantické role, například lokace, původ, směr. Taková situace nastala v latinském ablativu, v němž se synkretizovaly původní indoevropský lokál, ablativ a instrumentál.

Pádový synkretismus (např. nominativ a akuzativ indoevropských neuter nebo genitiv-akuzativ *o-/u-* kmenů ve slovanských jazycích) nastává, když pády začínají sdílet určité vlastnosti. Ty mohou být buď sémantické (dativ-lokál ve starořečtině) nebo formální (pádové koncovky v genitivu a akuzativu *o-/u-* kmenů v praslovanštině). U formálního sblížení ovšem stále zůstávají sémantické charakteristiky rozlišeny.

Pádový synkretismus je převážně diachronický proces. Nastává buď v důsledku hláskových změn způsobujících proměnu koncovek nebo vlivem lexikálních výpůjček. To se především týká tzv. nesklonných substantiv (podle Blakea zdánlivě nesklonných s abstraktními pády). Pádový synkretismus je ve flektivních jazycích nevyhnutelný. Indoevropské jazyky vyjadřují gramatické kategorie koncovkami. Tyto koncovky se ale v

průběhu vývoje mění. Například v germánských jazycích jsou pádeové koncovky redukovány nebo úplně mizí v důsledku ustálení přízvuku na první slabice. Gramatické kategorie jsou tak vyjádřeny nulovým sufixem a sekundárně pak přenášením jejich vyjádření na člen.

Pádový synkretismus není ale ve flektivním paradigmatech pravidelný a má svá specifika. Taková specifikace by mohla být i lexikální, pokud pomineme synkretismus původního kmenového rozlišení (např. feminina *i*-kmeny typu *kost* v češtině).

Hláskové změny způsobují v indoevropských jazycích fúzi kmenových sufixů a koncovek. Latinské kmenové sufixy a koncovky lze stále rozlišit, např. *fēmin-ā-rum*. V germánských jazycích se však struktura tvarů pozměnila natolik, že mohou být synchronně nepravidelné, např. staroanglicky *fōt*, dativ *fēt* < **fōti*.

I.2.2.1. Směr pádového synkretismu

Stump (2001) a Wunderlich (2004) navrhli následující způsoby pádového synkretismu:

1. Jednosměrný synkretismus. Ten je v indoevropských jazycích nejběžnější. Tvar jednoho pádu přejde do jiného pádu, např. nominativ-akuzativ neuter v praslovanském *slovo*, v německém *das Schiff*, starořeckém *dōron*, latinském *dōnum*. Akuzativ je příznakovým pádem, proto je směr pádového synkretismu nominativ > akuzativ.
2. Dvousměrný synkretismus. V indoevropských jazycích můžeme pozorovat synkretismus genitivu singuláru s nominativem plurálu, např. v latinském *mūrī* (nominativ singuláru *mūrus*), starořeckém *neō* (nominativ singuláru *neōs*), praslovanském *ženy* (nominativ singuláru *žena*). Ve všech případech jsou tvary genitivu singuláru a nominativu plurálu ovlivňovány navzájem.
3. Symetrický synkretismus. V tomto případě chybí systematický vztah mezi gramatickými kategoriemi, které by synkretismus způsobovaly, např. německý pádový synkretismus tvarů členů: *der* (nominativ singuláru maskulina, genitiv-dativ singuláru feminina, genitiv plurálu). Mezi těmito tvary není žádný vztah, synkretismus je jen formální.

I.2.2.2. Pádové funkce

Přiřazování individuálního pádu k jeho funkci vede k atomizaci paradigmat. Proto byly činěny pokusy charakterizovat pád z pohledu jeho pozice v jazykovém systému. Strukturalisté používali systém opozic, např. Jakobson (1936/1971) pro popis pádových

systémů v ruštině. Podle Jakobsona je počet významů pádu nezávislý na jeho individuálním významu. Pád je korelativní a má svou vlastní hodnotu jen ve vztahu k jiným pádům. Jakobson rozlišuje centrální pády (nominativ, akuzativ) a periferní pády stojící v opozici k pádům centrálním. Ačkoliv indoevropský akuzativ neuter je formálně stejný s nominativem, přesto zůstává rozdílný funkčně, a sice je pádem přímého předmětu.

Jazyky s redukovaným pádovým systémem (angličtina) je možná chápat jako jazyky s abstraktními pády. Znamená to, že pro určité pády neexistují rozdílné koncovky. Anglická substantiva nemají pádové sufixy (mimo genitiv a nominativ plurálu). Lze však říci, že angličtina pády rozlišuje, ovšem většina z nich je vyjádřena předložkovými vazbami. Předložky ovšem nejsou flektivními slovními druhy, proto musí obsahovat sémantické role, například "směr" (spojený s dativem) nebo "lokace" (spojenou s lokálem). Protože tyto sémantické role nejsou realizovány pádovými koncovkami, anglický dativ a lokál nemají formální pádové markery a jsou abstraktními pády.

I.3. Paradigmata

Paradigma je suma pádových forem skrz které se realizuje lexém (Blake 2004: 1). Paradigmata flektivních jazyků mohou být typologicky charakterizována podle přítomnosti nebo absence určitých gramatických kategorií, např. rodu, koncovek, kumulativních morfémů (Plank 1986: 31). Plank rozlišuje kumulativní exponenty ukazující aspoň jednu gramatickou kategorii a separátní exponenty ukazující jen jednu gramatickou kategorii. Jazyky s kumulativními exponenty nemají více než deset pádových exponentů, např. indoevropské jazyky. Jazyky se separátními exponenty musí mít více kombinací, a proto také počet pádových exponentů je vyšší, jedenáct a více, např. ugrofinské jazyky).

V německé jazykové tradici se rozlišují dva přístupy k popisu paradigmat. První je "naturálnost" (Wurzel 1984). V tomto konceptu jsou flektivní paradigmata komplementární, ale nemusí být rozlišovány syntakticky, sémanticky nebo fonologicky. Pokud máme sumu flektivních paradigmat vždy nacházíme takové, které obsahují většinu slovních tvarů. Tato paradigmata jsou v jazyce produktivní. Produktivita je nepříznačková a dominantní. Tak je tomu například v anglickém nominativu plurálu *-(e)s*. Příznačková paradigmata jsou neproduktivní a v menšině, např. anglické tvary s historickým umlautem *foot-feet* nebo anglické plurály s latinskými sufixy *cacti*. Jak produktivní, tak neproduktivní paradigmata se ovlivňují navzájem. Určité morfologické charakteristiky blokující intraparadigmatické vyrovnávání mohou mít také širší rozsah, např. plurálová koncovka *-en* v německých slabých

substantivech. Koncept naturálnosti se váže k Jakobsonově myšlence, že určité gramatické kategorie jsou jednoduché a nepříznačkové. Například, singulár není příznakový, zatímco plurál musí od singuláru být odlišen zvláštním markerem, protože je od singuláru odvozen. Sémanticky je tento proces ikonický (Spencer 1991: 224). Čím je větší ikonocita, tím silnější je morfologizace. Afixace je ikoničtější, než hláskové změny, ablaut nebo umlaut, protože afixace vytváří delší plurálové tvary, než tvary singulárové. Tak je v němčině ikoničtější plurál typu *Staat-Staaten* než *Vater-Väter*. Ikonocita má svůj protějšek v anti-ikonocitě, kdy gramatické kategorie v určitých tvarech paradigmatu jsou reprezentovány kratšími formami (Spencer 1991: 224). Typickým příkladem je ruský genitiv plurálu feminin, který má nulovou koncovku *kniga-knig*. Ačkoliv je *knig* kratší, než *kniga*, nulová koncovka je stále schopna vyjádřit gramatické kategorie pádu, rodu a čísla.

Princip "sémanticky více > morfologicky méně" lze chápat jako historickou změnu od menší ikonocity k ikonocitě větší. Právě tento vývoj pozorujeme v indoevropských jazycích. Typickou změnou je změna akcent-ablautových paradigmat atematických substantiv do tematizovaných tvarů v separátních indoevropských jazycích.

Wurzel vychází z faktu, že jazykový systém má stabilní a produktivní paradigmata společně s nepravidelnými a neproduktivními paradigmaty. Stabilní paradigmata do sebe přijímají nová slova (výpůjčky nebo neologismy). Tvary v nepravidelných paradigmatěch mají obecnou tendenci přesunu do produktivních paradigmat (opačný směr není pravděpodobný)

Flektivní paradigmata mají tedy určité vlastnosti (Wurzel 1984: 65):

- sumu morfosyntaktických kategorií
- určitý základní slovní tvar, který charakterizuje typ paradigmatu
- přítomnost nebo absence kumulativních morfémů
- přítomnost nebo absence pádového synkretismu
- typ morfologických markerů (afixy, umlaut, ablaut, infix, konsonantické změny)

Flektivní paradigmata také závisí na svých strukturních podmínkách. Jestliže jazyk obsahuje mnoho flektivních paradigmat, strukturní podmínky těchto paradigmat limitují jejich identifikaci (Spencer 1991: 26). Například v češtině máme dvě rozdílná paradigmata neuter *moře* a *kuře*. Obě z nich mají strukturně stejný nominativ singuláru, ale vnitřní podmínky způsobují rozlišení obou paradigmat: *kuře* připojuje alomorfní kmenotvorný sufix *-et-/-at-*. Podobně němčina strukturně rozlišuje paradigmata obdobných nominativů singuláru *Lehrer* a *Vater*. Rozlišující podmínkou je zde umlaut.

Stabilní morfologické systémy se samy od sebe nemění. Impulsem pro jejich změny jsou většinou hláskové změny. Ty mění tvar morfologických markerů (koncovek), způsobují pádový synkretismus a následnou paradigmatickou produktivitu nebo paradigmatický zánik. Druhým impulsem změn jsou výpůjčky, zvláště jejich větší příliv. Ten vede k morfologické nestabilitě paradigmatického systému. Nestabilní paradigmatické systémy mohou být transformovány v systémy stabilní (s přechodným stavem, kdy vedle sebe existují tvarové dublety).

Zajímavou paradigmatickou teorii vytvořil Rix (1992: 105-119). Paradigma je v tomto pojetí kombinací paradigmatických kategorií (nominativ, akuzativ, singulár, plurál atd.) s paradigmatickými dimenzemi (pád, číslo, rod atd.) Paradigmatické kategorie jsou konstruovány z obsahové části a části vyjadřovací. Například latinský akuzativ první deklinace má obsahovou část "přímý objekt" a vyjadřovací část *-m*. To jej rozlišuje od jiných paradigmatických kategorií, například od dativu.

Paradigmatické kategorie v indoevropských jazycích jsou normálně vyjádřeny koncovkami, různými jinými afixy a také ablautem. Každý lexém, který je flektivní, má své vlastní paradigma definované paradigmatickými dimenzemi (například česká substantiva jsou paradigmaticky rozlišena podle pádu, čísla a rodu) a paradigmatickými kategoriemi (sedm českých pádů). Vyjadřovací paradigma mají s obsahovými paradigmaty alomorfií. Například český akuzativ singuláru je možno vytvořit sufixy *-a*, *-u*, *-o*, (*pána*, *ženu*, *hrad*). Podobně latinský nominativ plurálu je možné vytvořit pomocí *-e*, *-ī*, *-a*, *-s* (*puellae*, *amīcī*, *dōna*, *cursūs*). Slovo se stává členem vyjadřovacího paradigmatu podle svého lexému. Dalšími důležitými markery jsou například místo přízvuku, pozice ablautu (akcentuační paradigma v baltoslovanštině a praslovanštině, akcent-ablautová paradigma v indoevropštině), nebo pozice slabičné kvantity (kvantitativní paradigma v západoslovanských jazycích). Rozdíly mezi vyjadřovacími paradigmaty mohou být také vyjádřeny variacemi kořene, např. německé *Gast-Gäste* nebo koncovkami, latinský genitiv singuláru *puellae* x *agrī*.

Typickou vlastností indoevropských jazyků je existence kumulativních morfémů. Pokud jde o vyjadřovací paradigma, způsoby vyjádření mohou mít více paradigmatických dimenzí. Například česká koncovka *-i* v nominálních paradigmatech může vyjadřovat tyto gramatické kategorie: kategorii plurálu (dimenzi čísla), kategorii maskulina/feminina (dimenze rodu).

Paradigmata se mění v důsledku hláskových změn. Například attická změna *ā* po "*e*, *i*, *r*" způsobila existenci deklinace *alfa purum*: atticky *chōrā* x íonsky *chōrē*. Změna obsahového

paradigmatu také způsobuje paradigmatickou změnu, například ztráta duálu ve většině slovanských jazyků mění paradigmatickou dimenzi čísla. Změna vyjadřovacího paradigmatu, která doprovází změnu obsahového paradigmatu, je synonymem pro analogii, tedy změnu paradigmatických tvarů nezpůsobenou hláskovými změnami.

I. 3.1. Flektivní identita

Flektivní identita je důležitým termínem pro popis flektivních paradigmat (Bachrach & Nevins 2008). Flektivní identita je suma morfologických markerů, které vyjadřují gramatické kategorie a paradigmatické rozdíly. Důležitým faktorem flektivní identity je stejná slovní báze pro všechny tvary paradigmatu. Flektivní identita je z historického hlediska opět totéž, jako proces analogie.

Zajímavým jevem je také problém asymetrie. Jestliže existuje morfologický tvar A, ptáme se, který prvek je fonologicky bližší tvaru B a proč B není bližší tvaru A. Například v němčině jsou pro plurál maskulin *-er* ještě alomorfy *-el*, *-en*), zatímco jednoslabičná substantiva mají pouze *-e* (*Tage*). Typ *Geist* a *Wald* by měly tedy mít také plurálovou koncovku *-e*, ale směr flektivní identity tlačí tato slova k přijímání koncovky *-er*, tedy *Geister*, *Wälder*.

I.3.2. Statická a dynamická morfologie

Dressler (2010) rozlišuje statickou a dynamickou morfologii. Statická morfologie předpokládá existenci všech paradigmatických tvarů v mysli. Tvar, který uživatel jazyka nikdy neužil, není v mysli přítomen. Pokud uživatel potřebuje vytvořit nový morfologický tvar, například v případě výpůjček, použije produktivní tvar existující v jazyce. To je dynamická morfologie. Paradigmata tak mohou být chápána jako atraktory k izolovaným paradigmátům v jazykém systému. Izolovaná paradigmata mají tendenci být přitahována produktivními paradigmaty, které se ovšem samy v průběhu vývoje rozpadají do izolovaných paradigmat, např. německá paradigmata *Staat* a *Namen*.

I.3.3. Optimální paradigmata

McCarthy (2005) navrhl možnost řešit problematiku paradigmat v rámci teorie optimality. Mezi jednotlivými členy paradigmatu je podobnost, například česky *stran-a*,

stran-y, stran-ě atd.. Kandidáty v inputu jsou tedy celá paradigmatata a každý kmen/báze v paradigmatu je srovnávána s ostatními kmeny/bázemi. Optimální paradigmatata jsou pak taková paradigmatata, která obsahují nejpodobnější členy. Omezení v inputu má vliv na všechny členy paradigmatu.

Teorie optimálních paradigmat v indoevropských jazycích byla aplikována studii Lloret (2004) na katalánštinu, Sukačem (2009) na češtinu a slovenštinu.

I.3.4. Defektivita

Flektivní defektivitou rozumíme absenci některých flektivních tvarů v jazykovém systému. Chybějící tvary jsou teoreticky možné. Angličtina má například defektivní tvary v modálních slovesech ***canning, **maying, **musting*, ačkoliv tyto tvary je možné utvořit. Defektivní jsou rovněž tvary, kde většina pádů má v důsledku hláskových změn stejnou koncovku, např. český typ *stavení*. Totální defektivita je pak u paradigmat tzv. nesklonných substantiv, kdy všechny pádové koncovky jsou nulové.

V paradigmatech můžeme rozlišit formální paradigma (počet slovních tvarů) a obsahové paradigma (počet významů a funkcí). Výsledkem je projekce formálního paradigmatu do obsahového. Jestliže formální paradigma určitého lexému je menší, než obsahové, pak dochází k paradigmatické defektivitě (Baerman & Corbett 2010: 11).

Baerman & Corbett (2010) navrhli diachronní typologii defektivních paradigmat. Autoři se domnívají, že když nový lexém vstoupí do jazykového systému, nemůže se okamžitě vyskytovat ve všech možných tvarech. Nový lexém je nejdříve v systému izolovaný. Další tvary jsou později vytvářeny generativními pravidly. Například ruské sloveso *pylesosit'* "vysávat" je denominativem od *pylesos*. Sloveso by mělo strukturně být zařazeno do paradigmatu se sloves s tematickým sufixem "i", typu *sprosit'*. V důsledku diachronních změn má ovšem první osoba singuláru palatalizovaný kmenový konsonant *sprošu*. Uživatel se ale intuitivně brání generalizaci historické nepravidelnosti na nové slovní tvary. Má celkem tři možnosti: buď první osobu singuláru od *pylesosit'* nevytvoří a paradigma bude defektivní. Nebo generalizuje historickou palatalizaci i na nový tvar *pylesošu*. Třetí možností je vytvořit pravidelný tvar, který je ovšem anomální v paradigmatech zmíněných *i-sloves*, tedy *pylesosu* (Baerman & Corbett 2010: 12).

Jiným typem defektivní je sémantická rekatégorizace. Například v němčině je *Eltern* plurale tantum. Má defektivní singulár (chybí), protože sémanticky *Eltern* znamená jak

Mutter, tak *Vater*. Naopak angličtina tuto sémantickou rekatégorizaci postrádá, singulár i plurál existují *parent-parents*.

K defektivitě vede také postupný rozpad paradigmat. Například české konsonantické deklinace byly defektivní už v historickém období. Typickým příkladem jsou *t*-kmeny, kde je doložen pouze nominativ, genitiv a dativ singuláru *loket*, *lokte*, *lokti* a nominativ a genitiv plurálu *lokte*, *loket*. Zbytek tvarů paradigmatu chybí.

Jedním z řešení, jak kompenzovat paradigmatickou defektivitu, je vyplnit chybějící tvary formami z jiného paradigmatu. Tak je tomu například ve slovanských jazycích, kde máme supletivní tvar v nominativu singuláru původních demonstrativ: česky nominativ singuláru *on*, genitiv *jeho*, dativ *jemu*. Defektivní paradigma demonstrativa **jb* bylo nahrazeno nominativem singuláru jiného demonstrativa **onъ*.

I.3.5. Vztah mezi paradigmatickou defektivitou a pádovým synkretismem

Stump (2010) analyzoval diachronní vývoj deiktik od védštiny k prákrťům. Jeho analýzu lze ovšem aplikovat také na nominální paradigmata. Stump rozlišuje tři druhy vztahů mezi defektivitou a synkretismem:

1. Defektivita blokuje synkretismus. Absence určitých pádových tvarů zapraňuje pádovému synkretismu (viz *t*-kmeny ve slovanských jazycích).
2. Synkretismus blokuje defektivitu. Změny, které vedou k pádovému synkretismu zabraňují absenci některých pádových tvarů, ačkoliv jsou synkretizované pády formálně nebo funkčně stejné (genitiv-akuzativ životných maskulin *o*-kmenů ve slovanských jazycích).
3. Synkretismus určuje doménu defektivitu a absenci určitých pádových tvarů. To znamená, že synkretismus vede k absenci těchto tvarů (dativ-lokál ve starořečtině).

Flexe se tedy vyvíjí několika způsoby:

- 1) mění svůj tvar v důsledku hláskových změn
- 2) tvary dostávají novou funkci
- 3) koncovky, vyjadřující gramatické kategorie, jsou nahrazeny jinými prostředky
- 4) tvar paradigmatu se mění v důsledku analogického šíření produktivních tvarů

I.3.6. Flektivní tvary v mysli

Obecně se předpokládá, že nepravidelné tvary se uživatel jazyka musí učít, zanést je do paměti, kde zůstávají. K žádnému generování podle jazykových pravidel tedy nedochází. Tvar je vyvolán z paměti jako celek. Status pravidelných tvarů je složitější. Některé modely (Pinker 1994) předpokládají, že všechny pravidelné tvary jsou vytvářeny generativními pravidly z lexikonu uloženého v mysli. To by mohlo vysvětlit nejen produktivitu flektivních tvarů a paradigmat, ale také schopnost mluvčího vytvářet tvary z dříve neznámých tvarů podle určitého vzoru. Je ovšem také možné, že pravidelné tvary nejsou v mysli homogenně uloženy. Produktivní a často používané tvary jsou ukládány do paměti, zbytek je pak tvořen generativními pravidly.

Flektivní identitu je dost obtížné popisovat, zvláště v jazycích s nedostatečně popsaným lexikálním materiálem. V mluvené nebo psané variantě není defektivita příliš zřejmá, protože pozorujeme jen frekventované tvary. Defektivita vynikne jen při popisu celého paradigmatu. Nicméně, vědomí existence paradigmatu není přirozené v mateřských jazycích, ale uživatel si je uvědomuje při učení se druhému jazyku. Pokud by všechny tvary paradigmatu měly být uloženy v paměti, byla by to velká zátěž. Kdyby ale byly všechny tvary generovány pravidly, potřebovali bychom komplikované vysvětlení pro existenci nepravidelných tvarů. Skutečnost, že výpůjčky jsou zasazovány do produktivních paradigmat s domácími pádovými koncovkami ukazuje, že v paměti jsou patrně uloženy jen kmeny nebo báze slov a pádové sufixy jsou jim přiřazovány podle frekvence a produktivity v paradigmatech.

II. Praindoevropská nominální paradigmata

V rekonstruované praindoevropštině se u substantiv rozlišovaly následující gramatické kategorie:

- pád - 8 pádů (N, G, A, V, L, I, Abl, patrně také direktiv/ativ)
- číslo - singulár, plurál, duál, snad i kolektiv
- rod - maskulinum, femininum, neutrum, ačkoliv anatólské jazyky rozlišují obecný rod (životný) a neutra (neživotná), tento stav patrně odráží indo-anatólskou větev

Substantiva byla rozdělena podle kmene na atematická a tematická. Pro každý pád je možné rekonstruovat určitý morfém, který zároveň kumulativně obsahuje kategorii čísla. Gramatická kategorie rodu není vyjádřena samostatnou koncovkou, ale je idiosynkratickou vlastností lexému. Struktura praindoevropského substantiva je následující:

Kořen	Kmenotvorný sufix (také nulový)	Koncovka
Lexikální význam	Kmen - také nositel lexikálního významu, důležitý také pro klasifikaci substantiv	Nositel kategorie čísla a pádu
	Akcent a ablaut jako nositelé kategorie čísla a pádu	

II.1. Atematická deklinace

Atematická deklinace substantiv v praindoevropštině se vyznačuje následujícími charakteristikami:

- 1) Koncovky se připojují přímo ke kořeni nebo derivačnímu sufixu. Není přítomen tematický vokál. Příkladem je substantivum "otec" **ph₂-ter-s*, ř. *patĕr*.

Rekonstruované koncovky atematické deklinace:

Sg	Pl.	Du.
N <i>*-s</i>	<i>*-es</i>	<i>*-h₁/*-h_{1e}</i> (životná substantiva.), <i>*-ih₁</i> (neutra)
G <i>*-(é)s</i>	<i>*-ōm</i>	

D *-ei	*-bh(i)os
A *-m	*-ns
L *-i	*-su
I *-(e)h ₁	*-bhi

2) Rozlišují se silné a slabé pády. Silná pády jsou N-A-Vsg, N-Vpl, N-A-Vdu. Tyto pády jsou často spojeny s výskytem přízvuku a plného stupně ablautu na kořeni/kmeni, např. Nsg *mén-ti-s "myšlenka", Gsg mṇ-téi-s (véd. *matís, matés* s generalizací nulového stupně ablautu).

3) Atematická substantiva se řadí do tzv. akcent-ablautových paradigmat. Tato paradigmata jsou založena na pravidelném střídání polohy přízvuku a ablautu v kořeni, derivačním sufixu a koncovce. Všechna atematická substantiva je možné rozdělit do několika typů paradigmat:

Akrostatické paradigma.

Substantiva v akrostatickém paradigmatu mají přízvučný kořen. Silné pády obsahují o-stupeň ablautu, slabé pády e-stupeň. Existují také varianty, kdy kořen má zdloužený stupeň. Do akrostatického paradigmatu patří různé druhy substantiv, např.:

- kořenová substantiva *dom-s "dům", *peds "noha"

- i- a u-kmeny uēli- "červ", *dóru- "dřevo"

- heteroklita: jék^wr- "játra"

- různé konsonantické kmeny *b^hērmen- "břemeno", *b^hráh₂tēr "bratr", *g^hēr₂-s- "starý", *nók^wts "noc";

Příklady na akrostatická paradigmata:

- silné pády: kořen (přízvučný o-stupeň ablautu) - sufix (nulový stupeň) - koncovka (nulový stupeň)

Nsg *nók^wts "noc"³, lat. *nox*; Gsg *nék^wts, chet. *nekuz*⁴; Nsg *uódr "voda", chet. *wadar*⁵. Gsg *uédṇs, chet. *wedenaš*;

Nsg *dóm "Haus"⁶, Arm *town*, střec. *dō*, Gsg *déms, střec. *despótēs*, OInd *dámpatis*; Nsg *g^wóys "Kuh",⁷ stind. *gáus*, střec. *boūs*, Gsg *g^wéus, stind. *gós-*, Asg *g^woum > *g^wōm⁸, stind. *gám*, střec. *bōn*; Nsg *h₂óuis "Schaf", lat. *ovis*, Gsg *h₂éuis⁹, TochB. *ā(u)w*¹⁰;

³ Schindler (1967: 303); Schaffner (2001: 76); Fortson (2005: 108).

⁴ Schindler (1967: 303) viz také Eichner (1973) k *nekuz mehur*.

⁵ Schindler (1975:5); Schindler (1994: 397). Jako kolektivum je paradigma proterokinetické: Nsg *uédōr, Gsg. *udnés.

⁶ Schindler (1967: 303) Nsg *dóm patrně z *dóms v důsledku Szemerényiho zákona, viz Beekes (1995: 189).

⁷ Schindler (1973: 151-152).

- silné pády: kořen (přízvučný zdložený stupeň ablautu) - sufix (nulový stupeň) - koncovka (nulový stupeň): Nsg **ǰék^wr* "játra", střec. *hēpar*, Av. *yātar*, lat. *iecur*, Gsg **ǰék^wns*, stind. *yaknāḥ*, lat. *iocineris*;¹¹ Nsg **g'érə2s*, střec. *gēras*, Gsg **g'érə2s*, střec. *gēras* (n.) - "cenný dar"; Nsg **uástu* (n). "Ort", stind. *vāstu* (n.), Toch A *wast*, B *ost* "dům", Gsg **uástu*, střec. *ásti* (n.) "město"; Nsg **s(h2)nēuṛ* "šlacha", Gsg **s(h2)nēuṛs*, chet. *išḥunau-*, stind. *snāvan* "12

- silné pády (přízvučný *e*-stupeň v kořeni, *o*-stupeň v sufixu, nulový stupeň v koncovce), slabé pády (přízvučný *e*-stupeň v sufixu, nulový stupeň v sufixu a v koncovce):

Nsg **b^hráh2tōr* "bratr",¹³ stind. *bhrātā*, PGmc *brōþar*, Gsg **b^hráh2tōrs*, stind. *bhrātuḥ*, ON. *bróþor*; Nsg **népōs*¹⁴ "strýc", lat. *nepōs*, Gsg **néptos*, Av. *naptō*;

Mezostatické paradigma. V mezostatickém paradigmatu je konstantní přízvuk na sufixu, ablaut je zde v *o*- nebo v *e*- stupni:

Nsg **u^lk^wih2s*, stind. *vṛkī-* "vlčice", Gsg **u^lk^wih2-as*, stind. *vṛkyàs*, Asg **u^lk^wih2m*, stind. *vṛkyàm*; Nsg **k^woǰ-néh2-0*¹⁵ "stín", střec. *poiné* "odstupné", Gsg **k^woǰ-néh2-s*, střec. *poinēs*;

Proterokinetické paradigma má silných pádech přízvučný kořenový vokál v plném stupni, ve slabých pádech je pak kořen v nulovém stupni a přízvučný sufix v plném stupni:

Nsg **g^wén-h2* "žena"¹⁶, stir. *bén*¹⁷, Gsg **g^wn-éh2-s*, stir. *mná*¹⁸; Nsg **déiu-ih2* "bohyně", stind. *deví-*¹⁹, Gsg **dii-ǰéh2s*, stind. *devyāḥ* (analogie); Nsg **h1néh3-mṇ* "jméno", chet. *lāman*, lat. *nōmen*²⁰, Gsg **h1ṇh3-mén*, střec. *ónoma*, stir. *ainm*²¹; Nsg **péh2-ur* "oheň", chet. *paḥḥur*, střec. *pýr*²², Gsg. **ph2-uén-s*, chet. *paḥḥuenaš*, střec. *pyrós*²³; Nsg* *h2érh3-ur* "zrno", stir.

⁸ Stangův zákon: konsonantické skupiny s rezonantou jsou zjednodušovány a doprovázeny náhradním dlužením.

⁹ Schindler (1969: 153).

¹⁰ Adams (1999: 35).

¹¹ Beekes (1985:4-6) uvádí proterokinetické paradigma.

¹² Oettinger (1976: 97).

¹³ Schaffner (2001: 78).

¹⁴ Schaffner (2001: 79).

¹⁵ Rix (1992: 123).

¹⁶ K diskusi o *k^wli*, *klyiye* v tocharštině a vztahu k jiným indoevropským tvarům viz ortlandt (1988) a Pinault (2005).

¹⁷ Harðarson (1987: 127); Jasanoff (1989:140).

¹⁸ Matzinger (2000: 85) uvádí **g^wṇh2-aj* > střec. *gynaīkes*, arm. *kanayk^c* a alb. *grā*; für Alb. *grua*, *grue* "žena", viz Ködderitzsch (1994) k argumentům o nulovém stupni.

¹⁹ Eichner (1974: 28).

²⁰ Schindler (1975a: 263), Beekes (1987: 5) **h3néh3-mṇ* jako výsledek laryngální disimilace

²¹ Stüber (1997: 74) považuje paradigma za původně akrostatické Nsg **h1nómṇ*, Gsg **h1némṇs*, proterokineze je sekundární

²² Schindler (1975b: 10).

²³ Řečtina generalizovala heteroklitický sufix *-r-*.

*arbar*²⁴, Gsg **h₂rh₃-u_{én}-s*, stir. *arbe*; Nsg **séh₂-ul* "sun", stfbret. *heaul*²⁵, Gsg **sh₂-u_{én}-s*, Av. *x^wəng*.

Hysterokinetické paradigma má přízvučný sufix v silných pádech a přízvučnou koncovku ve slabých pádech. Ablaut pod přízvukem je většinou v e-stupni:

Nsg **h₂uk-sén* "vůl", stind. *ukṣā*, PGmc. **uXsē* > ON *uxi*²⁶, Gsg **h₂uk-sn-és*, stind. *ukṣṇás*; Nsg. **poi_h2-mén* "pastýř", střec. *poimén*, lit. *piemuō*²⁷, Gsg. **poi_h2-mn-és*, lit. *piemens*²⁸; Nsg **h₂ak'mó* "kámen", lit. *akmuō*²⁹, Gsg **h₂ak'men-és*, lit. *akmēns*; Nsg **h₃(o)pér-h₂* "náklad", chet. *ḥāppar* "cena"³⁰, Gsg **h₃p-n-és*, chet. *ḥappenant-* "reich"; Nsg **ph₂-tér-s*, "otec", střec. *patér*³¹, Gsg. **ph₂-tr-és*, střec. *patrós*;

Amfikinetická paradigmata mají přízvučný konřen v silných pádech a přízvučnou koncovku ve slabých pádech. Sufix je prodloužením stupni v Nsg a v o-stupni v Asg: Nsg **d^hég^hōm* "země", chet. *tekan*, stind. *kṣám*, střec. *chthōn*³², Gsg **d^hég^hmmés*, chet. *taknaz*, stind. *jmáh*; Nsg **g^hés-ōr* "ruka", chet. *keššar*, střec. *cheír*, TochA *tsar*³³, Gsg **g^hs-r-és*, chet. *kiššaraš* (sekundární tvar), střec. *cheirós* (generalizace plného stupně); Nsg **h₂éusōs* "ranní šero", lat. *aurōra*³⁴, Gsg **h₂ussés*, stind. *uṣás*; Nsg **uédōr* "voda"³⁵, chet. *watar*, Gsg **ud-n-és*, chet. *wetenaš*; Nsg **pént-oh₂-m* "cesta", stind. *pánthám*³⁶, Gsg **pnt-h₂-és*, Av. *pathō*, Nsg **h₁leng^h-o_i* "přísaha", chet. *lengaiš*³⁷, Gsg **h₁lŋ^h-i-és*, chet. *lenkijaš* (generalizace kořenového vokálu)³⁸; Nsg **h₁éduō*, arm. *erkn* "bolest", střec. *oduné* "bolest", Gsg. *h₁dunés*³⁹.

Pokud jde o princip distribuce ablautu, Sukač (2010) navrhl střídání e- a o-stupně ablautu jako prvotní střídání alofonů, které byly později fonologizovány a morfologizovány.

²⁴ Widmer (2004: 45-48).

²⁵ Schaffner (2001: 92), Schindler (1975b: 10). Etymologická diskuse viz Bader (1995).

²⁶ Schaffner (2001: 88), Oettinger (1980: 46).

²⁷ Schaffner (2001: 89-90).

²⁸ Oettinger (1980: 46) rekonstruuje mezostatické paradigma: **poh₂i-mén*, **poh₂i-mén-s*; Harðarson (1987: 135) proterokinetické paradigma: **peh₃-i-mō*, **ph₃-i-mén-s*.

²⁹ Schaffner (2001:90-91).

³⁰ Oettinger (2005:146).

³¹ Fortson (2004:109).

³² Schindler (1967:201), Schaffner (2001:81).

³³ Schindler (1967/68: 244-249), Nussbaum (1986:82), Rieken (1999:278-279).

³⁴ Fritz (1996:3); Fortson (2004:109).

³⁵ Schindler (1975c:3-4), Schaffner (2001:82), Rieken (1999:292-293).

³⁶ Harðarson (1987:137), Widmer (2004: 54).

³⁷ Oettinger (1980:47).

³⁸ Jak ukázal Kroonen (2011), byl původní ablaut zachován u některých germánských *n*-kmenů (Kroonen 2011). Většina příkladu odráží amfikinetické paradigma, např. Nsg. **g^hrēub^h-ōn*, Gsg. *g^hrub^h-n-ós* "pánev", PGm. Nsg **greubō*, Gsg. **gruppaz* (v důsledku Klugeho zákona v PGm. **greuban* > stangl. *gréofa*, **grupan-* > stangl. *gropa*, **gruppan-* > střangl. *groppe*.

³⁹ Oettinger (1976).

Pozdější rekonstrukcí nelze už princip distribuce ověřit. Například ve tvarech *nók^wts*: **nék^wts*, **oók^w-s*: **oók^w-s⁴⁰*, **iék^wr*: **iék^wns* není možné s jistotou říci, proč Nsg *nók^wts* je *o*-stupeň a v Gsg naopak *e*-stupeň. Kořenový ablaut je zde zcela jistě lexikalizován a limity rekonstrukce nám nedovolují vysvětlit tento jev z nějakého staršího stavu. Předpokládá se, že **e* je původnější ablautový stupeň a **o* je jeho alofon. Akrostatická paradigmata rozlišují Nsg a Gsg jen ablautovým stupněm (*nók^wts*: **nék^wts*). Silné pády tedy mají *o*-stupeň. Prodloužený stupeň typu **iék^wr* v Nsg je rovněž sekundární a slouží k rozlišování silných pádů od slabých.

II.2. Tematická deklinace

Tematická substantiva měla ablaut **e/o* ve kmeni. Pádové koncovky se připojovaly ke kmeni. Pádové koncovky jsou většinou stejné, jako u atematické deklinace. Jelikož kmenotvorný sufix tematických substantiv je většinou **-o-*, řadí se většina tematických substantiv mezi *o*-kmeny. Po rozpadu praindoevropštiny docházelo v indoevropských jazycích ke splývání kmenotvorného sufixu a koncovek. Pádová diference tak byla přestavována, např. ve slovanských jazycích: **dhūm-o-s* > stsl. *dym-ъ*.

Koncovky tematických substantiv jsou rekonstruovány takto:

	sg.	pl.	du.
N	<i>*-os</i>	<i>*-ōs < *-o-es</i>	<i>*-o-h₁</i>
G	<i>*os?</i>	<i>*-ōm < *-o-Hom</i>	
D	<i>*-ōi < *-o-ei</i>	<i>*-oibh</i>	
A	<i>*-om</i>	<i>*-ons</i>	
V	<i>*-e</i>	<i>*-ōs < *-o-es</i>	
L	<i>*oi</i>	<i>*-oisu</i>	
I	<i>*-ō < -o-h₁</i>	<i>*-ōis</i>	
Abl	<i>*-ōt < *-o-h₂at</i>	<i>*-oibh</i>	

Zatímco *o*-kmeny jsou většinou zastoupeny maskuliny, feminina měla kmen zakončený na **-eh₂* který se později kontrahuje v **-ā*. Je možná tento sufix chápat buď jako feminní sufix **-h₂* spojený s kmenotvorným vokálem **-a-*, nebo brát celé spojení jako plný stupeň feminního sufixu. V indoevropských jazycích se *ā*-kmeny chápou jako tematická flexe,

⁴⁰ Beekes (1995: 189) ve stind. *vāk*, *vācas*, lat. *vōx*, střec. GSg *opós*, "hlas".

např. gót. *giba* "dar", stsl. *glava*, lit. *dúona* "chleba". Tato deklinace se také používá jako rodový protějšek k *o*-kmenům:, např. lat. *ursus* x *ursa* "medvěd x medvědice". Pro praindoevropštinu se takovýto vztah ovšem rekonstruovat nedá.

III. Slovanské jazyky

III.1. Obecná charakteristika slovanských jazyků z hlediska nominální morfologie

Moderní slovanské jazyky se dělí na tři skupiny podle jazykových, historických a geografických faktorů.⁴¹ Mezi jihoslovanské jazyky patří: slovinština, chorvatština, bosenština, srbština, bulharština, makedonština, černohorština. Východoslovanské jazyky zahrnují ruštinu, běloruštinu, ukrajinštinu, k nim je možno přiřadit také rusínštinu jako subnárodní variantu. K západoslovanským jazykům patří čeština, slovenština, horní a dolní lužická srbština a také kašubština, kterou považujeme za samostatný slovanský jazyk. Z neživých jazyků zde zařazujeme ještě polabštinu a slovincinu.

Nejstarším doloženým slovanským jazykem je staroslověnština, která má základ jihoslovanský. Mateřským jazykem všech slovanských jazyků je praslovanština, kterou rekonstruuje pro období cca 500-1000 n.l. Staroslověnština klasického typu (z 10-11.st.) se svým dobře popsaným gramatickým systémem zachycuje vrcholnou fázi praslovanštiny a je důležitá pro poznání vývoje mluvnického systému moderních slovanských jazyků, zvláště hláskového a morfologického.

Slovanské jazyky vykazují blízkou příbuznost s baltskými jazyky. Z hlediska nominální morfologie je to především použití praindoevropského ablativu za genitiv singuláru u o-kmenů. Původní ablativní tvar byl **-oh₂at* > **-ōt/-ōd*. Tento tvar je zachován ve staroindičtině, např. *vṛkāt*, v avestštině *dūrāt* "z dálky". Tento ablativní tvar přešel do baltského a slovanského genitivu u o-kmenů, např. stsl. *vľka*, lit. *viľko*. Důvodem je patrně podobnost s předložkou **ato* > psl. **otъ*, lit. *at-*. Také přechod konsonantických kmenů k *i*-kmenům je společný oběma jazykovým skupinám, např. stsl. *каменьми*, lit. *akmenimis*. Baltoslovansko-germánské paralely na morfologické úrovni jsou patrné hlavně ve společné sufixu *-mus* v dativu plurálu (lit. *-mus*, stsl. *-mъ*, gót. *-m*) oproti staroindickému *-bhyaḥ* a latinskému *-bus*.

Nejdůležitějšími změnami s vlivem na nominální flexi v období od baltoslovanštiny po začátek praslovanštiny byly:

- Pravidlo RUKI (změna *s* po *r*, *u*, *k*, *i*), které před předními vokály dávalo *š* a před zadními *ch*, např. Lpl. *u*-kmenů **sūmusu* > PSl **synechъ*, Nsg *i*-kmenů **mūsis* > PSl *myšb*. Pravidlo RUKI mělo za následek změnu tvaru kořene a také koncovek. Někdy pravidlo RUKI

⁴¹ Ke slovanským jazykům z hlediska strukturní komparace viz Sussex, Cubberley (2006).

vytvořilo alternaci kmene v paradigmatu: Nsg **ousos* > PSI **ucho*, Ndu **ousī* > PSI **uši*. Pravidelný vývoj v koncovkách typu Lpl **plodoisu* > PSI **ploděchъ* vedl k šíření nové koncovky *-chъ* i k ostatním deklinacím, např. **vodachъ* místo očekávaného ***vodasъ* < **wodāsu*. Změna je již baltoslovanská, probíhá také v baltských jazycích.

- Ztráta koncových konsonantů v rámci otevírání slabik.⁴² Koncové konsonanty byly často součástí koncovek, proto jejich ztráta vedla k radikální přestavbě praslovanského deklinačního systému. Typickým příkladem je Nsg a Asg maskulin, kde ztráta koncovek vedla k unifikaci jednotné koncovky vzniklé z kmenotvorného sufixu: **sūnus* > **synъ*, **sūnum* > **synъ*. Koncovky zůstávají v baltských jazycích, např. lit. *vilkas*, lot. *vīlks*, stsl. *vľkъ*. Starý ablativ **-ād*, který přešel do praslovanského genitivu, dává vokalickou koncovku *-a* (po změně **ā* > **a*: **wilkād* > **vľka*).

- Zjednodušení konsonantických skupin, které vede k výrazné modifikaci kořene, např. **wapsā* > PSI **vosa*, **dalbtas* > PSI **dolto*.

K rozšíření praslovanské flexe došlo v důsledku praslovanských přehlásek. Původní zadní vokály se po měkkých konsonantech měnily ve vokály přední. Jedná se o tyto přehlásky:

1) **o* > *e*, např. Nsg **morjom* > **morje* > **mor'e* proti **lētom* > **lěto* nebo Lsg **konjoi* > **konjei* > **koni* proti **dhūmoi* > **dymě*.

2) **'b* > *b*, např. Nsg *rabъ* x *mǫžbъ*.

Tím se začaly zvláštními koncovkami odlišovat tvrdé a měkké typy.

Praindoevropská deklinace byla syntetická, tedy sufixální. Předložky byly pro určitý pád typické až později. Ve slovanštině zobecněl předložkový lokál⁴³. Jihoslovanské jazyky bulharština a makedonština pak v plné míře provedly analytičnost deklinace ve spojení pádových tvarů s předložkami. Koncovková deklinace zde přešla k deklinaci prepozicionální. Zvláštní tvar má jen vokativ, který zachovává původní deklinační koncovky a také i původní palatalizace, např. mak. *Bog-Bože*.

III.1.1. Jerý a vokalické alternace

Po rozpadu praslovanštiny byly deklinační typy komplikovány hláskovými alternacemi. V důsledku zániku jerů v 10. století vznikly v pádových tvarech alternace vokálu

⁴² Přehledně Vaillant (1: 200-220).

⁴³ Bezpředložkový lokál je častý ve staroruských textech, např. *posadi Jaroslava Novgorode* (Černych 1954: 175).

s nulou, např. č. *pes-psa* < **pъsb-pъsa* (vznik zánikové alternace) nebo *mozek-mozku* < **mozgъ-mozga* (vzniková alternace). Alternace byly často odstraňovány analogií: **bъzъ-bъza* > *bez-bza* > *bez-bezu*, **dъska-dъskъ* > *dska-desk* > *deska-desk*.

V případech alternace č. vokálů (zejména *e*) s nulou se jedná o alternace dvojího druhu. Jednak o tzv. zánikové alternace kdy v určitých flektivních tvarech dochází k vypouštění /e/, např. *pes – psa*, *doměk – domku*; n. vznikové alternace kde je naopak /e/ do flektivních tvarů vkládáno: *mozek – mozku*. Zánikové alternace jsou většinou reliktem starších vývojových fází jazyků, a to především zániku praslovanských jerů v důsledku Havlíkova pravidla.

Praslovanské jery byly hlásky, které vznikly z původního indoevropského krátkého **i* a původního **u*. Z krátkého **i* vznikl měkký jer *ь*, z krátkého **u* pak tvrdý jer *ъ*. Tyto hlásky, které vznikly patrně již v rané fázi praslovanštiny (okolo r. 400), jsou dobře doloženy z klasické staroslověnštiny (ta ukazuje pozdní fázi praslovanštiny v 9. stol.). Přesná výslovnost jerů není známa. Jer *ь* byl patrně redukováným vokálem s i-ovým zabarvením, jer *ъ* naopak se zabarvením u-ovým. Oba jery se výslovnostně musely rozlišovat, neboť ještě v 10. stol., tedy v době rozpadu praslovanštiny, měkké jery změkčují předcházející konsonanty. Po zániku jerů pak dochází k rozvoji měkkostní korelace, tedy vzniku opozice změkčených a nezměkčených konsonantů, např. **tvarъ* > *tvář* × **tvarъ* > *tvar*. Na konci praslovanského období jery mizely, na českém území podle tzv. Havlíkova pravidla. Jestliže byla ve slově souvislá řada jerů, pak sudé jery (počítáno od konce) se vokalizovaly, liché jery zanikaly. Sudé jery patrně již před zánikem dostávaly e-ové zabarvení, proto se také po zániku vokalizovaly v plné /e/, neodlišné od starého *e* zděděného, např. **domъ2kъ1* > *doměk*, *domъ1ka* > *domka* (dnes *domku*). Směrem k okraji slovanského teritoria jery mizely s větší či menší nepravidelností včetně různé vokalizace sudých jerů v závislosti na konsonantickém okolí n. na původní praslovanské intonaci. Příčina zániku jerů nebyla dosud uspokojivě vysvětlena. Starší práce dávaly zánik jerů do souvislosti s pozdněpraslovanským zkracováním délek, metatoniemi a vznikem nových kvantitativních opozic v důsledku kontrakcí vedoucí ke vzniku nové české kvantity. Vzhledem k vokalizaci sudých jerů může být důvod zániku jerů také metrický.

Výsledky vokalizace jerů jsou různé v jednotlivých slovanských jazycích, ale podstatné je znepravidlení flektivního paradigmatu, např. č. *doměk-domku*, totéž v polštině.

Pravidelné střídání jerů pozorujeme ještě ve staré češtině. Tato pravidelnost byla později narušována, jednak vkladným /e/, jednak odstraněním nadbytečného /e/. Důvodem byla snaha vyrovnávat slovní základ a zamezit paradigmatické nepravidelnosti, která v důsledku zániku jerů vznikla. Vkladné /e/: např. podle gen. *domečka* vznikl nominativ

domeček, původní *mech* < **mьchъ* – *mcha* < **mьcha* se vyrovnalo na *mech* – *mecha* (dnes *mechu*, v důsledku nového odlišení rodu mužského životného od mužského neživotného), tvary *blcha*, *dška*, *stblo* pak byly vyrovnány podle genitivu plurálu *blech*, *desk*, *stébel*. Odstranění nadbytečného /e/: *Bzenec* – *Bzence* (pův. *Bez nec* vyrovnáno podle gen.), podobně *Bystrc* – *Bystrce* (pův. *Bystřec*). V hornolužičtině nacházíme analogické vyrovnání Nsg maskulin k ostatním pádům, tedy typ *starc*, *slěpc* podle Gsg *starca*, *slěpca*. Podobně se vyskytují tvary *nowačk*, *modženc*, *konjenc*, *domk*, *lěsk*, *pětk*, *pac*, *plotk*, *Jank*, *Pětrk*. Stejná situace je i v dolnolužičtině a kašubštině, zde: *gřibk*, *rówk*, *kłosk*, *sink*, *bratōnk*, *glāpc*, *lipc*, *starc*, *vdovc*. Vznikovou alternací vokálů pozorujeme v ruských tvarech, které nikdy jer neměly. Opět se setkáváme s analogickým vývojem: na základě tvarů *день* – *dnja*, *lob* – *lda* byly vytvořeny nové tvary *lěd* – *lɔda*, *rov* – *rva*, *kamenъ* – *kamnja*. V srbštině – chorvatštině máme Nsg *starac*, *krivac*, *danak* a koncovkou – ā nově dotvořený Gpl *staracā*, *krivacā*, *danakā*. Rovněž v polštině jsou pravidelné výsledky Havlíkova pravidla: *domek*–*domku*, *głupiec*–*głupca*, *siodło*–*siodel*.

Z hlediska vývoje jerů nás zde příliš nezajímá mechanismus vokalizace jerů ani příčiny rozdílné vokalizace. Z hlediska flexe je důležité znepravidelnění paradigmatu po zániku jerů (což se děje na celém slovanském teritoriu) a následné analogické vyrovná (to je již záležitostí individuálních slovanských jazyků).

Jako jery se rovněž někdy označují abstraktní vokály vytvořené generativními fonology k vysvětlení alternací vokálu s nulou ve slovních tvarech (např. Scheer, 2009). Např. při alternaci /e/ v *pes* – *psa* v protikladu k *les* – *lesa* by oba jery měly mít stejnou fonetickou charakteristiku, ale rozdílnou hlubokou (lexikální) strukturu, tedy /pɛs/ a /lɛs/. Tento předpoklad ovšem nerespektuje historický vývoj, neboť alternující /e/ v *pes* – *psa* < **pɛ2sɔ1* – *pɛ1sa* je pravidelným výsledkem Havlíkova pravidla ze 14. stol. Naopak nealternující /e/ v *les* – *lesa* < **lěsɔ* – *lěsa* vzniklo ztrátou jotace z původního ě (což je hláska zcela odlišná od původního e!) v druhé polovině 14. stol. a nikdy nedocházelo k jeho zániku v určitých tvarech. Problematičnost abstraktních jerů naráží také na vývoj tvarů *bez* – *bezu*. Původní **bɛzɔ* – *bɛza* dává Havlíkovým pravidlem stejné výsledky jako *pes* – *psa*, tedy *bez* – *bza/bzu* (doložené ve stč.). Pozdější paradigmatické vyrovnání vede k tvarům *bez* – *bezu* s nealternujícím /e/, tedy synchronně stejným tvarům, jako *les* – *lesa* (pádové koncovky na alternaci /e/ nemají vliv). To by ovšem znamenalo, že abstraktní jery by se musely v průběhu vývoje měnit ve stejných slovních tvarech. Koncepce abstraktních jerů pro obě /e/ tedy nemá ani fonetickou, ani historickou oporu. Podobně selhává generativní vysvětlení pro alternace /e/ v paradigmatických tvarech derivátů typu *domeček* – *domečku*. Původní tvary **domьčькъ* –

domьčьka dávají Havlíkovým pravidlem výsledek *domček – domečka* (doložený ve stč.). Paradigmatické vyrovnávání ovšem nevede k tvarům **domečk – domečka*. Konsonantický cluster *-čk#* by totiž byl eliminován *e*-epentezí z důvodů fonotaktických a výsledný tvar by se přiklonil k již stávajícímu sufixu *-ek*. Tímto sufixem se tvoří deminutiva již ve stč. (*domček, mládenček, statček, zámček* apod.), není tedy nutné předpokládat jakékoliv abstraktní vokály, spíše zobecnění konkrétního derivačního modelu. Později jsou opět nominativní tvary vyrovnávány podle gen. se současným výsledkem *domeček, mládeneček, stateček, zámeček* a celý sufix *-eček* je abstrahován a použit jako sufix pro vytváření maskulinních deminutiv. V genitivních tvarech *-ečka* není nutný vkladný vokál (tedy **-ečka*), neboť by tím docházelo k poruše paradigmatické jednoty tvarů (jiný počet slabik).

Alternace vzniklé palatalizacemi byly v některých slovanských jazycích také odstraňovány, např. č. *ruka-ruce* x rus. *ruká-rúke*.

III.1.2. Typy praslovanských paradigmat

Praslovanská nominální paradigmata byla typická poměrně značnou diverzitou. Substantiva byla rozdělena do paradigmat podle kmenotvorného principu. Z praindoevropštiny zdělila tři gramatické kategorie: čísla (singulár, plurál, duál), rodu (maskulinum, femininum, neutrum) a pádu (N, G, D, A, V, L, I). Původní genitiv byl ale nahrazen praindoevropským ablativem. Paradigmata měla také svůj vlastní repertoár koncovek. Díky hláskovým změnám se tvrdé a měkké deklinace od sebe značně vzdálily. Praslovanská substantiva byla rozdělena do následujících flektivních paradigmat (paradigmata lze s určitostí rekonstruovat pro pozdní praslovanštinu, kterou zachycuje písemně doložená staroslověnština):

- 1) maskulina a neutra *o*-kmeny se dvěma variantami: tvrdou a měkkou: **rogь* x **konь, *bolto* x **mor'e*;
- 2) *a*-kmenová deklinace převážně feminní, v menší míře maskulinní, s tvrdou a měkkou variantou: **žena, *sluga* (mask./fem), x **zemja, *ubijьca*;
- 3) *i*-kmenová deklinace, produktivní feminina typu **kostь*, neproduktivní maskulina typu **gvozdb, *golqьb*;
- 4) *u*-kmenová deklinace maskulin, v praslovanštině neproduktivní, typ **synь*;
- 5) *ьv*-kmenová deklinace feminin (z původního **-ū*), v praslovanštině neproduktivní, typ **ljuby*
- 6) *r*-kmenová deklinace feminin, neproduktivní, jen dvě feminina **mati, *dьkti*;

- 7) *nt*-kmeny feminin (ve skutečnosti *e*-kmeny z **-ent-*), sémanticky omezená kategorie neuter označující mláďata, typ **žerbe*;
- 8) *n*-kmeny maskulin a neuter, v praslovanštině neproduktivní, typ **kamy* < **kamōn*, **verme* < **vermen*;
- 9) *s*-kmeny neuter, v praslovanštině neproduktivní, typ **slovo-slovese*;

III.1.3. Kategorie čísla

Kategorie čísla vykazovala především odlišení singuláru od plurálu, které se zachovalo ve všech slovanských jazycích. Duál zanikal pozvolna. Pádový synkretismus sice vedl k radikální destrukci pádového systému duálu už v praslovanštině, ale samotný duál zanikal až o mnoho set let později. Ve slovanských jazycích obecně zaniká od 16. století, přičemž nejdéle se duálové tvary vyskytují v kongruenci s číslovkou "dva" nebo "oba".⁴⁴ Zbytky duálu pak u párových orgánů přecházejí jako koncovky do plurálu, viz. polské *reçe*, české *ruce*. Jako živá kategorie se duál vyskytuje pouze v obou lužických srbštinách a také ve slovinštině.

Původní praindoevropský duál nerozlišoval všechny pády, rekonstruovat lze pouze několik z nich. U atematických substantiv končil nominativ, akuzativ a vokativ na **-h₁* nebo **-h₁e* u životných a **-ih₁* u neuter a **-eh₂* > *ā*-kmenů (Fortson 2010:117; Beekes 2011: 216). Pro slovanské jazyky je dobře rekonstruovaný duál *s*-kmenového substantiva "oči", který má ovšem *i*-kmenovou koncovku: **h₃ek^wi-h₁*. U tematických substantiv má duál u *o*-kmenů v N-A-V koncovku **-oh₁* > **-ō*, viz stsl. *grada*. tematická neutra pak mají *i*-kmenovou koncovku **-o-ih₁*, např. stsl *izě*.

Rekonstrukce duálu není dobře možná pro ostatní pády, protože duálová paradigmata v jednotlivých indoevropských jazycích jsou redukována na několik pádů a navíc vykazují dost rozdílné koncovky (Beekes 2011: 216-217). Je tedy otázka, zda se již v případě praindoevropštiny jedná o radikální pádový synkretismus nebo je od počátku duálové paradigma defektivní.

Jestliže v jazykovém systému existuje singulár, duál a plurál, pak plurál označuje tři a více entit. V hierarchii kategorie čísla je důležitá první a druhá pozice singuláru a plurálu. Duál je příznakovější, než plurál a plurál naopak příznakovější, než singulár (Corbett 2000: 38). Jak plurál, tak duál musí být označeny speciálními markery. Z toho vyplývá, že pokud v

⁴⁴ K vývoji duálu detailněji Dostál (1954), přehledně také Stieber (1971:14-15).

jazyce existuje kategorie čísla, jedná se v první řadě o opozici singulár-plurál. Duál je až v nižší hierarchické úrovni, proto nemusí mít kompletní paradigma. Také to znamená, že duál je užíván jen u určitých slovních druhů (ačkoliv teoreticky je možné jej vytvořit u každého flektivního slova). Tak je tomu ve slovinštině, kde užití duálu je fakultativní (Priestly 199:440-441). Používá se tam, kde jsou kvantifikátory "dva" a "oba" explicitně vyjádřeny. Tam, kde vyjádřeny nejsou, je kategorie čísla vyjádřena plurálem, i když se jedná o párové orgány, např. *obe nogi me bolita* (du) x *noge me bolijo* (pl). Sloviština má původní pouze dva tvary duálu: mask. N-A *prsta, moža*, D-I *prstoma, možema*; neut. N-A *leti, poli*, D-I *letoma, poljema*, fem. N-A *lipi, gori, miši*, D-I *lipima, gorama, mišima*. Feminní tvary v N-A jsou převzaty z měkkých kmenů. Genitiv a lokál byly do duálu přeneseny z plurálu: G: *mož, let, polj, lip, gor, miši*, L: *možeh, prstih, letih, poljih, lipah, gorah, miših*. Duál je tedy ve slovinštině rozvinut, ale s nepůvodními koncovkami.⁴⁵

Podobná situace s nahrazováním duálu plurálem je také v horní lužické srbštině, kde tato tendence je překvapivě typická pro párové orgány. Spisovný standard ovšem duálové tvary má: maskulina N- *póstaj, mužej*, G-A *póslow, mužow*, D-L-I *póstomaj, mužomaj*, feminina, neutra *žonje-žonow-žonomaj, poli, pološ, polomaj*. V dolní lužické srbštině (včetně dialektů) je duál naopak striktněji zachovávan (Stone 1993: 514), maskulina N *syna*, G-A *synowu*, D-L-I *synoma*; feminina *rybe-rybowu-ryboma, dušy-dušomu-dušoma*. Dolnolužický stav je doložen od 16. století, tedy v období, kdy duál jinde zaniká. Hlavními inovacemi jsou:

- generalizace genitivní koncovky *-owu* z původního duálu *u*-kmenů a její rozšíření k akuzativu duálu maskulin;
- generalizace koncovky *-oma* z duálu *o*-kmenů a její rozšíření na všechny rody;

V hornolužičtině je inovace podobná, od 17. století je doložen tvar *-owu* > *-ow*. Druhou inovací je koncovka *-j* v N a D-L-I a následné přehlásky *a*>*e* u tvarů typu *mužej, wučerjej*.⁴⁶

Ze slovanských jazyků zachovává staroslověnština jako nejstarší spisovný slovanský jazyk duál také nejdůsledněji. Tato pravidelnost je ale až příliš logická a nápadná, nejen u párových substantiv *oči, uši, ruce, nož* a ve spojení s číslovkami *dva, oba*, ale také u dalších substantiv, které dvojici tvoří nahodile, např. *rabъ, člověkъ, archijerejъ*, také u zájmen a sloves, atd. Staroslověnský duál je tedy projevem intelektualizace spisovného jazyka a uměle dodržovaným, jinak však neživým jevem (blíže Dostál 1954: 17). Vliv staroslověnštiny a církevní slovanštiny je také nutné předpokládat ve staré ruštině, kde dříve

⁴⁵ Stieber (1971: 14).

⁴⁶ Stieber (1971: 14).

popisovaný pravidelný výskyt duálu až do 14. století je spíše rovněž projevem spisovnosti. Předpokládá se ovšem, že jak ve staré ruštině, tak v ukrajinštině, bulharštině a srbštině - chorvatštině byl duál rozlišen méně a teprve v 16. století probíhá jeho náhrada plurálem. Pokud jde o češtinu, Gebauer sice tvrdil, že "ve staročeských textech šetřeno ho poměrně dosti přísně" (Gebauer III-1: 1), ale jak poznamenává Dostál (1954:19), Gebauerovo mínění spíš vyplývalo z jeho srovnání staročeského stavu se staroslověnským. Plná duálová flexe je doložena jen u číslovek, u substantiva *ruce*, duálové tvary jsou dále u substantiv *nohy*, *oči*, *uši*, *kolena*. V polštině nebyl duál obecně rošířený typ. Jak prokázal Dostál (1954), není pravda, že stará polština měla v nejstarších textech živý plurál, který v mladších textech zanikal. Podle Dostála je duál zařazován do soustavy singulár-plurál nejdříve jako anomální prostředek vyjádření plurálu. Později se pak duál přizpůsobuje systému případně se ruší tam, kde plurálový systém je zřetelně používán. Navíc ve staropolských textech přeložených podle české předlohy je větší výskyt duálu, než obvykle. Výskyt duálu tedy rozhodně není příznak starobylosti.

S duálovými koncovkami se setkáváme ve slovanských jazycích, kde duál tzv. vymizel, jen v určitých tvarech a pádech. Především je to nominativ plurálu: pol. *reçe*, *oczy*, *uszy*, č. *ruce*, *uši*, *oči* (kupodivu duál není zachován u *nohy*). Mimoto proniká do deklinací duálová koncovka *-ama* (v hovorové češtině *Ipl stromama*, *zubama*, *ženama*, *kuřatama*, v srbštině-chorvatština *stvarma*), v polských dialektech śląskich *palcũma*, *Polakũma*, *-ũma* <*-oma*, podobné koncovky jsou i v kašubštině. V ruštině je u skupiny maskulin v nominativu plurálu anomální přízvučná plurálová koncovka *-á*: *boká*, *glazá*, *rogá*, *beregá*; stejný tvar je i v některých bulharských dialektech *roga*, *kraka*. Zajímavé je pak rozšíření duálu od spojení s číslovkou "dvě" k dalším číslovkám, v srbštině-chorvatštině *dva puta*, *tri puta*, *četiri puta*, v bulharštině *tri stola x mnogo stolove*.⁴⁷

V literatuře se vymizení duálu odbývá tvrzením, že duál zanikl jako významová kategorie, tedy přestal se rozlišovat od plurálu (Trávníček 1935: 282), nebo že v historické době zastihujeme tuto kategorii všude na ústupu (HMČ: 132). Tomu odporuje jiné tvrzení, že duálové tvary drží právě ve spojení s číslovkami "dva, oba" a u párových orgánů a odtud se pak šíří k jiným slovním druhům pojemnovávajícím pojmy v počtu "dvě", přestože se soustava duálých tvarů nikde nerozvinula úplně (HMČ: tamtéž). Už vůbec nelze předpokládat, že duál je geneticky starší, než plurál, protože jej jednak nelze pro praindoevropštinu úplně rekonstruovat, jednak podle Corbettovy hierarchie je primární

⁴⁷ Stieber (1971: 15)

typologickou opozicí singulár a plurál (tedy jednota versus mnohost). Původní význam duálu byl patrně skutečně význam párovosti, později však byla tato kategorie zařazena do plurálnosti. Jestliže se však jedná o více párů, je používán plurál (tak to vyplývá ze systému slovinštiny i z Dostálových analýz staropolských textů). Duál by pak tedy ve slovanských (snad i indoevropských jazycích) nebyl nikdy zvláštní kategorií čísla, spíše speciálním markerem pro označování páru entit. Sekundárně se samozřejmě duálové koncovky šíří (také ke slovesům vlivem kongruence), ale je otázkou, zda i přesto můžeme o duálu jako o zvláštní kategorii čísla mluvit.

III.1.4. Kategorie rodu

Kategorie rodu byla na počátku sémantickým markerem substantiv. Rozdíl mezi maskuliny a femininy nebyl specifikován zvláštním sufixem, jako v moderních slovanských jazycích.⁴⁸ Samotné deklinace byly formálními ukazateli kategorie rodu: *o*-kmeny nejsou feminina, *nt*-kmeny jsou jen neutra atd. Samotné kmenotvorné sufixy tedy mohly původně obsahovat příznak rodovosti. Ten ovšem v praslovanštině už nepozorujeme jako produktivní, přesto můžeme na sémantickou vyhraněnost některých kmenotvorných sufixů dobře usuzovat.⁴⁹

*-ter- (rodinní příslušníci), PSl. *mati*, *dvŕkti*, *sestra* > *a*-kmeny, *bratrŕ* > *o*-kmeny

*-ent- (mláďata) > PSl.-*ę*-, např. *tele*, *osęle*

*-ŭ- (plody a předměty vzniklé růstem) > PSl.-*y*-, např. *tyky*, *mŕrky*, *plody*, *ljuby*

*-i- (divocí ptáci, zvířata) > PSl.-*b*-, např. *elenŕ*, *losŕ*, *golŕbŕ*

III.1.5. Kategorie životnosti

V deklinaci je v průběhu vývoje typická redistribuce deklinačních typů podle kmenotvorného sufixu na deklinační typ rodový. Od 10. století je to hlavně typ maskulinní životný a neživotný. Deklinační rozlišování kategorie životnosti bylo v pozdní praslovanštině omezeno pouze na akuzativ singuláru maskulin. Původní tvar akuzativu singuláru maskulin byl totiž po praslovanských hláskových změnách stejný, jako nominativ, koncovou byl tvrdý jer *-ŕ*. Jazykový systém tím přestal rozlišovat původce děje (vyjádřeného většinou nominativem) od předmětu děje, např. stsl. *synŕ ljubitŕ otŕcŕ*, kde není jasné, zda "syn miluje

⁴⁸ Jednoznačné markery ale někdy chybí, viz původní *i*-kmeny *kost*, *host* nebo *a*-kmeny *žena*, *kolega*.

⁴⁹ Townsend & Janda (1996:16)

otce" nebo "otec miluje syna". Proto byl do akuzativu vlastních jmen a osobních apelativ *o-* a *jo-* kmenů převzata genitivní koncovka *-a*, např. stsl. *prědastъ že bratъ brata na smrěťъ*. Tento jev se vyskytuje již v nejstarších staroslověnských památkách, nikoliv však důsledně. Původní akuzativní tvary zůstávají tam, kde není možný dvojznačný výklad, např. ve spojení se zájmenem *svojb*: *posъla rabъ svojb*.⁵⁰ Po rozpadu praslovanštiny se rozlišování kategorie životnosti rozšířilo i do jiných pádů singuláru a také do plurálu (viz níže ke konkrétním deklinacím). Obecně pronikl genitivní tvar do akuzativu u všech životných maskulin. V polštině jsou zachovány jen zbytky: *wyjść za mąż, Przebóg!* atd., podobně i v ruštině *vyjti замуž*. Důvodem pro přechod genitivní koncovky do akuzativní mohl být společný tvar zájmena *кто* v genitivu a akuzativu maskulina, tedy *kogo*. Tento společný tvar pak na otázku *Kogo vidiši?* mohl vyvolávat genitivní koncovku v akuzativu, tedy *Petra*. Podoba mezi zvířaty a lidmi pak vedla k rozšíření genitivní koncovky do akuzativu obecně na všechna životná maskulina (Stieber 1971: 16).

Jak bylo uvedeno, jev G-A nastal nejdříve u *o-*kmenů. Následně došlo k jeho rozšíření k *u-*kmenům, především k substantivu *synъ*. Následně se kategorie životnosti začala projevat také u maskulin *i-*kmenů, když docházelo k jejich splývání s *jo-*kmeny. Koncovka Gsg *-i* byla nahrazena *jo-*kmenovou koncovkou *-(j)a*. Tato koncovka musela přejít k *i-*kmenům až později, protože nezpůsobovala změkčení koncového konsonantu ve kmeni v češtině *hosta* a v srbštině-chorvatštině *gosta*. Genitiv singuláru je nápadný tím, že jedna koncovka *-a* byla unifikována pro několik deklinací: *o-/jo-*, *u-* a *i-*. Životná a neživotná maskulina tak byla zřetelně odlišena rozdílnými koncovkami.

Stav, který je blízký původnímu se zachoval v srbštině-chorvatštině, slovinštině a spisovné češtině. Typický je nominativ plurálu. Máme zde zachovány rozdíly ve všech třech rodech v singuláru a plurálu: s-ch *dobri muževi, nova sela, dobre žene*; slovin. *bogati možje, bogata mesta, bogate žene*; č. *dobří muži, dobré ženy, velká města*. Český stav je ovšem více méně umělým zásahem do jazykového systému, protože tento stav odpovídá češtině 16. století. V obecné češtině a nářečích zaniká kategorie rodu v plurálu: *dobří chlapi, dobří ženi, dobří města*. Tento jev je typický pro adjektiva, ale rozšiřuje se i k substantivům. Kategorie životnosti se však rozlišuje *velcí páni, velcí psi x velcí dubi, velcí domi*. V polštině, slovenštině a hornolužičtině je rozlišována i životnost: pol. Npl. *ci dobrzy chłopci, te dobre psy, te wysokie drzewa, te dobre kobiety*, Apl *tych dobrych chłopów, te dobre psy, te wysokie drzewa, te dobre kobiety*, slov. *dobří chlapi, velké vtáky, velké města, dobré ženy*; Apl.

⁵⁰ Viz Kurz (1969: 55-56).

dobrých chlapov, veľké vtáky, veľké mestá, dobré ženy. Tento analogický stav je ovšem až od 18. století. Ve slovenštině mají názvy zvířat maskulina stejný tvar, jako osoby maskulina: *tí vlci, tí psi - tých psov, tých vlkov*. V polštině byl tento stav v 17. století: *ci wilcy, ci psi, ci orłowie*. Během 14. a 15. století měla neživotná maskulina tvar v Npl *ty brzegi, ty domy*, následně *te brzegi, te domy*. Od 16. století pak unifikace zájmen pokračuje k životným substantivům *te ptaki, te barany*.⁵¹ Od 17. století se ustaluje G-A pl osob *panów, nauczycieli, starostów, sług*. Podobně je tomu i v hornolužičtině: Npl *dobri Serbio, dobre konje, dobre džeći, dobre žony*, G-Apl *dobrych Serbow, dobre konje, dobre džeći, dobre žony*.⁵² Dolnolužičtina má koncovky u demonstrativ a adjektiv v nominativu plurálu rovněž vyrovnány, nerozlišuje tedy rod: *te dobre Serby, te dobre syny, te dobre koňe, te ředne pola, te dobre žony*. V akuzativu plurálu však je rozlišena životnost: *tych dobrych Serbow, tych dobrych synow, te dobre koňe, te ředne póla, te dobre žony*.⁵³

Oproti stavu v uvedených jazycích má bulharština a makedonština v plurálu unifikované rodové koncovky adjektiv: bulh. *dobri mъže, dobri ženi, dobri sela*. V singuláru se ovšem rodové rozdíly zachovávají: *dobъr mъж, dobra žena, dobro selo*. Singulár je kategorií čísla, kde se rodové rozdíly ve všech slovanských jazycích zachovávají. Kategorie životnosti ovšem zanikla v bulharštině a makedonštině.

V ruštině, běloruštině a ukrajinštině jsou dva rody v plurálu: životný a neživotný, přičemž kategorie životnosti zde jde napříč substantivy, netýká se pouze maskulin. Pouze akuzativ plurálu rod rozlišuje: rus.x *kozakov, rebjat, žen, sobak x duby, goroda, okna, vody*; ukr. G-A *tokariv, vidminnikiv, materiv, sokoliv, žukiv, ovecь* proti nominativu-akuzativu: *xhaty, beregy, zadači, urožai*.

III.1.6. Kategorie pádu

Pokud jde o kategorie pádu, pro praslovanštinu rekonstruujeme pádů sedm. Plný počet pádů byl ale rozlišen pouze v singuláru u některých deklinací (a to ještě ne plným počtem koncovek). V plurálu nebyla zvláštní koncovka pro vokativ a duál díky pádovému synkretismu rozlišoval pouze tři tvary. Primárním formálním prostředkem vyjadřování pádových tvarů jsou ve slovanských jazycích koncovky. Sekundárně pak k rozlišení pádů přispívají hláskové alternace (palatalizace, alternace vokálu s nulou, kvantitativní alternace).

⁵¹ Stieber 1971: 17.

⁵² ibid.

⁵³ Stieber 1971: 17.

V praslovanštině byla kromě koncovek prostředkem rozlišení pádový tvarů také intonace. Počet pádů se v průběhu vývoje slovanských mění podle teritorií. V jazycích západoslovanských a východoslovanských je tendence k redukci pádů menší. Především zanikl vokativ v ruštině, běloruštině, slovenštině a dolnolužičtině. Byl nahrazen tvarem nominativu. V hornolužičtině je vokativ zachován jen v maskulinu. Výraznější pádový synkretismus je v jihoslovanských jazycích. V srbsčině-chorvatštině splynuly D-L-I plurálu ve všech rodech a deklinacích. Maskulina, neutra a feminina typu *kost* zde mají koncovku *-ima*: *Srbima, jezerima, imenima, kostima, mislima*; feminina a maskulina zakončená na *-a* pak koncovku *-ama* (*ženama, sestrama, slugama*). V srbsčině-chorvatštině je naopak zachován vokativ. Byl zde dokonce vytvořen vokativ plurálu, který se od nominativu plurálu liší intonací: Npl *kònji, junáci, Vpl kònji, jùnāci*.⁵⁴

V hraničních srbsko-bulharských a srbsko-makedonských dialektech je pádový synkretismus silnější. U feminin zakončených na *-a* je tato koncovka tvarem nominativu singuláru (*sestra*), dále je rozlišen vokativ singuláru *sestro*. Ostatní pády singuláru splynuly v jeden pád s koncovkou *-u*. Spojením tohoto pádu s předložkami se pak vyjadřují různé funkce: *sestru, na sestru, za sestru od sestru*. V plurálu je pádový synkretismus totální. Ještě větší redukce paradigmát je pak v bulharštině a makedonštině, kde se rozlišují už jen tři pády: Nsg, Vsg, Npl.⁵⁵

Ve vývoji slovanské deklinace dochází jak ke zjednodušování deklinace substantiv, tak k jejich komplikaci. Typickými projevy zjednodušování jsou:

- 1) Změna počtu paradigmát. Původní kmenotvorný princip byl nahrazen systémem rodovým, v zásadě existují tedy jen tři hlavní skupiny paradigmát - pro maskulina, feminina a neutra.
- 2) Zmenšuje se počet pádových koncovek, jednak v důsledku hláskových změn, jednak vzájemným přejímáním koncovek mezi paradigmaty.
- 3) Šíří se koncovky nezpůsobující hláskové změny kmene, např. koncovky *-ach/-ách, -ami, -om*.
- 4) Dochází k úpravě tvarů v rámci paradigmát, např. k dotváření Nsg podle Asg (*n*-kmeny maskulina, *ьv*-kmeny feminina, *s*-kmeny neutra).
- 5) Paradigmata se zjednodušují zánikem duálu ve většině slovanských jazycích.
- 6) Extrémním případem je pak zánik deklinace a rozvoj analytického vyjadřování pádových významů.

⁵⁴ Stieber 1971: 21.

⁵⁵ *ibid.*

III.2. Vývoj kategorie pádu od praslovanštiny

Koncovky praslovanských paradigmat⁵⁶

O-kmeny		Jo-kmeny		A-kmeny		Ja-kmeny	
sg	mask./neut.	sg	mask./neut.	sg	fem./mask	sg.	fem./mask
N	-ь/o	N	-ь/e	N	-a	N	-a
G	-a	G	-a	G	-y	G	-e/ě
D	-u	D	-u	D	-ě	D	-i
Ak	-ь/o	Ak	-ь/e	Ak	-o	Ak	-o
V	-e	V	-e/u	V	-o	V	-e
L	-ě	L	-i	L	-ě	L	-i
I	-омь/ьмь	I	-e/ьмь	I	-ojo	I	-ejo
pl		pl		pl		pl	
N	-i/a	N	-i/a	N	-y	N	-e/ě
G	-ь	G	-ь	G	-ь	G	-ь
D	-омь	D	-емь	D	-амь	D	-амь
Ak	-y/a	Ak	-e/ě/a	Ak	-y	Ak	-e/ě
V	-i/a	V	-i/a	V	-y	V	-e/ě
L	-ěчъ	L	-ичъ	L	-ачъ	L	-ачъ
I	-y	I	-i	I	-ami	I	-ami
du		du		du		du	
N-Ak	-a/ě	N-Ak	-a/i	N-Ak	-ě	N-Ak	-i
G-L	-u	G-L	-u	G-L	-u	G-L	-u
D-I	-oma	D-I	-ema	D-I	-ama	D-I	-ama

⁵⁶ Modifikováno podle Townsend & Janda (1996:143).

I-kmeny		U-kmeny		Kons.kmeny	
sg	mask./fem.	sg	mask.	sg	mask/fem/neut
N	-ъ	N	-ъ	N	-y/o/i/ę
G	-i	G	-u	G	-e
D	-i	D	-ovi	D	-i
Ak	-ъ	Ak	-ъ	Ak	-ъ/o/ę
V	-i	V	-u	V	-y/o/i/ę
L	-i	L	-u	L	-e
I	-ьмь/ьjQ	I	-ьмь	I	-ьмь/ьjQ
pl		pl		pl	
N	-ьje/i	N	-ove	N	-e/i/a
G	-ьjъ	G	-ovъ	G	-ъ
D	-ьтъ	D	-ьтъ	D	-ьтъ
Ak	-i	Ak	-y	Ak	-i/a
V	-ьje/i	V	-ove	V	-e/i/a
L	-ьchъ	L	-ьchъ	L	-ьchъ
I	-ьmi	I	-ьmi	I	-ьmi/y
du		du		du	
N-Ak	-i	N-Ak	-y	N-Ak	-i/ě
G-L	-ьji	G-L	-ovи	G-L	-u
D-I	-ьта	D-I	-ьта	D-I	-ьта

ъv-kmeny

sg	fem.
N	-y
G	-ьve
D	-ьvi
A	-ьvъ
V	-y
L	-ьve/i

I	-ЪВЪЈQ
pl	
N	-Ъvi
G	-ЪvЪ
D	-ЪvЪmЪ
A	-Ъvi
V	-Ъvi
L	-ЪvЪchЪ
I	-Ъvmi

du

N-A	-Ъvi
G-L	-Ъvu
D-I	-ЪvЪma

Nominativ singuláru

Praindoevropská koncovka byla většinou **-s*, která v praslovanštině odpadla. Tematický vokál byl pak redukován na jer: **dhūm-o-s* > *dymЪ*, **sūn-u-s* > *synЪ*, **nokt-i-s* > **noktЪ*. Původní koncovka *a*-kmenů byla **-h₂*. Ve spojení s předcházejícím tematickým vokálem **-eh₂* pak po zániku laryngál vzniká dlouhý vokál **-ā*. Do praslovanštiny se pak toto dlouhé **-ā* reflektuje jako **-a*. Koncovka a tematický vokál splynuly (*žena*). Konsonantické *n*-kmeny mají koncovku *-y* (*kamy*) z původního **-ōm*, *r*-kmeny pak *-i* (*mati*) nepravidelným vývojem z **-ē*, podle starších názorů snad z dublety **-ē̃* k původnímu akutovému **-ér* (Kurz 1969:69).⁵⁷ Koncovky neuter u *o*- a *s*-kmenů vznikly odpadnutím koncového konsonantu **-o-m* (**jьgo* < **jugom*) a **-o-s* (*slovo*), u *nt*-kmenů pak odpadnutím koncového konsonantu a následnou monoftongizací **-e-n-t* > *-ę* (*tele*).

⁵⁷ Ruské *mat'-māteri*, srbské-chorvatské *māti-māterē* a také litevské *mótė* v paralele se staroindickým *mātār* ukazují na Hirtův zákon. V baltoslovanštině by tedy musel stále být tvar **māter* nebo **māter* (Derksen 2008:303). Koncovka *-i* ovšem ukazuje na původ *i*-kmenový, tak již Vaillant (2-1: 256). Na rozdíl od Vaillanta, který předpokládá baltoslovanskou koncovku **-ē* se kloníme k názoru NIL:460, kde se **-ē* hodnotí jako baltický feminní marker. Separátní vývoj v baltských a slovanských jazycích by tak byl bezproblémovým vysvětlením.

Genitiv singuláru

Praindoevropská koncovka byla *-s, u o-kmenů rozšířena o tematický vokál, tedy *-o-s. Praslovanské o-kmeny ovšem přejaly koncovku ablativní *-ōd, která po odpadnutí koncového konsonantu dává pravidelnou koncovku -a. Praslovanské u-kmeny mají v genitivu singuláru -u (*synu*), která by měla mít praindoevropský tvar *-o-u-s. Praslovanské i-kmeny pak koncovkou -i (*kosti*) ukazují na původní tvar *-e-i-s. Konsonantické kmeny měly *-e-s, které po odpadnutí koncového konsonantu dává pravidelný praslovanský tvar *-e (*kamene*). A-kmeny měly původní tvar *-ās, který by ale po odpadnutí koncového konsonantu dával praslovanské **-a, tedy koncovku homonymní s nominativem singuláru. Proto zde pronikla koncovka -y, patrně od n-kmenů, tedy původní *-ons > *-ōs > *-ūs > *-y.⁵⁸

Dativ singuláru

Praindoevropská koncovka *-ei dává ve spojení s tematickým vokálem různé výsledky. Pravidelný je vývoj *-ei>-i u konsonantických kmenů (*kameni*, *materi*), také u-kmenové -ovi je reflexem *-ou-ei. Pravidelně se vyvíjí také koncovka u a-kmenů z *-h₂ei > *-ai na -ě (*ženě*). U o-kmenů splynulo *o-ei v *-ōi, ale už ve staroslověně nacházíme nepravidelný tvar -u, např. *rabu*, *mōžu*, *městu*. Také u i-kmenů je nepravidelný dativ -i (*kosti*).

Akuzativ singuláru

Praindoevropská koncovka u maskulin a feminin byla *-m. Ztrátou koncových konsonantů v praslovanštině tato nasála odpadla a zbylý tematický vokál byl redukován na jer, stejně jako v nominativu, tedy *-o-m > *-b, *-u-m > *-b, *-i-m > *-b. Neutra měla nominativ a akuzativ stejně zakončen. A-kmeny měly původní koncovku *-eh₂m, která se vyvíjela na *-ām > praslovanské *-o (*ženo*).

Vokativ singuláru

Praindoevropský vokativ měl nulovou koncovku. O-kmenová koncovka -e (*rabe*) je patrně z původní koncovky imperativní, viz starořecké *ferē*. Nejasné jsou koncovky -u (*synu*) a -i (*kosti*) u u- a i-kmenů. A-kmeny měly patrně koncovku *-h₂e, která by se vyvíjela v *-a (zachováno v litevštině) a praslovanské *-o.

⁵⁸ Horálek (1955:162). Jiné vysvětlení u Beekese (2011:200), který předpokládá původní koncovku *-h₂os, což by do praslovanštiny dávalo *-o. Doložené -y považuje Beekes za původní tvar akuzativu plurálu, který přes nominativ plurálu pronikl do genitivu singuláru.

Lokál singuláru

Praindoevropská koncovka byla **-i*, která v praslovanštině splývala s předchozím tematickým vokálem. U vokalických kmenů dává výsledný tvar praslovanské **-ě* (**-oi* > *-ě*) nebo **-i*, např. *rabě*, *moži*, *gosti*). U *u*-kmenů je nepravidelný tvar na *-u* (*synu*), u konsonantických kmenů pak neočekávané *-e* (*kamene*, *slovese*). *A*-kmeny měly původní koncovku **-ehzi*, která se vyvíjí na **-ai* > *-ě* (*ženě*).

Instrumentál singuláru

Praindoevropská koncovka byla **-ō*, ale slovanské jazyky mají reflexi praslovanského **-mb*. Již v pozdní praslovanštině došlo v severních dialektech přejetí *u*-kmenové koncovky **-b-mb* k *o*-kmenům, kde byla nahrazena koncovka **-o-mb* (zachována ve staroslověnštině, např. *rabomb*.) Souhláskové kmeny a *i*-kmeny maskulina měly koncovku **-b-mb* (*gostymb*, *kamenb*). *A*-kmeny měly původní indoevropskou koncovku **-aHm* > **-ām*⁵⁹, která by měla dávat do praslovanštiny tvar **-o*. Doložen je ovšem tvar *-ojō* (*ženojō*), který patrně vznikl přejetím zájmenné koncovky (*tojō*). Tato koncovka byla modifikována i pro *i*-kmeny feminina a konsonantické kmeny, kde nacházíme tvar *-bjō* (*kostbjō*, *materbjō*).

Nominativ plurálu

Původní praindoevropská koncovka byla **-es*, která po ztrátě koncového konsonantu pokračuje u *i*-kmenů maskulin (stsl. *gostbje*), konsonantických kmenů (stsl. *kamene*) a *u*-kmenů (stsl. *synove*). U *o*-kmenů se naopak rozšířila zájmenná koncovka **-oi* (viz starořecké *toi*), která po monoftongizaci dává praslovanské **-i* (stsl. *rabi*). Feminina *a*-kmeny pak mají koncovku akuzativní (stsl. *ženy*, *duše*). Tvar neuter na *-a* je původně koncovka kolektiv.

Genitiv plurálu

Praindoevropská koncovka byla **-Hom*, která ve spojení s předcházejícími tematickými vokály dává praslovanský zkrácený tvar, a to měkký nebo tvrdý jer (po odpadnutí koncového konsonantu), např. stsl. *rabь*, *možь*, *ženь*,⁶⁰ *kamenь*. *I*-kmeny a *u*-kmeny mají dotvořený genitiv plurálu podle nominativu (stsl. *рѣтъь*, *сынѡь*).

⁵⁹ Horálek (1955:162). Beekes (2011:200) na základě staroindického *ras(āy)ā* rekonstruuje původní tvar **-h₂eh₁*. Na výsledný slovanský tvar to ovšem nemá vliv.

⁶⁰ Litevské *-ų* poukazuje na baltoslovanské **-um*,

Dativ plurálu

V dativu plurálu, byl variantní indoevropský sufix **-m-* (pro baltoslovanské a germánské jazyky) a **-bh-* pro ostatní indoevropské jazyky. V praslovanštině máme **-mъ*, patrně z **-mus*, které se pojí s kmenotvorným sufixem a po ztrátě koncového konsonantu se vyvíjejí na *-mъ*, např. stsl. *rabomъ, synъmъ. ženamъ*.

Akuzativ plurálu

Praindoevropská koncovka **-ns* v praslovanštině splývala s tematickým vokálem a po ztrátě koncových konsonantů dává vokalické koncovky, **-ons, -uns > -ōs > *ū > -y* (*raby, syny*), **-'ons > *-'ens > -ę* (*mōžę*)⁶¹, **-ins > *-īs > -i* (*kosti*). Koncovka u *a*-kmenů se vyvíjí podobně: **eh₂ns > *-āns > *-ans* (zkrácení) *> *-ons > -ōs > *ū > -y* (*ženy*).

Vokativ plurálu

Je stejný, jako nominativ plurálu.

Lokál plurálu

Původní praindoevropská koncovka **-su* dává do praslovanštiny **-chъ*, ovšem jen u *o*-kmenů vlivem pravidla RUKI. Původní tvar byl **-oisu > *oichu > *ěchъ*. Koncovka **-chъ* je pak v praslovanštině unifikována pro všechny deklinace: *raběchъ, ženachъ, synъchъ, kostъchъ, slovesъchъ*.

Instrumentál plurálu

Instrumentál plurálu má ve slovanských jazycích stejný indoevropský sufix **-m-* jako v dativu plurálu, původně patrně **-mis* (litevské *rasomis*). Ten se pak společně s tematickým vokálem objevuje u *a*-kmenů (*ženami*), *i*-kmenů (*kostymi*), *u*-kmenů (*synymi*) a kmenů konsonantických (*kamenymi*). *O*-kmeny mají koncovku *-y/-i* (stsl. *raby, mōži*) ODKUD?, která se rozšířila i k *nt*-kmenům (stsl *oslęty*) a *s*-kmenům (*slovesy*).

Nominativ-akuzativ duálu

Nominativ a akuzativ duálu je dobře rekonstruovaný u *o*-kmenů maskulin, kde měl původní tvar **-ō < *-ō-h₁*. Praslovanský tvar pak je **-a* (stsl. *raba*). *A*-kmeny a *o*-kmeny

⁶¹ V severních praslovanských dialekttech vzniká tzv. třetí jat' (*mōžę, dušę*).

neuter mají zakončení *-ě, patrně z *-ai, -oi (stsl. *ženě, izě*), *i*-kmeny a konsonantické kmeny mají koncovku *-i* (*gosti, kameni*).

Genitiv-lokál duálu

Praslovanská koncovka je *-u pro všechny deklinace (stsl. *rabu, ženu, synovu, kamenu*).

Dativ-instrumentál

Praslovanská koncovka je *-ma pro všechny deklinace (stsl. *raboma, ženama, kostьma, synьma*).

III.2.1. Vliv kategorie rodu na kategorii pádu (změna pádových koncovek)

Deklinační změny podmíněné kategorií rodu nastávají už v praslovanštině. Především je to produktivní kategorie *o*-kmenů, která v praindoevropštině obsahovala kromě maskulin a neuter také feminina. Praslovanskou inovací je také rozdíl v koncovkách maskulin a feminin *i*-kmenů v Isg: *gostьmbь* x *kostьjь* a Npl: *gostьje* x *kosti*. V pozdějším vývoji na sebe silně působily *o*- a *u*-kmeny při rozlišování kategorie životnosti u maskulin (viz níže).

Původní maskulina *a*-kmeny přešly v některých pádech k produktivní deklinaci *o*-kmenové. Týká se to především plurálu např. pol. Npl *sludzy*, G-Apl *slug*, ve slovenštině Npl *hrdinovia*, Gpl *hrdinov*, Dpl *hrdinom*; v hornolužičtině je situace podobná. V dolnolužičtině, ruštině, běloruštině, ukrajinštině a v srbštině-chorvatštině jsou zachovány původní *a*-kmenové tvary. Bulharština a makedonština sice ztratily flexi, ale původní *a*-kmeny typu *vladika* mají stále *a*-kmenovou koncovku *-o* ve vokativu singuláru *vladiko* a mimoto přibírají feminní tvar členu: *vojevodata*. Ve slovanských jazycích se také projevil vliv neuter na maskulina. Jedná se především o nominativy singuláru vlastních jmen: bulh. *Stojko*, slovensky *Janko*, ukrajinsky *Petro*.

III.2.2. Vývoj jednotlivých deklinací

III.2.2.1. Vývoj *o*-kmenů a *u*-kmenů

Nominativ a akuzativ *o*- a *u*-kmenů měl stejné koncovky vlivem hláskových změn a ztráty koncových konsonantů. Koncovky obou deklinací se začaly sblížovat:

Nsg *дымъ* (o-kmen) - *домъ* (u-kmen)

Asg *дымъ*- *домъ*

Isg *дымътъ*-*домътъ* (u-kmenová koncovka převzata o-kmeny v severní slovanštině)

Apl *дыму*-*дому*

Vliv u-kmenů na o-kmenovou deklinaci

	PSI	Ru	Pol	Č	S-Ch
sg					
N	<i>дымъ</i>	<i>dym</i>	<i>dym</i>	<i>dým</i>	<i>dim</i>
G	<i>дыма</i>	<i>dýma/-u</i>	<i>dymu</i>	<i>dýmu</i>	<i>dima</i>
D	<i>дыму</i>	<i>dýmu</i>	<i>dymowi</i>	<i>dýmu</i>	<i>dimu</i>
A	<i>дымъ</i>	<i>dym</i>	<i>dym</i>	<i>dým</i>	<i>dim</i>
L	<i>дымѣ</i>	<i>dýme/-u</i>	<i>dymie</i>	<i>dýmu</i>	<i>dimu</i>
I	<i>дымомъ/-ѣмъ</i> <i>dimom</i>	<i>dýmom</i>		<i>dymem</i>	<i>dýmem</i>
pl					
N	<i>дыми</i>	<i>dymy</i>	<i>dymy</i>	<i>dýmy</i>	<i>dimovi</i>
G	<i>дымъ</i>	<i>dymón</i>	<i>dymów</i>		<i>dýmů</i> <i>dimovā</i>
D	<i>дымомъ</i> <i>dimovima</i>	<i>dymám</i>		<i>dymom</i>	<i>dýmům</i>
A	<i>дымы</i>	<i>dymý</i>	<i>dymy</i>	<i>dýmy</i>	<i>dimove</i>
L	<i>дымѣхъ</i>	<i>dymách</i>	<i>dymach</i>	<i>dýmech</i>	<i>dimovima</i>
I	<i>дымы</i>	<i>dymámi</i>	<i>dymami</i>	<i>dýmy</i>	<i>dimovima</i>

U-kmenové koncovky nominativu plurálu. V češtině mají koncovku *-ové* substantiva označující jednak osoby: *pánové, biskupové, šéfové, předsedové*, ale také některá zvířata *supové, rackové, datlové*. V básnickém stylu pak tato koncovka proniká i k neživotným maskulinům: *ohňové, časové, hájové*. Polština má koncovku *-owie* jen u maskulin označující osoby: *panowie, uczniowie, synowie, starowtowie*. Ještě v 17. století však byla možná koncovka *-owie* i názvů zvířat: *orlowie, zubrowie*, a v 15. také u neživotných maskulin: *dniowie, dżdżowie, tysiācowie*. Zbytky tohoto stavu nacházíme v severních dialektech

kašubštiny, kde je *-ové* rozšířeno také na názvy savců a ptáků.⁶² Podobná situace je ve slovenštině, kde je *-ovia* vyhrazeno pro názvy osob: *pánovia, otcovia, synovia sluhovia*. Koncovka *-ovia* je patrně výsledkem kontaminace *-ové* a původního tvaru **-ia (bratia)*.⁶³ V hornolužičtině mají koncovku *-ojo* <*-ové* <*-ove* názvy osob maskulin: *mužojo, pósitojo, nanojo, bratrojo, družbojo*.

U-kmenové koncovky genitivu singuláru. Vliv *u*-kmenové koncovky *-u* na genitiv singuláru *o*-kmenů probíhají již v pozdní praslovanštině. Už ve staroslověnštině jsou doloženy tvary *dlъgu, miru, rodu, glasu*. Stará polština vykazuje v na konci 14. století dublety *przebytk/przebytku, gniewa/gniewu, groma/gromu*. Postupně dochází k rozšíření koncovky *-u* k neživotným substantivům zakončeným na tvrdý konsonant. Slovenština zachovává původní *o*-kmenovou koncovku ve větší míře: *stól-stola, vóz-voza*, také u měkkých deklinací *stroj-stroja, močiar-močiara*. *U*-kmenová koncovka je jen u některých substantiv, např. *strom-stromu, plač-plaču*. Čeština má koncovky genitivu singuláru pravidelně rozděleny podle kategorie životnosti. Substantiva zakončená na tvrdý konsonant mají buď koncovku *o*-kmenovou, pokud jsou životná, např. *pána, Jana, Karla, sultána*, nebo *u*-kmenovou, pokud jsou neživotná, např. *hradu, dubu, pluhu, dýmu*. Omezený počet neživotných substantiv zachovává původní *o*-kmenovou koncovku: *lesa, ledna, jazyka, dvora*. Měkké deklinace maskulin bez rozlišení životnosti rovněž zachovávají původní koncovku, ovšem po přehlásce *'a>ě>e*: *meče, nože, kraje, muže*. V hornolužičtině má rovněž mnoho neživotných maskulin *u*-kmenovou koncovku: *bóz-bozu, hlód-hłodu, len-lenu* oproti *brjóh-brjoja, wóz-woza, nós-nosa*. Stejně jako v češtině i v hornolužičtině mají měkké deklinace původní *o*-kmenovou koncovku: *dnja, kija, kamjenja*. V ruštině se koncovka *-u* rozšířila k neživotným maskulinům označující různá kolektiva nebo látková substantiva: *biseru, vinogradu, vosku, kvasu, sacharu*. Navíc je tato koncovka typická pro partitiv: *vozduch-vozducha x mnoho vozduchu*. Ukrajínština má podobný stav, u názvů látkových je *u*-kmenová koncovka: *pisku, porochu, lisu, gaju, rodu*. Naopak *u*-kmenová koncovka chybí v srbštině-chorvatštině.

U-kmenové koncovky v dativu singuláru. Zde je rozšířena koncovka *-ovi*, která zde jednak konkuruje původní *o*-kmenové koncovce *-u*, jednak ji v různé míře nahrazuje. V polštině koncovka *-owi* typická pro většinu maskulin. Pouze některá stará frekventovaná maskulina si udržují původní *o*-kmenovou koncovku: *panu, Bogu, bratu, chłopu, psu, kotu*. Některé polské dialekty mají i varianty *u*-kmenové koncovky *-evi* (po přehlásce *'o>e*): *vujeví, kŷovovuleví* (wielkopolski dial.) V češtině mají životná maskulina dubletní koncovky *-ovi/-u*,

⁶² Stieber 1971: 18.

⁶³ *ibid.*

např. *pánu-pánovi, muži ('u>i) - mužovi, kominíku-kominíkovi*. Původní maskulina *a*-kmeny pak mají pouze *-ovi*: *předsedovi, hrdinovi*. Neživotná substantiva zachovávají původní *o*-kmenovou koncovku: *hradu, dubu, stroji, meči*. Ve slovenštině je situace podobná. *U*-kmenová koncovka je typická pro životná maskulina s výjimkou substantiv *duch, Bôh* a také *pán, človek, čert*. Rozšířila se také k původním *a*-kmenovým maskulinům: *hrdinovi, sluhovi*. V hornolužičtině existovala ještě v 16. století *u*-kmenová koncovka *-ewi*, později redukovaná na *-ej*, která se rozšířila ke všem maskulinům *nanej, mužej, vjelkej, lěsej, wučerjej, konjej*. Několik substantiv si dubletně ještě zachovává starou *o*-kmenovou koncovku *ludu/ludej, měru/měrej, wozu/wozej*. Neutra pak mají pouze koncovku *-u*. Dolnolužičtina má dubletní *-oju* a *-u*, koncovka *-eju* je pak u substantiv odvozených sufixy *-ar', -al'*: *fararéju, kowaleju*. V ruštině a běloruštině koncovka *-ovi* zanikla. V ukrajinštině je jak varianta *-ovi*, tak i *-evi*, s nepravidelnou distribucí *bratovi, robotnykovi, cechovi, snopovi, kovalevi, konevi, likarevi*. Očekávaný tvar je *-ovy*, tvar s "i" je patrně převzat z feminin: *rucě >ruci*. Obě koncovky navíc konkurují původnímu *o*-kmenovému *-u*. Ve slovinštině a srbštině-chorvatštině nacházíme pouze původní *-u*: slov. *raku, mostu, možu, gradu*; s-ch *jelenu, oraču, gradu*. *U*-kmenová koncovka *-ovi* se zde příliš nerozšířila, má ji pouze několik substantiv: *vinarevi, duchovi, gospodevi, bogovi*.

U-kmenové koncovky lokálu singuláru. Původní koncovka *-u* se rozšířila především u záposlovanských jazyků. V polštině je typická pro maskulina a neutra zakončená na veláru: *człowieku, ogrodniku, Bogu, duchu, krzaku, oku, dziecku, uchu*. Rovněž některá substantiva měkké deklinace mají tuto koncovku: *ojcu, mežu, kraju, koniu, polu, jaju, sercu*, a také původní *jo*-kmeny a *n*-kmeny: *piekarzu, koniu, morzu, pisanu, dniu, kamieniu*, které přibíraly tuto koncovku už od 14. století. Substantiva nezakončená na veláru pak mají původní *o*-kmenovou koncovku *-e* <-ě, např. *bocianie, kocie, psie, Serbie, lesie, jezorzie*. V češtině je podobný stav, jako v polštině: *u*-kmenová koncovka je u substantiv zakončených na veláru: *boku, hrachu, prachu, břehu, sněhu*. Některá substantiva zachovávají ještě přechodový stav dublet: *jazyce/jazyku, potoce/potoku*. *U*-kmenová koncovka je ale oproti polštině rozšířena více na substantiva neživotná: *daru, severu, tvaru, hněvu, srpu*, ačkoliv je stále mnoho neživotných substantiv mající původní *o*-kmenovou koncovku: *díle, lese, hradě, plotě, rukávě*. Podobně je tomu u neuter. Máme tvary *jablku, oku, uchu, blahu*, ale *dně, kole, kolně, místě, písmě*. Měkké deklinace mají koncovku *-i* <'u, např. *muži, stroji, meči, konci, kraji, poli*. Slovenština má v lokálu *u*-kmenovou koncovku přejatou z dativu singuláru: *Slovákovi, profesorovi*. Obecně u maskulin a neuter zakončených na veláru je také *u*-kmenová koncovka *-u*: *mlieku, blahu, suchu, vlaku, batohu, hrachu*. Měkké deklinace pak mají koncovku *-i*: *koni,*

kameni, stroji, konci, srdci, poli. V hornolužičtině je koncovka *-u* kromě tvrdých deklinací rozšířena i na deklinace měkké: *Bohu, knjezu, duchu, wowsu, muži, wučerju, konju*. Mnoho substantiv zakončených na tvrdý konsonant ale zachovává původní koncovku: *dworje, sudže, haće, bruše, sněže*. Podobná situace je u neuter: *woku, wuchu, mjasu* ale *mlóce, léce, jabłuce*. V ruštině je distribuce koncovky *-u* typická pro předložkové vazby s předložkami *na* nebo *v* (koncovka je pak přízvučná): *na beregú, v bokú, na verchú, v wodu, v lesú, v krajú*.

V běloruštině mají koncovku *-u* různá maskulina a neutra: *ačku, rechu, snegu, pjasku, lesu, gaju*. V ukrajinštině mají koncovku *-u* substantiva odvozený sufixy na veláru: *-ok, -yk, -ak, -ko*: *widminnyku, hurtku, stavku, pakungu, pererachunku, snišku, vijsku* atd. Také některá jednoslabičná maskulina přibírají tuto koncovku: *snigú, sokú, bojú*. Názvy osob mají, podobně jako v češtině, dublety: *udarniku/udarnikovi, včytelu/včitelovi*. Původní *o*-kmenovou koncovku pak mají tvary *vozi, berezi, nevodi, dubi (-i<-ě)*. Slovinština a srbština-chorvatština mají koncovku *-u* rozšířenou na všechny typy maskulin a neuter, např. *slovin. raku, mostu, prstu, možu, stebri, polju, dnu, imenu; s-ch jelenu, oraču, gradu, gregu, selu, polju, imenu*.

U-kmenové koncovky nominativu plurálu. Původní koncovka je *-ove*, která po přenesení k *jo*-kmenům vytváří variantu *-eve*. V bulharštině mají koncovku *-ove* hlavně jednoslabičná maskulina: *vlak-vlakove, znak-znakove, dym-dymove, boj-bojeve, broj-brojeve*. Podobný stav je v makedonštině, kde jsou ale obě koncovky fakultativními variantami: *mostovi/mostevi, rodovi-rodevi*. Slovinština a srbština-chorvatština vytvořily kontaminaci *-ove* a *-i* novou koncovku *-ovi*. I ta se nachází převážně u jednoslabičných substantiv: *s-ch. gradovi, darovi, vetrovi, koševi*, *slovin. mostovi, gradovi* oproti *prsti, stebri možje*. Distribuce plurálových koncovek je tedy podmíněna geograficky podle určitých pravidel: slovanské jazyky v severní části území mají koncovku *-ove/-eve* u substantiv neživotných (rozhoduje tedy kategorie životnosti), zatímco na jihu rozhoduje formálnost (jednoslabičná substantiva).

U-kmenové koncovky v genitivu plurálu. Původní *o*-kmenová koncovka byla **-ъ*. Po zániku jerů byla nahrazována buď koncovkou *u*-kmenovou **ov* nebo jinou. V polštině jde distribuce *u*-kmenové koncovky napříč kategorií životnosti: *chłopów, psów, domów, mostów*. Také původní *a*-kmeny mají koncovku *-ów*: *wojewodów, starostów, zdrajców*. Původní *o*-kmenová koncovka (po zániku jerů je nulová) je u názvů míst a etnonym: *Włoch, Katowic, Słowian, Polan*. Slovenština má koncovku *-ov* u všech maskulin mimo typu *hostí, koní, peňazí*. Totéž je v češtině, kde se *-ovъ* vyvinulo ve staročeské *-óv >-uov>-ův >ů*. Hornolužičtina rozšířila koncovku *-ow* ke všem substantivům končících na tvrdý konsonant napříč všemi rody (u neuter a feminin také bez ohledu na měkkost nebo tvrdost zakončení): *slowow, morjow, wušov, wočow, žonow, rukow, dušov*. V ruštině mají koncovku *-ov/-ev* také

maskulina končící na tvrdý konsonant *volov, zvukov, warov, zubov*. Pokud bylo "e" akcentováno, přešlo v "o", tedy *lišaěv, ručběv, boěv*. Původní koncovku zachovávají některá substantiva: *graždan, gruzin, čelovek, sapog*, stejnou koncovku mají rovněž původní *a*-kmenová maskulina *sirota- sirot*. V ukrajinštině jsou koncovky *-iv<-ov* a *-ev* distribuovány mezi maskulina a neutra různých typů: *zavodiv, beregiv, staviv, solov'iv, moriv, poliv, vidkrittiv*. V běloruštině je koncovka *-ov* u většiny maskulin, konkuruje koncovce nulové a *-ej*: *staloŭ, synoŭ, ogněŭ, pravoŭ/prauŭ, balot/balotaŭ* oproti *dzën, goscej, laptej*. Ve slovinštině je také variantní koncovka *-ov/-ev* u většiny maskulin: *mostov, stebrov, gradov, oračev, cesarjev, slugov*. V srbštině-chorvatštině vznikla kontaminací koncovky *-a* z genitivu singuláru a koncovky *-ov/-ev* v genitivu plurálu nová koncovka *-ova/-eva*. Její výskyt je většinou omezen na jednoslabičná substantiva: *gradova, radova, muževa, kraljeva, darova*.

U-kmenové koncovky v lokálu plurálu. Původní *u*-kmenová koncovka byla **-ъchъ*. Nacházíme ji v češtině u maskulin a neuter zakončených na tvrdý konsonant: *hradech, dubech pánech, sloupech, městech, řemeslech, kuřatech*. Původní *o*-kmenová koncovka **-ěchъ* je u maskulin zakončených na veláru, kde se vyvinula ve tvar *-ích*. V srbštině-chorvatštině je koncovka *-och*, vzniklá patrně vokalizací jerů z *-ъchъ* nebo analogií .

U-kmenové koncovky v instrumentálu plurálu. Původní koncovka *-ъmi* po zániku jerů dává *-mi*. Tato koncovka se pak šíří k různým deklinacím. V polštině je koncovka rozšířena mezi maskuliny a některými femininy původních *i*-kmenů: *gośćmi, ludźmi, kośćmi* ale *nocami*. V polštině 16. století mělo tuto koncovku mnoho substantiv měkké deklinace: *rycerzmi, gospodarzmi, królmi, meczmi, luczmi, kijmi*, dnes pouze *koňmi, pieniędzy, księżmi, braćmi, gośćmi, ludźmi, liśćmi, przyjaciółmi*, a také tvrdé deklinace: *śluchmi, wzormi, zakładmi, obrazmi*. Tato koncovka byla pak nahrazována koncovkou *a*-kmenovou *-ami*. Ve slovenštině mají koncovku *-mi* maskulina zakončená na jeden konsonant: *dubmi, strojmi, chlapmi, mužmi*, zatímco substantiva s komplexní slabičnou kodou mají koncovku *-ami*: *mostami, chlapcami, koncami, listami*. V hornolužičtině máme rozšířenou koncovku *-ami*, která potlačila rozšíření *u*-kmenové koncovky. V běloruštině konkuruje koncovka *-mi* koncovce *-ami* a původní duálové koncovce zájmenné *-ima*. V ukrajinštině mají koncovku *-my* jen některá substantiva a to ještě dubletně s koncovkou *ami*: *pličmi/plečami, čobit'ьmi/čobotami, kolin'ьmi/kolinami, kolis'ьmi, kolesami*. Ve slovenštině je rozšíření koncovky *-mi* dost významné, je typické pro tvary *možmi, črvmi, volmi, drogmi* a dubletně také u ostatních typů: *gosti/gostmi, grobmi/grobovi, rogmi/rogovi* atd. V srbštině-chorvatštině konkuruje koncovka *-mi* tvarům s koncovkami *-ovima/-evima*, které patrně vznikly vlivem tvarů nominativu plurálu *-ovi, -evi*.

U-kmenové koncovky v duálu. Tyto koncovky jsou ve slovinštině v N-Adu: *gradova, darova, domova, glasova*, také v Idu *gradovoma, domovoma, glasovoma, mostovoma*.

Nominativ singuláru

Nominativ singuláru má po ztrátě praslovanského jeru nulovou koncovku. Vlivem tzv. náhradního dloužení (viz níže) mohlo v západo- a jihoslovanských jazycích docházet k prodloužení kořenového vokálu a ke vzniku kvantitativní alternace v paradigmatu.

Genitiv singuláru

Genitiv singuláru má ve slovanských jazycích koncovku *-a* nebo *-u*. První koncovka je původně o-kmenová, druhá u-kmenová. Její distribuce závisí na kategorii životnosti. Čeština má u-kmenovou koncovku u neživotných substantiv vzoru *hrad-hradu* mimo malou frekventovanou skupinu substantiv podtypu *les* (s významem místa), která si zachovávají původní o-kmenový tvar *lesa, ostrova, dvora, sklepa, chlěva, domova, venkova, světa*, také názvy měsíců *ledna, února* atd. Distribuce koncovek se také liší při adverbialním použití: *do kouta* a použití objektovém: *nebylo jediného koutu*. V polštině závisí distribuce na více faktorech, například na morfonologických nebo sémantických, např. *głos-głosu, domek-domku x ząb-zęba, słownik-słownika*. Ruština a srbština-chorvatština naopak pro neživotná substantiva zobecnily o-kmenovou koncovu *-a*. V ruštině je ale u-kmenová koncovka vyhrazena pro partitiv: *výpil čáju x nedostátok čája*.

Dativ singuláru

V dativu konkuruje původní o-kmenové koncovce *-u* koncovka *-ovi*, která je u-kmenová. Čeština má obě koncovky pro životná substantiva *pán-pánu/pánovi*. Platí, že *-ovi* je koncovkou pro poslední životné substantivum v syntagmatu: *panu Janu Novákovi*. Podobně je tomu ve slovenštině. Polština má pravidelnou koncovku *-owi* pro jednoslabičná substantiva. Ruština a srbština-chorvatština mají naopak jen o-kmenovou koncovku *-u*.

Akuzativ singuláru

Původní o-kmenová koncovka *-v* se po ztrátě jeru mění na nulovou, zůstává u neživotných maskulin. U životných dochází k přechodu genitivního tvaru do akuzativu.

Vokativ singuláru

Původní *o*-kmenová koncovka byla *-e*, které konkuruje *u*-kmenový tvar *-u*. Tato koncovka se rozšířila také ke kmenům zakončeným na veláru: polsky *człowieku*, *wrogu*, *pstragu*, česky *Čechu*, *Slováku*, *kalichu*, *pluhu*. Výjimku tvoří frekventovaná substantiva obsahující původní *o*-kmenovou koncovku, která ovšem způsobuje palatalizaci: *Bože*, *člověče*. Podobný stav je v ukrajinštině, která stále zachovává tvary *Bože*, *druže*, *vraže*, *čoloviče*, *kozače*, *pastuše*. Substantiva utvořená sufixy *-uk*, *-ok*, *-k* už ale mají ve vokativu *u*-kmenovou koncovku: *udarniku*, *robotniku*, *sinku*. V srbštině-chorvatštině máme původní vokativy také u frekventovaných substantiv *Bože*, *druže*, *momče*, *radniče* oproti *vosku*, *mozgu*, *grahu*, *strahu*. Podobný stav je v makedonštině, kde ale nacházíme dublety: *junaku-junače*, *vragu-vraže*, *čoveku-čoveče*. V bulharštině se *u*-kmenová koncovka vyskytuje u měkké deklinace: *konju*, *učitelju*, *drugarju*, *slaveju*. Slovenština vokativ ztratila, byl nahrazen nominativem.

Lokál singuláru

V lokálu konkurují dvě koncovky, původní *o*-kmenové *-ě* a *u*-kmenové *-u*. Původní *jať* zůstává v polštině, např. *o bracie*, ale *u*-kmenová koncovka proniká k substantivům zakončeným na veláru *o Polaku* nebo na palatálu *w kraju*. Čeština přejímá u životných substantiv koncovky dativní: *o pánu/pánovi*. U neživotných substantiv konkuruje *-ě* s *u*. Distribuce je jednak morfonologická, jednak lexikální. Při zakončení na veláru má lokál většinou koncovku *-u*, aby se zabránilo nežádoucí palatalizaci, např. *v prachu*, *v Mělníku*. U alveolár bývají dublety: *na potoku/na potoce*, někdy spojené se sémantickým posunem *na papíře* x *v papíru*. Lexikálně je koncovka *-ě* pravidlem pro substantiva vytvořená sufixy *-ov* a *-ín*: *na ostrově*, *na komíně*. Distribuce koncovek se také liší při adverbialním použití: *v Mnichově* a použití objektovém: *o Mnichovu*. Ruština má koncovku *-e* < *-ě*: *v górode*, přičemž u některých substantiv se projevuje konkurence koncovek *-e* a *-u* v použití adverbialním a objektovém, podobně jako v češtině: *na mostú* x *o mosté*. Srbština-chorvatština má pouze *-u*.

Instrumentál singuláru

Instrumentál singuláru měl odlišné koncovky už v pozdní praslovanštině. Původní *o*-kmenová koncovka **-omъ* byla omezena na jižní slovanštinu, zatímco západní a východní slovanština přejala *u*-kmenovou koncovku **-ьmъ*. Po zániku *jerů* se koncovky náležitě reflektují jako *-em* v polštině, češtině: *domem*, ruština, srbština-chorvatština mají *-om*: *sýnom*, *sinom*. Staroruská koncovka má tvary *-ьmъ* po tvrdých konsonantech, po měkkých pak *-ьmь*.

Při zániku jerů se koncovky změnilly na *-om*, *-em*: *volom zvukom, zubom, konëm, zverëm, serdцем*. Tvary typu *konëm, kolcóm* obsahující "o" vznikly pod přízvukem ve 14. století. Podobná situace dvojích koncovek je v ukrajinštině: *zavodom, vrožaem, licem*. Ve slovenštině závisí tvar koncovky na způsobu vokalizace jerů: v dialektech, kde se *ɚ* vokalizoval na *o*, je koncovka *-em* častější než tam, kde se zároveň vokalizoval na *e*. Měkký jer se totiž vokalizoval také na *-e*.

Nominativ plurálu

V nominativu plurálu konkurují o-kmenová koncovka *-i* a u-kmenová koncovka *-ove*. Čeština má u životných substantiv distribuci koncovek především sémantickou. Názvy zvířat mají téměř výlučně *-i*: *psi, medvědi, ptáci...*, názvy osob mají koncovky *-i*, *-ové* ale také konsonantické *-é* (ta je typická pro substantiva odvozená sufixy *-ista, -ita, -ta, -da*, např. *bandita-bandité, komunista-komunisté*). Tato koncovka je také od původu *i*-kmenová (**-bje*). Neživotná substantiva mají koncovku *-y* přejatou z akuzativu (akuzativ-nominativ): *hrady, kůly*. Stejnou koncovku pro neživotná substantiva má i polština: *stoły*, ruština *stolý, mostý*. Původní o-kmenová koncovka zůstává v ruštině u typu *sosédi*. V ruštině není rozdíl mezi původními koncovkami *-i* (Npl) a *-y* (Apl) ve vyjádření životnosti nebo kontrastu osoba-zvíře: *bojcy, palbcy, dedy, lvy* (podobně ve slovinštině, bulharštině, makedonštině. V typech *gruziny, lby, torgi* jsou koncovky původně akuzativní, zatímco koncovy měkké deklinace typu *koni, noži* jsou původní, ale byly přeneseny do Apl. Srbština-chorvatština generalizovala u-kmenový sufix *-ov*-bez ohledu na životnost: *sin-sinove, grad-gradovi*. U typů *starci, vrabci, lonci* je ale zachována původní koncovka. Hornolužičtina má kromě koncovky *-ojo* u názvů osob maskulin (viz výše) také koncovu *-o*, která se vyskytuje u maskulin zakončených na měkký konsonant: *ludžo, hosćo, koparjo, kowarjo, pjekarjo*. Původ koncovky *-o* je možné hledat v původním *i*-kmenovém zakončení Npl **-bje*. Hornolužičtina má také koncovku *-a* označující maskulina kolektiva (zvláště osoby): *bratřa, kmótrřa, burja, susodža*, ačkoliv tato koncovka původně označovala kolektiva feminina.⁶⁴ Koncovku *-ove* naopak nemá ukrajinština (mimo dialektů, kde se ještě vyskytují tvary *panove, bratove*).

Původní *o*-kmenová koncovka *-i* je v polštině zachována jako dubleta u názvů osob: *Polacy, chłopci, Włosi, studenci*, rovněž v češtině *páni, chlapi, studenti* a také ve slovenštině *plapi, páni, vojáci, mnisi*. Ve slovenštině je tato koncovka také u některých názvů zvířat: slov. *vľci, raci, draci* ale *býky, slimáky*, v češtině *vľci, raci, draci, býci, slimáci*. V polštině byl tento

⁶⁴ Stieber (1971:18).

stav ještě v 17. století: *psí, wily, bycy*, dnes už pouze *psy, wilky, byky, orły*. Neživotná substantiva pak mají v nominativu plurálu původní akuzativní koncovku: polsky *lasy, doły, ogrody*, česky *lesy, doly, hrady*, slovensky *hrady, brehy, smreký*. Podobně je tomu hornolužičtině, kde je ale rozdíl mezi názvy osob a zbylými maskuliny ne příliš výrazný: je sice *Češi, husíci x duby, snopy, grechy*, ale koncovky se také mění podle vyjádření určitého typu osob a jejich počtu: *najsy su cygani x štyró cygany tam du*.⁶⁵

V polštině se objevuje koncovka *-a*, označující původně kolektiva: *bracia, księża*. Hojnější je v dialektch *towarzysia, wójcia*, atd. Slovenština a hornolužičtina mají tuto koncovku také, a sice u názvů osob: *oráča, bratia, hostia, ludia; bratřa kmótrā, burja, knježa*.

Genitiv plurálu

Původní o-kmenová koncovka **-ъ* byla po zániku *jerů* nahrazena u-kmenovou koncovkou **ovъ >- ov*. Čeština generalizovala koncovku *-ů* <*-uov*<*-óv* pro maskulina životná i neživotná: *pánů, hradů, synů*. Tato koncovka pronikla i do měkkých deklinací: *strojů, mužů*. Polština rovněž zobecnila u-kmenovou koncovku *-ów* pro substantiva zakončená na tvrdý konsonant ve kmeni: *stołów, synów* a také pro některá substantiva měkké deklinace: *ojców, krajów*. Podobnou distribuci jako polština má i ruština: *stolów, otców, krajěv*. Srbština-chorvatština má pro všechna substantiva (kromě i-kmenů) zobecněnou koncovku *-ā*. Ukrajínština má u některých substantiv také *-ej* <**-bjъ*: *gostej, konej, grošej*.

Dativ plurálu

Původní o-kmenová koncovka **-omъ* zůstává v češtině: **-omъ >-óm >-uom >ům* pro životná i neživotná maskulina *pánům, hradům*. Slovenština naopak přejala u-kmenové **-ъmъ >om*.

Akuzativ plurálu

Původní koncovky *-y*, společná pro o-kmeny i u-kmeny, byla jevem *akuzativ-nominativ* přenesena do nominativu plurálu. Tak je tomu v ruštině (*studěnty-studěntov, kóndory-kóndorov, naródy-naródy*), v češtině u neživotných maskulin (*studenti-studenty, kondori-kondory, národy-národy*), v polštině u názvů zvířat a neživotných substantiv: *studenci-studenty, kondory-kondory, narody-narody*). Jihoslovanské jazyky mají v nominativu plurálu *-i*, protože *y* a *i* foneticky splynulo. Nominativ a akuzativ plurálu by tedy

⁶⁵ ibid.

měly být stejné. Srbština-chorvatština v akuzativu plurálu přejala *-e* z měkké deklinace: *studenti-studente, kondori-kondore, narodi-narode*.

Lokál plurálu

Původní o-kmenová koncovka **-ěchъ* je zachována v češtině u životných i neživotných substantiv: *pánech, hradech*. Podle zakončení ovšem koncovce *-ech* konkuruje i koncovka *-ích* (substantiva zakončená na měkké konsonaty: *papež-papežích, lékař-lékařích*). Slovenská koncovka *-och* je, stejně jako dativní koncovka, přejata z u-kmenového **-ъchъ*.

Instrumentál plurálu

Původní o-kmenová koncovka **-y* je zachována v češtině jak u životných, tak u neživotných maskulin: *pány, hrady*. Slovenština přejala u-kmenovou koncovku **-ъmi* (podobně jako přejala u-kmenové koncovky v dativu a lokálu plurálu): *hradmi*. Motivem přejímání v uvedených pádech byla patrně silná podobnost s koncovkami *i*-kmenů (rozdíl je jen v počátečním měkkém jeru: **-ъmъ, *-ъchъ, *-ъmi*) a konsonantických kmenů. Hornolužičtina má rozšířenou koncovku *-ami*: *mostami, chlapcami, koncami*. V dolnolužičtině se kromě koncovky *-ami* (*dubami*), vyskytuje také koncovka *-imi* přejatá patrně od měkkých adjektiv nebo zájmen: *golcymi, gercymi, wozymi, wołymi*. V ruštině je také koncovka *-ami*, která patrně zabránila expanzi u-kmenové koncovky *-mi*.

III.1.9.2. Vývojové tendence *jo*-kmenů

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	koњъ	копь	koń	kůň	koњ
G	koњja	копја	konja	koně	koњja
D	koњju	копју	koniowi	koni	koњju
A	koњъ	копја	konja	koně	koњja
L	koњji	копје	koniui	koni	koњju
I	koњъmъ	копѣм	koniem		koněm koњem
pl.					
N	koњji	копи	konie	koně	koњji
G	koњъ	копѣ	koni	koňů/koní	koњjā

D	konjєтъ	konjám	koniom		koňům/koním konjima
A	konjє/ě	koněj	konie	koně	konje
L	konjичъ	konjách	koniach	koních	konjima
I	konji	konjými	koňmi	koňmi/koni	konjima

Ruština podlehla vlivu tvrdé deklinace. Tvary *konjá, konjú, koné, koněm* jsou jen měkkou variantou tvarů *dýma, dýmu, dýme, dýmom*. Genitiv a akuzativ plurálu mají původně *i*-kmenové tvary. Naopak dativ, lokál a instrumentál plurálu mají koncovky převzaté od *a*-kmenů, stejně jako *o*-kmeny. Čeština má koncovky, které jsou výsledkem staročeských přehlásek 'a>ě (Gsg) a 'u>i (Dsg). Nominativ plurálu byl převzat z Apl *-ě <*-jens. V Gpl a Ipl je *i*-kmenová dubleta *koní* <*-bjb, *koňmi* <*-bmi. Polština má naproti tomu v Dsg a Lsg *u*-kmenové koncovky *-owi, -u*. Npl a Apl má stejný vývoj, jako v češtině. Gpl je původně *i*-kmenový. Dativ plurálu je od tvrdé deklinace *o*-kmenů, Lpl od *a*-kmenů. Instrumentál plurálu je původně *i*-kmenový, ale většina *jo*-kmenů mají koncovku *-iami*. Srbština-chorvatština má původně *i*-kmenové koncovky v N, G, D, Isg, ale Lsg má koncovku od tvrdé deklinace *u*-kmenů. V plurálu je anomální výskyt generalizované koncovky *-ā*, D, L a Ipl pak unifikovaly koncovku *-ima*.

III.1.9.3. Vývojové tendence *a-* a *ja-* kmenů

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	žena	žená	žona	žena	žena
G	žєny	žený	žony	žєny	ženē
D	ženě	žené	žonie	ženě	žєni
A	ženq	ženú	žonę	žєnu	žєnu
L	ženě	žené	žonie	ženě	žєni
I	žєnojq	ženój(u)	žoną	žєnou	ženōm
pl.					
N	žєny	žєny	žony	žєny	žєne
G	ženъ	žen	žon	žen	ženā
D	ženамъ	ženam	žonom	ženám	ženama

A	ženy	žěn	žony	ženy	žene
L	ženachъ	žěnach	žonach	ženách	ženama
I	ženami	žěnami	žonami	ženami	ženama

Nominativ singuláru zůstává ve všech jazycích nezměněn, taktéž genitiv singuláru kromě srbštiny-chorvatštiny, která generalizovala měkkou koncovku $-ē < *-jens$. Dativ a lokál singuláru je převzat z měkké deklinace v srbštině-chorvatštině. Instrumentál singuláru v češtině je pravidelným vývojem z kontrakčního $-ú > ou$. Isg v srbštině-chorvatštině je převzat od maskulin/neuter o -kmenů.

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	duša	dušá	dusza	duše	duša
G	duše/ě	duší	duszy	duše	dušě
D	duši	dušé	duszy	duši	duši
A	dušo	dúšu	duszę	duši	dušu
L	duši	dušé	duszy	duši	duši
I	dušejо	dušój(u)	dusza	duší	dušom
pl.					
N	duše/ě	dúši	dusze	duše	duše
G	dušъ	duš	dusz	duší	dušā
D	dušamъ	dúšam	duszom	duším	dušama
A	duše/ě	dúši	dusze	duše	duše
L	dušachъ	dúšach	duszach	duších	dušama
I	dušami	dúšami	duszami	dušemi	dušama

Nominativ singuláru zůstává ve všech jazycích nezměněn, až na češtinu, kde byla provedena historická přehláska $'a > ě$. Genitiv singuláru je v ruštině a v polštině stejný, jako u tvrdé deklinace. Srbština-chorvatština má měkkou koncovku $-ē < *-jens$. Dativ a lokál je stejný ve prospěch tvrdé deklinace v ruštině, ve prospěch měkké deklinace v srbštině-chorvatštině. Tvrdá koncovka je rovněž v N-Apl v ruštině. Genitiv plurálu v češtině je převzat od i -kmenů ($*-bjb$).

Vliv produktivní deklinace *a*-kmenů se projevil v některých pádech. V ruštině a ukrajištině to je především D, L a Ipl, kde se koncovky *-am*, *-ami*, *-ach* rozšířili na téměř všechny deklinace. V polštině je situace podobná, koncovky *-ach*, *-ami* jsou rovněž rozšířeny na většinu deklinací, podobně je tomu u koncovky *-ami/-emi* v hornolužičtině. Ve slovenštině jsou koncovky *-ám/-iam*, *-ách/-iach*, *-ami/-iami* rozšířeny na feminina *i*-kmeny (*kostiam*, *kostiach*, *kostiami*) a na deklinace neuter (produktivní deklinace *o*-kmenů, která na sebe stáhla většinu ostatních deklinací neuter mimo *nt*-kmeny), např. *mestám*, *metách*, *mestami*, *srdciam*, *srdciach*, *srdcami*, *očiam*, *očiach*, *očami*). V hovorové češtině také pozorujeme pronikání *a*-kmenových koncovek napříč deklinacemi: Lpl *městečkách*, *vojákách*, *kolách*, *jablkách*. Ve slovinštině a srbštině-chorvatštině neměly *a*-kmeny výraznější vliv na pádové tvary jiných deklinací.

Podtypem *ja*-kmenů byly *ɔja*-kmeny, které jsou dobře doloženy ve staroslověnštině. Jejich deklinace byla původně shodná s *ja*-kmeny, ale ve staroslověnštině se projevují zvláštnosti ve fonetickém vývoji jerů. Zakončení na *-ɔja* je celkem řídké, např. stsl. *ilija*, *marija*, *zmbja*. Většinou jsou doloženy tvary *-ɔji*, což je oslabený tvar původního sufixu. Patří sem feminina jako *lanɔji*, maskulina *mlɔnɔji* "blesk", *balɔji* "lékař", *sɔdɔji* "soudce" atd. Suffixem *-ynja* s oslabeným stupněm *-yni* se tvořila feminina a abstrakta: *raby'n'i*, *bogyn'i*, *pogany'n'i*, *milosty'ni* "smilování", *pustyn'i* "pustina". Suffix je doložen jednak ve staročeštině, jednak jako neproduktivní derivát v polštině: *bogini*, *pani*, *gospodyni*, *ksieni*, *prorokyni* oproti *świętynia*, *jaskynia*, *pustynia*, *lania*. Původní tvary jsou doloženy ve staropolštině: *lańi*, *jaskini*, *posełkyni*, *lotryni*, *Niemkini*. Ve východoslovanských jazycích tento typ zaniká, substantiva přecházejí k původním *ja*-kmenům: rus. *knjaginja*, *boginja*, *svjatynja*, *sudɔja*, *ladɔja*. V hornolužičtině jsou doloženy pouze tvary *kńeńi*, *pani*, ve slovenštině *pani*.

Původní koncovka Nsg *-a* od kolektiv *ɔja*-kmenů (stsl. *bratrɔja*) se šířila do Npl životných maskulin. V polštině nacházíme tvary *bracia*, *księża*, podobně ve slovenštině *bratia*, *ľudia*, *učitelia*, *občania*. Stejná koncovka je také v hornolužičtině *Češa*, *Serbja*, *bratřa*, *knježa*, taktéž v ruštině *bratɔja*, *druzɔja*, *zublɔja*, *listɔja* atd. Vlivem *u*-kmenové koncovky *-ove* pak došlo ke kontaminaci a vzniku nové koncovky *-ovia*: *synovɔja*, *kutovɔja*.

III.1.9.4. Vývojové tendence tvrdých a měkkých deklinací

Díky praslovanským přehláskám se již v pozdní praslovanštině ustálil rozdíl tvrdých a měkkých deklinací:

N-Asg	дымъ x коңѣ
Isg	дымомъ x коңемъ
Gpl	дымъ x коңѣ
Dpl	дымомъ x коңемъ
Ipl	дымы x коңи

Mimoto existoval rozdíl koncovek Lsg *dymě x konji* a Apl *dymy x konje*. Tvar Apl *konje* byl ovšem jen v jižní slovanštině, západní a východní slovanština mají tzv. 3. jať -ě, tedy *koně*. Další vývoj maskulin ve slovanských jazycích je poměrně pestrý. Na jedné straně je zde tendence ke splývání obou deklinací. V ruštině je to ve prospěch tvrdé deklinace, v srbštině-chorvatštině ve prospěch deklinace měkké. V polštině a v češtině je rozdíl tvrdé a měkké deklinace stále zachován, v češtině více, také díky staročeským přehláskám. U *a-* a *ja-*kmenů projevují tendence k unifikaci v ruštině a srbštině-chorvatštině. Ruština generalizuje tvrdé koncovky, srbština-chorvatštině naopak měkké. Menší tendence k unifikaci v určitých pádech pozorujeme v polštině, kde je Gsg a Dpl od tvrdé deklinace (v Dpl od *o-*kmenů).

V polštině a v češtině se ovšem projevil silný vliv *o-*kmenů, kde se koncovka *-om* v Dpl šířila napříč deklinacemi, pol. *synom, ojcom, wilkom, żonom, panom, dzieciom, gościom, kamieniom*, č. *synům, otcům, vlkům, hostům, kamenům* (zde nenastalo pronikání k *a-*kmenům), ale *mořím, polím, stavením*. Podobný vliv *o-*kmenů pozorujeme v srbštině-chorvatštině, kde se koncovka *-om* šířila k *a-*kmenům: *ženom, sestrom, slugom, vojvodom*. Ve slovenštině je vliv *o-*kmenů patrný také: *strojom, nožom, dubom, lesom*. V hornolužičtině došlo k pronikání *o-*kmenových koncovek k měkkým deklinacím: *polo, morjo, jejo, slónco* atd. Spisovné tvary jsou sice *živjenje, bydlenje*, ale v dialektch nacházíme tvary *bydlenjo, živjenjo*. Situace ovšem není tak jednoznačná, neboť v hornolužičtině došlo také k přehlásce *-e >-o*, např. *ludžo, všo*. V dolnolužičtině je situace přehlednější: *mo'ro, jako, ložyšćo x strowé, zele, wasele, pytaně* atd. Podobná změna, jako v hornolužičtině, je i ruštině, kde ovšem přehláska proběhla pod přízvukem, tedy *slovco, koľco, plečo*. Vyrovnávání koncovek ve prospěch měkké deklinace se naopak projevil ve slovinštině a v srbštině-chorvatštině, kde v Apl nacházíme tvary *može, gradove, stebre*. Vliv měkké deklinace je patrný i *a-*kmenů: slovin. Gsg, N-Apl *lipe, gore, steze, deske*, s-ch. *žene, majke, sluge, daske*. Naopak v Ipl je zachován rozdíl koncovek: slovin. *prstom, možem*, s-ch. *jelenom, oračem*.

III.1.9.5. Vývojové tendence *i*-kmenů

Maskulina

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	gostь	gostь	gość	host	gost
G	gosti	góstja	gościa	hosta	gosta
D	gosti	góstju	gościowi	hostu	gostu
A	gostь	góstja	gościa	hosta	gosta
L	gosti	góste	gościu	hostu	gostu
I	gostьмь	góstěm	gościem	hostem	gostom
pl.					
N	gostьje	gósti	goście	hosté	gosti
G	gostьjь	gostěj	gości	hostů	gostī
D	gostьмь	gostjám	gościom	hostům	gostima
A	gosti	gostěj	gości	hosty	goste
L	gostьchь	gostjách	gościach	hostech	gostima
I	gostьmi	gostjámi	gościmi	hosty	gostima

Deklinace není produktivní už v praslovanštině. Staroslověnština zachovává jen několik substantiv: *gvozdь*, *golqьbь*, *gostь*, *drьkolь* "klacek", *zvěрь*, *zětь*, *lakьtь*, *malomoštь* "nemocný", *nogьtь* "nehet", *pečatь* "pečet", *tatь* "zloděj", *tbstь* "tchán", *črvь*, plurál substantiva *ljudьje* a také substantivum *gospodь*, které už má doloženy koncovky *o-/jo-* kmenové v G *gospoda*, D *gospodju*, I *gospodemь*. Celá *i*-kmenová deklinace maskulin se rozpadala přechodem k jiným skloňovacím typům.

Maskulinum **pqtь* má v ruštině původní pády G-D-Lsg *putí*, polština *pać*, Gsg *pačia*, staropolsky ještě *paçi*. V češtině proběhla změna rodu z maskulina na femininum *pout'-pouti*. V srbštině- chorvatštině substantivum přešlo do tvrdé deklinace *put-puta*.

Genitiv plurálu *-ьjь* a instrumentál plurálu *-ьmi* ovlivňovaly jiné deklinace. Instrumentál plurálu je téměř výlučně omezen na slovanská feminina (kromě českého *koňmi* a polského *koňmi*). Genitiv plurálu je typický pro ruštinu, kde se *-ьjь* vyvinulo v *-ej* a

masivně se šířilo k měkkým deklinacím, např. *koněj, nožej, učitelěj, kostěj*. Koncovka se také šířila k neutřům *jo*-kmenů a femininům *ja*-kmenů: *morej, polěj, svečej*. V polštině se *-ь* vyvíjelo na *-i* a konkuruje u měkkých deklinací *u*-kmenovému *-ów* < **-ovъ*: *koń-koni* x *kraj-krajów*. Vliv těchto tvarů na měkké deklinace je možné vysledovat už ve 14. a 15. století: *męzy, pieniendzy, koni, kmieci, zajęcy*. V ukrajinštině je koncovka *-ej* zachována pouze u několika původních *i*-kmenů: *gostej, ljudej, ditej, plečej*, sekundárně u *kinь-konej, griš-grošej*.

V češtině je koncovka *-ь* zachována jako dubletní u substantiv *host-hostí/hostů* a *kůň-koní/koňů*.

Slovenština má podobný stav, výskyt původní koncovky je omezený: *hostí, koní, dní*. V hornolužičtině je koncovka *-i* dubletní s *u*-kmenovou koncovou *-ow*: *koni/koňow, pjehezy/pjehez*.

Ve slovinštině je koncovka *-i* jen u maskulin. Řídká je tato koncovka v srbsčině-chorvatštině, kde se vyskytuje rovněž jen u omezeného počtu substantiv: *gosti, mravi, nokti, crvi, ljudi, pari, mjeseći, prsti*.

Srbština-chorvatština tuto koncovku (*-ī*) také zachovává, ale pouze u feminin *i*-kmenů a deklinace *gost*.

Nominativ plurálu *-ьje* se rovněž vyskytuje u maskulin. V polštině je tato koncovka např. u substantiv *goście, konie, kraje, ludzie, gołębie*. Ve staročeštině ještě existovala u maskulin *i*-kmenů (*hostie*). V hornolužičtině je koncovka *-jo* také patrně od původního *-ьje*: *pjekarjo, pohanjo, ludžo*. Tato koncovka ovšem netvoří dublety s jinými koncovkami: *konje, mječe, jelenje, puće*, kde *-ě* bylo přejato z akuzativu.

Feminina

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	kostъ	kostъ	kość	kost	kost
G	kosti	kósti	kości	kosti	kosti
D	kosti	kósti	kości	kosti	kosti
A	kostъ	kostъ	kość	kost	kost
L	kosti	kósti	kości	kosti	kosti
I	kostъjо	kóстъju	kością	kostí	kosti/košču

pl.					
N	kosti	kósti	kości	kosti	kosti
G	kostъjъ	kostěj	kości	kostí	kostī/kostijū
D	kostъmъ	kostjám	kościom	kostem	kostima
A	kosti	kósti	kości	kosti	kosti
L	kostъchъ	kostjách	kościach	kostech	kostima
I	kostъmi	kostjámi	kościami	kostmi	kostima

I-kmeny feminina jsou deklinací, která v individuálních slovanských jazycích dobře zachovává původní praslovanský stav. Ruština, polština a čeština zachovávají celý singulár, rovněž srbština-chorvatština s dubletním instrumentálem. Plurál je již ovlivněn jinými deklinacemi. Vlivem rodového principu pronikají do plurálu *a*-kmenové koncovky. V ruštině jsou to koncovky D, L, Ipl (zbytky původního instrumentálu plurálu se nacházejí u substantiv *detъmi*, *ljudъmi*, *dočerъmi*, *lošadъmi*), v srbštině-chorvatštině pak koncovka *-ima* (která je typická pro maskulina, neutra a feminina *i*-kmeny. V polštině jsou *a*-kmenové koncovky v L, I pl, naopak v Dpl je *o*-kmenová koncovka *-om*, která je generalizována pro všechny deklinace.

III.1.9.6. Vývojové tendence neuter: *o*-kmeny a *jo*-kmeny

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	město	mésto	miasto	město	mjesto
G	města	mésta	miasta	města	mjesta
D	městu	méstu	miastu	městu	mjestu
A	město	mésto	miasto	město	mjesto
L	městě	méste	mieście	městě	mjestu
I	městъmъ	méstrom	miastem	městem	mjestom
pl.					
N	města	mestá	miasta	města	mjesta
G	městъ	mest	miast	měst	mjestā
D	městomъ	mestám	miastom	městům	mjestima
A	města	mestá	miasta	města	mjesta

L	městěchъ	mestách	miastach	městech	mjestima
I	městy	mestámi	miastami	městy	mjestima

Jedná se o produktivní deklinaci, ke které přecházela neutra jiných, zánikových deklinací. Praslovanský stav reflektuje také dubletu Isg s koncovkami *-omъ* a *-omъ*.

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	polje	póle	pole	pole	polje
G	polja	pólja	pola	pole	polja
D	polju	pólju	polu	poli	polju
A	polje	pólje	pole	pole	polje
L	polji	póle	polu	poli	polju
I	poljъmъ	pólem	polem	polem	poljem
pl.					
N	polja	poljá	pola	pole	polja
G	poljъ	polěj	pól	polí	poljã
D	poljemъ	poljám	polom	polím	poljima
A	polja	poljá	pola	pole	polja
L	poljichъ	poljách	polach	polích	poljima
I	polji	poljámí	polami	poli	poljima

Deklinace neuter odráží praslovanský kontrast tvrdé a měkké varianty. Nominativ singuláru je zakončen na *-e* v důsledku praslovanské přehlásky. Nominativ a akuzativ singuláru se do slovanských jazyků vyvíjí pravidelně. Nominativ a akuzativ plurálu je také pravidelný, pouze v češtině je koncovka *-e* v důsledku přehlásky *'a>ě*. Zbylé pády se vyvíjejí stejně, jako u deklinace maskulin *o-* a *jo-*kmenů. V polštině pozorujeme kořenovou alternaci *-a/-e* v důsledku změny původního **-ě* před tvrdým konsonantem: *miasto* x *mieście*.

K *jo-*kmenům neuter patří také varianta *-ьjo* kmenů, typ *znamеньje*.

III.1.9.7. Vývojové tendence konsonantických kmenů

N-kmeny maskulina

	Psl	Ru	P	Cz	S-C	
sg.						
N	kamy	káмень	kamień	kámen	kamen	
G	kamene	kámnja	kamienia	kamene	kamena	
D	kameni	kámnju		kameniowi	kamenu/-i	kamenu
A	камень	káмень	kamień	kámen	kamen	
L	kamene	kámne	kamieniu	kamenu/-i	kamenu	
I	каменьтъ	kámnem	kamieniem	kamenem	kamenom	
pl.						
N	kamene	kámni	kamienie	kameny	kameni	
G	камень	kamněj	kamieni	kamenů	kamenā	
D	каменьтъ	kamjám	kamieniom	kamenům	kamenima	
A	kameni	kámni	kamienie	kameny	kamene	
L	каменьчъ	kamnjách	kamieniach	kamenech	kamenima	
I	каменьми	kamnjámi	kamieniami	kameny	kamenima	

N-kmenová deklinace maskulin byla neproduktivní už koncem praslovanštiny. Patřil k ní jen omezený počet substantiv, kromě *kamy* ještě také substantiva *plamy* a substantiva, která už v nominativu singuláru mají ve staroslověnštině doloženu akuzativní koncovku: *koreнь*, *remєнь*, *stepєнь*, *jelenь* a *дєнь*. Akuzativní tvar byl přenesen do nominativu ze dvou důvodů. Jednak se jedná o přímý pád, stejně jako nominativ. Nebylo nutné rozlišovat nominativ a akuzativ, protože téměř všechna substantiva jsou neživotná. Samotný tvar nominativu singuláru byl ale anomální svým tvarem, protože jako jediný obsahoval dvě slabiky. Paradigma bylo tedy defektní tvarově, proto byl do nominativu přejet tříslabičný akuzativní tvar. K této deklinaci pronikají koncovky *i*-kmenové, především v Isg, D-L-Ipl. Původní koncovka Nsg je tedy částečně zachována ve staroslověnštině a také do 18. století v polabštině (*kamoy*) a do počátku 20. století ve slovinčině.

Vývoj *n*-kmenů maskulin dále vede ke splývání s produktivními *o*-kmeny. V ruštině a v polštině dochází k přejímání *o*-kmenových / *jo*-kmenových koncovek ve všech pádech kromě Isg. V polštině se také přejímají *u*-kmenové koncovky Dsg *-owi* a Lsg *-u*. Ty musely být u *o*-kmenové převzaty dříve, proto jsou přejímány *n*-kmeny jako součást *o*-kmenové deklinace. V polštině se substantiva typu *kamień* skloňují jako *koń*, tedy jako měkká deklinace maskulin. Koncovka *-e* zde byla kontaminována koncovkou *-bje* a *-ě*: *piekarze*, *konie*, *goście*.

V češtině je paradigma *kámen* ovlivněno *jo*-kmeny, v singuláru je Nsg *kámen*, Gsg *kamene* (zde je patrně i původní tvar), D-Lsg *kamenu* / *kameni*. V češtině jsou však původní koncovky zachovány v Dsg, přičemž v Dsg a Lsg je jako dubletní také koncovka *o*-kmenová resp. *u*-kmenová (*kamenů*).. Ve slovenštině došlo ke splynutí koncovky *-e* s původním *-ě* od *jo*-kmenů, proto Npl *kamene* je stejný, jako tvar *kone*. Nejvíce se projevila ztráta původních koncovek v srbštině-chorvatštině. *N*-kmenová deklinace byla využita pro skloňování substantiv obyvatelských. Příslušné koncovky nacházíme už ve staroslověnštině: *graždane*, *rimljane* atd. V ruštině jsou tyto tvary zachovány také: *graždane*, *krestyjane*.

N-kmeny neutra

	Pol	R	P	Cz	S-C	
sg.						
N	sěmę	sémja	siemię	sémě/semeno	sjeme	
G	sěmene		sémeni	siemienia	semena/-e	sjemena
D	sěmeni	sémeni	siemieniu	semenu/-i	sjemenu	
A	sěmę	sémja	siemię	sémě/semeno	sjeme	
L	sěmene	sémeni	siemieniu	semenu/-i	sjemenu	
I	sěменѣтъ			semenem		
pl.		Ru				
N	sěmena	semená	siemiona	semena	sjemena	
G	sěменѣ	semján	siemion	semen	sjemenā	
D	sěменѣтъ			semenům		
A	sěmena	semená	siemiona	semena		
L	sěменѣchѣ			semenech		
I	sěmeny			semeny		

Deklinace je neproduktivní už v praslovanštině, patří sem jen několik substantiv. Staroslověnština zachovává: *sěmę, vrěmę, brěmę, pismę, čismę* "číslo", *plemę*. Rozpad původní *n*-kmeny neutra ztrácejí vývojem své koncovky, ačkoliv kmenotvorný sufix s původními alomorfy *-ę/-en-* zůstává zachován. Rozklad deklinace je pak podporován pronikáním koncovek jiných deklinací. V Isg, D-Lpl jsou to koncovky *i*-kmenové, v Ipl a duálu pak koncovky *o*-kmenové. V ruštině přecházela tato substantiva k *i*-kmenům (*imja, imeni, imeni*), v polštině k *jo*-kmenům (*imię, imienia, imieniu*), v srbštině-chorvatštině, hornolužičtině, slovenštině a češtině k *o*-kmenům (č. *jméno, jména, jménu*, podobně *břemeno, rameno, semeno*, hl. *symjo, symjenja, symjenju*, podobně *brěmjo, plomjo, ramjo atd.*). V polštině probíhá přehláska *e>o* před tvrdými konsonanty, totéž pozorujeme i v ruštině u tvarů *ímja-iměn, vrémja-vremjěn*. Anomální je tvar Gpl *semján* oproti očekávanému *seměn*. V hornolužičtině přešla neutra *n*-kmeny k *jo*-kmenům typu *znamé*. Pouze v N-Asg se liší od typu *mo'ro*, koncovka je zde *-e*, tedy *brémé, mě, plomé, ráme, semé*.

S-kmeny neutra

	Psl	
	sg	pl
N	tělo	tělesa
G	tělese	tělesъ
D	tělesi	tělesъmъ
A	tělo	tělesa
L	tělese	tělesъchъ
I	tělesъmъ	tělesy

S-kmeny neutra byly již v praslovanštině neproduktivní deklinací. Staroslověnština zachovává jen omezený počet těchto neuter: *tělo, slovo, nebo, čudo, divo, kolo, drěvo*, dále plurálový tvar *istesa* "ledviny", substantivum *lice* s koncovkou Nsg *-e*. Patří sem i substantiva *oko*, Gsg *očese, oko*, Gsg *ušese*. Tato substantiva mají *i*-kmenové tvary v duálu: N-A-V *oči, uši*, G-L *očiju, ušiju*, D-I *očima, ušima*. Rozpad deklinace pokračoval pronikáním koncovek *i*-kmenů v Isg, D a L pl, a koncovek *o*-kmenů v Ipl a duálu. Celý proces byl pak dokončen přechodem většiny substantiv k neutřům *o*-kmenů, se kterými je spojovalo stejné zakončení

Nsg. Zbytky deklinace nacházíme u některých tvarů ve slovanských jazycích. Polština má archaický tvar *niebiosa*. Slovinština má N-Asg *čudo*, Gsg *čudesa*, *drevo - drevesa*, *uho - ušesa*, *igo - ižesa*, *telo-telesa*. Uvedená substantiva si zachovávají starý kmenotvorný sufix, ale pádové koncovky už jsou převzaty z *o*-kmenů. V srbštině-chorvatštině je N-Asg *čudo*, N-Apl *čudesa / čuda*, Gpl *čudesā / čudā*, D-L-Ipl *čudesima / čudima*. Rovněž čeština zachovává archaický tvar *nebesa*. V bulharštině nacházíme archaické tvary Nsg-Npl *čúdo - čudesá*, *дърво - дървеса*, *небо - небеса*, *чудо - чудеса*. Dublety *nebesa / neba*, *čudesa / čuda* jsou v makedonštině.

Nt-kmeny neutra

	Psl	Ukr	P	Cz	S-C
sg.					
N	tele	teljá	ciele	tele	tele
G	telete	teljáti	cielecia	telete	teleta
D	teleti	teljáti	cieleciu	teleti	teletu
A	tele	teljá	ciele	tele	tele
L	teleti	teljáti	cieleciu	teleti	teletu
I	teletъmъ	teljátem	cieleciem	teletem	teletom
pl.		Ru			
N	teleta	teljáta	cieleťa	telata	telad
G	teletъ	telját	cielat	telat	teladi
D	teletъmъ	teljátam	ciele tom	telatům	teladi
A	teleta	teljáta/telját	cieleťa	telata	teladi
L	teletъchъ	teljátach	cielětach	telatech	teladi
I	teletъmi	teljátami	cielětami	telaty	teladi

Nt-kmeny byly sémanticky uzavřenou skupinou neuter označujících mláďata. Staroslověnština zachovává zapř. *otročę*, *agne*, *žrěbę*, *kljuse* "mladý tahoun", *kozble*, *osble* atd. Postpraslovanský vývoj vede většinou ke ztrátě původních koncovek a nahrazování koncovkami jinými. Staroslověnština má dochovány koncovky *o*-kmenové, např. Ipl *otročęty*, N-Adu *otročętę*. Nejlépe jsou původní tvary zachovány v češtině, a to jak v singuláru, tak v plurálu, také ve slovenštině je původní stav dobře zachován. V polštině a v srbštině-

chorvatštině je singulár přejat od *o-/jo-*kmenů. Ruština nemá singulár *teljá*, proto jsou zde uvedeny ukrajinské tvary ovlivněné *i-*kmenovou deklinací. Ukrajinské plurálové tvary jsou *teljata, teljat, teljatam, teljatach, teljatami*. V ruštině typ **tele* zanikl, substantiva tohoto typu přibírala deminutivní sufix *-ěnok* a přecházela k tvrdé maskuliní deklinaci (nacházíme zde tedy tvar *telěnok, medvežěnok*). Plurálové tvary ovšem původní *nt-*kmenovou deklinaci reflektují.

V plurálu jsou původní tvary kromě češtiny zachovány v ruštině a polštině ⁶⁶(N, G, Ipl), dále v bulharštině: *kote - koteta, tele - teleta*. Tyto tvary se ovšem dubletně projevují i u *jo-*kmenů neuter: *more - morja / moreta, pole - polja / poleta*. Srbština-chorvatština má v singuláru původní tvary (typ *tele, jagnje, unuče, siročce, momče*). V plurálu je kolektivní tvar *-ad* a celý plurál má koncovky *i-*kmenové.

ъv-kmeny

	Psl	Ru	P	Cz	S-C
sg.					
N	църкы	църковъ	cerkiew	církev	crkva
G	църкѣве	църкви	cerkwi	církvě	crkvē
D	църкѣви	църкви	cerkwi	církví	crkvi
A	църкѣвъ	църковъ	cerkiew	církev	crkvu
L	църкѣве	църкви	cerkwi	církví	crkvi
I	църкѣвъѣю	църковѣю	cerkwią	církví	crkvōm
pl					
N	църкѣви			církvě	
G	църкѣвъ			církví	
D	църкѣвамъ			církvím	
A	църкѣви			církvě	
L	църкѣвачѣ			církvích	
I	църкѣвами			církvemi	

⁶⁶ V severopolských dialektech *nt-*kmeny zanikají, sufixem *-ak* přecházejí k *o-*kmenům: *ciela, cielaka, cielakowi*, pl. *cielaki, cielaków* (Stieber 1971: 45).

ьv-kmeny byly neproduktivní deklinací substantiv. Už ve staroslověnině je doloženo pouze několik z nich: *crьky, svekry, ljuby, brady, buky, chorogy, smoky, žrьny, neplody, loky*, a *krьvbь*. Původní nominativní tvary jsou kromě staroslověnině řídce zachovány, výjimku tvoří slovinština s tvarem *kri*. Rovněž stará polština zachovává tvar *kry*. Ve slovanských jazycích jsou nominativní tvary nahrazeny akuzativními. Důvodem je slabičná anomálie v nominativu, počet slabik byl o jednu menší, než v ostatních pádových tvarech. Celá deklinace obecně přecházela k jiným, produktivnějším typům feminin. V češtině, ruštině a polštině přešla substantiva k *i*-kmenům, v ruštině, ukrajinštině, běloruštině a srbštině-chorvatštině k *a*-kmenům.

r-kmeny

Zcela neproduktivní deklinací jsou *r*-kmeny. Staroslověnině zachovává už jen dvě substantiva, *mati* a *dьšti*. Obě substantiva jsou tvarově ovlivněna jinými deklinacemi. Původní tvary jsou dochovány v Gsg *matere, dьštere*. Především jsou to *i*-kmeny, jejichž koncovky jsou v L, Isg (*materi, dьšteri / materьjo, dьšterьjo*), N-D-L-Ipl (*materi, dьšteri / materьmь / dьšterьmь / materьchь, dьšterьchь / materьmi, dьšterьmi*). Postpraslovanský vývoj vede k zániku deklinace a přechodu obou substantiv k deklinacím produktivním, i za cenu derivace pomocí feminních sufixů. Čeština rozšiřuje substantivum *mati* o sufix *-ka*, staročeské *dci* pak upravuje na *dcera* a obě substantiva přecházejí k *a*-kmenům. Ruština a srbština-chorvatština zachovaly původní pozdněpraslovanské tvary: r. Nsg *matь, dočь*, Gsg *máteri, dóčeri*, Npl *materi, dóčeri*; s-ch Nsg *mati, kći*, Gsg *materē, kćeri*, Npl *matere, kćeri*. Hornolužičtina zachovává původní tvary v singuláru: *mać, maćerje, maćeri, maćerju*, také slovvinštině *mati, matere, materi, materjo*.

V západoslovanských jazycích pak v důsledku vzniku kvantitativních paradigmat se v pádových tvarech objevuje střídání krátkých a dlouhých vokálů, např. č. *kuň-koně, kráva-krav*, slovensky *krava-kráv*. Východoslovanské jazyky mají naopak v paradigmatech proměnlivou polohu přízvuku, např. rusky *vodá-vódu, golová-golón*, ukr. *holová-holív*. Jihoslovanské jazyky pak mají v paradigmatech i alternaci intonační, např. s-ch Nsg *kôst*, Gsg *kôsti* nebo Nsg *grâd*, Lsg *grádu*, slovin. *jâma-jâm*.

Morfologické alternace ovšem vedou k přílišnému zatížení paradigmat nepravidelnostmi, proto bývají odstraňovány analogiemi. V ruštině byly v paradigmatech odstraněny palatalizace: *ruka-ruke, noga-noge* proti českému *ruka-ruce, noha-noze*.

III.1.9.8. Praslovanská akcentuace a nominální paradigmata

Rekonstrukce praslovanštiny vede kromě hláskového, morfologického a lexikálního systému také k rekonstrukci původní akcentuace. V terminologii starořecké prozodie rozlišujeme jako základní praslovanské intonace akut a cirkumflex. Jaký byl ovšem jejich intonační průběh, to nebylo nikdy příliš jasné, neboť rekonstrukce nám neumožňuje přímé akustické ověření těchto intonací. Klasická historická jazykověda a akcentologie od dob Meilleta (1922) předpokládala, že akutová intonace byla stoupavá, cirkumflexová intonace pak klesavá.⁶⁷ Obě intonace měly pokračovat z baltoslovanského a indoevropského období. Důkazem pro toto tvrzení bylo víceméně mechanické srovnávání intonačních poměrů příbuzných jazyků. Tak například ve skupinách TORT měly původní akutové slabiky vykazovat přízvuk v ruštině na druhé slabice plnohlási: *voróna*, čeština pak měla vykazovat délku: *vrána*, srbština-chorvatština pak krátkou klesavou intonaci: *vràna*, vše z původního **vǫrna*. Praslovanský cirkumflex se měl v TORT skupinách reflektovat jako ruský přízvuk na první slabice: *gólovu*, krátkost v češtině *hlavu* a dlouhá klesavá intonace v srbštině-chorvatštině *glâvu* z původního **gâlvǫ*. Poměrně úspěšně se tak daly srovnávat intonační poměry ve zděděné slovní zásobě. Oporou pro tvrzení, že tyto intonace pokračují z baltoslovanštiny, bylo srovnávání příbuzných slovanských tvarů s tvary litevskými. Litevština má rovněž intonace označené jako akut a cirkumflex. Tak akutové **vǫrna* mělo odpovídat litevské akutové intonaci *várna*, cirkumflexové **vêlk̃*, reflektované v srbském-chorvatském *vûk*, mělo paralelu v litevském *vil̃kas*. Příliš se neřešila skutečnost, že litevský akut a cirkumflex jsou na rozdíl od akutu a cirkumflexu praslovanského intonačně obrácené: litevský akut je klesavý a cirkumflex je stoupavý. Důvod znám nebyl.

Rekonstrukce intonačních poměrů šla ještě dále. Byly nacházeny intonační paralely mezi řeckými a litevskými tvary, např. řecké *alfé* "mzda", litevské *algà* (akut na koncové slabice zkrácen), řecké *alfēs* a litevské *algōs*. Akut a cirkumflex pak byly považovány za původní praindoevropské intonace (Hirt 1929:199-208).

Data ovšem neposkytovala vždy jasné a jednoduché vysvětlení. De Saussure v roce 1896 popsal litevský jev, kdy přízvuk z cirkumflexové slabiky v určitých tvarech přešel na následující slabiku akutovou. Tím měl být vysvětlen rozdíl mezi litevskými tvary *várna* a *rankà* "ruka", z původních tvarů **várnâ*, **rankâ* ("â" zde znamená akutovou nepřízvuknou

⁶⁷ Klasická baltoslovanská akcentologie se formovala především v první polovině 20. století, viz BELIĆ, A. (1914): Akcenatske studije., Beograd.; LEHR-SPLAWIŃSKI, T. (1917): Ze studjów nad akcentem słowiańskim., Kraków.; LEHR-SPLAWIŃSKI, T. (1918): O prasłowiańskiej metatonji., Kraków.; WIJK, N. van (1923): Die Baltischen und Slavischen Akzent- und Intonationssysteme., Amsterdam.

slabiku). De Saussureův zákon byl nalézán také ve slovanských jazycích, např. ruské *ruká* z údajného **rǫká* oproti *ríku*. Téměř veškeré pravostranné posuny přízvuku ve slovanských jazycích tak bylo možno vysvětlit právě de Saussureovým zákonem. Levostranné posuny přízvuku byly vysvětlovány Hirtovým zákonem, kdy se přízvuk měl z koncové slabiky přesouvat na kořenovou akutovou slabiku, a to jak v baltských, tak i slovanských tvarech např. staroindické *dhūmá-* oproti litevskému *dūmai* a praslovanskému **dǫmь*. Oba zákony se v první polovině 20. století staly pilířemi klasické slovanské akcentologie. Bylo možné jimi vysvětlit takřka jakékoliv pohyby přízvuku.

Posledním klíčem do systému jednoduchých vysvětlení praslovanské akcentuace byl koncept metatoníí. Metatonie znamená změnu intonace. Ke změnám původních intonací na nové intonace mělo docházet koncem praslovanštiny, patrně někdy v období 10. století, kdy zanikaly jery a praslovanský akcentuační systém se rozpadal. Původní akutová intonace se měla měnit na novocirkumflexovou a původní cirkumflexová na akutovou. Intonace se měly "přepólovat".

Důvodem měla být změna slabičné struktury. Jelikož podle doktríny klasické akcentologie máme za stoupavou intonaci v češtině délku a za klesavou intonaci krátkost, bylo lehké vysvětlit pomocí metatoníí neočekávané paradigmatické tvary, např. staročesky *noha-nóh*, *strana-strán* (v genitivu plurálu délka za údajný neoakut vzniklý v důsledku ztráty koncového jeru) nebo české *vrána-vran*, *kráva-krav* (v genitivu plurálu krátkost za údajný neocirkumflex vzniklý rovněž v důsledku ztráty koncového jeru). Takzvané náhradní dloužení v nominativu singuláru maskulin bylo rovněž interpretováno jako délka za neoakut vzniklý po ztrátě jeru: česky např. *kůň*, *kůl*, *stůl*, *vůl* atd. Systém praslovanské akcentuace a její další vývoj tak dostal pevnou podobu. Odchylky od tohoto systému, např. jihozápadočeské *kůš* oproti *koš* nebo staročeské *zíma-zim* byly vykládány jako lokální odchylky bez bližšího vysvětlení. Všemocné metatonie a de Saussureův zákon zdomácněly v klasické akcentologii první poloviny 20. let a v české lingvistice přetrvaly až do století následujícího (viz Lamprecht 1987 a ČJA 5).

Další vývoj poznání a pečlivé studium dat ovšem ukázalo jiný stav. Již Kuryłowicz (1932) ve svých analýzách odmítl pokračování řecké akcentuace jako pokračování praindoevropského stavu. Také povrchní korespondence litevského a řeckého akutu a cirkumflexu jsou iluzorní, nebo toto srovnání je jednak omezeno na limitovaný počet dat, jednak se vlastně srovnávají různé typy intonací. Řecký akut není totéž co litevský akut a řecký cirkumflex má také jiný původ, než cirkumflex litevský (například kontrakční *fáos* > *fōs*). Vztah akutu a cirkumflexu v řečtině je také podmíněn tříslabičným pravidlem (akut a

cirkumflex se vyskytují pouze na posledních třech slabikách, jestliže je poslední slabika krátká, akut musí být na předposlední slabice, cirkumflex je omezen pouze na poslední dvě dlouhé slabiky). Litevské a řecké intonace jsou tedy výsledkem vnitřního vývoje obou jazyků. Pro samotnou praindoevropštinu tedy nejsme schopni jakékoliv intonace rekonstruovat zvláště, když se v morfonologickém systému praindoevropštiny jako dominantní ukazuje interakce silového přízvuku a ablautu (u atematických substantiv a sloves).⁶⁸

Nové směry praslovanské akcentologie jsou spjaty především s prací Christiana Stanga (1957)⁶⁹, moskevské akcentologické školy pod vedením V.A. Dyba (Dybo 1981) a holandské školy (Kortlandt 1975).

Jak ukázal Stang (1957), de Saussureův zákon nefungoval ve slovanských jazycích a je specifický pouze pro litevštinu. Všechna substantiva a slovesa lze v praslovanštině rozdělit do tří akcentuačních paradigmat (AP): APa **kóřva, kóřvy* (barytona s akutovou intonací), APb **ženà, ženỳ* (oxytona s krátkou stoupavou intonací) a APc **stornà, stornỳ...stòrnø* (mobilia s cirkumflexovou intonací na první slabice v určitých pádech a přízvuknou koncovkou v jiných pádech.) Neoakut nevznikl metatonii, ale retrakcí přízvuku z koncového jeru nebo z nepočátečního vokálu s klesavou intonací (viz níže). Reflexe neoakutu nacházíme hlavně v jihoslovanských dialektech (čakavština). Neocirkumflex není praslovanskou intonací, ale jedná se o specifický vývoj pouze ve slovinštině, např. genitiv plurálu **žábъ > žâb*. Akut je tedy typickou intonací paradigmat s konstantním kořenovým přízvukem.

Z praslovanských akcentuačních zákonů jsou nejdůležitější dva: Dybův a Stangův. Dybovým zákonem vzniklo akcentuační paradigma APb. Předpokládá se, že existovala (po oddělení jazyků baltských) dvě původní slovanská akcentuační paradigmat: paradigma s přízvukem fixovaným na kořeni (API) a paradigma s mobilním přízvukem (APII). V API se rozlišovaly dva podtypy: akutový, např. **lâpa* "tlapa" a cirkumflexový kořen, např. **žêna*. Tyto dva typy ale (na rozdíl od jazyků baltských) neexistovaly u typu APII, kde u tvarů s přízvukem na kořeni byl pouze cirkumflex, např. *golvá-gôlvø*. Akutové mobilní tvary byly neutralizovány do podoby patrně krátké stoupavé intonace. Tato intonace se šířila i do do typu API, kde neutralizovala cirkumflexové kořeny, např. **žêna > *žèna*. Následoval posun

⁶⁸ Standartní model, dnes obecně přijímaný, viz např. Fortson (2005: 103-113).

⁶⁹ Kritika Stanga byla zpočátku negativní, např. Kuryłowicz (1958) v druhém vydání *L'accentuation des langues indo-européennes*. Detailněji ke kritikám Stanga viz Vermeer (1998:241-243). Z české jazykovědné komunity se do tábora Stangových odpůrců a velebitelů Kuryłowicze zařadil Karel Horálek (1961:376): *„Stang ist kein Sprachwissenschaftler, der sich selbst um die Bildung einer neuen Konzeption bemüht.....verlässt sich vor allem auf das Belegmaterial und verarbeitet es hauptsächlich klassifikationsmäßig*. Historie ovšem dala za pravdu Stangovi. Kuryłowiczovy akcentologické teorie upadly takřka v zapomnutí. Ke zhodnocení Stangova přínosu viz Vermeer (1998).

přízvuku doprava *žèna >*ženà. Původní paradigmata se stálým přízvukem na kořeni se tak rozštěpilo na paradigma se stálým přízvukem na kořeni a akutovou intonací a na paradigma se stálým přízvukem na koncové slabice s intonací, která byla patrně krátká. Vzniká tedy oxytonové paradigma. Pokud byla nová přízvučná slabika byla dlouhá, např. *vòljā >*voljā̇, došlo k retrakci přízvuku doleva. Nová přízvučná slabika se pak změnila na neoakutovou (Stangův zákon) *võlja, slovinsky vólja, srbsky-chorvatsky vòlja, stč. vóle >vùle, podobně kùže, vùně (přízvučný vokál měl krátkou stoupavou intonaci, která byla později v češtině a slovenštině prodloužena: *wòlā > vólja > vùle podle tzv. Kortlandtova pravidla, viz Kortlandt 1983). Dybův zákon také vyvolal kvantitativní kontrast v kořenových slabikách. Přízvuk se totiž mohl posunout jak z krátké slabiky, tak ze slabiky dlouhé. Dybovým zákonem se tyto slabiky staly předpřízvučné a zachovaly kvantitativní kontrast, viz české tráva, touha, kroupa, líska, díra proti žena, koza, pila, ruda. Původní substantiva s cirkumflexem mají obecně v češtině krátkost: zima, strana, hlava, noha...

Baltoslovanský akut byl patrně foneticky ráz.⁷⁰ Důkazy pro něj máme v podobě Hirtova a Winterova zákona. Hirtův zákon, který dominoval v klasické akcentologii, má stále své oprávnění, došlo jen ke zpřesnění jeho mechanismu. Jestliže slovo obsahovalo indoevropský kořen zakončený na laryngální kodu, pak v baltoslovanštině došlo k retrakci přízvuku z předchozí slabiky právě na tuto kořenovou: *d^huH-mós >*dúmos. Staroindičtina ukazuje původní stav dhūmá-. Litevské dūmai, srbské-chorvatské đim a další slovanské paralely nám dovolují rekonstruovat praslovanské akcentuační paradigma APa, tedy se stálým přízvukem a akutem na kořeni *d^hym̃. Praslovanský akut s litevskou oporou nám pak umožňují stanovit akut také v baltoslovanštině, viz uvedené *dúmos. Winterův zákon říká, že pokud vezmeme určitá baltská a slovanská data s akutem, pak tento akut se objevuje také před původními indoevropskými znělými konsonanty, např. *porgos >srbsky-chorvatsky prǎg, rusky poróg, litevsky pėrgas, baltoslovansky pak *pórgos. Jestliže se akut objevuje u kořenů zakončených na koncovou laryngálu (Hirtův zákon), která je foneticky interpretována jako ráz, u Winterova zákona se musí jednat o totéž - před rekonstruovaným znělým konsonantem byl ráz nebo glotalický uzávěr. Logicky pak vyplývá, že baltoslovanský akut je vlastně glotalizace, nikoliv stoupavá nebo klesavá intonace. Můžeme tedy baltoslovanské tvary zapisovat jako *du^hmos, *por^hgos. Baltoslovanský cirkumflex je pak jen prostá nepřítomnost baltoslovanského akutu.

⁷⁰ Přehledně Sukač (2013b).

Praslovanský akut je pak glotalizace, která přecházela v krátkou stoupavou intonaci (Kortlandt 1983). Kortlandtovým pravidlem také dochází k prodloužení původní akutové slabiky v některých slovanských jazycích např. **glina*, **griva*, *(j)*áma*, **kórva*, **lípa*...> česky. *hříva*, *jáma*, *kráva*, *lípa*.... Toto prodloužení je omezeno pouze na české dialekty v užším slova smyslu a na horní lužickou srbštinu (*kruwa*). Délka v *kráva* je pouze česká a lužicko srbská: *kruwa*, zatímco na Moravě je *krava*, ve slovenštině *krava*, polsky je *krowa*. Délka za praslovanský akut musí být v českých dialektech *sensu stricto* tedy sekundární. Pokud by byla primární, museli bychom předpokládat masivní krácení na zbylém slovanském teritoriu, jak to dělala klasická akcentologie. Pro tento předpoklad však chybí jakákoliv fonetická opora. Důkazy praslovanského akutu jako dlouhé intonace v některých přejímkách, jako např. finské *määrä* < **měra* jsou dnes považovány za přejímky ze severoruských dialektů, které prošly specifickým vývojem (Vermeer 1992:121).

Výše uvedené Kortlandtovo pravidlo předpokládá prodloužení praslovanského akutu v češtině. Akut, který byl původně zděděnou glotalizací, se vyvinul do krátké stoupavé intonace. Ta se foneticky prodlouží daleko lépe. Prodloužení mělo být omezeno na dvojslabičné tvary. Měli bychom tedy vedle tvarů *hlína*, *kráva*, *sláma* pozorovat také jiné dlouhé dvojslabičné tvary s původním akutem (feminina a-kmeny).⁷¹ Tomu ovšem odporují výše krátké tvary *hnida*, *piha*, *pěna*, *hnida*, *niva*, *duha*, *také jikra*, *jiskra*, *řepa*, *ryba*, u kterých rekonstruuujeme praslovanský akut. Očekávanou délku sice nacházíme v jihozápadočeských dialektech - *pína*, *plíva*, *slína*, *hňída*, *jiskra*, *jíkra*, *douha*, *rejba*, také v přechodovém pásu českomoravských dialektů - *pína*, *plíva*, *slína*, *kúpa*, ve východočeských dialektech *kníha*, *slína*, většina českých dialektů odráží tvar *řípa*.⁷² Jestliže srovnáme data se staročeským stavem, pozorujeme kvantitativní dublety tam, kde má standartní čeština krátkost: *cěsta/ciesta* (NED:39), *pěna/piena* (NED:40), *pleva/pléva* (NED:40), *ryba/rýba* (NED:39), *slina/slína* (NED:40), *kníha*, *múka*, *viežka*, *níva*, *ščíka* (Klaret)⁷³.

Moravské dialekty mají ovšem za akut krátkost: *baba* (Mistř., Urč., Dol., Valaš., Nechv., SlavBuč.) *baňa* (Mistř., Urč., Valaš.), *blána* (Keleč., Dol., Valaš.), *březa* (Mistř., Karl., Dol., Valaš., Utěš.), *diňa* (Dol., SlavBuč.) / *dyňa* (Spál.), *draha* (Valaš., Nechv.), *hlíva* (Keleč., Valaš.), *hlína* (Dol., Nechv.) / *hlêna* (Urč.), *hruda* (Mistř., Karl., Dol., Valaš., Utěš.) / *hrôda* (Urč.), *jama* (Karl., Nechv., Utěš.), *hřýva* (Keleč.) / *hřêva* (Urč.) *huba* (Keleč.), *klada* (Karl.,

⁷¹ Následující analýza podrobněji in Sukač (2013) Fish and its Fisherman. Paradigmatic and derivative length in Czech. *Zeitschrift für Slavistik*, 58, 1, 72-101.

⁷² ČJA 5 2005:195.

⁷³ NEDVĚDOVÁ, M. *Kvantita samohlásek ve starší češtině*. Rkp uložen v Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AVČR. (autorovi bylo povoleno užívat tuto práci).

Dol., Nechv., Utěš.) /*kłada* (Valaš.), *kêta* (Urč.) /*kyta* (Valaš.), *koža* (Dol.), *krava* (Utěš.), *lêpa* (Urč.), *lipa* (Karl., Dol.), *misa* (Dol), *para* (Mistř., Dol., Valaš.), *rana* (Urč., Karl., Dol., Valaš., SlavBuč., Utěš.), *siya* (Mistř.) / *syła* (Keleč.) /*sila* (Karl., Dol., Valaš., SlavBuč., Utěš.), *sliva* (Bart.Slov.383) /*slivy* (Valaš) /*slêva* (Urč.), *smola* (Karl., Dol., Utěš.), *vrana* (Mistř., Urč., Karl., Dol., Valaš., Nechv., SlavBuč., Utěš.), *žaba* (Keleč., Mistř., Karl., Dol., Valaš., Nechv., SlavBuč., Utěš.), *žila* (Dol., Utěš.) /*žiya* (Mistř), *žyla* (Keleč) /*žêla* (Urč.), *žlaza* (Karl.).⁷⁴ Situace se dále zkomplikuje, pokud se podíváme na některé pádové tvary uvedených dvojslabičných a-kmenů. Zjistíme, že Nsg a Gpl, tedy pády s koncovou alternací vokál-nula, se liší kvantitou: *kráva-krav*, *hlína-hlín*, *slína-slín*. Stejný problém s disperzí kvantity je i v moravských dialektech. Nacházíme *krava-krav*, ale i *kráva-kráf*, ve slezských *krova-kruv* se starou reflexí délky v "u", a také ve slovenštině *krava-kráv*, *hlína-hlín*, *slína-slín* ale *sláva-sláv*. Pokud chceme tyto jevy vysvětlit, musíme se jednak vrátit k původnímu paradigmatickému zařazení těchto substantiv, jednak musíme tyto sledovat na dostatečném počtu dat.

Substantiva, která původně patřila do jednoho akcentuačního paradigmatu, mají tedy různou kvantitativní při současné flexi, zvláště v klíčových pádech Nsg-Gpl: *kráva-krav*, *hlína-hlín*, *slína-slín*. Slovenština má naproti tomu krátký Nsg, ale dlouhý Gpl: *krava-kráv*, *hlína-hlín*, *slína-slín*. Ze západoslovanských jazyků jsou čeština a slovenština jedinými jazyky, kde pozorujeme distribuci kvantity v paradigmatu (pokud odhlédneme od krátkých vokálů v polštině a hornolužické srbštině, které reflektují původní délky). Tyto jevy nelze vysvětlit analogií ani nepravidelným vývojem, ale individuální inovací v jednotlivých západoslovanských jazycích.

Zdá se, že klíč k uvedeným nepravidelностям leží v postpraslovanském ustálení přízvuku na první slabice v češtině a slovenštině. Jak čeština, tak slovenština mají fixní přízvuk a distinktivní slabičnou délku. Foneticky pak tato kombinace vede k vytváření trochejského rytmu (Bethin 1993, 1998). Jestliže se praslovanský akut vyvíjí z glotalizace do krátké stoupavé intonace, zcela přirozeně se pak prodlouží pod přízvukem: **kra'va* > **krá'va* > *'kráva*. Rytmičtý systém je trochejský. Akut je v praslovanských akcentuačních paradigmatech očividně dominantní - celé APa obsahuje substantiva s akutem. Cirkumflex je jen v určitých pádech v mobilním paradigmatu a intonace v APb není nijak podstatná, neboť

⁷⁴Mistř. - MALINA, I. *Slovník nářečí mistřického*, Praha, 1946.; Urč.- KOPEČNÝ, F. *Nářečí Určic a okolí*. Praha, 1977.; Valaš. - KAZMÍŘ, S. *Slovník valašského nářečí*. Vsetín, 2001.; Nechv - BĚLIČ, J. *Názvoslovní obce Nechvalína u Kyjova*. Praha, 1947. SlavBuč.- GREGOR, A. *Slovník nářeční slavkovsko-bučovického*. Praha-Brno, 1959.; Keleč. - KRÁLÍK, S. *Nářečí na Kelečsku*, Praha: Academia, 1984.; Dol.- BĚLIČ, J. *Dolská nářečí na Moravě*. Praha, 1954.; Spál. - ONDŘEJ, A. *Nářečí Spálovska*. Spálov 2007.; Kalr. - SVĚRÁK, F. *Karlovičské nářečí*. Praha:SPN, 1957., BartSlov - BARTOŠ, F. *Dialektický slovník moravský*. Praha, 1906.

je důležitý přízvuk na nepočáteční slabice. Systém **kra'va >*kráva >'kráva* ovlivňuje vývoj dalších paradigmat. U mobilního paradigmatu APc dochází pouze k ustálení přízvuku na první slabice **straná >strana*. K žádnému prodloužení nedochází, protože k němu není důvod (v tomto pádě mobilního paradigmatu není žádná intonace, která by se měla prodloužit a cirkumflex, např. v akuzativu, není stoupavou intonací). Trochejský rytmus ale ustálením přízvuku vzniká. Oxytona rovněž podléhají ustálení přízvuku na první slabice. Jelikož ale Dybův zákon způsobil kvantitativní rozdíl v předpřízvučných délkách, máme v češtině u původních oxyton paradigmatu APb zachován tento kontrast: **trāvà >'trāva* x **ženà >'žena*. Prodloužení není rovněž nutné - u předpřízvučných délek se délky zachovávají a u krátkých slabiky typu *žena* není třeba nic prodlužovat. Intonace zde chybí a trochejský rytmus vzniká ustálením přízvuku.

Jakmile se ustálí přízvuk a trochejský rytmus, praslovanská akcentuační paradigmatata už neexistují. Substantiva začínají vytvářet skupiny tzv. kvantitativních paradigmat (Feldstein 2007/2011, Sukač 2009, 2013). Všechny dvojslabičné a-kmeny a původně dvojslabičné o-kmeny je možné do těchto paradigmat zařadit právě podle klíčových pádů. Tyto klíčové pády jsou: nominativ singuláru a genitiv plurálu pro a-kmeny (typ *kráva-krav*) a nominativ singuláru a genitiv singuláru pro o-kmeny (typ *stůl-stolu*). Jak vidíme, tyto klíčové pády jsou typické alternací koncovky vokál-nula. Irelevantní pády jsou např. Lpl nebo Ipl, jako třeba *kravách, krávách, kravami, krávami*, kde dochází k alternaci kvantity ale pro zařazení slova do paradigmatu nemají vliv. Rozlišujeme dvě základní kvantitativní paradigmatata: alternující a konstantní. Alternující paradigma má dvě varianty podle toho, zda je v nulovém tvaru délka nebo krátkost. Konstantní paradigma má buď konstantní délku v klíčových pádech nebo konstantní krátkost. Distribuce dvojslabičných substantiv (zde jen a-kmeny) podle kvantity je tedy následující:

-alternující kvantitativní paradigma (tvar s nulovou koncovkou je krátký, tvar s vokalickou koncovkou je dlouhý), např. *jáma-jam, bába-bab, kráva-krav*);

- konstantní kvantitativní paradigma (tvar s nulovou koncovkou je dlouhý, tvar s vokalickou koncovkou je také dlouhý (*bříza-bříz, hlína-hlín, hlíva-hlív*);

- konstantní kvantitativní paradigma (tvary s nulovou a vokalickou koncovkou jsou krátké (*ryba-ryb, pleva-plev, cesta-cest*)

- alternující kvantitativní paradigma (tvar s nulovou koncovkou je dlouhý, tvar s vokalickou koncovkou je krátký). Toto paradigma se nevyskytuje v současné češtině (ve staročeštině ano), ale můžeme ho pozorovat ve slovenštině: *brada- brád, cena- cien, hora -hôr...*

Substantiva se do kvantitativních paradigmat zařazovala postupně. Také často dochází k jejich disperzi z původních akcentuačních paradigmat do různých kvantitativních paradigmat. Proto můžeme pozorovat staročeské dublety *zima/zíma*, *strana/strána*, jihozápadočeské *kráj*, *plouh*, *rák* nebo nářeční tvary *nůž-nůža*. Neočekávané tvary tedy není třeba vysvětlovat nepravděpodobnými analogickými změnami. Také "moravská krátkost" nevyžaduje žádné nemotivované krácení - žádné totiž nikdy nebylo. Jak bylo výše uvedeno, prodloužení pod akutovými slabikami nastalo jen v českých dialektech a v hornolužičtině. Na zbytku západoslovanského území došlo jen k ustálení přízvuku, vzniku rytmicity a distribuci do kvantitativních paradigmat. "Moravská krátkost" je tak jen zcela zákonitý jev přechodu původních akutových paradigmat v kvantitativní paradigma konstantní s krátkostí v klíčových pádech.

IV. Deklinační systémy jednotlivých slovanských jazyků

IV.1. Od praslovanštiny k moderní češtině⁷⁵

Po rozpadu praslovanštiny v souvislosti s usazením jednotlivých slovanských kmenů a určité jazykové izolaci došlo k separátnímu vývoji jednotlivých post-praslovanských dialektů. Počátky češtiny je možno datovat do konce 10. století. Nejstarší, písemně nedoložené stadium označujeme jako pračeština. Tento útvar pouze rekonstruujeme a jeho horní interval datujeme do 12. století. Pračeština sama slouží jako východisko vývoje češtiny, protože rekonstruované tvary ukazují důležité změny pozdní fáze praslovanštiny (zánik a vokalizace jerů, denazalizace, kontrakce, měkkostní korelace). Z morfologického hlediska je důležitá stará čeština 14. století, která je pramenně velmi dobře doložena v různých stylových útvarech. Stará čeština doby hustiské v 15. století a humanistická čeština 16. a 17. století jsou z morfologického hlediska důležité především reflexí hláskových změn v koncovkách a následných přechodů substantiv k produktivním deklinacím. Nová čeština od období národního obrození až po současnost je poznamenána umělými zásahy a kodifikacemi, které vytvářejí útvar spisovného jazyka jakožto samostatné části národního jazyka. Z hlediska vývoje paradigmat se jedná především o anexi dubletních tvarů k hlavním paradigmatickým vzorům.

Kategorie čísla

Při vývoji kategorie čísla v češtině je podstatný především vývoj duálu. Jak bylo uvedeno v kapitole o duálu, tato kategorie čísla se objevovala především u párových orgánů s přesahem na náhodné dvojice se silným pádovým omezením. Duálové tvary nacházíme u uvedených substantiv, kongruentně pak u adjektiv, zájmen a číslovek *dvě, obě* a u sloves. Duál ve staročeštině byl běžný do konce 15. století. S kategorií čísla souvisí paradigmatická defektivita některých substantiv. Především jsou to tvz. nepočítatelná substantiva (látková, abstrakta, unika), jejichž sémantika nedovoluje prakticky používat plurálové tvary (ačkoliv teoreticky jsou vytvořitelná), např. *vzduch, kov, vesmír, střelba*. Pokud je vytvořen plurál, neznamená zde počítatelnost sensu stricto, ale počet druhů: *kovy, vesmíry*, případně je význam posunut: *střelby* (událost). Rovněž singularia tantum (*kamení, mládež*) a pluralia tantum

⁷⁵ Vážný 1970, Townsend & Janda 1996, Horálek 1955, HMC 1986, Trávníček 1935, PMČ 1995.

(*jmeniny, šachy*) mají defektivní paradigma v tom smyslu, že chybí pádové rozlišení jednoho celého čísla.

Kategorie rodu

Pračeština plynule navazuje na kmenotvorný princip praslovanských substantiv a pozdně-praslovanské přestavbě v princip rodový. Pro pračeštinu je zákonitě doložen genitiv-akuzativ u životných substantiv: Nsg *chlap, hrad*, Asg *chlapa, hrad*. Během 15. a 16. století se genitiv-akuzativ orzšířil i k názvům zvířat maskulin. Přestavba kmenotvorného principu v princip rodový byla dovršena v 17. století, kdy se u neživotných substantiv vytvořil akuzativ-nominativ, aby tak bylo zabráněno stejným koncovkám, která v Npl mají životná substantiva: Npl *potoci, hájové* > *potoky, háje*. Gramatický rod je v češtině vyjadřován soubory deklinačních koncovek a shodou s koncovkami adjektiv, zájmen a číslovek. Pro moderní češtinu je typické korespondence koncovek s rodem. Substantiva zakončená na konsonant jsou obvykle maskulina (*pán, hrad, muž, stroj*), zakončení na *-a, -e, -ě* je charakteristické pro feminina a neutra. Výjimky tvoří typy *kost, píseň* (feminina), *předseda, soudce* (maskulina). Přirozený rod se uplatňuje jen u životných substancí. Pomocí slovotvorných sufixů lze tvořit protějšky feminin k maskulinům a naopak. Z hlediska deklinačního jsou tato substantiva bezproblémově zařazována do produktivních deklinací.

Pro kategorii rodu je ovšem typická unifikace koncovek v plurálu. Platí to nejen u spisovné češtiny: Npl. *duby, žáby, stroje, růže, písně, moře*, ale také v hovorové češtině: Ipl *rukama, nohama, pánama, očima, kořatama*, a dialektech: *ti dobří hoši, ženi*. Unifikace koncovek se projevuje i ve shodě: *te velké strome* (Haná).

Kategorie životnosti

Od pozdní praslovanštiny pozorujeme výrazný nástup kategorie životnosti u maskulin. Tato kategorie je vyjadřována redistribucí dosavadních koncovek v rámci jednoho paradigmatu (jevy genitiv-akuzativ singuláru, akuzativ-nominativ plurálu) nebo přejímáním koncovek neproduktivních deklinací (*u-kmeny*) a jejich využití pro rozlišení životnosti. Výrazným jevem je tedy štěpení stávajících paradigmat.

Pračeské deklinační typy a jejich vývoj

Maskulina o-kmeny

	sg	pl	du
N	chlap	chlapi	chlapa
G	chlapa	chlap	chlapů
D	chlapu	chlapóm	chlapoma
A	chlap	chlapy	
V	chlape	chlapi	
L	chlapě	chlapiech	
I	chlapem	chlapy	

Nsg - po zániku jerů v 10. století zůstává nulová koncovka

Gsg - původní o-kmenová koncovka zůstává u životných maskulin, neživotná přebírají u-kmenovou koncovku *-u*.

Dsg - původní u-kmenová koncovka zůstává u životných i neživotných substantiv, životná mimoto přebírají koncovku *-ovi*, která se prosazuje u osobních jmen.

Asg - u neživotných substantiv zůstává po zániku jerů nulová koncovka, u životných substantiv již koncem praslovanštiny dochází k přejímání genitivní koncovky do akuzativu. Původní tvary se vyskytují ve staročeštině již jako archaismus (*člověk, pán, Hospodin*). Genitiv-akuzativ se v průběhu 15. a 16. století rozšiřuje i názvům zvířat maskulin.

Vsg - původní koncovka *-e* zůstává u substantiv, jejichž kmenové zakončení nepodléhá palatalizaci, tedy *chlape, pane*. Tvary zakončené na veláru přebírají u-kmenovou koncovku *-u* (*mnichu, hochu*) mimo frekventovaných substantiv *bůh-bože, člověk-člověče*.

Lsg - původní koncovka *-ě* je dochována ve staročeštině, ovšem od druhé poloviny 14. století podléhá ztrátě jotace a splývá s *-e*. Tato koncovka se ovšem uplatňuje u frekventovaných neživotných substantiv *lese, roce*, případně rozlišuje adverbialní význam od objektového: *na hradě, o hradu*. Proniká zde také u-kmenová koncovka *-u*, zejména u neživotných substantiv (*v hluku, o tom času, u měšcu*). Dnes mají životná substantiva dubletní koncovky *-u/-ovi* (vlivem dativu), neživotná *-u/-e* (viz výše).

Isg - už od praslovanštiny je zde u-kmenová koncovka *-em* převzatá od u-kmenů.

Npl - původní o-kmenová koncovka *-i* zůstává u životných substantiv (*chlapi, páni*). K o-kmenům také proniká u-kmenová koncovka *-ové* (*bohové, pánové, býkové, časové, potokové*).

U některých původních i-kmenů maskulin, které přešly k o-kmenům, se objevuje koncovka *-*

ie (holubie, črvie). Od konsonantických kmenů byla převzata koncovka *-e*, později zdloužená na *-é*. Vyskytuje se už ve staročestíně u osobních jmen zakončených na tvrdý konsonant: *židé, súsědé, pohané, kostelé, zeměné*. V novočestíně je tato koncovka omezena na substantiva odvozená sufixy *-tel, -an (učitelé, ostrované)* a na přejatá substantiva tvořená sufixy s tvrdými alveolárami *t, d (Chetitě, bandité)*.

Gpl - po ztrátě koncového jeru byla nulová koncovka nahrazena *u*-kmenovou koncovkou *-óv* (staročestísky *časóv, vlkóv*), po změně *ó>uo>ů* (14.-15. století) je výsledný tvar společný pro životná i neživotná maskulina.

Dpl - po změně *ó>uo>ů* je výsledná koncovka *-ům* společná pro životná i neživotná maskulina.

Apl - koncovka zůstává beze změny

Lpl - původní koncovka je doložena ve staročestíně, následně se *-ie-* monoftongizuje na *-í-* (15. století). Tato koncovka byla ve staročestíně častá (*páníech, chrámíech*). Kromě toho sem proniká koncovka *-ech* společná *u-, i-* a konsonantickým kmenům: *chlapech, póhonech, pytlech*). Moderní čestína má u tvrdých *o*-kmenů bez rozdílu životnosti koncovku *-ech*, jejíž stabilizace pochází z doby obrození.

Ipl - původní koncovka zůstává beze změny. Staročestína dokládá také *i*-kmenové koncovky (*pokladmi, chlebmi*), *a*-kmenové (*rohami, zubami*), od 17. století pak také duálové *-ama (stromama, měsícea)*.

Maskulina jo-kmeny

	sg	pl	du
N	oráč	oráči	oráča
G	oráča	oráč	oráčů
D	oráču	oráčóm	oráčoma
A	oráč	oráčě	
V	oráču	oráči	
L	oráči	oráčích	
I	oráčemoráči		

Nsg - po ztrátě jeru vzniká nulová koncovka

Gsg - původní *o*-kmenová koncovka podléhá přehlásce 'a>ě (2.pol.12.stol. - 1.pol. 13. stol.) a následně ztrátě jotace. Výsledná koncovka *-e* je pak typická pro maskulina zakončená na měkký konsonant: *muže, stroje*.

Dsg - vedle původní koncovky zde proniká *u*-kmenová koncovka *-ovi* (*bojovi*), která se později omezuje jen na životná maskulina.

Asg - u životných substantiv nastává genitiv-akuzativ (*oráča > oráče*), u neživotných zůstává původní tvar (*boj*). Původní tvary se vyskytují ve staročeštině již jako archaismus (*muž, císař, vítěz*). U substantiva *kůň* jsou doklady na původní akuzativ až do 17. století.

Vsg - původní koncovka *-u* podléhá staročeské přehlásce 'u>i (14. století). Výsledná koncovka je pak omezena na substantiva měkkého zakončení bez rozlišení životnosti (*muži, stroji*)

Lsg - původní koncovka *-i* je dubletně nahrazována dativní koncovkou *-u* (*u boju, v meču*), která ovšem podléhá přehlásce 'u>i, takže výsledná koncovka je opět *-i* jak pro životná, tak pro neživotná maskulina (*muži, stroji*). Od 15. století sem také proniká koncovka *-ovi* (*císařovi*).

Isg - stejná koncovka jako u *o*-kmenů

Npl - původní *jo*-kmenová koncovka *-i* přetrvává do novočeštiny. Sekundárně sem proniká *u*-kmenová koncovka *-ové*, která je distribuována bez rozdílu životnosti: *mužové, mečové*. U neživotných substantiv do nominativu začal pronikat akuzativ (akuzativ-nominativ). Ve staročeštině nacházíme tedy i tvar *mečě*, novočesky po ztrátě jotace *meče*. U některých substantiv se také objevuje koncovka *-ie* převzatá od *i*-kmenů (*mudrcie, črtie*).

Gpl - po ztrátě koncového jeru je nulová koncovka stejně jako u *o*-kmenů nahrazena *u*-kmenovou koncovkou *-óv*, která se hláskově vyvíjí na *-uov > -ů(v)*. Mimoto sem proniká *i*-kmenová koncovka *-í* (*muží, koní*), která je v moderní češtině zachává jen u substantiva *kůň*.

Dpl - koncovka je původní, pravidelně se vyvíjí jako u *o*-kmenů na *-uom > -ům*.

Apl - koncové *-ě* dává po ztrátě jotace *-e*.

Lpl, Ipl - beze změny

Vlivem přehlásky 'a>ě dochází u některých staročeských substantiv k znepravidlení paradigmatu: Nsg *čas*, Vsg *čese*, Lsg *čese*; Nsg *diábel*, Npl *diebli*; Nsg *Jan*, Vsg *Jěne*, Lsg *Jeně* atd. Substantiv s touto kořenovou alternací je omezené množství a tak nepravidelnosti v paradigmatech jsou později vyrovnány analogií ve prospěch nepřehlasovaných tvarů.

Některá substantiva, jejichž kmen byl zakončen na *l, r, m, n, c* přecházela mezi *o*- a *jo*-kmeny: *Abel, Israel, artikul, konšel* atd. V novočeštině není toto kolísání ustáleno. U měkké deklinace zůstávají substantiva typu *Israel, cíl* (Gsg *Israele, cíle*), podobně *pantofel*,

pytel, *mandel*, u tvrdé deklinace jsou naopak *Hannibal*, *artikul* (Gsg *Hannibala*, *artikulu*). Kolísají substantiva *kotel*, *plevel*, *kužel*.

Maskulina ьjo-kmeny

	sg	pl	du
N	r'ebr'í	r'ebr'í	r'ebr'á
G	r'ebr'á	r'ebr'í	r'ebr'ú
D	r'ebr'ú	r'ebr'iem	r'ebr'iema
A	r'ebr'í	r'ebr'í	
V	r'ebr'í	r'ebr'í	
L	r'ebr'í	r'ebr'ích	
I	r'ebr'ím	r'ebr'í	

Pračeský stav odráží jednak měkkostní korelaci (zde změkčené "r" před předními vokály), a také výsledek kontrakce, která proběhla v 10. století a smazala rozdíl mezi kmenotvorným sufixem a koncovkou. Následné staročeské hláskové změny 'á>ie >i (Gsg), 'ú>i (Dsg), ie >i (Dsg, Ddu) vedou k paradigmatické defektivitě. V singuláru se rozlišují už jen dvě koncovky: *-í* a *-ím*, v plurálu pak tři: *-í*, *-ím*, *-ích*, přičemž první dvě jsou homonymní s uvedenými singulárovými tvary. Paradigma tak ztrácí schopnost vyjadřovat pády a dochází k jeho rozpadu. Substantiva přecházejí k jiným deklinacím za cenu úpravy kmene: *hřebí*, *řebří*, *klí* rozšiřují svůj kmen o sufixy: *hřebík*, *žebřík*, *klih* a přecházejí k *o*-kmenům, substantivum *úli* naopak svůj kmen redukuje na *úl*. Substantivum *pondělí* svůj kmen zachovává, ale mění rod a přechází k neutřům. Přejatá antroponyma, která se podle *ьjo*-kmenů skloňovala (*Bartolomí*, *Mauricí*, *Antoní*) buď přijala původní latinský sufix *-ius*: *Mauricius* nebo se sufixací přiklonila k *o*-/*jo*-kmenům (*Antonín*, *Bartoloměj*). Antroponymum *Juří* přešlo k měkké adjektivní deklinaci typu *pěší*. Celá deklinace tak zanikla.

Maskulina u-kmeny

	sg	pl	du
N	syn	synove	syny
G	synu	synóv	synú
D	synovi	synóm	synoma

A	syn	syny
V	synu	synove
L	synu	synech
I	synem	syny

U-kmeny byly neproduktivní deklinací už v pozdní praslovanštině. Jen několik staročeských substantiv je doloženo jako původní *u*-kmeny: *syn, vól, čin, dól, dóm, jěd, jíl, led, sad, stan, pól, vrch*. Jako samostatná deklinace ve staročestíně už *u*-kmeny neexistují, nicméně si zachovávají koncovky v některých pádech. Rozpad původní deklinace ale vedl k pronikání *u*-kmenových koncovek k *o*-kmenům. Důvodem byla přestavba rozdělení substantiv podle kmenotvorného zakončení na princip rozdělení podle rodu a životnosti. Vliv *u*-kmenů je patrný u G, D, L, I sg, N, Gpl *o-/jo-* kmenů.

Neutra *o*-kmeny

	sg	pl	du
N	město	města	města
G	města	měst	městú
D	městu	městóm	městoma
A	město	města	
V	město	města	
L	městě	městiech	
I	městem	městy	

Produktivní deklinace neuter *o*-kmenů pokračuje do novočestiny jen s malými obměnami.

Lsg - původní koncovka *-ě* po ztrátě jotace *-e* vyvolává kmenové alternace a znepravidelnění paradigmatu. Má dnes význam hlavně adverbialní: *v autě, na blátě, na jaře, v létě*. Už ve 14. století do Lsg proniká dativní koncovka *-u*, která v průběhu vývoje získává význam objektivní (právě vlivem dativu): *o mléku, o autu, o břichu*.

Dpl - koncovka se pravidelně vyvíjí na *-uom > ům*.

Lpl - původní koncovka byla vystřídána koncovkou *-ech* společnou *i-* a konsonantickým kmenům (*městech, hniezdech, letech, ústech*). Proniká sem také koncovka *a*-kmenová *-ách*, již staročesky *dielách, jezerách, kamnách*, dnes jen u neuter zakončených na veláru: *strniskách, dřívkách, tangách*.

Neutra jo-kmeny

	sg	pl	du
N	mor'e	mor'a	mor'i
G	mor'a	mor'	mor'ú
D	mor'u	mor'óm	mor'ema
A	mor'e	mor'a	
V	mor'e	mor'a	
L	mor'i	mor'ích	
I	mor'em	mor'i	

Pračeský stav odráží výsledky hláskových změn v 10. století, tedy ztrátu jerů (Gpl) a vznik měkkostní korelace. Staročeské hláskové změny provedly úpravu koncovek. Především je to přehláska 'a>ě (Gsg, Npl, Apl, Vpl) s následnou ztrátou jotace. Výsledná koncovka je *-e*. Hlavní historická depalatalizace mění *r' >ř* (14.-15. stol.) Přehláska 'u >i je patrná v Dsg a Gdu, *ó >ie* s následnou monoftongizací *ie>i* pak v Dpl. Vlivem přehlásek paradigma jen mění svůj tvar, jinak zůstává produktivní.

Lsg - zde již od 13. století proniká dativní koncovka *-u* doložená ve staročestíně (*polu, líciu*). Ta ovšem koncem 14. století přehlasuje v *-i* a splývá s původní koncovkou.

Gpl - po ztrátě koncového jeru je nulová koncovka nahrazována koncovkou ъjo-kmenovou *-í* (*polí, srdci*). Původní nulová koncovka je ve staročestíně doložena tvary *moř, srdec*, často také dochází ke zdloužení kořenového vokálu: *vrát, tíl, diel, strnišť*. V novočestíně se původní nulová koncovka omezuje na neutra utvořená sufixy *-iště (jeviště, strniště)*.

Neutra ъjo-kmeny

	sg	pl	du
N	znamenie	znamen'á	znamení
G	znamen'á	znamení	znamen'ú
D	znamen'ú	znameniem	znameniem
A	znamenie	znamen'á	
V	znamenie	znamen'á	
L	znamení	znameních	

I znamením znameními

Pračeský stav odráží hláskové změny 10. století. Především je to kontrakce, která smazává rozdíl mezi kmenotvorným sufixem a koncovkou. Staročeské přehlásky *'á>ie* s následnou monoftongizací *ie>i* (Gsg, Asg, Vsg, Isg, Npl, Apl, Vpl, Ddu) a *ú>i* vedou k unifikaci koncovek v paradigmatu stejně jako u maskulinního typu *řebří*. Defektivní paradigma přesto nezaniklo, neboť jeho existence byla podpořena přílivem nových substantiv, které se vytvářely produktivními slovtvornými typy: názvy dějů na *-ie* (*dávanie, děláníe*), kolektiva se sufixem *-(ov)ie*: *javoříe, kamenie, listie*, a názvy okolností se stejným sufixem *bezvietříe*. Deklinace tedy zůstala produktivní až do novočeštiny.

Feminina a-kmeny

	sg	pl	du
N	žena	ženy	ženě
G	ženy	žen	ženú
D	ženě	ženám	ženama
A	ženu	ženy	
V	ženo	ženy	
L	ženě	ženách	
I	ženú	ženami	

Produktivní *a*-kmenová deklinace feminin pokračuje z praslovanštiny do novočeštiny jen s malými obměnami. Ztráta koncového jeru v Gpl vytvořila nulovou koncovku, která je nahrazována jen sporadicky v dialektech. V Lpl je koncovka *-ách* často nahrazována koncovkou *-ech*, hlavně po sykavkách: *prácech, mezech, dušech, tvrzech*. Výskyt je hojný v 16. století a dnes jen v nářečích. Z hláskových změn provedených v paradigmatu je to pak jen diftongizace *ú>ou* z 15. století. Ta ale nemá vliv na pravidelnost paradigmatu. V genitivu plurálu ale dochází ke kvantitativní alternaci a vzniku tzv. kvantitativních paradigmat.

Mezi *a*-kmeny patřila i maskulina, která ovšem s nástupem rodového principu začala přejímat *o*- a *u*-kmenové koncovky. Tato tendence se projevuje od 15. století, kdy substantiva typu *hrdina* mají D, Lsg *-ovi*, Npl *-ové*, Gpl *-óv*, Dpl *-óm*, Ipl *-y*. Maskulina se tak vydělují do samostatné deklinace typu *předseda*, které má smíšené koncovky *a*- a *o*-/*u*-kmenové (*a*-kmenové koncovky vyznačeny tučně, *o*-/*u*-kmenové podtrženě):

	sg	pl
N	předseda	předsed <u>ov</u> é
G	předsedy	předsed <u>ů</u>
D	předsed <u>ovi</u>	předsed <u>ům</u>
A	předsedu	předsedy
V	předsedo	předsed <u>ov</u> é
L	předsed <u>ovi</u>	předsed <u>ech</u>
I	předsed <u>ou</u>	předsedy

Feminina ja-kmeny

	sg	pl	du
N	duša > dušě > duše	dušě > duše	duši
G	dušě > duše	dúš > duší	dušů > duší
D	duši	dušám > dušiem > duším	dušama > dušěma > dušema
A	dušu > duši	dušě > duše	
V	duše	dušě > duše	
L	duši	dušách > dušiech > duších	
I	dušů > duší	dušami > dušěmi > dušemi	

Produktivní deklinace *ja*-kmenů pokračuje z praslovanštiny do pračestiny po hláskových změnách 10. století. Denazalizace *ǫ > u* se projevuje v Asg, kontrakce v Isg, zánik *jerŭ* v Gpl a Lpl. Výchozí pračeský stav prochází staročeskými hláskovými změnami. Změna *'a > ě*, *'á > ie* se projevuje v Nsg, Dpl, Lpl, Ipl, tamtéž a také v Gsg, Npl, Apl, Vpl následná ztráta jotace. Přehláska *'u > i*, *'ú > í* se projevila v Apl, Isg, Gdu. Monoftongizace *ie > í* je patrná v Lpl.

Nulová koncovka v Gpl, která je stále doložena ve staročestíně (*duš*, *svěc*, *ovec*) byla nahrazována *i*-kmenovou koncovkou *-í*. Nulová koncovka zůstala v novočestíně u substantiv zakončených na sufix *-ice* (*ulice*, *pozice*, *edice*) a *-yně* (*bohyně*, *žákyně*).

Už ve staročestíně přecházela některá substantiva mezi *a*- a *ja*- kmeny. Většinou to byla, podobně jako u maskulin, substantiva zakončená na kmen *s -l*: *berla/berle*, *cedula/cedule*, *kapitula/kapitule*.

Několik maskulin *ja*-kmenů typu *panošě, súdeč, dárcě, správce, Závišě, Jěšě* vytváří v průběhu vývoje samostatný deklinační typ *soudce*. Substantiva přejímají koncovky *jo*-kmenové (Isg *soudcem*, Gpl *soudců*, Dpl *soudcům*, Ipl *soudci*).

Feminina *ɔja*-kmeny

	sg	pl	du
N	laní	lanie	laní
G	lanie	laní	lan'ú
D	laní	lan'ám	lan'áma
A	lan'ú	lanie	
V	laní	lanie	
L	laní	lan'ách	
I	lan'ú	lan'ámi	

Pračeský stav odráží hláskové změny v 10. století. U *ɔja*-kmenů, stejně jako u *ɔjo*-kmenů je to především kontrakce, která stírá rozdíl mezi kmenotvorným sufixem a koncovkou. Ze staročeských hláskových změn zde pak probíhá změna *'á>ie* (Dpl, Lpl, Ipl, Ddu), následná monoftongizace *ie>i* (Gsg, Npl, Dpl, Apl, Vpl, Lpl, Ipl, Ddu), dále změna *'ú>i* (Asg, Isg). Výsledné paradigma je silně defektivní. V singuláru je jen jedna koncovka *-í*, která je homonymní se stejnými koncovkami v Npl, Gpl, Apl, Vpl. Substantiva, která se podle této deklinace skloňovala, byla jak maskulina tak feminina. S nástupem rodového principu a silnou defektivitou tohoto paradigmatu však maskulina začala přecházet k produktivním paradigmátům. Jednak to byly *o*-kmeny, kam maskulina přecházela po dotvoření kmene: *plavčí >plavčík*. Dále to byla složená deklinace měkká, typ *pěší*, kam přecházela substantiva typu *krejčí, sudí*. Substantiva *hrabie a markrabie* přešla k *nt*-kmenům. Feminina přecházela většinou k *a-/ja*-kmenům, rovněž po dotvoření kmene sufixem, např. *pradlí >pradlena, rolí >role*, zčásti také k *i*-kmenům, např. *lodí >lod'*. Paradigma, přestože bylo silně defektivní, nezaniklo a v současné češtině existuje dále. Substantivum *paní*, které je typickým zástupcem, ovšem většinou nestojí samo, pojí se často s vlastními jmény. Proto jeho defektivita není tolik patrná, neboť gramatické kategorie jsou vyjadřovány právě druhým substantivem nominální fráze. Kromě substantiva *paní* se ovšem v této deklinaci vyskytují i apelativa typu *pokladní, průvodčí, vrchní*, která se s *proprii* spojují ne příliš často, naopak je časté spojení *paní pokladní, paní průvodčí* atd. Gramatické kategorie jsou zde ne dobře rozlišeny.

Feminina i-kmeny

	sg	pl	du
N	kost'	kosti	kostí
G	kosti	kostí	kost'ú
D	kosti	kostem	kost'ma
A	kost'	kosti	
V	kosti	kosti	
L	kosti	kostech	
I	kost'ú	kost'mi	

Pračeský stav odráží měkkostní korelaci, kontrakci a zánik jerů, tedy změny provedené v 10. století. Feminina *i*-kmeny jsou produktivní deklinací a paradigma pokračuje až do novočeštiny. Přehláska 'ú>í proběhla v Ipl a Gdu. Hlavní historická depalatalizace provedla ztvrdnutí koncových změkčených alveolár, takže z měkké deklinace se stala deklinace tvrdá (*kost*). Už ve staročeštině docházelo k ovlivnění některých substantiv *ja*-kmenovou deklinací. Vzájemný vliv se projevil v některých pádech *i*-kmenů. Obě deklinace měly stejné koncovky Dsg, Lsg, Isg. *Ja*-kmenové koncovky mimoto pronikaly do Dpl (*kostiem* >*kostím*) a Lpl (*kostiech*>*kostích*). Neustálený stav se od 16. století projevil vznikem hybridního paradigmatu *píseň*. Toto paradigma ovšem stále není ustáleno. Celá řada substantiv má dubletní koncovky *ja*- a *i*-kmenové, hlavně v Dpl, Lpl, Ipl., např. *pěst-pěstem/pěstím*, *pěstech/pěstích*, *pěstmi/pěstěmi*.

Maskulina i-kmeny

	sg	pl	du
N	gost'	gostie	gostí
G	gosti	gostí	gost'ú
D	gosti	gostem	gost'ma
A	gost'	gostie	
V	gosti	gostie	
L	gosti	gostech	
I	gostem	gost'mi	

Neproduktivní praslovanská deklinace pokračuje do pračeštiny. S nástupem rodového principu ovšem malý počet maskulin, který v deklinaci stále přetrvával, přešel k produktivním *o-/jo* kmenům, např. *červ*, *holub*, *medvěd*, *kmet*, *úhel*, *žalud*, *oheň*, *uhel*. Substantivum *půt* změnilo rod a zůstalo u *i*-kmenů, substantivum *host* si v Gpl vedle novotvaru *hostů* ponechalo dubletní tvar *hostí*.

Feminina *ъv*-kmeny

	sg	pl	du
N	svekrv	svekrve	svekrvi
G	svekrve	svekrví	
D	svekrvi	svekrvem	
A	svekrv	svekrve	
V	svekrvi	svekrve	
L	svekrvi	svekrvech	
I	svekrv'ú	svekrvemi	

Tato neproduktivní deklinace pokračuje z pozdní praslovanštiny také do pračeštiny. Ve staročestíně sem patřilo několik substantiv: *břeskev*, *cierkev*, *húžev*, *korúhev*, *krev*, *krokev*, *mrkev*, *ostrev*, *rakev*, *tykev* atd. Nominativ singuláru je již dotvořen podle akuzativu, aby paradigma nebylo defektivní menším počtem slabik v tomto pádě. Na paradigma působily *i*-kmeny feminina, jejichž koncovky se objevují v Isg, Dpl, Lpl. Změna *ú>í* proběhla v Isg. Celé paradigma se v průběhu vývoje rozpadlo a substantiva přešla k podobné deklinaci typu *píseň*. Část substantiv také přecházela k *a*-kmenům (*želva*, *Punkva*, *brva*). Některá podobně znějící staročeská substantiva *a*-kmeny jako *kuroptva*, *plútva*, *kotva*, *vrstva* naopak k *ъv*-kmenům přecházela (pozdější *koroptev*, *ploutev*, *kotev*). Spíše se však jedná o přechod nikoliv k typu *svekrv*, ale o přechod k novějšímu smíšenému paradigmatu *píseň*.

N-kmeny maskulina

	sg	pl	du
N	kámen	kamenie	kameni
G	kamene	kamen	kamen'ú
D	kameni	kamenóm	kamenoma

A	kámen	kameny
L	kameni	kameniech
I	kamenem	kameny

Tato konsonantická deklinace pokračuje z praslovanštiny do pračeštiny po hláskových změnách 10. století. Je to především ztráta jerů v N-Asg a Gpl. Ve staročeštině patřilo k této deklinaci několik substantiv: *hřeben, jěčmen, kmen, kořen, křemen, plamen*, sekundárně také *sršeň, stupeň, stržeň* (původní *jo*-kmeny). Deklinace byla neproduktivní. Nominativ singuláru je dotvořen podle akuzativu. S nástupem rodového principu substantiva přecházejí k *o*-/*jo*-kmenům, ale ponechávají si některé původní koncovky, např. v Gsg *kamene/kamenu*, D, Lsg *kamenu/kameni*. Nejvíce dublet si uchovalo substantivum *den*, které ovšem netvoří samostatné paradigma.

N-kmeny neutra

	sg	pl	du
N	rámě	ramenarameni	
G	rameneramen	ramenú	
D	rameni	ramenóm	ramenoma
A	rámě	ramena	
L	rameni	rameniech	
I	ramenem	rameny	

Neproduktivní deklinace neuter *n*-kmenů přechází do staročeštiny po hláskových změnách 10. století. Je to denazalizace $\epsilon > \check{e}$ (Nsg, Asg), ztráta jerů (Isg, Gpl). Ve staročeštině k tomuto paradigmatu patřila substantiva *břiemě, plémě, siemě, rámě, slémě, tiemě, výmě, jmě*. Nominativ singuláru je anomální počtem slabik i zakončením. Všechna tato substantiva tedy mění původní Nsg, Asg vlivem ostatních tvarů v novotvar *rameno* a protože deklinace je neproduktivní, splývají s neutry *o*-kmenů.

Nt-kmeny neutra

	sg	pl	du
N	kuřě	kuřata	kuřětě

G	kuřete	kuřat	kuřatů
D	kuřeti	kuřatům	kuřatma
A	kuře	kuřata	
L	kuřeti	kuřatech	
I	kuřetem	kuřaty	

Nt-kmeny jsou vlastně *-ent-* kmeny, z nichž praslovanskou monoftongizací vznikl tvar *-et*. Po denazalizaci v 10. století se *-e-* pozicičně vyvíjelo buď v *-ě-* nebo v *-a-*. Paradigma tak dostalo nepravidelný charakter. Paradigma obsahovalo substantiva sémanticky omezená, a sice názvy mláďat (*jehně, holúbě, tele, kotě, ptáčě, lvíčě..*) Toto paradigma se zachovalo až do novočeštiny. Důvodem je jednak rozsáhlá a stále živá skupina mláďat a také přechod jiných substantiv k tomuto typu (*hrabě, markrabě* od *ɸja*-kmenů, *doupě* od *ja*-kmenů, *vole, koště* od *jo*-kmenů).

Ve vývoji češtiny tedy pozorujeme přestavbu paradigmat založeného na původním kmenotvorném principu na princip rodový, založený na zakončení kmene/koncovky:

- *o*-kmeny maskulina, *u*-kmeny maskulina, *n*-kmeny maskulina > tvrdý vzor *pán* (životný), tvrdý vzor *hrad* (neživotný)
- *jo*-kmeny maskulina > měkký vzor *muž* (životný), měkký vzor *stroj* (neživotný)
- *ɸjo*-kmeny maskulina > vzor *pán*
- *ɸjo*-kmeny neutra > vzor *stavení*
- *a*-kmeny maskulina > vzor *předseda* (životný)
- *ja*-kmeny maskulina > vzor *soudce* (životný)
- *ɸja*-kmeny feminina > vzor *paní*
- *i*-kmeny maskulina > vzor *pán*
- *i*-kmeny feminina > vzor *kost, píseň*
- *a*-kmeny feminina > vzor *žena*
- *ja*-kmeny feminina > vzor *růže*
- *o*-kmeny neutra > vzor *město*
- *jo*-kmeny neutra > vzor *moře*
- *n*-kmeny maskulina > vzor *hrad*
- *n*-kmeny neutra > vzor *město*
- *s*-kmeny neutra > vzor *město*
- *nt*-kmeny neutra > vzor *kuře*

- *r*-kmeny feminina > vzor *žena*

- *bv*-kmeny feminina > vzor *píseň*

IV.2. Slovenština⁷⁶

Slovenština je doložena poměrně z pozdní doby. Základem současného spisovného jazyka je především Štúrova kodifikace ze čtyřicátých let 19. století na bázi středoslovenských dialektů. Jazyk byl v zásadě konsolidován o deset let později.

Slovenština vykazuje blízkou odobnost češtině. Z hlediska nominální morfologie se čeština od slovenštiny odlišuje provedením diftongizací *ú >ou*, dále úžením *ie >i* a vývojem *ó >uo >ú*, zatímco slovenštině provedla pouze diftongizaci *ó >uo*. Dále se ve slovenštině neprovedly přehlásky *a >ě >e* a *u >i*. Důsledkem absence těchto změn je větší rozdíl mezi tvrdou a měkkou deklinací v češtině a naopak jejich malá odlišnost ve slovenštině. Například v Gsg maskulin a neuter je ve slovenštině stejná koncovka *-a* (*chlapa, muža, duba, stroja, mesta, srdca*), zatímco čeština má v důsledku přehlásky u měkké deklinace *-e*. Podobně Dsg má ve slovenštině jednotnou koncovku *-u*: *dubu, stroju, mestu, srdcu*, na rozdíl od češtiny *dubu, stroji, městu, srdci*, atd.

V Isg maskulina a feminin je ve slovenštině výrazně rozšířena původní *o*-kmenová koncovka *-om* (kromě typu *vysvedčenie*), zatímco v češtině je zde koncovka *u*-kmenová *-em*.

Slovenština má, na rozdíl od češtiny, Apl životných maskulin stejný, jako Gpl. Genitiv-akuzativ je zde tedy rozšířen i na plurál: *veľa robotníkov, stretol som robotníkov*.

Názvy zvířat, s výjimkou substantiv *vlk, vták, pes, býk*, mají v plurálu tvary jako neživotná maskulina. Nominativ singuláru je tedy *orly, sokoly, hady, zajace, medvede, motýle*, ale *vlci, vtáci, psi, býci* (dubletně pak i neživotné tvary).

Ve slovenštině vymizel vokativ a je nahrazen nominativem.

Pádový synkretismus je rovněž větší, než v češtině. Stejně koncovky jsou u D-L feminin a neuter: *ženám, mestám, ženách, mestách*, rovněž je unifikovaný instrumentál plurálu pro všechny rody *-(a)mi*: *ženami, mestami, srdcami, hercami, chlapmi, dubmi*. Lokál plurálu *-och* je jednotný pro všechna maskulina, zatímco čeština zde má alomorfy *-och/-ích/-ech*. V menší míře dochází ve slovenštině k palatalizaci tvarů v důsledku koncovek s předními vokály, např. D-Lsg feminin *ruke, nohe, Prahe, muče* atd.

Substantiva jsou do deklinačních tří rozdělena podle rodu, životnosti a zakončení. Neživotná substantiva se rozlišují podle zakončení v Nsg a Npl: *dub* (Nsg -0, Npl -y), *stroj* (Nsg -0, Npl -e). Životná substantiva, na rozdíl od češtiny, postrádají měkký typ. Slovenská životná maskulina jsou rozlišena jen podle zakončení: *chlap* (Nsg -0), *hrdina* (Nsg -a). Jinak

⁷⁶ Bělič a kol. 1964, Pauliny & Štolc & Ružička 1955, Pauliny 1990, Krajčovič 1981, Krajčovič 1988.

jsou tvrdé a měkké typy nerozlišeny, např. Nsg *chlap - kováč*, Dsg *chlapovi - kováčovi*, Gpl *chlapov - kováčov*, Dpl *chlapom - kováčom*, Lpl *chlapoch - kováčoch*.

Feminina se rozpadají do dvou typů, podobně, jako v češtině. Vokálníké zakončení Nsg mají typy *žena* (tvrdý vzor), *ulica* (měkký vzor). Konsonantické zakončení mají typy *dlaň* (Nsg -0, Gsg -e), *kost'* (Nsg - 0, Gsg - i).

Neutra mají rozdělení podle typu vokálního zakončení: *mesto* (Nsg -o), *srdce* (Nsg - e), *vysvedčenie* (Nsg - ie), *dievča* (Nsg -a/-ä). Detailněji bylo o vývoji koncovek pojednáno v kapitole o praslovanštině. Zde uvádíme pouze příkladová paradigmata se stručným komentářem.

Maskulina

Neživotná maskulina

	sg		pl	
N	dub	stroj	duby	stroje
G	duba	stroja	dubov	strojov
D	dubu	stroju	dubom	strojom
A	dub	stroj	duby	stroje
L	dube	stroji	duboch	strojoch
I	dubom	strojom	dubmi	strojmi

Životná maskulina

	sg		pl	
N	chlap	hrdina	chlapi	hrdinovia
G	chlapa	hrdinu	chlapov	hrdinov
D	chlapovi	hrdinovi	chlapom	hrdinom
A	chlapa	hrdinu	chlapom	hrdinom
L	chlapovi	hrdinovi	chlapoch	hrdinoch
I	chlapom	hrdinom	chlapmi	hrdinami

Paradigmata *dub*, *chlap* a *stroj* reflektují původní *o-* a *jo-*kmeny, typ *hrdina* je původní *a-*kmen. Koncovky jsou v zásadě původní (kromě paradigmatu *hrdina*), pouze u některých substantiv se vyskytují *u-*kmenové koncovky v Gsg *stromu*, *čaju*, *plaču*. Čeština má u tvrdé deklinace *u-*kmenové koncovky, které rozlišují neživotná substantiva od životných. Lokál singuláru má koncovku *-u* u substantiv s kmenem zakončeným na veláru: *vlak*, *batoha*, *hrachu*, jinak je všude původní *o-*kmenová koncovka *-e*. Typ *hrdina* má koncovky převzaty od *u-*kmenů a *o-*kmenů (Isg), přechod od typu "a-kmen" k typu "maskulinum" byl tedy proveden téměř důsledně. Rozdíl mezi češtinou (typ *předseda*) a slovenštinou je v unifikaci koncovek akuzativu a genitivu singuláru ve slovenštině (*hrdinu - předsedy*, *hrdinu - předsedu*).

Nominativ plurálu má většinou koncovku *-i* (a to i u maskulin se sufixy *-ita*, *-ista*, kde má čeština dubletní *-é*: *traktoristi*, *husiti*), u typu *hrdina* je *-ovia* (čeština má *-ové*). Maskulina se sufixy *-tel'*, *-an*, *-čan* a některá individuální mají koncovku *-ia* (čeština má *-é*): *filológovia*, *synovia*, *občania*, *Žilinčania*. Nápadný je zde především unifikace koncovek u původně různých deklinací, původního *u-*kmenu *syn* a také názvů obyvatelských, které se v singuláru skloňovaly jako *o-*kmeny a v plurálu jako *n-*kmeny.

Původní *n-*kmeny *kameň*, *hrebeň*, *kmeň*, *koreň* přešla do měkké deklinace typu *stroj*. *I-*kmenové substantivum *host'* má Gpl dubletní: *hostí/host'ov*. Sekundárně má koncovku *-í* také *deň - dni*, *kôň - koní*.

Feminina

Vokální deklinace

	sg		pl	
N	žena	ulica	ženy	ulice
G	ženy	ulice	žien	ulíc
D	žene	ulici	ženám	uliciam
A	ženu	ulicu	ženy	ulice
L	žene	ulici	ženách	uliciach
I	ženou	ulicou	ženami	ulicami

Konsonantická deklinace

	sg		pl	
N	dlaň	kosť	dlane	kosti
G	dlane	kosti	dlaní	kostí
D	dlani	kosti	dlaniam	kostiam
A	dlaň	kosť	dlane	kosti
L	dlani	kosti	dlaniach	kostiach
I	dlaňou	kosťou	dlaňami	kosťami

Deklinace odrážejí produktivní paradigmaty *a-*, *ja-* a *i-*kmeny. Typ *dlaň* odpovídá českému přechodovému vzoru *píseň*, tedy smíšené deklinaci *i-* a *ja-*kmenové. Ve srovnání s češtinou se ve slovenštině podle *dlaň* skloňují některá substantiva mající v češtině koncovku *kost*, např. *obeť* - *obete*, *čelust'* - *čeluste*, *päšť* - *päšte*. Jako *kost* se ve slovenštině skloňují substantiva patřící v češtině do typu *píseň*: *cirkev* - *cirkvi*, *zver* - *zveri* atd. Protože je *dlaň*, stejně jako *píseň*, jsou nestabilní paradigmaty, přechází ve slovenštině mezi *dlaň* a *kost* určitý počet substantiv: *tvár* - Gsg *tváre/tvári*, *mysel'* - Gsg *mysle/mysli*.

Slovenština má v určitých pádových tvarech původní nepřehlasované koncovky, na rozdíl od češtiny, která zde provedla přehlásky, např. Asg *ulicu* (č. *ulici*), Isg *ulicou*, *dlaňou*, *kosťou* (č. *ulicí*, *dlaní*, *kostí*), Dpl *uliciam*, *dlaniam* (č. *ulicím*, *dlaním*), Lpl *uliciach*, *dlaniach* (č. *ulicích*, *dlaních*), Ipl *ulicami*, *dlaňami* (č. *ulicemi*, *dlaněmi*). Rozdílná je rovněž koncovka Isg. Jak české, tak slovenské *-ou* mají společný praslovanský původou **-ojō*. Slovenský vývoj byl ale samostatný (**ženojō* > **ženoju* > *ženou*), zatímco čeština nejdříve kontrakčně stáhla koncovku na *-ú* a posléze diftongizovala na *-ou*.

Genitiv plurálu má dlouhý kořenový vokál v důsledku zařazení substantiv do kvantitativních paradigmat. Starší výklady chápaly tvary *vrán*, *rúk*, *žiab* atd. jako výsledky náhradního dloužení v důsledku ztráty jeru. V genitivu plurálu se rovněž objevuje vkladný vokál: *hra* - *hier*, *spojka* - *spojok*, *sestra* - *sestár* atd.

Neutra

	sg		pl	
N	mesto	srdce	mestá	srdcia
G	mesta	srdca	miest	srdc

D	mestu	srdcu	mestám	srdciam
A	mesto	srdce	mestá	srdcia
L	meste	srdci	mestách	srdciach
I	mestom	srdcom	mestami	srdcami
N	vysvedčenie	dievča	vysvedčenia	dievčatá
G	vysvedčenia	dievčaťa	vysvedčení	dievčat
D	vysvedčaniu	dievčaťu	vysvedčeniám	dievčatám
A	vysvedčenie	dievča	vysvedčenia	dievčatá
L	vysvedčení	dievčati	vysvedčeniach	dievčatách
I	vysvedčením	dievčaťom	vysvedčeniami	dievčatami

Deklinace *mesto* a *srdce* odrážejí původní *o-* a *jo-*kmenová paradigmata, typ *vysvedčenie* pokračuje z původních *ɔjo-*kmenů, vzor *dievča* je vývojový výsledek z *nt-*kmenů. V D-L plurálu mají všechny deklinace feminní koncovky, v instrumentálu mají deklinace *mesto*, *srdce*, *dievča* společnou koncovku *-om* od původu *o-*kmenovou.

Typ *vysvedčenie* má díky neprovednému úženi *ie>i* větší spektrum koncovek, než čeština, která u podobného typu (*vysvěďčení*) synkretizovala celý singulár (až na instrumentál) koncovkou *-í*.

Nominativ plurálu má dlouhou koncovku *-á/-ia*. Genitiv plurálu má buď nulovou koncovku *miest* nebo koncovku *-í* (*múzeí*, *polí*, *morí*). U nulové koncovky nastává také dloužení kmene: *kladivo* - *kladív*, *manko* - *mánk*, *mäso* - *mias* atd. Dloužení nenastává tam, kde funguje rytmický zákon: *zámeno* - *zámen*, *húsatá* - *húsat*.

Substantiva *bremeno*, *plemeno*, *semeno*, *temeno*, *vemeno*, *rameno*, tedy původní *n-*kmeny, přešly k *o-*kmenů typu město.

Původní *nt-*kmeny *prasa*, *teľa*, *šteňa* mají v singuláru tvary *jo-*kmenové, v plurálu odchýlné tvary *prasce*, *prasiac*, *prascom* atd.

IV.3. Od praslovanštiny k polštině⁷⁷

Praslovanské fonetické změny měly za následek redistribuci substantiv klasifikovaných na základě rodového principu a jejich rozdělení podle rodu a zakončení, podobně jako v češtině. Polská substantiva zakončená na *-o*, *-e*, *-ę* jsou neutra, substantiva, která končí na tvrdý konsonant jsou maskulina, substantiva zakončená na *-a*, *-i* jsou feminina. Stále ovšem přetrvávají substantiva, která do tohoto obecného typového rozdělení nezapadají. Jsou to na příklad původní *a*-kmeny maskulina typu *śluga*, *sierota*, názvy moderních povolání bez rozlišení pohlaví *ten*, *ta doktor*, *inżynier*. Substantiva zakončená na měkký konsonant mohou být rovněž maskulina: *koń*, *słoń*, *gość*. Od středopolštiny je typickým projevem vývoje substantiv demorfologizace, čili rodová unifikace. Substantiva v některých pádech ztrácejí možnost vyjadřovat gramatický rod flektivní koncovkou. Kategorie rodu je tak v těchto koncovkách neutralizována. Týká se to především plurálu, kde nacházíme koncovky společné všem rodům, např. koncovka Dpl *-om*, Lpl *-ach*, Ipl *-ami*.

Stejně jako v ostatních slovanských jazycích i v polštině dochází k rozvoji sémantizace substantiv, kdy význam slova ovlivňuje jeho flexi. Jedná se o především o vydělení životných substantiv a jejich samostatné pádové odlišení (G-A). V novopolštině se pak vyděluje nová kategorie názvů maskulin osob. Projevila se jen v nominativu plurálu, kde u substantiv zakončených na tvrdý konsonant nacházíme koncovky *-i/y*, *-owie*. Podobný stav ovšem nacházíme i v češtině.

Kromě praslovanských a pozdně praslovanských hláskových změn byla polská flexe komplikována lechickou přehláskou (*przegłos polski*). Přehláska probíhala od 9. do 11. století v polsko-pomořansko-polabských dialektech a týkala se *ě*, *e*, *ę* a měkkých sonant *r'*, *l'* před tvrdými alveolárami. Přehláska vedla k nepravdělnostem v paradigmatických tvarech, které se projevují především v kořeni: *las-leśe*, *świat-świeće* atd.

Maskulina *o*-kmeny

	sg	pl
N	wilk	wilcy
G	wilka	wilkow > wilków

Maskulina *jo*-kmeny

	sg	pl
	maż	meże
	meża	meży/-ów

⁷⁷ GHJP 1981, Długoszcz - Kurczabowa & Dubisz 2006, Rothstein 1993, Szober 1959.

D	wilkowi	wilkom	mężowi	mężem >
	mężom			
A	wilka /woz	wilky	męża/kraj	mężę > mężów
V	wilcze > wilku	wilcy	mężu	mężę
L	wilce > wilku	wilkach	mężu	mężech > mężach
I	wilkiem	wilkami	mężem	mężmi > mężami

Maskulina *u*-kmeny

Maskulina *i*-kmeny

	sg	pl	sg	pl
N	syn	synowie/domy	gość	goście
G	syna	synow > synów	gościa	gości
D	synowi	synom	gościowi	gościem > gościom
A	syna/miod	syny > synów	gościa /liść	goście > gości
V	synu	synowie/domy	gościu	goście
L	synu	syniech > synach	gościu	gościech > gościach
I	synem	synmi > synami	gościem	gościmi

Maskulina *n*-kmeny

	sg	pl
N	kamień	kamienie
G	kamienia	kamieni
D	kamieniowi/-ewi > kamieniowi	kamieniem > kamieniom
A	kamień	kamienie
V	kamieniu	kamienie
L	kamieniu	kamieniech > kamieniach
I	kamieniem	kamieńmi > kamieniami

Staropolský stav odráží praslovanské změny z 10. století. Substantiva *n*-kmeny mají nominativ dotvořený podle akuzativu. Původní opozice koncovek Nsg *ъ* x *ь* pokračuje po ztrátě *jeru* opozicí měkkých a tvrdých konsonantů kmene: *mąż*, *gość* x *syn*, *wilk*. V nové polštině se od 18. století objevuje tendence k neutralizaci měkkosti koncových konsonantů.

Tato neutralizace se děje jednak u labiál: *golɔb'* > *golɔb* a také v souvislosti s depalatalizací původních měkkých frikativ *ś*, *z'*, *ć*, *dz'* a jejich přechodem k tvrdé variantě *š*, *ž*, *č*, *dž*. Pro maskulina je pak v Nsg typické konsonantické zakončení a nulová koncovka.

Genitiv singuláru nemá ve staropolštině původní koncovky *-i* a *-e* u *i*-kmenů a *jo*-kmenů. Koncovky *o*-kmenů a *u*-kmenů jsou naopak produktivní. *U*-kmenová koncovka *-u* se šíří zvláště od 15. století k tvrdým kmenům. Od 16. století je pak distribuce koncovek podmíněna sémanticky. Životná substantiva mají genitivní koncovku *-a*, neživotná *-a* nebo *-u*. V dalším vývoji se koncovka *-a* ustálila u názvů náradí, náčiní, vah, měř, měsíců, např. *młota*, *topora*, *garnka*, *centymetra*, *miliona*, *stycznia*, *maja*, také u názvů tanců, cigaret, her, ovoce, hub: *walca*, *brydza*, *sporta*, *pomidora*, *borowika*. Koncovku *-u* mají různá apelativa *institutu*, *teatru*, abstrakta *śmiechu*, *bólu*, látková substantiva a kolektiva *cukru*, *lasu*. Typickým rysem vývoje je však fakultativnost používání obou koncovek: *wieka/wieku*, *obiada/obiadu*, *dwora/dworu*. Tato fakultativnost se projevuje i v novopolštině: *fotela/fotelu*, *samowara/samowaru*, *adaptera/adapteru*. Někdy je distribuce podmíněna rozdílností významu: *zbiega* "utečence", *zbiegu* "události".

Dativ singuláru ve staropolštině obsahuje jen dvě koncovky: *-u* a *-owi*, s variantou *-ewi*. Koncovka *-owi* se rozšiřuje nejen k *o*-kmenům a *n*-kmenům, ale také k *jo*- a *i*-kmenům. Dialekticky se uplatňuje i varianta *-ewi*: *meżewi*, *węzewi*, *gościewi*, *kamieniewi*. Původní *o*-kmenová koncovka *-u* se drží u některých jednoslabičných a dvojslabičných maskulin, které mají v Gsg koncovku *-a*, např. *panu*, *psu*, *kotu*, *ojcu*, *chłopcu*, *diabłu*, popř. po předložkách *ku Krakowu*.

Akuzativ singuláru ve staropolštině odráží genitiv-akuzativ u životných substantiv. Od 16. století je tento jev u životných a osobních jmen pravidlem. Pouze několik frekventovaných substantiv si zachovalo původní akuzativ: *wyjść za mąż*, *siąść na koń*, *na miły Bóg*. V novopolštině se původní genitivní koncovka rozšiřuje také k neživotným substantivům: *grać w brydza*, *palić papierosa*.

Vokativ singuláru má ve staropolštině dvě koncovky. Koncovka *-e* od *o*-kmenů je už ve staropolštině odstraňována z tvarů zakončených na veláru, protože způsobuje nežádoucí palatalizaci *dusze* > *duchu*, *wilcze* > *wilku*. Tuto koncovku si zachovala pouze frekventovaná substantiva *Boże*, *szłowiecze*, *glupcze*. Koncovka *-u* od *u*-kmenů je rozšířena u většiny deklinací maskulin (*jo*-kmenů, *i*-kmenů i *n*-kmenů).

Lokál singuláru má ve staropolštině dvě produktivní koncovky *-e* a *-u*. Koncovka *-e* převzatá od *n*-kmenů přetrvala jen ve spojení *we dnie* i *w nocy*. Homonymní *-e* vzniklé ztrátou

jotace z původní *o*-kmenové koncovky *-ě* se udržuje u *jo*-kmenů. Koncovka *-u* od *u*-kmenů se šíří ke všem deklinacím maskulin.

Instrumentál singuláru je již od praslovanštiny přejat od *u*-kmenů.

Nominativ plurálu zachovává většinu původních koncovek od staropolštiny do novopolštiny. Defonologizace $y > i$, $i > y$ po ztrátě měkkostní korelace vede ke dvěma pravopisným variantám koncovek. Maskulina označující názvy osob mají koncovku $i < i$, např. *chłopi*, $y < i$ *Polacy*, *-owie synowie*, *mężowie*, *ojcowie*. Maskulina neosobní mají koncovku původně akuzativní (akuzativ-nominativ), která po alveolárách má variantu y : *wozy*, *wilki* < *wilky*. Koncovka *-e* je distribuována napříč životnými a neživotnými substantivy: *żołnierze*, *lekarze*, *goście*, *talerze*, *kamienie*, *gołębie*.

Genitiv plurálu měl po zániku jerů nulovou koncovku, která je ve staropolštině již nahrazována koncovkami sekundárními. Původní nulová koncovka se drží např. u názvů států: *do Włoch*, *Niemiec*, *Czech*. Jinak byla nulová koncovka nefunkční, protože nerozlišovala genitiv plurálu od nominativu singuláru. Koncovky *-ów*, i , $y < i$ si navzájem konkurují už od staropolštiny, např. *pokojów* / *pokoi*, *złodziejów* / *złodziei*, *śluchaczy* / *śluchaczów*.

Dativ plurálu má už ve staropolštině produktivní koncovku *-om* od *o*-kmenů. Ta do novopolštiny vytlačila i koncovku *-em* přítomnou ve staropolštině, která se vyskytovala u měkkých deklinací, např. *ludziem*, *rycerzem*. Ve střední polštině pak u kmenů zakončených na tvrdý konsonant byla také *a*-kmenová koncovka *-am*.

Akuzativ plurálu má ve staropolštině původní tvary, které se udržují do 17. století. Postupně jsou tyto tvary u životných substantiv nahrazovány tvary genitivními, u neosobních substantiv pak zůstávají původní tvary (s variantami i/y), např. *ptaki*, *grzechy*. Koncovka *-e* původně omezená na *jo*-kmeny, *i*-kmeny a *n*-kmeny zůstává u neosobních jmen: *kraje*, *gołębie*, *kamienie*.

Lokál plurálu má ve staropolštině koncovku *-ech* ve všech typech deklinací maskulin. Během 14.-16. století se objevuje koncovka *-och*, která je teritoriálně omezená na Malopolsko a Slezsko (*konioch*, *dnioch*, *uczynkoch*). Od 16. století k deklinacím proniká *a*-kmenová koncovka *-ach*, která se šíří všemi deklinacemi a v novopolštině je jich pro maskulina pravidlem.

Instrumentál plurálu má ve staropolštině koncovku $-y/i < y$ a *-mi*. První koncovka je *o*-kmenová a do novopolštiny je zachována jen ve frazémeh *przed czasy*, *przed laty*. Od 16. století proniká k deklinacím *a*-kmenová koncovka *-ami*. Novopolská distribuce koncovek *-mi*

a *-ami* je fonetická. Koncovku *-ami* mají maskulina zakončená na tvrdý konsonant, zatímco *-mi* alternuje s *-ami* u maskulin zakončených na měkký konsonant.

Feminina *a*-kmeny

	sg	pl
N	żona	żony
G	żony	żon
D	żonie	żonam/-om
A	żonę	żony
V	żono	żony
L	żonie	żonach
I	żoną	żonami

Feminina *jo*-kmeny

	sg	pl
N	dusza/bogyni	dusze/boginie
G	dusze > duszy/bogynie	dusz/bogyń
D	duszy/bogyni	duszam/-om
A	duszę/bogynią > boginię	dusze/boginie
V	dusze/bogyni	dusze/boginie
L	duszy/bogyni	duszczach
I	duszą	duszami

Feminina *i*-kmeny

	sg	pl
N	kość	kości
G	kości	kości
D	kości	kościom/-om
A	kość	kości
V	kości	kości
L	kości	kościach/-ach
I	kością	kości

Feminina *ɔv*-kmeny

	sg	pl
N	kry/krew	brwi/cerwkie
G	krwie > krwi	brwi
D	krwi	brwiam/-om
A	krew	brwi/cerkwie
V	krwi	brwi/cerkwie
L	krwie > krwi	brwiach
I	krwią	brwiami

Substantivum *żona* odráží *przegłos lechicki* z 10. století, kdy se **e* měnilo v *o* po měkkém konsonantu a před alveolárou.

Nominativ singuláru ve staropolštině reflektuje pozdně-praslovanský stav. Ve střední polštině nastávala inovace koncovek v Nsg u *ɔv*-kmenů, kdy původní nominativ singuláru byl nahrazován akuzativem: *kry, chorągy, bry* > *krew, chorągiew, brew*. Nominativ tak dostal nulovou koncovku.

Genitiv singuláru ve staropolštině má pokračující koncovku *-y* u *a*-kmenů a *-i* u *i*-kmenů. Koncovka *i-* se šíří k ostatním deklinacím (mimo *a*-kmeny). Koncovka *-e* u *ja*-kmenů

a *ɔv*-kmenů která je reflexí jak původního *-e* tak *-ě*, byla odsunuta již ve staropolštině a nahrazena *i*-kmenovou koncovkou.

Dativ singuláru ve staropolštině reflektuje původní koncovky *-e*, *-i* (po tvrdých konsonantech se mění v *-y*). Staropolskou inovací bylo zavedení zájmené koncovky *-ej* (*rolej, paniej, ksieniej* v některých *ja-* a *i*-kmenech).

Akuzativ singuláru má ve staropolštině nulové koncovky u *i-* a *ɔv*-kmenů, které jsou pravidelnou reflexí původních jerů. U *ja*-kmenů byly dvě koncovky: *-ę* (*duszę*), pokud Nsg končila na *-a* (*dusza*), a *-ą* (*bogynią*), jestliže Nsg končil na *-i* (*bogyni*), tedy u *ɔja*-kmenů. V průběhu vývoje zobecněla pouze koncovka *-ę*, reliktem zůstává tvar *panią*.

Vokativ singuláru ve staropolštině odráží pozdně-praslovanské koncovky. V průběhu vývoje byla nahrazena koncovka *-e* u *ja*-kmenů (*dusze*) koncovkou *o*-kmenovou (*duszo*).

Lokál singuláru u tvrdých kmenů má koncovku *-e* (*żonie, krwie*), která je u *ɔv*-kmenů nahrazována *i*-kmenovou koncovkou *-i*. Namísto původních koncovek *-ě*, *-i*, *-e* (pro jednotlivá paradigmata) se nakonec ustálily jen koncovky dvě: *-e* a *-i/y*. První koncovka je typická pro *a*-kmeny, druhá pro ostatní paradigmata.

Instrumentál singuláru má ve staropolštině pravidelnou koncovku *-ą*, která je pravidelným výsledkem dlouhé nosovky vzniklé kontrakcí v 10. století.

Nominativ, akuzativ a vokativ plurálu mají ve staropolštině koncovky *-y*, *-e*, *-i*, které pokračují z pozdní praslovanštiny. V průběhu vývoje dochází k expanzi koncovky *-e* z *ja*-kmenové deklinace: *łodzie, twarze, noce, postacie*. Dubletně se vyskytuje i koncovka *-i*, např. *postaci, wsi, nocy*. Obecně je u tvrdých kmenů koncovka *-y/i*, u měkkých pak *-e*.

Genitiv plurálu má ve staropolštině pravidelné koncovky po ztrátě jeru u *a-* a *ja*-kmenů, pravidelnou koncovku *-i* po kontrakci a zkrácení délek. Tato koncovka je přejata také *ɔv*-kmeny (*brwi*). Existuje ale řada substantiv s dubletními koncovkami: *kuchni/kuchen, studni/studzien, sukni/sukien*, také tvary *szyj, żmij, zbroi, zawiei*.

Lokál plurálu má ve staropolštině dominantní koncovku *-ach* (dubletně u *i*-kmenů také *-ech*: *kościach/kościach*), která od 16. století funguje jako jediná koncovka pro všechna feminina. Vlivem *o*-kmenů byla v době od 14.-16. století také funkční koncovka *-och*.

Instrumentál plurálu má ve staropolštině dvě dubletní koncovky *-am* (od *a*-kmenů) a koncovku *-om* převzatou od *o*-kmenů. Ta ovšem postupně vytlačila *a*-kmenovou koncovku a stala se jedinou dominantní pro všechna feminina.

Neutra *o*-kmeny

Neutra *jo*-kmeny

	sg	pl	sg	pl
N	lato	lata	pole	pola
G	lata	kości	pola	brwi
D	latu	kościom/-om	polu	brwiam/-om
A	lato	lata	pole	pola
V	lato	lata	pole	pola
L	lecie	leciech > latach	polu/morzy	polech > polach
I	latem	laty > latami	polem	polmi > polami

Neutra *n*-kmeny

Neutra *nt*-kmeny

	sg	pl	sg	pl
N	imię	imiona	ciele	cieleta
G	imienia	imion	cielecia	cielat
D	imieniu	imieniom > imionom	cieleciu	cielętom
A	imię	imiona	ciele	cieleta
V	imię	imiona	ciele	cieleta
L	imieniu	imieniech > imionach	cieleciu	cieleciech > cieletach
I	imieniem	imiony > imionami	cieleciem	cielety > cieleťami

Nominativ, akuzativ a vokativ singuláru mají ve staropolštině koncovky pokračující z praslovanštiny. *Jo*-kmeny typu *polje* mají ve staropolštině po depalatalizaci *-e*, substantiva *ɔjo*-kmeny označující názvy úřadů *podkomorze*, *podczasze*, *podstole* od 16. století dostávají tvary *podkomorzy*, *podczaszy*, *podstoli*. Jedná se o analogické vyrovnání se sémanticky podobnými adjektivizovanými substantivy *lowczy*, *woźny*, *wojski*.

Genitiv singuláru je ve staropolštině unifikován ve prospěch *o*-kmenové koncovky *-a*. Měkký konsonant, který vznikl měkkostní korelací před původním *-e* se však zachovává: *imienia*, *cielecia*.

Dativ singuláru je ve už staropolštině rovněž unifikován ve prospěch *o*-kmenové koncovky *-u*.

Lokál singuláru vykazoval tři koncovky ve staropolštině: *-e* u *o*-kmenů, *-i/y*, *-u* u *jo*-kmenů (*morzy*, *polu*) a *-u* u *n*-kmenů a *nt*-kmenů. Koncovka *-i* se do 15. století zachovala u *ɔjo*-kmenů: *czynieni*, *umęczeni*, *pisani*. Koncovka *-e* je nyní omezena na původní *o*-kmeny,

kteře nemají kmen zakončený na veláru. Koncovka *-u* (původně *u*-kmenová) se šířl k ostatním deklinacím a je typická pro substantiva měkká a zakončená na veláru.

Instrumentál singuláru má unifikovanou koncovku *-em* pro všechny deklinace (původem od *jo*-kmenů a konsonantických kmenů). *O*-kmenová koncovka *-om* se nikde nedochovala. Určitou produktivitu zaznamenala koncovka *-im* u *ɔja*-kmenů: *milosierdzim*, *wiesielim*, která ale v 16. století mizí.

Nominativ, akuzativ a vokativ plurálu mají společnou koncovku *-a* pro všechny deklinace, rovněž tvary *podkomorza*, *podczasza*, které po 16. století přijímají *u*-kmenové koncovky *-owie*.

Genitiv plurálu má nulovou koncovku po zániku jerů. Ve staropolštině dochází k určité expanzi koncovek *-i/-y* u substantiv zakončených na měkký konsonant: *wybrzeże* - *wybrzeży*. Některé dublety jsou zachovány i do novopolštiny: *przedmieść* / *przedmieści*, *przysłów* / *przysłowi*.

Dativ plurálu je unifikován ve prospěch *o*-kmenové koncovky *-om*. V 15.-16. století byla rovněž přítomna koncovka *-am* od *a*-kmenů.

Lokál plurálu má koncovku *-ech* od *o*-kmenů a konsonantických kmenů ve prospěch všech neuter. Už ve staropolštině však dochází k jejímu nahrazení koncovkou *-ach* od feminin *a*-kmenů. Tato koncovka je od 16. století rozšířena na všechny tvary lokálu plurálu neuter. Omezeně je ve staropolštině také rozšířena koncovka *-och* od *o*-kmenů maskulin.

Instrumentál plurálu má ve staropolštině dvě koncovky. Jednak je to *-y* (*o*-kmenové, *n*- a *nt*-kmenové), a koncovka *-mi*, typická pro *jo*-kmeny, např. *polmi*. Od 16. století se však do všech deklinací šířl *a*-kmenová koncovka *-ami* od *a*-kmenů. Zbytky původních tvarů jsou zachovány ve frazémeh *przed laty*, *dobrymi słowy*.

IV.4. Lužická srbština⁷⁸

Lužická srbština, původně rozšířena na daleko širším území, je dnes omezena na území v širším okolí Budyšina a Chotěbuzi. Dolní lužická srbština prakticky neexistuje, mluvčí byli asimilováni německy mluvícím okolím.

Nejstarší lužickosrbské texty jsou z konce 16. století, o století později se objevují první gramatiky. Literární aktivita před 19. stoletím je omezena především na církevní prostředí. Druhá polovina 19. století je typická vydáváním časopisů v lužické srbštině a snahou o kodifikaci jazyka. Publikační činnost v hornolužičtině je přitom daleko významnější, než v dolnolužičtině.

Lužická srbština, podobně jako slovinština, zachovává v kategorii čísla duál jako živou kategorii. Kategorie pádu zahrnuje N, G, D, A, V, L, I, u maskulin je rozšířena kategorie životnosti, zjevná hlavně v akuzativu.

Z obou variant lužické srbštiny zde uvádíme pouze paradigmata horní lužické srbštiny se stručným komentářem.

Maskulina

Tvrdé kmeny

nan "otec", wjelk "vlk", lěs "les"

	sg			pl		
N	nan	wjelk	lěs	nanojo	wjělki	lěsy
G	nana	wjelka	lěsa	nanow	wjelkow	lěsow
D	nanej	wjelka	lěsa	nanam	wjelkam	lěsam
A	nana	wjelka	lěs	nanow	wjelki	lěsy
V	nano	wjelko	lěso	nanojo	wjelki	lěsy
L	nanje	wjelku	lěsu	nanach	wjelkach	lěsach
I	nanom	wjelkom	lěsom	nanami	wjlekami	lěsami
	du					
N	nanaj	wjelkaj	lěsaj			
G	nanow	wjelkow	lěsow			

⁷⁸ Wowčerck 1955, Stone 1993, Faska 1998

D	nanomaj	wjelkomaj	lěsomaj
A	nanow	wjelkaj	lěsaj
V	nanaj	wjelkaj	lěsaj
L	nanomaj	wjlekomaj	lěsomaj
I	nanomaj	wjelkomaj	lěsomaj

Měkké kmeny

	sg			pl		
N	muž	kón	mječ	mužoj	konje	mječe
G	muža	konja	mječa	mužow	konjow	
	mječow					
D	mužej	konjej	mječej	mužam	konjam	
	mječam					
A	muža	konja	mječ	mužow	konje	mječe
V	mužo	konjo	mječo	mužoj	konje	mječe
L	mužu	konju	mječu	mužach	konjach	mječach
I	mužom	konjom	mječom	mužemi	konjemi	
	mječemi					
	du					
N	mužej	konjej	mječej			
G	mužow	konjow	mječow			
D	mužomaj	konjomaj	mječomaj			
A	mužow	konjej	mječej			
V	mužej	konjej	mječej			
L	mužomaj	konjomaj	mječomaj			
I	mužomaj	konjomaj	mječomaj			

Paradigmata odrážejí původní *o*-kmeny a *jo*-kmeny s podtypy názvů osob, zvířat a věcí.

U maskulin je typická vokalická alternace mezi Nsg a Gsg, např. *móst* - *mosta*. Jedná se o tzv. náhradní dloužení w Nsg za ztrátu koncového jevu. Jelikož ale alternace má mnoho

výjimek, např. *mróz - mróza*, domníváme se, že se zde jedná o pozdněpraslovanské zařazení substantiv do kvantitativních paradigmat (Sukač 2013).

Rozdíl mezi tvrdou a měkkou deklinací je také v důsledku přehlásky $a > e$ u měkké deklinace, který se projevuje v Ipl *-ami/-emi*, Ndu *-aj/-ej*.

Genitiv singuláru má mimo koncovky *-a* také koncovku *-u* u některých neživotných substantiv: *dom-domu*, *hród - hrodu* "hrad", *měd - mjedu* atd.

Ve vývoji koncovek došlo k některým zvláštnostem. Dativ singuláru *-ej (nanej)* je převzat z *u*-kmenů (*-owi > -ewi > -ej*). Nominativ plurálu má rovněž zvláštní koncovku *-ojo*, vyvinutou oslabením *u*-kmenové koncovky *-owe*. Koncovka *-ojo* je omezena na názvy osob (s variantou *-owje* "mužowje"), alternuje s koncovkami *-a* (Serbja "Srbové", *-i* (studenći "studenti", Čech - Češi, koncovka způsobuje konsonantické alternace), *-y* (lěsy, wojacy, Nsg. wojak).

V lokálu singuláru se objevuje také koncovka *-je*: *dworje*, *brjuše*, *sudže*, atd.

Genitiv duálu je většinou stejný, jako genitiv plurálu, tedy koncovka *-ow* unifikovaná pro všechny rody.

Genitiv plurálu u neživotných substantiv a názvů zvířat má koncovku *-y/-i*, u názvů osob je koncovka *u*-kmenová *-ow*.

Měkké kmeny maskulin mají od tvrdého vzoru rozdílné koncovky v N-A-V duálu, kde je koncovka *-ej*, dále Gpl *-i* původně od *i*-kmenů, Dále N-A-V plurálu *-e* (mimo názvů osob) rovněž převzatou od *i*-kmenů, dále Ipl *-emi*.

U některých substantiv dochází v pádových tvarech k alternaci vokálu s nulou: *pos - psa* "pes", *wosoł - wósla*, *rót- rta* "ret".

Původní *n*-kmeny zcela přešly k *o*-kmenům.

Feminina

Tvrdé kmeny

	sg			pl		
N	žona	ruka	wowca	žony	ruki	wowcy
G	žony	ruki	wowcy	žony	ruki	wowcy
D	žonje	ruce	wowcy	žonam	rukam	wowcam
A	žonu	ruku	wowcu	žony	ruki	wowcy
V	žona	ruka	wowca	žony	ruki	wowcy
L	žonje	ruce	wowcy	žonach	rukach	wowcach

I	žonu	ruku	wowcu	žonami	rukami	wowcami
	du					
N	žonje	ruce	wowcy			
G	žonow	rukow	wowcow			
D	žonomaj	rukomaj	wowcomaj			
A	žonje	ruce	wowcy			
V	žonje	ruce	wowcy			
L	žonomaj	rukomaj	wowcomaj			
I	žonomaj	rukomaj	wowcomaj			

Měkké kmeny

	sg		pl		du
N	duša		duši		duši
G	duše		dušow		dušow
D	duši		dušomaj		dušomaj
A	dušu		duši		duši
V	duša		duši		duši
L	duši		dušomaj		dušomaj
I	dušu		dušomaj		dušomaj

Konsonantické kmeny

nóc "noc", *kósc* "kost", *britej* "břitva"

	sg			pl		
N	nóc	kósc	britej	nocy	kosće	britwje
G	nocy	kosće	britwje	nocow	kosći/-ow	britwjow
D	nocy	kosći	britwi	nocam	kosćam	britwjam
A	nóc	kosć	britej	nocy	kosće	britwjam
V	nóc	kósc	britej	nocy	kosće	britwjam
L	nocy	kosći	britwju	nocach	kosćach	britwjam
I	nocu	kosću	britwi	nocami	kosćemi	britwjemi

	du			
N	nocy	kosći	britwi	
G	nocow	kosćow	britwjow	
D	nocomaj	kosćomaj	britwjomaj	
A	nocy	kosći	britwi	
V	nocy	kosći	britwi	
L	nocomaj	kosćomaj	britwjomaj	
I	nocomaj	kosćomaj	britwjomaj	

Paradigmata jsou výsledkem produktivních deklinací *a-*, *ja-* a *i-*kmenů. Nápadný je unifikovaný Gpl *-ow* pro všechny deklinace. Podle typu *žona* se také skloňují původní *a-*kmenová maskulina typu *wójwoda*. Některá feminina mají dubletní nulovou koncovku v Gpl *hora - horow/hór*.

Původní *i-*kmeny se rozpadají na dvě skupiny, typ *nóc* s tvrdým zakončením a *kósć* s měkkým zakončením.⁷⁹ Typ *britej* obsahuje původní *ɔv-*kmeny s oslabeným sufixem (do roku 1949 psáno *-ew/-ow*). Patří sem jen několik substantiv, nejen původních, ale také těch, které sem sekundárně přešly: *cyrkej* "církev", *morchej* "mrkev", *solotej* "salát", *žerchej* "řeřicha", atd.

Neutra

Tvrdá deklinace

słowo "slovo", *pleco* "plec"

	sg		pl	
N	słowo	pleco	słowa	pleca
G	słowa	pleca	słowow	plecow
D	słowu	plecu	słowam	plecam
A	słowo	pleco	słowa	pleca
V	słowo	pleco	słowa	pleca
L	słowje	plecu	słowach	plecach
I	słowami	plecom	słowami	plecami

⁷⁹ Dolnosrbština u typu *kosć* zachovává *i-*kmenové koncovky.

	du	
N	słowje	plecy
G	słowow	plecow
D	słowomaj	plecomaj
A	słowje	plecy
V	słowje	plecy
L	słowomaj	plecomaj
I	słowomaj	plecomaj

Měkká deklinace

polo "pole", *ćelo* "tele", *symjo* "semeno"

	sg			pl		
N	polo	ćelo	symjo	pola	ćelata	symjenja
G	pola	ćeleća	symjenja	polow	ćelatow	symjenjow
D	polu	ćeleću	symjenju	polam	ćelatam	symjenjam
A	polo	ćelo	symjo	pola	ćelata	symjenja
V	polo	ćelo	symjo	pola	ćelata	symjenja
L	polu	ćeleću	symjenja	polach	ćelatach	symjenjach
I	polom	ćelećom	symjenjom	polemi	ćelatami	symjenjemi

	du		
N	poli	ćeleći	symjeni
G	polow	ćelećow	symjenjow
D	polomaj	ćelećomaj	symjenjomaj
A	poli	ćeleći	symjeni
V	poli	ćeleći	symjeni
L	polomaj	ćelećomaj	symjenjomaj
I	polomaj	ćelećomaj	symjenjomaj

Paradigmata mají tvary produktivních *o-* a *jo-*kmenových deklinací, k nimž přešly neproduktivní deklinace *s-*, *n-* a *nt-*kmenové, které si ovšem zachovávají kmenotvorný sufix (*ćelo*, *symjo*). Původních *n-*kmenů je málo, jedná se v zásadě o původní pozdně-praslovanský korpus: *brěmjo*, *plomjo*, *promjo*, *ramjo*, *tymjo*, *wumjo* "vemeno", *znamjo*. *Nt-*kmeny jsou

omezeny na názvy mláďat: *huso - huseća, jehnjo - jehnjeća, hózlo - kózleća* atd. Měkké deklinace mají po přehlásce v Ipl tvar *-emi*.

IV.5. Ruština⁸⁰

Ruština ve své moderní formě neodráží přímočarý vývoj. Samotná ruština vznikla v severní jazykové oblasti Kyjevské rusi (Novgorod, Smolensk, Pskov, Rostov, Suzdal) před přijetím křesťanství v 10. století. V době vlivu Moskevského impéria se ruština používala jako administrativní jazyk. Moskevská koiné byla směsí dialektických rysů a psaného úzu. Satala se normou pro moderní ruštinu. Vývoj kulminoval literárními díly Puškina, jehož poetický jazyk se stal základem pro standardizaci.

Stará ruština 12. a 13. století deklinačně odráží pozdně praslovanský stav. Dochází jen k hláskovým změnám, které mění koncovky. Je to například vokalizace napjatých jerů v některých pádech. U *i*-kmenů je to Npl *gostie*, Gpl *gostii* nebo Isg *kostiju*. Denazalizace mění *-ę-* na *-a*, což se projevuje ve změně tvarů koncovek u původních *nt*-kmenů: *otročā, otročate, otročati* atd. Dochází k dalšímu vývoji, podobnému v ostatních slovanských jazycích:

- rozvoj kategorie životnosti u maskulin. Rozvíjí se už od praslovanštiny, ale v ruštině je dokončeno v 17. století.

- splývání deklinací a redistribuce substantiv na základě rodu. To je typické pro *o-* a *u-*kmeny, které splývají v tvrdou deklinaci. Specifické je použití původní *u*-kmenové koncovky pro partitiv, např. *čāška čāju x zapach čaja, mnogo narodu x vlastь naroda*. Staré *s*-kmeny přecházejí k *o*-kmenům, *nt*-kmeny neutra naopak k maskulinům. *N*-kmeny maskulina přecházejí k měkké deklinaci, neutra si naopak zachovávají archaickou deklinaci.

- u *a-* a *ja*-kmenů dochází k unifikaci koncovek D, L a Ipl. Deklinace mají stejné pádové koncovky *-amь/-jamь, -achь/-jachь, -ami/-jami*. Tyto koncovky pak pronikají i k jiným typům, např. *domamь - domami, slovamь - slovachь - slovami*.

- mizí duál, a to už ve 14. století. V moderní ruštině zůstávají jen jeho zbytky v podobě přízvučných koncovek plurálu maskulin typu *glazá, boká, rogá, beregá*, a a *i*-kmenových koncovek párových orgánů *oči, uši, pleči, koleni*.

⁸⁰ Timberlake 1993, Čára 1986, Bukatevič & Savickaja & Usačeva 1974, Černych 1954, Borkovskij & Kuznecov 1963, Kolesov 2005, Kiparsky 1967.

- přízvučné koncovky *-á/-já* u maskulin se rozvíjejí od 16. století: *lesá, domá* atd. Šíří se hlavně v 19. století a tento proces stále pokračuje, např. *učitelb - učiteljá, diréktor - direktorá* atd.

- mizí koncovka vokativu. Už od 11. století se vokativ nahrazuje nominativem, od 14. století mizí vokativní tvary úplně.

- dochází k redistribuci akcentuace. Praslovanská akcentuační paradigmatata se rozpadají na paradigmatata se silovým přízvukem (podrobně Kolesov 1972, Zaliznjak 1985).

Kategorie rodu v moderní ruštině zachovává maskulinum, femininum a neutrum. Rod je v současné ruštině určen zakončením tvarů Nsg a Gsg. Maskulina končí na tvrdý konsonant *zavód, dom*, nebo jsou zakončena na měkký konsonant *učitelb, slovárb, tramváj, nož, karandáš, vrač, otéc* a Gsg končí na *-ja*. Jde převážně o původní *o-* a *jo-* kmeny. Feminina jsou většinou zakončena buď na *-a, -ja*: *škóla, nedélja* (původní *a-* a *ja-* kmeny) nebo na měkký konsonant (v pravopise zakončený jerem): *tetrádb, neftb, moloděžb, myšb, nočb, pómoštb* (většinou původní *i-* kmeny). Genitiv singuláru je u těchto neuter zakončen na *-i*. Neutra mají v Nsg koncovku *-o* nebo *e* (původní *o-* a *jo-* kmeny) : *práviló, póle*, pouze deset neuter má koncovku *-mja*: *vrémja, známja, imja* atd. Jedná se o původní *n-* kmeny.

Stejně, jako u ostatních slovanských jazyků, i v ruštině je u maskulin rozvinuta kategorie životnosti podporovaná jevem genitiv-akuzativ, který se vyskytuje jak v singuláru, tak v plurálu.

Kategorie čísla obsahuje jen singulár a plurál.

Nominální paradigmatata jsou rozdělena podle rodu a zakončení. Kategorie pádu postrádá koncovku pro vokativ, ten je nahrazován nominativem.

Maskulina

tvrdá

měkká

sg

N zavód "továrna"	kotěnok "kotě"	avtomobíľ	tramváj
G zavóda	kotěnka	avtomobilja	tramvája
D zavódu	kotěнку	avtomobilju	tramvájju
A zavód	kotěnka	avtomobíľ	tramváj
V zavód	kotěnok	avtomobíľ	tramváj
L zavóde	kotěнке	avtomobile	tramváe
I zavódom	kotěнком	avtomobíem	tramváem

pl

N zavódy	kotjáta	avtomobily	tramváí
G zavódov	kotját	avtomobílej	tramváev
D zavódam	kotjátam	avtomobiljam	tramvájam
A zavódy	kotjáta	avtomobíli	tramváí
V zavódy	kotjáta	avtomobíli	tramváí
L zavódach	kotjátach	avtomobiljach	tramvájach
I zavódami	kotjátami	avtomobiljami	tramvájami

Uvedená paradigmata *zavód*, *avtomobilb* a *tramváj* jsou pro neživotná substantiva. Životná mají v Asg a Apl stejný tvar, jako v genitivu příslušného čísla, např. G-Asg *traktorísta*, *angličána*, *gerója*, G-Apl *traktorístov*, *angličán*, *gerójev*. Koncovky odpovídají vývoji uvedenému ve výkladu o praslovanské deklinaci. U substantiv typu *angličánin* se jedná o původní *n*-kmeny maskulina vyjadřující názvy obyvatelské nebo příslušenské. Singulár je zde podle původních *o*-kmenů, tedy dnešní typ *zavód*, plurál si zachovává některé původní *n*-kmenové koncovky, např. Npl *angličáne* nebo nulový Gpl *angličánin*. Tento stav odpovídá i stavu ve staroslověnině.

Typ *kotěnok* obstatuje původní substantiva neutra *nt*-kmeny, které po dotvoření tvarů suffixem *-ěnok*, *-onok* přešly k maskulinům. V plurálu mají stále původní kmenotvorný suffix *-ját*.

V Isg je alomorfní koncovka *-óm/-em* vlivem přízvuku. Přízvučná má tvar *-óm* (*otcóm*, *ogurcóm*), nepřízvučná *-em* (*némcem*). Podobný alomorf je i v Gpl: *otcív*, *némcev*.

V Npl má řada substantiv přízvučnou koncovku *-á/-já*: *dom-domá*, *kraj-krajá*, *béreg-beregá* atd. Celkově je jich asi 30.

Protože má ruština pohyblivý přízvuk, jsou všechna substantiva rozdělena také do akcentuačních paradigmat. Maskulina mají následující typy:

1) stálý přízvuk na kmeni

2) stálý přízvuk na koncovce

sg

N zavód	starík "stařec"
G zavóda	stariká
D zavódu	starikú

A zavód	stariká
V zavód	starík
L zavóde	stariké
I zavódom	starikóm

pl

N zavódy	starikí
G zavódov	starikóv
D zavódam	starikám
A zavódy	starikóv
V zavódy	starikí
L zavódach	starikách
I zavódami	starikámi

3) mobilní přízvuk

přízvučný singulár na kořeni
plurál na koncovce

4) mobilní přízvuk

přízvučný singulár na kořeni
plurál je od G přízvučný na koncovce

sg

N sad	volk "vlk"
G sáda	vólka
D sádu	vólku
A sad	vólka
V sad	vólka
L sáde	vólke
I sádom	vólkom

pl

N sadý	vólki
G sadóv	volkóv
D sadám	volkám
A sadý	volkóv
V sadý	vólki
L sadách	volkách

Feminina

Deklinace feminin je založena na povaze zakončení v Nsg. Vokální kmeny jsou dva tvrdý vzor *škóla* (původní *a*-kmen), měkký *jáblonja* "jabloň" (původní *ja*-kmen). Konsonantický kmen *tetrádь* "sešit" v sobě zahrnuje převážně původní *i*-kmeny.

sg

N	škóla	jáblonja	tetrádь
G	škóly	jáblonji	tetrádi
D	škóle	jáblonetetrádi	
A	škólu	jáblonju	tetrádь
V	škóla	jáblonja	tetrádь
L	škóle	jáblonetetrádi	
I	škóloj	jáblonej	tetrádьju

pl

N	škóly	jábloni	tetrádi
G	škol	jáblonь	tetrádej
D	škólam	jáblonjam	tetrádjam
A	škóly	jábloni	tetrádi
V	škóly	jábloni	tetrádi
L	škólach	jáblonjach	tetrádjach
I	škólami	jáblonjami	tetrádjami

Deklinační vývoj je podrobně popsán ve výkladu o praslovanské flexi. V Isg je u substantiv s kocovkou obsahující frikativu nebo afrikátu dubletní tvar podle pozice přízvuku: *dušój, ovcój*, ale *kóžej, úlicej, ptícej*. V Gpl je možné pozorovat vznikovou alternaci vokálu s nulou: *kúchnja-kúchonь, skázka-skázok*. Některá substantiva měkké deklinace mají přízvučnou koncovku: pl. *statьjá, statьí, statьé, statьjú, statьé, statьěj*, pl. *statьí, statěj, statьjám, statьí, statьjách, statьjami*.

Uzavřený deklinační systém mají původní dva r-kmeny feminina, ačkoliv koncovky jsou již vesměs i- nebo ja-kmenové: sg. ма́ть/до́чь, ма́тери/до́чери, ма́тери/до́чери, ма́ть/до́чь, ма́тери/до́чери, ма́терѣю/до́черѣю, pl. ма́тери/до́чери, ма́терѣј/до́черѣј, ма́терѣјам/до́черѣјам, ма́терѣј/до́черѣј, ма́терѣјách/до́черѣјách, ма́терѣјами/до́черѣјами.

Akcentuačně jsou feminina rozdělena do následujících paradigmat:

1) stálý přízvuk na kmene/kořeni

2) stálý přízvuk na koncovce

sg

N	škóla	čertá "črta"
G	škóly	čerty
D	škóle	čerté
A	škólu	čertú
V	škóla	čertá
L	škóle	čerté
I	škóloј	čertóј

pl.

N	škóly	čerty
G	škol	čert
D	škólam	čertám
A	škóly	čerty
V	škóly	čerty
L	škólach	čertách
I	škólami	čertámi

3) Mobilní přízvuk. Zde je situace poměrně pestrá. Zvláštní akcentuační paradigma mají substantiva zakončená na konsonat. Substantiva zakončená na vokál jsou rozdělena do čtyř akcentuačních typů.

a) singulár přízvučný na kmene/kořeni

plurál na koncovce mimo N-A

b) singulár přízvučný na koncovce

plurál na kořeni/kmeni

sg

N	kostь	sosná "borovice"
G	kósti	sosný
D	kósti	sosný
A	kostь	sosnú
V	kostь	sosná
L	kósti	sosné
I	kóstьju	sosnoj

pl

N	kósti	sósny
G	kostěj	sósen
D	kostjám	sósnam
A	kósti	sósny
V	kósti	sósny
L	kostjách	sósnach
I	kostjami	sósnami

c) singulár a plurál přízvučný na koncovce
kromě N-Apl

d) singulár a plurál přízvučný
na koncovce kromě A_{sg}, N_{pl}, A_{pl}

sg

N	<i>blochá</i> "blecha"	<i>ruká</i>
G	blochý	rukí
D	bloché	ruké
A	blochú	ríku
V	blochá	ríku
L	bloché	ríke
I	blochój	rukój

pl

N	blóchy	ríki
G	bloch	ruk

D	blochám	rukám
A	blóchy	rúki
V	blóchy	rúki
L	blochách	rukách
I	blochámi	rukámi

e) singulár přízvučný na koncovce

kromě A_{sg}, plurál na kmeni/kořeni

sg

N	cená
G	cený
D	cené
A	cénu
V	cená
L	cené
I	cenój

pl

N	cény
G	cen
D	cénam
A	cény
V	cény
L	cénach
I	cénami

Distribuce feminin do akcentuačních paradigmat jen částečně odráží původní praslovanská akcentuační paradigmata, ve většině případů se jedná o vnitřní vývoj v ruštině, viz např. Kolesov 1972, Zaliznjak 1985. Současná distribuce je lexikální, např. paradigma typu *cená* obsahuje jen 7 feminin, paradigma *ruká* 13 feminin.

Neutra

Neutra mají jen dvě typová paradigmata podle zakončení v Nsg.

sg		
N	<i>právi</i> lo "pravidlo"	<i>sobrá</i> nie "schůze"
G	právi	sobrá
D	právi	sobrá
A	právi	sobrá
V	právi	sobrá
L	právi	sobrá
I	právi	sobrá

pl		
N	právi	sobrá
G	právi	sobrá
D	právi	sobrá
A	právi	sobrá
V	právi	sobrá
L	právi	sobrá
I	právi	sobrá

Substantiva odrážejí původní *o*-kmeny a *jo*-kmeny. Některá substantiva typu *právi*lo mají koncovku Npl na *-bja*: *kryló*-*krýlbja* "křídlo". V Gpl mají tato substantiva koncovku *-bev*. V tomto pádě mají některé substantiva také vznikovou alternaci vokálu s nulou: *plátbe*-*plátbev* "šaty". U měkkého typu má určitý počet substantiv koncovku *-e* převzatou od tvrdých kmenů: *učilišče*, *voskresénbe*.

Malý počet substantiv zakončených na *-mja* jsou původní *n*-kmeny: *vrémja*, *známja*, *ímja*, *plámja*, *plémja*, *cémja* atd.:

	sg	pl
N	vrémja	vremená
G	vrémeni	vreměn
D	vrémeni	vremenám
A	vrémja	vremená
V	vrémja	vremená

L	vrémeni	vremenách
I	vrémenem	vremenámi

Akcentuačně jsou neutra rozdělena do následujících paradigmat:

a) stálý přízvuk na kmeni

b) stálý přízvuk na koncovce

sg

N	práviló	toržestvó "oslava"
G	právilá	toržestvá
D	právilu	toržestvú
A	práviló	toržestvó
V	práviló	toržestvó
L	právilé	toržestvé
I	právilom	toržestvóm

pl

N	právilá	toržestvá
G	právil	toržéstv
D	právilam	toržestvám
A	právilá	toržestvá
V	právilá	toržestvá
L	právilach	toržestvách
I	právilami	toržestvámi

c) singulár přízvučný na koncovce
plurál na kmeni/kořeni

d) singulár přízvučný na kmeni/kořeni
plurál na koncovce kromě Gpl

sg

N	oknó	slóvo
G	okná	slóva
D	oknú	slóvu

A	oknó	slóvo
V	oknó	slóvo
L	okné	slóve
I	oknóm	slóvom

pl

N	ókna	slová
G	ókon	slov
D	óknam	slovám
A	ókna	slová
V	ókna	slová
L	óknach	slovách
I	óknami	slovámi

IV.6. Ukrajínština⁸¹

Současná ukrajínština je založena především na jihovýchodní skupině dialektů ovlivněné západními dialekty kolem Lvova. Historie spisovného jazyka je komplikovaná. Nejstarší literární jazyk byl importován z Bulharska a Makedonie, a to v 10. století. Od 14. století, kdy byla Ukrajina součástí Velkovévodství litevského, existoval literární jazyk společný Ukrajincům a Bělorusům. Ten obsahoval i vliv polštiny. Koncem 18. a počátkem 19. století puristické hnutí eliminovalo ze spisovného jazyka cizí prvky a literární jazyk byl reskrukturován na základě výše uvedených dialektů. Situace byla komplikována zákazem používání ukrajínštiny ve veřejném životě ruského impéria. Ukrajínština byla také omezována statusu spisovného jazyka po revoluci 1917.

Gramatické kategorie substantiv jsou stejné, jako v ruštině. Zachován je vokativ, ačkoliv v hovorové variantě ukrajínštiny je nahrazován nominativem. Duál vymizel v 16.-17. století.

Deklinační typy jsou rovněž podobné ruštině. Rozlišení je jednak podle rodu, jednak podle zakončení: maskulina a feminina zakončená v Nsg na vokál, feminina zakončená na konsonant a neutra. V každém z těchto typů (kromě neuter) je vnitřní dělení na tvrdé a měkké podtypy.

Maskulina

Nsg zakončen na vokál *-a*

2 Nsg zakončen na vokál *-ja*

sg

N stárosta

suddjá "soudce"

G stárosty

suddí

D stárosti

suddí

A stárostu

suddjú

V stárosto

sudde

L stárosti

suddí

I stárostuju

suddéju

pl

⁸¹ Shevelov 1993, Press & Pugh 2003, Bezpál'ko a kol. 1962, Žovtobrjuch 1980.

N	stárosti	súddi
G	stárosti /-ív	súddiv
D	stárostam	súddjam
A	stárosti /-ív	súddiv
V	stárosti	súddiv
L	stárostach	súddjach
I	stárostami	súddjami

Nsg zakončen na tvrdý konsonant

Nsg zakončen na měkký konsonant

sg

N	<i>stól</i> "stůl"	<i>chlópec</i> "chlapec"
G	stolá	chlópcja
D	stolú	chlópcevi
A	stól	chlópcja
V	stóle	chlópče
L	stolí	chlópcevi
I	stolóm	chlópcem

pl

N	stolí	chlópci
G	stolív	chlópciv
D	stolám	chlópcjam
A	stolí	chlópciv
V	stolí	chlópci
L	stolách	chlópcjach
I	stolámi	chlópcjami

Nsg zakončen na konsonant

smíšená deklinace

sg

N	<i>čítáč</i> "čtenář"
G	čítačá
D	čítačú/-évi
A	čítačá
V	čítaču
L	čítačí/-évi
I	čítačem

pl

N	čítačí
G	čítačív
D	čítačám
A	čítačív
V	čítačí
L	čítačách
I	čítačámi

Maskulina odrážejí jednak tvary pozdně-praslovanských paradigmat, zvláště produktivních *o-*, *jo-* kmenů, ale také vliv *u-* a *i-* kmenů a samostatně vydělenou deklinaci *a-* kmenů. Rozvinuta je kategorie životnosti a s ní spojený jev genitiv-akuzativ. Typy *stárosta* a *suddjá* jsou původní *a-* a *ja-* kmeny, konsonatické kmeny jsou většinou *o-* a *jo-* kmeny. Smíšená deklinace pak obsahuje koncovky obou deklinací. *I-* kmeny přešly k měkké deklinaci.

Některá substantiva mají v paradigmatu vokalické alternace. Týká se to případů tzv. náhradního dloužení, kdy v přímých pádech po ztrátě jeru došlo ke změně kvality vokálu, např. *stíl* - Gsg *stolá* "stůl", *kinb* - *konjá* "kůň", *histb* - *hóstja* "host" (jer zde pouze ukazuje měkkost).

Několik maskulin má v Nsg koncovku *-o*, např. *bátbko* "otec", *Dmitró* atd. Skloňují se jako maskulina zakončená na tvrdý konsonant. Obyvatelská jména typu *rosijánin* "Rus" mají v singuláru skloňování podle tvrdé deklinace, v plurálu si zachovávají některé zbytky *n-*

kmenové deklinace: *rosijáni, rosiján, rosijánam* atd. Podobná situace je v ruštině, jedná se o pozdně-praslovanský jev.

Koncovka *-ovi/-evi* v Dsg se šířila od *u*-kmenů nejen k *o*-kmenům, ale také k ostatním deklinacím, např. *synovi, bat'kovi, bratovi, testevi, olenevi*. Tím se ukrajinština liší od ruštiny a běloruštiny, kde tato *u*-kmenová koncovka byla už v 15. století nahrazena *o-/jo*-kmenovou koncovkou *-u/-ju*. Tvar Gpl na *-iv* je pravidelným vývojem *u*-kmenové koncovky *-ovъ* vzniklé po zániku *jeru*.

Stejně, jako v ruštině, i ukrajinská maskulina jsou rozdělena do přízvukových paradigmat:

- 1) stálý přízvuk na kořeni/kmeni", typ *ránok* "ráno"
- 2) stálý přízvuk na koncovce, typ *robotnýk* "dělník"
- 3) singulár přízvučný na koncovce, plurál na kmeni/kořeni, typ *suddjá*
- 4) singulár přízvučný na kmeni/kořeni, plurál na koncovce, typ *čaj* "čaj"

Feminina

Nsg zakončen na vokál *-a*

Nsg zakončen na vokál *-ja*

sg

N	<i>vodá</i> "voda"	<i>zemljá</i> "země"
G	<i>vodý</i>	<i>zemlí</i>
D	<i>vodí</i>	<i>zemlí</i>
A	<i>vódu</i>	<i>zémlju</i>
V	<i>vódo</i>	<i>zémle</i>
L	<i>vodí</i>	<i>zemlí</i>
I	<i>vodóju</i>	<i>zemléju</i>

pl

N	<i>vódy</i>	<i>zémli</i>
G	<i>vod</i>	<i>zemélъ</i>
D	<i>vódam</i>	<i>zémljam</i>
A	<i>vódy</i>	<i>zémli</i>
V	<i>vódy</i>	<i>zémli</i>
L	<i>vódach</i>	<i>zémljach</i>
I	<i>vódami</i>	<i>zémljami</i>

Nsg zakončen na vokál *-a*
smíšená deklinace

Nsg zakončen na konsonant

sg

N	<i>plóšča</i> "náměstí"	<i>póvists</i> "příběh"
G	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
D	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
A	<i>plóšču</i>	<i>póvists</i>
V	<i>plóšče</i>	<i>póviste</i>
L	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
I	<i>plóščeju</i>	<i>póvistju</i>

pl

N	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
G	<i>plóšč</i>	<i>povistéj</i>
D	<i>plóščam</i>	<i>povistjám</i>
A	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
V	<i>plóšči</i>	<i>póvisti</i>
L	<i>plóščach</i>	<i>povistjách</i>
I	<i>plóščami</i>	<i>povistjámí</i>

Substantiva odrážejí tvary pozdně-praslovanských produktivních paradigm, tedy *a-*, *ja-* a *i-*kmenů. Typy *vodá* a *zemljá* jsou původní *a-* a *ja-*kmeny, smíšenou deklinaci obou typů pak představuje paradigma *plóšča*. Konsonantická feminina typu *póvists* pak vycházejí z *i-*kmenů.

Některá substantiva odrážejí vliv tzv. náhradního dloužení po ztrátě jeru. V deklinaci se to projevuje kořenovou nebo sufixální alternací vokálu v přímých a nepřímých pádech, anpř. *silb* "sůl", Gsg *sóli*, *slábist* "slabost", Gsg. *slábosti*, *ósinb* "podzim", Gsg *óseni*, *nič* "noc", Gsg *nóči*, *rič* "věc", Gsg *réči*.

Zbytkovou deklinaci mají bývalé *r-*kmeny *máter* zachovávající si kmenotvorný sufix ve většině pádových tvarů. Jinak je deklinace smíšená - singulár podle *i-*kmenů, plurál podle *ja-*kmenů.

Stejně, jako v ruštině, i v ukrajinštině jsou substantiva rozdělena do přízvukových paradigmat podle pozice silového přízvuku.

- 1) singulár přízvučný na koncovce kromě A_{sg}, V_{sg}, plurál na kmeni/kořeni; typ *vodá*
- 2) singulár přízvučný na kmeni/kořeni, plurál na koncovce; typ *knížka*
- 3) stálý přízvuk na kmeni/kořeni, typ *brigáda*
- 4) stálý přízvuk na koncovce, typ *stattjá* "článek"

Neutra

neutra zakončená na *-o*

neutra zakončená na *-e*

sg

N místo

móre

G místa

mórja

D místu

mórju

A místo

móre

V místo

móre

L místi

móri

I místom

mórem

pl

N místá

morjá

G míst

morív

D místám

morjám

A místá

morjá

V místá

morjá

L místách

morjách

I místami

morjami

Neutra zakončená na *-ja*

sg

N *pitánija* "otázka"

G pitánija

D	pitániju
A	pitánija
V	pitánija
L	pitánii
I	pitánijam

pl

N	pitánija
G	pitáň
D	pitánijam
A	pitánija
V	pitánija
L	pitánijach
I	pitánijami

Neutra mají koncovky původních produktivních deklinací *o-*, *jo-* a *ɔjo-*kmenů. K *o-*kmenové deklinaci typu *místo* přešly i původní *s-*kmeny, např. *kóleso*, která má vyrovnaný Nsg podle nepřímých pádů (na rozdíl od češtiny, kde kmenotvorný sufix *-es-* vymizel). Substantivum *óko* má ovšem Gsg *óka*, zcela přešlo k *o-*kmenům. Substantivum *sérce* má Gpl *serdécь* s vkladným vokálem, který má zabránit nadbytečnému konsonantickému clusteru. Typ *pitánija* obsahuje původní *ɔja-*kmeny a je velmi produktivní, neboť se podle něj skloňuje řada deverbálních substantiv. Deklinace má dnes koncovky *ja-*kmenové. Podtypem deklinace s Nsg zakončeným na *-ja* jsou bývalé *n-*kmeny *im'já-imeni*, *plém'ja-plemeni* a také původní *nt-*kmeny *teljá-teljáti*, Npl. *teljáta*.

Neutra jsou rovněž rozdělena do akcentuačních paradigmat:

- 1) stálý přízvuk na kmeni/kořeni, typ *teljá*
- 2) stálý přízvuk na koncovce, typ *žittjá* "život"
- 3) singulár přízvučný na kmeni/kořeni, plurál na koncovce, typ *místo*
- 4) singulár přízvučný na koncovce, plurál na kmeni/kořeni, typ *viknó* "okno"

IV.7. Běloruština⁸²

Běloruština je jazyk s poměrně komplikovaným vývojem. Na území dnešního Běloruska byla nejdříve spisovným jazykem církevní slovanština. Od 14. století se začínají v textech psaných tímto jazykem objevovat prvky běloruštiny. Status literárního jazyka získává běloruština v 15. a 16. století, kdy byla oficiálním jazykem Velkovévodství litevského. V této době se ustaluje gramatická norma staré běloruštiny. Od 16. století je běloruština ovlivňována také polštinou. Psaná forma ovšem začíná upadat, jednak ve prospěch latiny a od 17. století také polštiny. Roku 1697 následuje zákaz používání běloruštiny ve všech úředních dokumentech. Tato situace potlačování běloruštiny pokračuje až do počátku 20. století, teprve po revoluci 1917 nastává jazykové oživení a také systematické studium běloruštiny z lingvistického hlediska, přestože obyvatelstvo podléhalo silné rusifikaci. Po rozpadu sovětského svazu nastává opět oživení běloruštiny s navázáním na přerušenu tradici ve dvacátých letech.

Deklinace substantiv je komplikována fonologickým *akaním* a *jakaním*, takže fonetické *akanije/jakanije* se projevuje i v ortografii a tvarech slov. Při *akanije* se v nepřízvučných slabikách většinou objevuje "a", např. *vadá* "voda", *Apl vódy*. U *jkanie* se v předpřízvučných slabikách po měkkých konsonantech objevuje většinou "ja", např. *kaljandár* "kalendář".

Pokud jde o gramatické kategorie substantiv, běloruština má dvě čísla, šest pádů a tři rody, podobně, jako v jiných slovanských jazycích. Duál vymizel, ale duálová koncovka *-yma* pronikla do instrumentálu plurálu u některých pluralií tantum, kde konkuruje koncovce *-ami*: *hróšy* "peníze" - *hrašýma*, *dzvéry* "dveře" - *dzvjaryma* atd. Vymizel vokativ a je nahrazován nominativem. Kategorie životnosti vyjádřená především genitivem-akuzativem je kromě singuláru maskulin rozšířena také na všechny rody v plurálu. Běloruskou inovací je rozšíření N-Apl s koncovkou *-y* k původním *o*-kmenovým neutřům, např. *sěly*. Vlivem *akanie* také splývá koncovka Nsg *a*-kmenů a *o*-kmenů neuter u substantiv mající kmenový přízvuk, např. *bjaróza* "bříza", *dréva* "strom". U *jkanie* tento jev není, neboť popřízvučné *-e* se zachovává, proto jsou koncovky různé u typů *pésnja* "píseň" a *póle* "pole". Jinak dochází ke sbližování tvrdé a měkké deklinace, stejně jako u ostatních východoslovanských jazyků.

Substantiva jsou v běloruštině, stejně jako v ostatních slovanských jazycích, rozdělena podle rodu a zakončení:

⁸² Hurtig 2001, Mayo 1993, Rott-Żebrowski 1992.

Maskulina

zakončení na tvrdý konsonant

zakončení na měkký konsonant

sg

N	<i>hórad</i> "město"	<i>alénb</i> "jelen"
G	<i>hórada</i>	<i>alénja</i>
D	<i>hóradu</i>	<i>alénju</i>
A	<i>hórad</i>	<i>alénja</i>
L	<i>hóradze</i>	<i>aléni</i>
I	<i>hóradam</i>	<i>alénem</i>

pl

N	<i>haradý</i>	<i>aléni</i>
G	<i>haradoů</i>	<i>alénjau</i>
D	<i>haradám</i>	<i>alénam</i>
A	<i>haradý</i>	<i>alénjau</i>
L	<i>haradách</i>	<i>alénjach</i>
I	<i>haradámi</i>	<i>alénjami</i>

Deklinace odrážejí původní *a-* a *ja-*kmeny. Životná substantiva mají v Gsg koncovky *-a/-ja*, neživotný mohou mimoto mít ještě *-u/-ju* (*lug-lúgu* "louka"). Rozdíl je především sémantický, koncovku *-a/-ja* mají počitatelná konkréta *dóma*, *hóda*, *kilamétra*, atd. Koncovku *-u/-ju* pak látková substantiva, kolektiva a abstrakta: *lésu*, *háju*, *rózumu*, *sméchu* atd.

Koncovky Lsg jsou podmíněny zakončením kmene: *-e* mají substantiva zakončená na tvrdý konsonant (*na stalé*, *lése*, *snéze*), koncovku *-i* substantiva zakončená na měkký konsonant (*kaní*, *hái*, *muzéi*), koncovku *-y* substantiva zakončená na frikativu a *-r-*: *věčary*, *nažý*. Koncovku *-u* mají substantiva končící na veláru, frikativu a *-r-*: *rúchu*, *pjaskú*, *brátu*. Ostatní měkká substantiva mají koncovku Lsg *-ju* (*heróju*).

Smišená deklinace, Nsg zakončen na *-a*

sg

N	<i>mužčýna</i> "muž"	<i>suddzjá</i> "soudce"
---	----------------------	-------------------------

G	mužčýny	suddzí
D	mužčýnu	suddzjú
A	mužčýnu	suddzjú
L	mužčýnu/-e	suddzí
I	mužčýnam	suddzěj

pl

N	mužčýny	súddzi
G	mužčýn	súddzjau
D	mužčýnam	súddzjam
A	mužčýn	súddzjau
L	mužčýnach	súddzjach
I	mužčýnami	súddzjami

Deklinace obsahuje názvy osob. Původní rozdíl mezi měkkou a tvrdou deklinací (tedy *o-* a *ɔjo-*kmeny) je komplikován pozicí přízvuku, který se projevuje také ve tvarech koncovek. Typ *mužčýna* má stálý přízvuk na kmeni a nulovou koncovku v Gpl, typ *suddzjá* má singulár přízvučný na koncovce a plurál na kořeni.

Neutra

tvrdá neutra zakončená v Nsg na *-a*

měkká neutra zakončená v Nsg na *-e*

sg

N	<i>dréva</i> "dřevo"	<i>póle</i> "pole"
G	<i>dréva</i>	<i>pólja</i>
D	<i>drévu</i>	<i>pólju</i>
A	<i>dréva</i>	<i>póle</i>
L	<i>dréve</i>	<i>póli</i>
I	<i>drévam</i>	<i>pólem</i>

pl

N	<i>drévy</i>	<i>palí</i>
G	<i>drévaŭ</i>	<i>palëu</i>
D	<i>drévam</i>	<i>paljám</i>

A	drévy	palí
L	drévach	paljách
I	drévami	paljámi

Deklinace pokračují z hlavních produktivních paradigmat *o-* a *jo-*kmenů. Deklinační koncovky jsou pozměněny *akaním* a *jakaním*. Substantiva mají alomorfní koncovky v plurálu, podobně, jako u maskulin, jsou zde koncovky *-e, -i, -y, -u*. Distribuce závisí na zakončení kmene, stejně jako u maskulin.

Genitiv plurálu u maskulin a neuter má následující alomorfy: *-aũ, -jaũ, -oũ, -ěũ* podle zakončení kmene a pozice přízvuku:

- substantiva s tvrdým kmenem a přízvukem na kmene/kořeni mají koncovku *-aũ* (*vórahauũ, sércauũ, vóblakauũ*)

- substantiva s měkkým kmenem a přízvukem na kmene/kořeni mají koncovku *-jaũ* (*herójaũ, vůčnjaũ*)

- substantiva s tvrdým kmenem a přízvukem na koncovce končí na *-oũ* (*synóũ, ljasóũ*).

- substantiva s měkkým kmenem a přízvukem na koncovce jsou zakončena na *-ěũ* (*kraěũ, haěũ*)

Několik substantiv má ovšem koncovku nulovou: *dni-dzën, vókny-akón, vědry - vědzer* a také tvary deklinace *mužčýna*.

smíšená deklinace, Nsg na *-já/-ě*

smíšená deklinace, Nsg *-mjá*

sg

N *kuranjá/-ě* "kuře"

imjá "jméno"

G kuranjáci

imjá/imeni

D kuranjáci

imjú/imeni

A kuranjá/-ě

imjá

L kuranáci

imí/imeni

I kuraněm

ímem/imenem

pl

N kuranjáty

iměny/imí

G kuranját

iměň/imjau

D	kuranjátam	iměnam/imjam
A	kuranját	iměny/imi
L	kuranjátach	iměnach/imjach
I	kuranjátami	iměnamy/imjami

Jedná se o původní *nt*-kmeny a *n*-kmeny. V G, D, Lsg typu *kuranjá* pozorujeme *cikanie* čili frikativizaci. Jinak zde stále pozorujeme původní kmenotvorný sufix. Typ *imjá* má dublety podle původní *n*-kmenové deklinace a také podle *o*-kmenů. Jinak je to deklinace početně omezená, patří k ní jen několik neuter, např. *bjaréma*, *výmja*, *sémja*, *cémja*.

Feminina

Nsg na *-a* Nsg na *-ja* Nsg na konsonant

sg

N	<i>šáfa</i> "skříň"	<i>pésnja</i> "píseň"	<i>myš</i>
G	<i>šáfy</i>	<i>pésni</i>	<i>mýšy</i>
D	<i>šáfe</i>	<i>pésni</i>	<i>mýšy</i>
A	<i>šáfu</i>	<i>pésnju</i>	<i>myš</i>
L	<i>šáfe</i>	<i>pésni</i>	<i>mýši</i>
I	<i>šáfaj</i>	<i>pésnjaj</i>	<i>mýšu</i>

pl

N	<i>šáfy</i>	<i>pésni</i>	<i>mýšy</i>
G	<i>šáf/koz</i>	<i>péseň</i>	<i>myšěj</i>
D	<i>šáfam</i>	<i>pésnjam</i>	<i>myšám</i>
A	<i>šáfy/koz</i>	<i>pésni</i>	<i>myšěj</i>
L	<i>šáfach</i>	<i>pésnjach</i>	<i>myšách</i>
I	<i>šáfami</i>	<i>pésnjami</i>	<i>myšámi</i>

Substantiva reflektují pozdně praslovanská produktivní paradigmata *a*-kmenů, *ja*-kmenů a *i*-kmenů. Dativ a lokál singuláru mají alomorfní koncovky podle zakončení kmene a pozice přízvuku:

-e u substantiv s tvrdým kmenem (u velár s palatalizací): *próšbe*, *kníze*, *múse*

-i u substantiv s měkkým kmenem *zjamli*, *chváli*, *linii*

-y u substantiv s kmenem zakončeným na frikativu a "r": "*hary, paicy, dúmcy*"

-e u substantiv zakončených na veláru s přízvuknou koncovkou: *ščacé, racé*.

Konsonantická deklinace v sobě zahrnuje jednak původní *i*-kmeny, ale také *ьv*-kmeny, které stále mají původní kmenotvorný sufix. Deklinační koncovky jsou *i*-kmenové, liší se jen v Nsg (*ljubóů*) a v Ipl (*ljubóůju*). Paradigma také reflektuje alomorní tvary kmenotvorného sufixu:

	sg
N	ljubóů
G	ljubóvi
D	ljubóvi
A	ljubóu
L	ljubóvi
I	ljubóůju

Genitiv plurálu u feminin má různé zakončení. Jednak je to nulová koncovka, např. *móvy - mou, daróhi - daróh, múchi - much*. Substantiva, jejichž kmen je zakončen na komplexní konsonantický cluster, mají koncovku *-au, -jaů*: *próšby - próšbau, fórmý - fóрмаů*. Dvojslabičná substantiva s kmenem zakončeným na měkký konsonant pak mají koncovku *-jaů*: *dóli - dóljaů, chváli - chváljaů*. Konsonantické kmeny pak mají většinou koncovku *-ej*.

Zcela okrajový charakter má deklinace substantiva *máci* "matka". Singulár ještě reflektuje kmenotvorný sufix (např. Gsg *mácery*), ale dubletně je v celém singuláru také jeden tvar *máci*, který je i v celém plurálu. Celé paradigma je tak totálně defektivní.

IV.8. Slovinština⁸³

Slovinština je písemně doložena asi od roku 1000 n.l. z Frisinských památek. Až do 16. století ale existuje jen málo dochovaných textů, hlavně jsou to náboženská a právní texty. Nejstarší tištěná kniha ve slovinštině je Catechismus od Primože Trubara (1550), který, spolu s překladem bible roku 1584 zahajuje cestu ke standardizaci slovinštiny. Trubar pro svůj text zvolil dialekt Ljublaně a zvláště dolního Kraňska. Protestanté ovšem za svůj literární jazyk použili prekmurský dialekt. Moderní slovinština je výsledkem především prací Jerneje Kopitara a France Prešerena, základ tvoří horní a dolní kraňské dialekty. V důsledku komplikovaného historického vývoje je ovšem spisovná slovinština do jisté míry umělým jazykem. Nejen, že se nepodobá žádnému dialektu, ale liší se také od hovorové slovinštiny. V 19. století se slovinština uměle archaizovala podle modelu církevní slovanštiny, a také slavizovala. Po roce 1918 vedly puristické tendence k vymycování srbochorvatských slov.

Slovinština je jazykově nejbližší kajkavským dialektům chorvatštiny. Z hlediska gramatických kategorií substantiv rozlišuje slovinština tři rody (maskulinum, femininum, neutrum, šest pádů (N, G, D, A, L, I) a tři čísla (singulár, plurál, duál). Substantiva jsou do deklinačních tříd rozdělena podle rodu a zakončení. Maskulina končí v Nsg většinou na konsonant, feminina většinou na *-a*, neutra na *-o* nebo *-e*. Maskulina rozlišují životnost, hlavně pomocí genitivu-akuzativu. Kategorie duálu je omezena na spisovný jazyk, ale ne na hovorový. V hovorové variantě je duál používán pouze u maskulin. Slabičné prozodické rysy jsou typické fonologickou stoupavou a klesavou intonací a kvantitou. Pouze dlouhé vokály jsou pod přízvukem a ve slově může být jen jedna dlouhá slabika (jedná se tedy o rytmicitu). Pokud ve slově není žádná dlouhá slabika, přízvuk padá na poslední slabiku.

Maskulina

sg		pl		du	
N	pótnik "cestovatel"	pótniki		pótnika	
G	pótnika	pótnikov		pótnikov	
D	pótniku	pótnikom		pótnikoma	
A	pótnika	pótnike		pótnika	
L	pótniku	pótnikih		pótnikih	
I	pótnikom	pótniki		pótnikoma	

⁸³ Priestly 1993, Greenberg 2008, Toporišič 2004, Herrity 2000, Lencek 1982.

Paradigma vychází z původních *o*-kmenů. Variantou životných maskulin typu *pótnik*, mající rozlišení genitiv-akuzativ, jsou neživotná substantiva, kde tento jev neproběhl. Koncovky zbylých pádů jsou ovšem stejné.

Měkká varianta (původní *jo*-kmeny) mají Isg, Gpl, Dpl a Ddu nahrazen koncovkami -*em*, -*ev*, -*em*, -*ema*.

Některá substantiva mají alternaci vokálu s nulou: *zájec-zájca*, *gasilec - gasílca* "hasič", atd. Většina dvou- a tříslabičných maskulin s koncovým sufixem -*ar*, -*or*, -*ur*, -*ir* modifikuje kmen vkladným -*j*-: *čevljár "švec" - čevljárja*, *sládkor - sldkórja* "cukr", atd.

Rovněž substantiva *ôče* "otec", *médo* "medvídek", *bímbo* "blbec" atd. rozšiřují kmen o -*t*-: *ôče - očéta - očétu*, atd. Omezená skupina maskulin končících na -*elj* přibírá v pádových tvarech formant -*n*-: *nágelj - nágeljna - nágeljnu* "karafiát", *máandelj - máandeljna - máandeljnu* "mandle".

Část substantiv má v Gsg koncovku -*u*. Jedná se jednak o původní *u*-kmeny, např. *sín* "syn", *méd* "med", ale také o některá neživotná substantiva, např. *móst*, *pót*, *stráh*, *smrád*, *nós* atd.

Velká skupina jednoslabičných substantiv, např. *glás* "hlas" připojuje ke kmeni sufix -*óv*- před pádovými koncovkami plurálu a duálu, např. Npl *glasóvi*, Ndu *glasóva*.

Bývalé *i*-kmeny a substantiva, které k nim přešla, mají dubletní koncovku v Npl: *gòst - gòstje/gòsti*. Do stejné kategorie patří *bràt* "bratr", *sòsed* "soused", *golób* "holub", atd.

Tři maskulina mají Npl zakončen na -*jé*: *lás* "vlas", *zób* "zub", *móž* "muž"

	sg	pl	du
N	zób	zóbje	zóba
G	zóba	zób	zób
D	zóbu	zobém	zobéma
A	zób	zobé	zóba
L	zóbu	zobéh	zobéh
I	zóbom	zobmí	zobéma

Toto podtypové paradigma má kromě *o*-kmenových koncovek v singuláru také *i*-kmenové koncovky v plurálu a duálu. Substantiva *móž* a *lás* mají přízvučné koncovky Gsg -*á* a -*ú*, zatímco *zób* má koncovku nulovou, podobně, jako některá měkká substantiva hlavní deklinace, např. *kònj*, *otròk*.

Feminina

	sg	pl	du
N	míza "stůl"	míze	mízi
G	míze	míz	míz
D	mízi	mízam	mízama
A	mízo	míze	mízi
L	mízi	mízah	mízah
I	mízo	mízami	mízama

Paradigma představuje směs koncovek *a-* a *ja-* kmenových s některými zvláštnostmi. Substantiva s kořenem končícím na dva konsonanty mají Gpl a Gdu zakončený na nulovou koncovku. Je zde tedy absence vkladného vokálu, běžného u jiných slovanských jazyků: *děska - děsk*, *máčka* "kočka" - *máčk*, *továrna - továrn*, *bárva - bár*, *óvca - óvc*. Vkladný vokál se ovšem vyskytuje u tvarů končících na obstruent a likvidu, např. *škátla* - "krabice" - *škátel*, *sêstra - sêster*.

Anomální deklinační tvary má substantivum *gospá* "paní", které je kontrakční: sg. *gospá, gospé, gospé, gospó, gospé, gospó*; pl. *gospé, gospá, gospém, gospé, gospéh, gospémi*, du. *gospé, gospá, gospéma, gospé, gospéh, gospéma*.

	sg	pl	du
N	cérkev "církev"	cérkve	cérkvi
G	cérkve	cérkev	cérkev
D	cérkvi	cérkvam	cérkvama
A	cérkev	cérkve	cérkvi
L	cérkvi	cérkvah	cérkvah
I	cérkvijo	cérkvami	cérkvama

Konsonantická deklinace bývalých *ɔv-* kmenů (*pônev* "pánev", *búkev* "bříza", *cérkev*) a velkého množství produktivním verbálních substantiv zakončených v Nsg na *-ev*, např. *rešítev* "záchrana", *spregátev* "konjugace". Od substantiv zakončených v Nsg na *-a* se tyto typy liší v N-Asg a Isg.

	sg	pl	du
N	stvár "věc"	stvarí	stvarí
G	stvarí	stvarí	stvarí
D	stvár	stvarém	stvaréma
A	stvár	stvarí	stvarí
L	stvári	stvaréh	stvaréh
I	stvarjó	stvarmí	stvaréma

Poměrně synkretizované paradigma bývalých *i*-kmenů má podtyp *malénkost* "maličkost" s alomorfními koncovkami D-Lpl *malénkostim*, D-Ldu *malénkostma* a Idu *malénkostma*.

Substantivum *máti* má rovněž *i*-kmenové koncovky, ale ponechává si původní kmenotvorný sufix: *máti* - *mátère* - *máteri*...

Neutra

Neutra zankončená v Nsg na *-o*

	sg	pl	du
N	mésto	mésta	mésti
G	mésta	mést	mést
D	méstu	méstom	méstoma
A	mésto	mésta	mésti
L	méstu	méstih	méstih
I	méstom	mésti	méstoma

Produktivní paradigma původních neuter *o*-kmenů. Pokud kořen substantiva končí na kombinaci obstruent - sonorant, pak v Gpl dochází ke vzniku vkladného vokálu: *stégno* "stehno" - *stégen*, *sédlo* - *sédel*, *písmo* - *písem*.

Neutra zakončená v Nsg na *-e*

	sg	pl	du
N	sónce "slunce"	sónca	sónci

G	sónca	sónc	sónc
D	sóncu	sóncem	sóncema
A	sónce	sónca	sónci
L	sóncu	sóncih	sóncih
I	sóncem	sónci	sóncema

Paradigma odráží původní *jo*-kmeny. U substantiv s kmenem zakončeným na konsonant + j dochází ke vzniku vkladného vokálu *-i-* v Gpl: *mórje* "moře" - *mórij*, *osténje* "zed" - *osténij*, *okólje* "prostředí" - *okólij*.

	sg	pl	du
N	têle	teléta	teléti
G	teléta	telét	telét
D	telétu	telétom	telétoma
A	têle	teléta	teléti
L	telétu	telétih	telétih
I	telétom	teléti	teléti

Deklinace bývalých *nt*-kmenů označující názvy mláďat "*ščenè*, *svínče*, *jágnje*, *mačè* "kotě". Sekundárně sem přešla jiná substantiva, většinou označení osob s expresivním významem, např. *zmenè* "budižkničemu", *zaspanè* "lenoch", *ženščè* "babka", *počasné* "zaostalec".

	sg	pl	du
N	plême	pleména	pleméni
G	pleména	plemén	plemén
D	pleménu	pleménom	pleménoma
A	plême	pleména	pleméni
L	pleménu	pleménih	pleménih
I	pleménom	pleméni	pleménoma

Deklinace původních *n*-kmenů neuter. Obsahuje jen několik substantiv: *vrême* "čas", *imé* "jméno", *slême* "hřbet", *strême* "třmen", *séme* "semeno", *brême* "břemeno", *ráme*

"rameno". Substantiva si zachovávají původní *n*-kmenový sufix, ačkoliv koncovky jsou již vyrovnány s ostatními deklinacemi.

	sg	pl	du
N	teló	telésa	telési
G	telésa	telés	telés
D	telésu	telésom	telésoma
A	teló	telésa	telési
L	telésu	telésih	telésih
I	telésom	telési	telésoma

Deklinace původních *s*-kmenů neuter. Kromě *teló* sem patří substantiva *črevó* "střevo", *koló*, *peró*, *slovó*, *drevó*, *ojé*. Původní *s*-kmenový sufix se zachovává, koncovky jsou však unifikovány s ostatními deklinacemi neuter. Substantiva *uhó* "ucho", *okó*, *igó* "jho" před předním vokálem palatalizují kořenovou veláru (jedná se o již o praslovanský jev): *uhó* - *ušésa*, *okó* - *očésa*, *igó* - *ižésa*. Nominativ plurálu od *okó* je původně *i*-kmenový duál *oči*. Tvar *očésa* znamená "oka". Některá substantiva již přešla k původní *o*-kmenové deklinaci, např. *nebo* si zachovává jen *s*-kmenový plurál *nebesa*, neutrum *čudo* "zázrak".

IV.9. Chorvatština⁸⁴

Chorvatština se vydělila jako samostatný jazyk po rozpadu Jugoslávie roku 1991. Od podepsání tzv. *kniževnigo dogovoru* roku 1850 existovala srbština-chorvatština jako jeden jazyk se dvěma variantami. Morfologické odchylky jsou ovšem nevýznamné, navíc společný praslovanský lexikální základ odráží jen dialektické odchylky *ekavské*, *jekavské* a *ijekavské*. Proto zde nediskutujeme rozdíl mezi oběma dnes samostatnými jazyky, protože v rámci nominální deklinace se odchylky projevují minimálně. Proto je zde uvedena chorvatština, jako reprezentant obou, stále víceméně gramaticky shodných jazyků.

Kategorie rodu zahrnuje maskulina, feminina, neutra, kategorie čísla singulár a plurál. Kategorie pádu obsahuje 7 pádů, N, G, D, A, V, L, I. Dativ, lokál a instrumentál plurálu ale splynul u všech deklinací. Typickým suprasegmentálním rysem je akcentuace, která se projevuje v deklinačních tvarech substantiv. Chorvatština má 4 typy akcentuace:

- krátký klesavý: *tòp*, *kùča*
- krátký stoupavý: *nòga*, *pòtok*
- dlouhý klesavý: *mòst*, *mòre*
- dlouhý stoupavý: *rúka*, *prílog*

Pravidla distribuce přízvuku v paradigmatech jsou poměrně komplikovaná. Popřízvučné slabiky se prodlužují, což se projevuje v koncovkách paradigmatu. Typickými případy jsou Gsg feminin: *žènē*, *vòdē*, *rúkē*; dále Isg feminin: *žènōm*, *vòdōm*, *rúkōm*, Gpl všech rodů: *gradóvā*, *žénā*, *sélā*.

Substantiva jsou do deklinačních paradigmat rozdělena jednak podle rodu (maskulina také podle životnosti), jednak podle zakončení. Paradigmata jsou také typická akcentuační křivkou. Detailněji bylo o koncovkách pojednáno v kapitole o vývoji praslovanštiny, zde uvádíme jen typová paradigmata se stručným komentářem.

Maskulina s nulovou koncovkou v Nsg

jèlèn "jelen", *grâd* "město", *krâj* "oblast", *mòmak* "chlapec"

sg

N	jèlen	grâd	krâj	mòmak
G	jèlena	grâda	krâja	mòmka
D	jèlenu	grâdu	krâju	mòmku

⁸⁴ Browne 1993, Težak & Babić 1992.

A	jèlena	grâd	krâj	mòmka
V	jèlene	grâde	kràju	mômče
L	jèlenu	grâdu	kràju	mòmku
I	jèlenom	grâdom	kràjem	mòmkom

pl

N	jèleni	grâdovi	kràjevi	mòmci
G	jèlenā	gradóvā	krajévāmomákā	
D	jèlenima	grâdovima	kràjevima	mòmcima
A	jèlene	grâdove	kràjeve	mòmke
V	jèleni	grâdovi	kràjevi	mòmci
L	jèlenima	grâdovima	kràjevima	mòmcima
I	jèlenima	grâdovima	kràjevima	mòmcima

Substantiva odrážejí vývoj z produktivní deklinací *o-* a *jo-*kmenů. Životná substantiva mají genitiv-akuzativ. Deklinace v sobě také zahrnuje maskulina původních *i-*kmenů a *n-*kmenů. Vokativ má alomorfní koncovky *-e* a *-u*, přičemž výskyt *-u* je podmíněn morfologicky. Substantiva s kmenem zakončeným na veláru mají vokativ *-u*: *Frangu*, *gangu*, *Lahu*, také substantiva se sufixem *-ic* a *-čac*: *Otočcu*, *konjicu*, toponyma na *-z*: *Englezu*, *Parizu*, *Francuzu*, a rovněž substantiva s derivačním sufixem zakončeným na *-k*: *mačku*, *kovrčku*, *patku*.

Dativ a lokál singuláru mají koncovky *-u*. Instrumentál singuláru je *o-*kmenový a *jo-*kmenový. Nominativ plurálu má koncovy *-i/-ovi* v závislosti na životnosti. Specifický je genitiv plurálu s koncovkou *-ā* neznámého původu. U některých substantiv se také vyskytuje původní *i-*kmenová koncovka *-ī* (zdloužená popřízvučně): *crv* - *crvī*, *zúb* - *zúbī*, *gòst* - *gòstī*, případně stará duálová koncovka *-iju*: *gòstijū*, *pr̂st* - *pr̂stijū*. Dativ, lokál a instrumentál plurálu splynuly.

Maskulina s koncovkou *-o/-e* v Nsg

sg

N	àuto	Hr̂voje	Míle
G	àuta	Hr̂voja	Mílē
D	àutu	Hr̂voju	Míli
A	àuto	Hr̂voja	Mílu

V	àuto	Hrvoje	Míle
L	àutu	Hrvoju	Míli
I	àutom	Hrvojem	Míloṃ

pl

N	àuti
G	àutā
D	àuttima
A	àute
V	àuti
L	àutima
I	àutima

Substantiva tohoto typu, zvláště ta, zakončená v Nsg na *-o*, bývají v jiných slovanských jazycích neutry. Podle vzoru *àuto* se skloňují jednak přejímky, např. *Čikàgo*, *kònto*, *kasíno*, *tàngo*, atd., jednak vlastní jména typu *Mírko*, *Vlätko*, také *bábo*, *striko*, *újo*. Typ *Míle* zahrnuje rovněž vlastní jména, např. *Ánte*, *Fráne*, *Máte*, atd.

Feminina s Nsg zakončeným na *-a*

sg

N	sína	trěšnja
G	sínē	trěšnjē
D	síni	trěšnji
A	sínu	trěšnju
V	síno	trěšnjo
L	síni	trěšnji
I	sínōṃ	trěšnjōṃ

pl

N	sîne	trěšnje
G	sínā	trěšanjā
D	sínamatrěšnjama	
A	sîne	trěšnje

V	sŕne	trěšnje
L	sŕnamatrěšnjama	
I	sŕnamatrěšnjama	

Uvedené deklinace jsou původní *a-* a *ja-*kmeny, které v sobě zahrnují také původní *ɔv-*kmeny a také bývalá *a-*kmenová maskulina, resp. jejich moderní ekvivalenty, např. *Mika*, *ùbojica*, atd. Substantiva odvozená sufixem *-ska* mají D-Lsg zakončen koncovkou *-oj*: *Hrvatskoj*, *Grčkoj*. Vokativ je u měkkých typů se sufixem *-ica* zakončen na *-e*: *nástavnice*, *ljùbice*, *zvjèzdice*. Některá substantiva označující povolání, rodinný stav nebo status ve společnosti mají vokativ singuláru zakončen na *-a*: *màma*, *gàzda*, *starjèšina*, *pàša*. Genitiv plurálu je u mnoha substantiv dubletně zakončen také na *-ī*: *crĕkāvā/crĕkvī*, *škòljākā/škòljki*, atd.

Feminina s nulovou koncovkou v Nsg

sg

N	nòc	rādōst
G	nòci	rādosti
D	nòci	rādosti
A	nòc	radōst
V	nòci	rādosti
L	nòci	rādosti
I	nòcu/nòci	rādošcu/rādosti

pl

N	nòci	rādosti
G	nòcī	rādostī
D	nòcima	rādostima
A	nòci	rādosti
V	nòci	rādosti
L	nòcima	rādostima
I	nòcima	rādostima

Deklinace v sobě obtahují původní *i-*kmeny, *r-*kmeny (se zbytky původních tvarů *màti*, *màterē*, *màteri*...) a také *nt-*kmeny dotvořené sufixem *-ad*: *čèljād*, *pràsād*, *tèlād*.

Koncovky jsou v zásadě *i*-kmenové. Některá substantiva mají v nominativu singuláru *-o*: *mísao - mísli, pögibao - pögībli*, atd. Substantiva zakončená na frikativu a afrikátu mají v Isg koncovku *-ju*, která může být i dubletní: *vlásju, slúzju*, atd.

Neutra

sg

N	rèbro	pòlje	plème	dr̥vo	čùdo
G	rèbra	pòlja	plèmena	dr̥veta	čùda
D	rèbru	pòlju	plèmenu	dr̥veta	čùdu
A	rèbro	pòlje	plème	dr̥vo	čùdo
V	rèbro	pòlje	plème	dr̥vo	čùdo
L	rèbru	pòlju	plèmenu	dr̥vetu	čùdu
I	rèbrom	pòljem	plèmenom	dr̥vetom	čùdom

pl

N	rèbra	pòlja	plèmena	dr̥veta	čudèsa/čùda
G	rèbārā	pòljā	plèmenā	dr̥vētā	čudèsā/čùdā
D	rèbrima	pòljima	plèmenima	dr̥vètima	čudèsima/čùdima
A	rèbra	pòlja	plèmena	dr̥veta	čudèsa/čùda
V	rèbra	pòlja	plèmena	dr̥veta	čudèsa/čùda
L	rèbrima	pòljima	plèmenima	dr̥vètima	čudèsima/čùdima
I	rèbrima	pòljima	plèmenima	dr̥vètima	čudèsima/čùdima

Všechna neutra mají v Nsg buď koncovku *-o* (bývalé *o*-kmeny) nebo *-e*, což jsou bývalé *jo*-kmeny, *n*-kmeny (*brème, ìme, sjème*, atd.) a *nt*-kmeny (*prāse, mǎče, lǎne*, atd.) *O*-kmeny jsou produktivní deklinací, proto celý singulár bývalých *s*-kmenů (*čùdo*) má tvary *o*-kmenové. Stále jsou zachovány kmeny původních *n*-kmenů, *s*-kmenů (v plurálu) a také *nt*-kmenů, i když pádové koncovky jsou již unifikovány u všech deklinací. Přítomnost nebo nepřítomnost kmenotvorného sufixu však ovlivňuje paradigmatické tvary, které jsou tak nepravidelné.

IV.10. Bulharština⁸⁵

Bulharština je historicky doložena od 9. století ve staroslověnských rukopisech. Střední bulharština je jazykem bohaté literární produkce od 11. do počátku 15. století. Od 15. století do současnosti je možné hovořit o moderní bulharštině.

Významné změny ve vývoji bulharštiny nastaly ve středním období, ale v písemných záznamech nejsou systematicky zaznamenány, také díky konzervativním písařským a tiskařským postojům. Psané záznamy prvních dvou století moderní bulharštiny jsou rovněž limitovány v důsledku příslušnosti bulharského teritoria k otomanské říši (až do 1878). Teprve v půli 19. století. Severovýchodní dialekty, zvláště dialekt města Tárnovo, byl zvolen jako model vzniku spisovného jazyka. Ten ovšem v sobě zahrnoval také vlivy západních dialektů. Moderní bulharština je tedy umělý hybrid, který neodráží žádný regionální dialekt ani interdialekt.

Pokud jde o gramatické kategorie substantiv, bulharština rozlišuje dvě čísla (singulár a plurál), kategorii určitosti, kategorii pádu (kromě nominativu je to omezeně vokativ) a kategorii rodu (maskulinum, femininum a neutrum). V omezené míře je zastoupena také kategorie životnosti.

Kategorie rodu

Maskulina jsou většinou zakončena na konsonant: *den, kol, dvor, podchód* atd. Feminina jsou většinou zakončena na *-a/-ja*: *straná, zemjá, kráska, prográma*. Neutra mají zakončení buď *-o, -e, -u/ju* : *mjásto, prasé, menjú*.

Kategorie čísla

Většina substantiv (kromě singularií a pluralií tantum, látkových substantiv a abstrakt) má kontrast singuláru a plurálu. Plurál je tvořen několika sufixy.

Maskulina

- sufixem *-ove/-eve* tvoří plurál většinou jednoslabičná substantiva *prag - prágove, stol - stolóve*

- některá jednoslabičná substantiva (původní *o-/jo*-kmeny a také *i*-kmeny) tvoří plurál sufixem *-i* (*вълкѡ - vълci, učitel - učiteli, gost - gósti, den - dni*), stejný sufix má většina víceslabičných substantiv, např. *kóren - kóreni, gerój - geróji*, atd.

⁸⁵ Scatton 1993, Kufnerová 1990, Mladenov 1979, Charalampiev 2001.

- vlastní jména a jména osob mají plurál na *-ovci/-evci*, např. *bátka - bátkovci, Stoján - Stojánovci*, atd.

- příbuzenské termíny mají v plurálu koncovku *-ovi/-evi*, např. *vujčo - vujčovi* "strýcova rodina", *Chrísto - Chrístovi*, atd.

Neproductivní tvoření plurálu má omezený počet substantiv, např. *-é (mъž - mъžé* "muž", *kon - koné* "kůň" (doloženo od 16.-17. století); koncovku *-á* mají substantiva *rog - rogá* "roh", *list - listá*; koncovku *-iša/-išta* mají např. *kraj - kráiša, sъn - sъništa* (od 16.-17. století). Některá deminutiva s příponou *-ec* tvoří plurál sufixem *-ovcé*: *gradéc - gradovcé, listéc - listovcé*. Substantiva označující povolání a místo původu mají koncovky *-ja/-a*: *gráždanin - gráždanja, túrčin - turčá*.

Přízvuk je v bulharštině mobilní, ale distribuce přízvuku není vázána na typ koncovky.

Feminina

Feminina mají jediný produktivní typ tvoření plurálu pomocí koncovky *-i*: *kníga - knígi, rádosť - rádosťi*. Neproductivně pomocí sufixu *-é* se tvoří plurál u *rъká - rъcé* "ruka", *nogá - nozé* "noha". Suffixem *-ini* tvoří plurál některé názvy příbuzenské, např. *bába - bábini, Gánka - Gánkini*.

Neutra

Productivně se plurál tvoří sufixem *-a*, a sice u neuter zakončených na *-o, -ce, -šte*, např. *sélo - selá, krilcé - krilcá, učilište - učilišta*. Suffixem *-ja* se tvoří tvary od substantiv zakončených na *-e*: *moré - morjá, polé - poljá*. Jedná se o původní *jo*-kmeny. Substantiva zakončená na *-e* (mimo tvarů na *-ce, -šte, -ie*) mají plurálový sufix *-eta*: *ágne - agnéta, momčé - momčéta* "dítě". Jedná se o původní *nt*-kmeny.

Neproductivně se tvoří plurál u bývalých *s*-kmenů sufixem *-esá*: *nebé - nebesá, čúdo - čudesá*. Plurálový sufix *-é* přijímají dubletně tvary *kriló - krilé /krilá, koljáno - kolené/ kolená*.

Kategorie pádu

Pádové vztahy se v bulharštině vyjadřují analyticky spojením předložky a nominativu. Živý je především tvar vokativu, který tvoří většina maskulin a feminin, pomocí sufixu *-e*: *naróde, síne*, sufixu *-o*: *mъž - mъžo, vodáč - vodáčo, sestrá - séstro, snachá - snácho*. Jde o původní vokativní tvary *o-* a *a*-kmenů.

Zbytky ostatních pádů se vyskytují především v literárních dílech, v živém jazyce již vymizely.

Determinace

Bulharština má určitý člen, který se připojuje za koncovku substantiva. Člen rozlišuje kategorii rodu. Maskulina mají tvar členu *-ŭt* (*vlak* - *vlakŭt*), feminina mají tvar *-ta* (*rakija* - *rakijata*), neutra mají tvar *-to* (*sélo* "vesnice" - *séloto*). Plurálový tvar členu kategorii rodu nerozlišuje, pro všechna substantiva je jeden tvar *-te*. Determinace se vyvíjí už od 11. století.

V. Germánské jazyky

V. 1. Obecná charakteristika germánských paradigmat⁸⁶

Germánská nominální paradigmata v určitém směru odrážejí původní indoevropskou deklinaci. Flektivní sufíxy v paradigmatech jsou základními signály gramatických kategorií, stejně jako v praindoevropštině.

Ablaut v kořenových slabikách substantiv byl téměř úplně odstraněn analogií. Byl pak sice omezen na koncovky, ale i tam docházelo k vyrovnávání. Nepřízvučné koncovky byly mimoto oslabovány, hranice mezi morfémy stírány a nakonce docházelo k eliminaci původních koncovek, jak je vidět na přechodu u *i*-kmenového proterokinetického substantiva **d^héh₁tis* do pragermánštiny:⁸⁷

Nsg *d^héh₁tis* > **dēdiz* "čin"

Gsg *d^hh₁téis* > **dēdīz*

Asg *d^héh₁tim* > **dēdi*

Substantiva naopak odrážejí pozdější germánský umlaut, který se synchronně projevuje nepravidelnostmi tvarů, např. anglické *foot-feet*. Při umlautu byla kvalita kořenové slabiky ovlivněna vokálem flektivního sufíxu: **fōt* > **fōtiz* > **fēt(i)z*.

Celý vývoj germánské flexe je typický větší či menší ztrátou rozdílů mezi jednotlivými paradigmaty a dokonce ztrátou celých gramatických kategorií. Proces ztráty deklinace je možné označit jako deflexe (Harbert 2007: 90). Angličtina například ztratila kategorii rodu (mimo zájmen) a také kategorii pádu. Naproti tomu islandština a němčina flektivní sufíxy a kategorii rodu zachovávají. Proces deflexe je spojen s tendencí generalizace určitých gramatických sufíxů (např. plurálových) napříč redukovanými paradigmaty, např. rozšíření plurálového sufíxu *-s* v angličtině (Harbert 2007:91).

Navzdory různému stupni deflexe je kategorie čísla vždy inherentní kategorií v germánských jazycích. Většina substantiv má plurálové tvary zřetelně odlišené od tvarů singulárových (pokud pomineme abstrakta, kolektiva atd.) Deflexe je také doprovázena transferem gramatických kategorií (rodu, pádu, čísla) na člen, který substantivum začíná doprovázet. Extrémním případem je ztráta všech gramatických kategorií mimo

⁸⁶ Ringe 2006, Henriksen, C. & van der Auwera 1994, Prokosch 1939, Krahe 1967, Krahe & Meid 1969, SGGJa 1963, Harbert 2007.

⁸⁷ Ringe 2006: 172.

určitosti/neurčitosti i u členu (jako v angličtině), přestože kategorie čísla (plurál) je stále vyjádřena koncovkou substantiv.

Příčinou deflexe jsou většinou hláskové změny, kdy jsou koncovky redukovány a eliminovány. Gramatické kategorie, které tyto koncovky nesou, jsou tak ztraceny nebo dochází k jejich transferu. Zbylé sufixy pak ztrácejí své funkční významy, například Dsg *-e* ve střední angličtině už žádný dativ nesignalizuje, je v zásadě prázdný morfém. Čím je koncovka fonologicky výraznější, tím se zvyšuje její šance na uchování. Například původní rozdíl mezi Nsg a Npl u *a*-kmenů **dagaz* x *dagōz* je ještě zachován v gótské *dags-dagōs*, ve starohornoněmčině už zůstává jen plurálový tvar: *tag-taga* (Harbert 2007: 91). Výsledkem deflexe je přechod od kmenotvorného principu rozdělení substantiv k deklinaci založené na slovních tvarech, kde některé tvary v paradigmatu jsou stejné, jako kmen (Bloomfield 1933: 225).

Kategorie rodu není v germánské flexi zřetelně odlišena, je součástí koncovky, která je zároveň kumulativním morfémem. Ve starých germánských jazycích je rod substantiv rozlišen v Nsg, např. gótsky *dag-s* (mask.) x *word-0* (neut.) Nápadné je rozlišování kategorie neuter od maskulin a feminin, např. u *u*-kmenů: *sunus* (mask.) x *handus* (fem.) x *faihu* (neut.) Rod je v germánských jazycích abstraktní kategorií bez zřetelného morfologického rozlišení. Je inherentní, protože atributivní tvary adjektiv rod rozlišují, stejně tak zájmena, která substantiva různého rodu nahrazují.

Kategorie čísla je poznamenána ztrátou duálu u substantiv.

V.1. Pragermánská nominální paradigmata

Ve srovnání s praindoevropským stavem je pragermánský systém nominálních paradigmát značně zjednodušen, ale zároveň zneprůhledněn. Akcent-ablautová paradigmata zde nejsou. Tematické kmeny jsou naopak produktivní a původní kmeny, které končily na laryngál, se vyvíjely na kmeny vokalické. Kmenový sufix a koncovka většinou splynuly. Konsonantické n-kmeny byly sice neproduktivní a paradigmata byla redukována, nicméně část těchto kmenů se stala velmi produktivními. Jiné původní konsonantické kmeny nejsou v pragermánštině rozšířeny.

Pragermánská kategorie čísla obsahovala singulár a duál, kategorie pádu obsahovala 6 pádových tvarů: N, G, D, A, V, I. Ve všech germánských jazycích existuje silný pádový synkretismus. Původní D, I, L a Abl splynuly v germánský dativ a lze je rekonstruovat jen omezeně. Došlo k radikálnímu pádovému synkretismu. Stále zřetelný je v některých paradigmatěch vokativ, instrumentál a lokál splynuly dativem. Ablativ zůstal jen v některých adverbiálních koncovkách.

Pragermánská substantiva stále rozdělujeme podle kmenotvorného vokálu, který je patrný v některých pádech:

a-kmeny (PIE *o*-kmeny): maskulina, neutra, např. gót. *wulfs*

ō-kmeny (PIE *eh₂*-kmeny): feminina, např. gót. *giba*

ī/jō-kmeny (PIE *ih₂-*, *yeh₂-* kmeny): feminina, např. gót. *bandi*

i-kmeny: všechny rody, např. gót. *gasts*

u-kmeny: všechny rody, např. gót. *handus*

n-kmeny: všechny rody, např. gót. *namō*

r/n-, *r-*, *z*-kmeny: jen několik substantiv, např. gót. *fadar*

Hlavní rekonstruovaná paradigmata:⁸⁸

Sg.	Mask.-a-	Neut.-a-	Fem. -ō-	Fem.-ī-/jō
N	<i>dagaz</i> "den"	<i>juka</i> "jho"	<i>gebō</i> "dar"	<i>bandī</i> "pás"
G	<i>dagas</i>	<i>jukas</i>	<i>gebōz</i>	<i>bandijōz</i>
D	<i>dagai</i>	<i>jukai</i>	<i>gebōi</i>	<i>bandijōi</i>
A	<i>dagā</i>	<i>jukā</i>	<i>gebō</i>	<i>bandijō</i>

⁸⁸ Ringe 2006: 269, 279-280.

V	<i>dag</i>	<i>juką</i>	<i>gebō</i>	<i>bandī</i>
I	<i>dagō</i>	<i>jukō</i>	<i>gebō</i>	<i>bandijō</i>
Pl				
N	<i>dagōz</i>	<i>jukō</i>	<i>gebōz</i>	<i>bandijōz</i>
G	<i>dagō</i>	<i>jukō</i>	<i>gebō</i>	<i>bandijō</i>
D	<i>dagamaz</i>	<i>jukamaz</i>	<i>gebōmaz</i>	<i>bandijōmaz</i>
A	<i>daganz</i>	<i>jukō</i>	<i>gebōz</i>	<i>bandijōz</i>
V	<i>dagōz</i>	<i>jukō</i>	<i>gebōz</i>	<i>bandijōz</i>
I	<i>dagamiz</i>	<i>jukamiz</i>	<i>gebōmiz</i>	<i>bandijōmiz</i>

Sg.	Mask./Fem. -i-	Mask./Fem.-u-	Neut.-u-
N	<i>gastiz</i> "host"	<i>sunuz</i> "syn"	<i>fehu</i> "dobytek"
G	<i>gastīz</i>	<i>sunauz</i>	<i>fehauz</i>
D	<i>gastī</i>	<i>suniwī</i>	<i>fehīwī</i>
A	<i>gastī</i>	<i>sunu</i>	<i>fehu</i>
V	<i>gasti</i>	<i>sunu</i>	<i>fehu</i>
I	<i>gastī</i>	<i>sunū</i>	<i>fehū</i>

Pl.		
N	<i>gastīz</i>	<i>suniwiz</i>
G	<i>gastijō</i>	<i>suniwō</i>
D	<i>gastimaz</i>	<i>sunumaz</i>
A	<i>gastinz</i>	<i>sununz</i>
V	<i>gastīz</i>	<i>suniwiz</i>
I	<i>gastimiz</i>	<i>sunumiz</i>

Sg.	Mask. -r-	Mask. -n-	Neutr.-n-
N	<i>brōpēr</i> "bratr"	<i>gumō</i> "muž"	<i>namō</i> "jméno"
G	<i>brōpurz</i>	<i>guminiz</i>	<i>naminiz</i>
D	<i>brōpri</i>	<i>gumini</i>	<i>namini</i>
A	<i>brōperu</i>	<i>gumanu</i>	<i>namō</i>
V	<i>brōper</i>	?	?

I	?	?	?
Pl.			
N	<i>brōþriz</i>	<i>gumaniz</i>	<i>namnō</i>
G	<i>brōþrǣ</i>	<i>gumanǣ</i>	<i>namnǣ</i>
D	<i>brōþrumaz</i>	<i>gumammaz</i>	<i>namnamaz</i>
A	<i>brōþrunz</i>	<i>gumanunz</i>	<i>namnō</i>
V	<i>brōþriz</i>	?	?
I	<i>brōþrumiz</i>	<i>gumammiz</i>	<i>namnamiz</i>

Pragermánské *a*-kmeny jsou produktivní deklinací. Obsahuje maskulina a neutra. Reflektují praindoevropské tematické *o*-kmeny a jsou nejproduktivnější deklinací v germánských jazycích, patrně je tento jev typický už pro pragermánštinu. Původní feminina *o*-kmeny se nezachovaly. Komplementární deklinací jsou *ō*-kmeny, které v sobě zahrnují feminina. Jedná se o původní **-eh₂* kmeny. Obě deklinace jsou paralelně produktivní, protože u *a*-kmenů chybí feminina, jejich absence je nahrazována *ō*-kmeny.

V paradigmatech je možné pozorovat zřetelnou tendenci k pravidelnosti tvarů. Koncovky jsou již většinou výsledkem fúze kmenového vokálu a koncovky. Substantiva jsou sice stále tradičně dělena podle kmenotvorného sufixu, který je patrný jen v určitých pádech (**dagaz* x **sunuz*), ale stejně jako ve slovanských jazycích začíná být rozhodující princip rodový. Praindoevropské *i*-kmeny a *u*-kmeny pokračují do pragermánštiny, ačkoliv feminina *u*-kmeny a neutra *u*-kmeny a *i*-kmeny byly silně redukovány. Celá *u*-kmenová deklinace je v germánských jazycích na ústupu.

Indoevropské *iō*-kmeny se do pragermánštiny vyvíjejí jako *ja*-kmeny s dvojí flexí, podle toho, zda před *-ja-* je dlouhá nebo krátká slabika. Rozdíl je v tom, že po dlouhé slabice se před *-i-* vytvářel ještě vokalický element *-i-*. Typickým příkladem tohoto jevu (Sieversův zákon) jsou dvojí gótská paradigmata *hairdeis* "pastýř" < **kerd^hijos* a *harjis* "pán" < **korjos*:

N <i>hairdeis</i>	<i>harjis</i>
G <i>hairdeis</i>	<i>harjis</i>
D <i>hairdja</i>	<i>harja</i>
A <i>hairdi</i>	<i>hari</i>

Gótská paradigmata dobře ukazují deklinaci původních *ja*-kmenů, týká se to ale především maskulin. U neuter se *-j-* objevuje v G-D sg, např. *kunjis*, *kunja* "rod" a v plurálu. Ve staré islandštině se *-j-* objevuje jen u substantiv s dlouhými slabikami před konsonantem, u krátkých slabik pak jako *-i-* před zadními vokály. Jinde zaniká. Ve staroangličtině se pak *ja*-kmeny skloňují jako *a*-kmeny a *j*-ový formant se objevuje jako *-ei* v N-Asg u substantiv s dlouhými slabikami, např. *ende*. Ve starohornoněmčině už není žádný rozdíl ve tvarech mezi substantivy s dlouhými a krátkým slabikami a celá deklinace se skloňuje jako *a*-kmeny.

Zvláštní deklinací jsou *wa*- kmeny, což jsou původní praindoevropské **u*-kmeny. Jejich deklinace odpovídá *a*-kmenům, v pádových tvarech se v kmeni objevuje *w*-ový formant. Jsou dobře doloženou deklinací ze starých germánských jazyků.

Některá substantiva vykazují vliv Vernerova zákona. Praindoevropský systém volného přízvuku (v interakci s ablautem) byl v pragermánštině nahrazen systémem, kdy přízvuk byl fixován na první slabiku. Před fixací přízvuku došlo v pragermánštině k fonetickým změnám konsonantů. Neznělé frikativy se změnily ve frikativy znělé v nepočáteční pozici, pokud jim nepředcházela přízvučná slabika.⁸⁹ Tento zákon jednak dokazuje akcentuační mobilitu v praindoevropštině, jednak vysvětluje přítomnost znělých frikativ v germánských jazycích. Například praindoevropské **t* má dvě reflexe v gótsčině, buď *Þ*, jako v *broÞar*, nebo jako *ð* ve *faðar*. Tato změna je v korelaci s rekonstruovaným místem přízvuku (iktus) v praindoevropštině: **bhréh2tēr* x **ph2tēr*. Jestliže byl iktus před původní okluzivou, pak se tato okluziva mění v neznělou frikativu. Jestliže iktus následuje okluzivu, pak se tato okluziva mění ve znělou frikativu. Vernerův zákon doprovází Grimmův zákon, který je označován za první germánské hláskové posunutí. Praindoevropské *p*, *t*, *k* se mění na pragermánské *f*, *Þ*, *ch/h*, praindoevropské *b*, *d*, *g* na *p*, *t*, *k* a praindoevropské *bh*, *dh*, *gh* na *b*, *d*, *g*. Následující tvary v gótsčině průběh tohoto zákona ukazují:

**ph2tēr* > *fadar*

**treyes* > *Þreis*

**k'ı̄ptom* > *hund*

**dek'ı̄mt* > *taihun*

**bher*->*bairan*

Vernerův zákon může být formálně popsán takto:

[+fricative, -voice] > [+voice, +/- stop] / [+voice, - accent]____[+voice, #].

⁸⁹ K informacím o Vernerově zákoně viz Prokosch (1939), Krahe & Meid (1969), Collinge (1985). Zatím nejobsáhlejší práce o tomto jevu je Schaffner (2001).

Chronologicky následuje Vernerův zákon po Grimmově zákonu a sám předchází pragermánském+u ustálení přízvuku: * *ph₂tér* > **faPár* (Grimmův zákon) > **fadár* (Vernerův zákon) > **fádar* (ustálení přízvuku na první slabice)⁹⁰.

V nominálních kmenech bychom díky Vernerovu zákonu mohli očekávat zbytky paradigmatické mobility. Díky ustálení přízvuku tomu tak není, ale z konsonantických změn způsobených Vernerovým zákonem můžeme rekonstruovat i původní praindoevropské mobilní paradigma, např. substantivum s významem "sekera". To je původně substantivum patřící do proterokinetického paradigmatu:⁹¹

Goth. *aqizi* < **akwizī*

stangl. *øx* < **akwisi(z)* nebo **akusi(z)*, a *øx* < **akus* (ztráta *-i?) < **ak^wisi*/**akusi*;

stangl. *æces* < **æcysi* < **akusi* < **akusi*

PGm **ak^wisi* x **akuzjō* < **agwésī* x **agusjā-* **agwés-ih₂* x **agus-yéh₂*.

Zřetelné je zde paradigmatické vyrovnání. Gótština a severozápadní germánština vyrovnaly tvary, které by jinak vykazovaly deviaci způsobenou Vernerovým zákonem.

Mnoho pragermánských **ī-/jō-* kmenů je možné takto rekonstruovat jako proterokinetické. Jinak ovšem deklinace splývá s deklinací *ō*-kmenů (detailně Krahe 1967: 23-25). Také mnoho původních *i*-kmenů bylo původně proterokinetických: **arpi-* versus **ardi-* "pole", stangl. *ierþ* vs. sthn. *art*; stfrís. *raeferd*. Vidíme zde distribuci **p* a **d*, která vznikla v důsledku působení Vernerova zákona v různých pádech.⁹² *I*-kmeny jsou v pragermánštině jen maskulina a feminina, pouze několik neuter *i*-kmenů se zachovalo jako zbytky (starohornoněmecké *meri* "moře", *bini* "včela", staroanglické *spere* < **speri* "oštěp"). Omezeně lze pozorovat ablautové střídání, např. v gótštině Gsg *gastis*, Npl *gasteis*. Feminina *i*-kmeny nebyla v praindoevropštině deklinačně rozlišena od maskulin. V pragermánštině jsou naopak maskulina ovlivněna *a*-kmeny a feminina *ō*-kmeny.

Pragermánské *n*-kmeny jsou konsonantické kmeny, které vykazují značnou produktivitu. Inovativní jsou ovšem hlavně feminina, zatímco některá maskulina a neutra pokračují do pragermánštiny z praindoevropštiny. Většina uvedených maskulin a neuter reflektuje amfikinetické paradigma, hlavně díky alternaci kmenového *-n/-in/-an* v germánštině. Zděděné *n*-kmeny stále měly sufixální ablaut, částečně lexikálně determinován, např. gót. Apl *auhsnuns* "voly", nulový stupeň ablautu v sufixu oproti staroislandsky *yxn* < **uhsin* (Ringe 2006: 275). Nominativ singuláru maskulin a zděděných neuter byl **ō*. Ten je

⁹⁰ Modifikováno podle Hock (1991: 42)

⁹¹ Ringe (2006:269-270).

⁹² K diskusi o dalších germánských substantivech odrážejících původní praindoevropskou akcentuaci detailně Ringe (2006: 272-274).

zachován v góštíně u neuter a západogermánských jazyků u maskulin. Pragermánský tvar nominativu singuláru feminin a nových neuter nelze rekonstruovat, neboť v individuálních jazycích podlely tvary těchto substantiv analogickému vyrovnání podle maskulin (Ringe 2006: 274).

Pragermánské *r*-kmeny jsou uzavřenou skupinou, která sémanticky pokrývá názvy příbuzenských vztahů. Všechna substantiva se skloňují stejně, např. maskulina **fadēr*, *brōþēr*, feminina *mōdēr*, *swestēr*, *duhtēr*. Silné pády v singuláru mají v důsledku původní hysterokineze ablautové střídání **-ēr/-er-*. Později však byla většina pádů generalizována ve prospěch oslabeného stupně ablautu.

Určitý počet pragermánských konsonantických substantiv neměl žádný sufix. Jednalo se o tzv. kořenová substantiva (Griepentrog 1995). Většina z nich měla v praindoevropštině ablaut, ale v pragermánštině už je ablautové střídání vyrovnáno. Některá rekonstruovaná pragermánská kořenová substantiva jsou např.⁹³ **gans* < **g^háns-* "husa", **meluk* < **h₂mélg'-* "noc", **naht-* < **nók^wt-* "noc", **burg* < **b^hrg^h-* "kopec", **fōt-* < **pód-* "noha".

Díky stabilizaci přízvuku na první slabice došlo k redukci a zániku koncovek. Také pragermánské hláskové změny podstatně změnily tvary původních praindoevropských paradigmat.

Praindoevropský kmenový systém distribuce substantiv byl v pragermánštině značně přepracován. Stejně jako v praslovanštině, i v pragermánštině dochází k nástupu rodového principu. Přesto lze ještě v některých pádech najít původní kmenotvorné sufixy. Ty se ovšem začaly sblížovat nebo přímo měnit v koncovky. Struktura pragermánského substantiva je tedy následující: kořen - nositel lexikálního významu a také kategorie rodu; kmenotvorný sufix - většinou už jen ve zbytcích; koncovka - nositel kategorie pádu a čísla, někdy také kategorie rodu.

⁹³ Ringe 2006: 197.

VI. Deklinační systémy jednotlivých germánských jazyků

VI.1. Gótština⁹⁴

Gótština je jediným dochovaným jazykem východogermánské větve germánských jazyků. Je známa hlavně z překladů Bible ze 4. století. Nejsou doloženy žádné pozdější vývojové varianty. Gótština představuje nejstarší germánský spisovný jazyk. Jiné germánské jazyky jsou ve větších textových korpusech doloženy až později: staroangličtina a starohornoněmčina v 8. století.

Gótská substantiva jsou klasifikována podle původního kmenotvorného zakončení, které je nejlépe zachováno v Dpl a také v Apl. Nejdůležitější deklinační třídy v gótštině jsou *a*-kmeny a *ō*-kmeny s měkkými variantami, dále *i*-kmeny a *u*-kmeny. Tradičně se všechny tyto kmeny označují jako silné. Mezi slabé kmeny patří *n*-kmeny. V gótštině jsou také zbytky dalších konsonantických kmenů. Gótština je pro germánské jazyky totéž, co staroslověnština pro jazyky slovanské - ukazuje nejstarší písemně doložený stav své větve.

A-kmeny maskulina

	sg	pl
N	<i>dags</i> "den"	<i>dagos</i>
G	<i>dagis</i>	<i>dage</i>
D	<i>daga</i>	<i>dagam</i>
A	<i>dag</i>	<i>dagans</i>
V	<i>dag</i>	

Přechod od PIE k PGm je pravidelný. Základní hláskové změny, které zde pozorujeme, jsou pragermánské změny **o > *a*, **-Vs > *-Vz*, **-Vm > *-Vn* a ztráta znělosti konsonantu v absolutní pozici. Na přechodu od pragermánštiny ke gótštině byly krátké vokály s výjimkou *-u* eliminovány v koncových pozicích a v koncových slabikách před konsonantem.

- Nsg se původní PIE koncovka **-os* mění na **-az* změnami **o > *a*, **Vs > Vz*.

- Gsg: původní PIE **-eso/-osyo* > PGm **-esa* > *-is*

- Dsg: původní PIE **-ōi* > PGm **-ai*, v nepřízvučné pozici se pak vyvíjí v gótské *-a*.

⁹⁴ Wright 2008, Lambdin 2006, Jasanoff 2004, Kieckers 1960, Krahe & Seebold 1967, Braune & Ebbinghaus 1981.

- Asg: původní PIE **-om* > PGm **-an*, koncové **-n* mizí po krátkém vokálu, následně pak i **-a* v absolutní pozici.

- Npl: původní PIE **-ōs* > PGm **-ōz* > *-os*

- Gpl: původní PIE **-ōm* > PGm **-ōn* > **ō*. Góština má ovšem koncovku *-e*, její původ je nejasný.

- Dpl: původní PIE **-omos* > PGm **-omoz* > *-am*

- Apl: původní PIE **-ons* > PGm **-anz* > *-ans*.

A-kmeny neutra

	sg	pl
N	<i>waurd</i> "slovo"	<i>waurda</i>
G	<i>waurdis</i>	<i>waurde</i>
D	<i>waurda</i>	<i>waurdam</i>
A	<i>waurd</i>	<i>waurda</i>

Neutra *a*-kmeny mají v góštíně stejné tvary, jako maskulina, mimo N-A-Vsg a pl. Původní PIE tvar v N-Asg byl **-om* > PGm **-am*. Gótská nulová koncovka je pravidelným výsledkem ztrát koncového konsonantu a následně i vokálu. Npl měl původní PIE koncovku **-ā*, po pragermánské změně **-ō* > **-a* je výsledná gótská koncovka právě *-a*.

O-kmeny feminina

	sg	pl
N	<i>giba</i> "dar"	<i>gibos</i>
G	<i>gibos</i>	<i>gibo</i>
D	<i>gibai</i>	<i>gibom</i>
A	<i>giba</i>	<i>gibos</i>

Nsg: původní PIE **-ā* > PGm *-ō*, po zkrácení koncového vokálu se **-o* > *-a*

Gsg: původní PIE **-ās* > PGm *-ōz* > *-os*

Dsg: původní PIE **-āi* > PGm *-ōi* > *-ai*. Diftong byl patrně původně třímórový, po zkrácení nedošlo totiž k monoftongizaci.

Asg: původní PIE **-ām* > PGm *-ōn* > **-ō* > *-a*

Npl: původní PIE **-ās* > PGm *-ōz* > *-os*

Gpl: původní PIE **-ām* > PGm *-ōn* > *-o*

Dpl: původní PIE *-āmes >PGm -ōmiz >-om

Apl: původní PIE *-ās > PGm >-ōz >-os

Ja-kmeny maskulina

	sg		pl	
N	harjis "nepřítel"	hairdeis "pastýř"	harjos	hairdjos
G	harjis	hairdeis	harje	hairdje
D	harja	hairdja	harjam	hairdjam
A	hari	hairdi	harjans	hairdjans

Ja-kmeny kromě maskulin obsahovaly také neutra jako variantu *a*-kmenů. Pragermánský Nsg *haryaz* by měl mít v góštíně tvar *haris*, ale nominativ byl analogicky dotvořen vkladným "j" podle ostatních tvarů v paradigmatu. Rozdíly mezi tvary *hairdeis* "pastýř" a *harjis* "nepřítel" vyvolán Sieversovým zákonem. Sieversův zákon ukazuje, jak váha slabiky ovlivňuje výslovnost následujícího konsonantického clusteru. Pokud slabika před clusterem *-Cjō/-Cyo* je těžká (končí na *-VCC/-VC-*, pak byl do clusteru vložen vokalický element pro lepší výslovnost, tedy *-Cijō/-Cuyo-*. Pragermánské **har-jas* se do góštiny reflektuje jako *harjis*, ale **herdjas* se vyvíjí na **herdijas*, v góštíně *hairdeis*. Obecně gótské *a-* a *ja-*kmeny vykazují větší změny v singuláru, než v plurálu oproti praindoevropskému stavu.

Feminina *j*-kmeny jsou reprezentovány vzory *sunja* "pravda" se slabičným tvarem CVCj- a *wasti* "oděv" s tvarem CVCC-j. Oba vzory se od *giba* liší jen v Nsg.

Praindoevropské *o-* a *ā-*kmeny postrádaly střídání ablautu v silných a slabých pádech. V góštíně mají feminina *ō-*kmeny (původní *ā-*kmeny) v určitých pádech stále zachován tematický vokál bez ablautového střídání.

Slabá deklinace

Tato deklinace substantiv původně obsahovala *n*-kmeny. Kmenotvorné *-n-* se objevuje ve všech pádech gromě Nsg a Dpl. Vzorem pro maskulina je substantivum *atta* "otec", pro neutra *hairto* "srdce", pro feminina *qino* "žena":

	sg	pl	sg	pl
N	atta	attans	hairto	hairtona
G	attins	attane	hairtins	hairtane

D	attin	attam	hairtin	hairtam
A	attan	attans	hairto	hairtona
	sg	pl		
N	qino	qinons		
G	qinons	qinono		
D	qinon	qinom		
A	qinon	qinons		

Nominativ singuláru maskulina je problematický na vysvětlení. Původní *-n-* sufix měl ablautové tvary **-en-/-on-*. Nepřízvuční sufix **-on* sloužil k vytváření abstraktních dějových substantiv, zatímco sufix **-en-*, který byl přízvučný, se používal k tvorbě agentních substantiv. Nominativ singuláru maskulin je možné rekonstruovat buď jako původní sufix **-en-/-on-* v prodlouženém stupni **-ēn-/-ōn-*, přičemž koncový konsonant byl eliminován a dlouhý vokál byl náležitě zkrácen. Alternativně mohl nominativ singuláru mít koncovku **-s*, v tom případě by pak prodloužený stupeň ablautu vznikl v důsledku Szemerényiho zákona (DOPLNIT).

- Gsg v pragermánštině byl patrně **-es >iz*, v góštštině pak *-s*.

- Dsg byl původně zakončen na **-ei, -ai*, v góštštině je koncovka nulová, patrně převzata z Lsg. Původní tvar zde byl **-i*, už v pragermánštině došlo k pádovému synkretismu s Dsg. Vokální koncovka v absolutní pozici pak byla eliminována.

- Asg byl v PIE patrně **-m*, v pragermánštině pak došlo k vokalizaci na **-um > *un*, obě části koncovky byly pak eliminovány.

- Npl: původní tvary byl **-es*, po pragermánšské změně **-ez >-iz* byl koncový vokál před konsonantem eliminován.

- Gpl: původní tvar *-ōm* se do PGM pravidelně vyvíjí na **-ōn*, v góštštině je však nahrazen *-e*, jehož původ není jasný.

- Dpl: v góštštině patrně převzat z *o*-kmenů a připojen k *-n-* sufixu.

- Apl: původně **ns*, v PGM vokalizován na **-unz*, v góštštině ovšem nahrazen sufixem *-s* podle Npl

Nepravidelné tvary má substantivium *manna* "muž"

	sg	pl
N	manna	mans/mannans
G	mans	manne

D	mann	mannam
A	manna	mans/mannas

I-kmeny

Původní praindoevropské *i*-kmeny obsahovaly substantiva všech rodů. Neutra, zachovaná např. v latině (*mare*) nejsou v góštině zachována. Silná substantiva typu *gasts* "host" (mask.) a *taikns* "znamení" (fem.) měla původně kmenotvorný sufix *-i-*, a to jak v praindoevropštině, tak v pragermánštině. V góštině přešla maskulina částečně k *a*-kmenům typu *dags*, a to hlavně v singuláru. Feminina naopak reflektují původní tvary jak v singuláru, tak v plurálu. Kmenotvorný sufix měl ablautové tvary. Plný stupeň ablautu byl **-ei-*, který se reflektuje v Gsg, Dsg a Npl. Oslabený stupeň se pak reflektuje jako *-i*.

	sg	pl	sg	pl
N	<i>gasts</i>	<i>gasteis</i>	<i>taikns</i>	<i>taikneis</i>
G	<i>gastis</i>	<i>gaste</i>	<i>taiknais</i>	<i>taikne</i>
D	<i>gasta</i>	<i>gastim</i>	<i>taiknai</i>	<i>taiknim</i>
A	<i>gast</i>	<i>gastins</i>	<i>taikn</i>	<i>taiknins</i>

- Nsg: původní PIE **-is* > PGm *-iz*, v góštině po ztrátě krátkého konsonantu *-s*
- Gsg: původní PIE **-eis/-ois* > PGm > **-aiz*, v góštině *-ais*
- Dsg: původní PIE **-eiei*, Pragermánšský tvar byl patrně převzat z původního Lsg **-ēi* > PGm **-æi* > góšské *-ai*
- Asg: původní PIE **-im* > PGm **-i(n)* > góšská nulová koncovka
- Npl: původní PIE **-ejes* > PGm **-īz* > góšské *-īs* (pravopis *-eis*)
- Gpl: původní PIE **-iōm* > PGm **-iō(n)*, góština má však *-e* jako ve všech ostatních deklinacích, původ neznámý
- Dpl: původní PIE **-imes* > PGm **-imiz* > góšské *-im*
- Apl: původní PIE **-ins* pokračuje do góštiny nezměněno

R-kmeny

Tato deklinace je v góštině neproduktivní, patří k ní jen několik substantiv: *fadar* (často nahrazován *atta*), *broþar*, *swistar*, *dauhtar*. Substantivum *modar* bylo nahrazeno jiným vyjádřením pro "matku": *aiþei*. Kmenotvorný sufix se v PIE vyskytoval ve dvou ablautových

variantách *-er/-or-. V praindoevropštině byl Nsg zakončen patrně na *-s a v důsledku Szemerényiho zákona dochází v tomto pádě ke zdloženému stupni ablautu *-ēr/-ōr.

	sg	pl
N	broþar	broþrjus
G	broþrs	broþre
D	broþr	broþrum
A	broþar	broþruns

- Nsg: PGm *-ær/-ōr> gótské -ar

- Gsg: PGm *-riz> gótské -rs

- Dsg: PGm *-ri > gótské -r

- A sg: PGm *-erun, -arun > -er, -ar > gótské -ar

- Npl: PGm *-iriz, -ariz, v gótštině je ovšem *u*-kmenová koncovka -jus

- Gpl: gótština má nepravidelné -e jako u ostatních deklinací

- Dpl: PGm *-rumiz > gótské -rum

- Apl: PGm *-runz > gótské -runs

U-kmeny

Silná substantiva *u*-kmeny jsou v gótštině jsou pouze maskulina a feminina. Z původní praindoevropské deklinace si tato substantiva zachovávají většinu původních koncovek. Reflektují také ablautové tvary: plný stupeň *-e Mezi maskuliny typu *sunus* "syn" a femininy typu *handus* "ruka" není rozdíl v koncovkách, maskulina i feminina se skloňují stejně. Celá deklinace je početně omezená, mimo uvedená substantiva zde patří např. maskulina *faihu* "majetek", *hairus* "meč", *luftus* "vzduch", *skadus* "stín", *wiþrus* "beránek", z feminin *asilus* "oslice", *kinnus* "brada", *waddjus* "zed".

	sg	pl	sg	pl
N	sunus	sunjus	handus	handjus
G	sunaus	suniwe	handaus	handiwe
D	sunau	sunum	handau	handum
A	sunu	sununs	handu	handuns

- Nsg: PIE **-us* > PGm **-uz* > gótsky *-us*
- Gsg: PIE **-eūs/-ous* > PGm *-aus*, totéž v gótštině
- Dsg: PIE **-euei*, v pragermánská koncovka **-ēu* je převzata z lokálu > gótsky *-au*
- Apl: PIE **-um* > PGm **-um* > gótsky *-u*
- Npl: PIE **-eues* > PGm **-iuis* > gótsky *-jus*
- Gpl: PIE **-uōm* > PGm **-iuō(n)* > gótsky *-iwe*
- Dpl: PIE **-umes* > PGm **-umiz* > *-um*, gótsky *-um*
- Apl: PIE **-uns* > PGm **-unz* > gótsky *-uns*

Konsonantické kmeny

Mezi konsonantické kmeny patří několik typů substantiv. Jednak jsou to stará participia prézenta aktiva zakončená na *-nd-*. V gótštině jsou to maskulina a mají analogické vyrovnání se sufixem *-d-* v pádových tvarech. Koncovky Gsg, Gpl a Dpl byly analogicky dotvořeny podle *a*-kmenů.

	sg	pl
N	frijonds "friend"	frijonds
G	frijondis	frijonde
D	frijond	frijondam
A	frijond	frijonds

Kromě substantiva *frijonds* patří do této deklinace několik dalších substantiv, např. *bisitands* "soused", *daupjands* "křtitel", *nasjands* "spasitel", *fijands* "nepřítel" atd.

Feminina typu *baúrgs* "město" jsou rovněž analogicky vyrovnána ve prospěch původního kmenového konsonantického sufixu:

	sg	pl
N	baúrgs	baúrgs
G	baúrgs	baúrge
D	baúrg	baúrgim
A	baúrg	baúrgs

Na tuto deklinaci feminin působily *i*-kmeny, proto je Asg, Gpl a Dpl analogicky dotvořen podle této deklinace. Tvar akuzativu plurálu je převzat z nominativu plurálu. Kromě substantiva *baúrgs* zde patří například substantiva *brusts* "prsa", *miluks* "mléko", *nahts* "noc", *waihts* "věc".

VI.2. Od starohornoněmčiny k moderní němčině⁹⁵

VI.2.1. Starohornoněmčina

Starohornoněmecká substantiva jsou rozdělena do tříd podle kmenotvorného sufixu, který ovšem v jednotlivých tvarech nacházíme jen ve zbytcích. Existují následující skupiny:

1) Substantiva kořenová, bez kmenotvorného sufixu

2) Vokální kmeny - silná substantiva

a-kmeny (maskulina, neutra)

ō-kmeny (feminina)

i-kmeny (maskulina, feminina)

u-kmeny (maskulina, feminina, neutra)

3) Konsonantické kmeny

n-kmeny (maskulina, feminina, neutra)

iz-/az-kmeny (neutra)

nd-kmeny (maskulina)

Hlavní paradigmatické typy

Maskulina a-kmeny

sg.	pl.
N <i>tag</i> "den"	<i>taga</i>
G <i>tages</i>	<i>tago</i>
D <i>tage</i>	<i>tagum</i>
A <i>tag</i>	<i>taga</i>
I <i>tagu</i>	

Neutra a-kmeny, -iz/-az-kmeny

sg.	pl.
N <i>wort, lamb</i> "jehně"	<i>wort, lembir</i>
G <i>wortes, lambes</i>	<i>worto, lembiro</i>

⁹⁵ Eisenberg 1994, Mettke 2000, Braune & Helm 1936, Ellis 1953, Baesecke 1918, Hennings 2003, Kern & Zutt 1977, Kienle 1960.

D *worte, lambe*
A *wort, lamb*
I *wortu, lambu*

wortum, lembirum
wort, lembir

Maskulina *wa*-kmeny

sg.	pl.
N <i>hlēo</i> "mohyla"	<i>hlēwa</i>
G <i>hlēwes</i>	<i>hlēwo</i>
D <i>hlēwe</i>	<i>hlēwum</i>
A <i>hlēo</i>	<i>hlēwa</i>

Neutra *wa*-kmeny

sg.	pl.
N <i>horo</i> "špína"	<i>horo</i>
G <i>horwes</i>	<i>horwo</i>
D <i>horwe</i>	<i>horwum</i>
A <i>horo</i>	<i>horo</i>

Jako *a*-kmeny maskulina se skloňuje většina starohornoněmeckých substantiv, např. *bērg* "hora", *wēg* "cesta", *geist* "duch", *himil* "nebe" atd. Jako neutrum *wort* se skloňují např. substantiva *barn* "dítě", *swert* "meč", *kind* "dítě" atd.

- Nsg maskulina *tag* měla původní koncovku **-az* < **oz*, která ale zmizela již v pragermánštině. Kmenotvorný vokál *a* chybí ve starohornoněmčině. Výsledná koncovka je tedy nulová.

- Gsg *tages* je z původního **-eso/-esa* se ztrátou **-o*.

- Dsg *tage* má koncovku *-e* < **-ai* v důsledku monoftongizace.

- Asg má nulovou koncovku, původní **q* < **-am* < **-om*, koncovka zmizela v důsledku silného iniciálního přízvuku.

- Npl *taga* < **-ōs* se ztrátou koncového konsonantu.

- Gpl *tago*, kde *-o* < **-ō*.

- Dpl *tagum* < **-amaz*, kde došlo ke změně **a* > *u/m* __.

- Apl byl nahrazen tvarem Npl.

Neutra mají shodnou deklinaci, jako maskulina, až na N-Asg a pl. Některá neutra mají plurál na *-ir*. Nejedná se o původní koncovku, ale spojení s kmenotvorným sufixem **-es >-is*. Příkladem může být substantivum *lamb* "jehně". V singuláru má tvary podle *wort*, v plurálu pak koncovka *-ir* způsobuje *i*-umlaut. Později byl sufix *-ir/-er-* rozšířen na jiný neutra, aby byl zřetelně odlišen plurál, viz střhn. Nsg *daz kint*, Npl *diu kint > diu kinder*.

Podobně se skloňují substantiva *huon* "slepice", pl. *hüener, hrind* "tur" - *hrindir, blat* "list" - *bletir* atd.

Ja-kmeny maskulina typu *hirti* "pastýř" odpovídající gótskému *hairdeis* mají deklinaci již jako *a*-kmeny. Rozdíl je pouze v koncovce *-i* v Nsg, a také Dpl je převzat od *i*-kmenů.. Jako *hirti* má tvar jen málo substantiv, např. *weizi* "pšenice", *hirsi* "proso", dále deriváty se sufixem *-āri*, např. *wahtāri* "stráž", *buochāri* "učenec", *leitāri* "vůdce". Stejná situace je u neuter. Typ *kunni* "rod" je ovšem dost hojný, početná neutra tohoto typu jsou např. *nezzi* "sít", *betti* "postel", *wīzi* "trest", *hīwiski* "rodina", atd.

Wa-kmeny jsou poměrně početnou deklinací. Substantiva se skloňují jako *a*-kmeny, pouze ve většině pádů přibírají formant *-w-* (mimo N-A sg maskulin a neuter, N-Apl neuter). Jako *hlēo* se skloňují maskulina *snēo* "sníh", *bū* "byt", *balo* "zloba", *scato* "stín", jako neutrum *horo* mají tvar neutra *knēo* "koleno", *tou* "rosa", *mēlo* "mouka", *trēso* "poklad", atd.

Feminina *ō*-kmeny

sg.	pl.
N <i>gēba</i> "Gabe"	<i>gēbā</i>
G <i>gēba</i>	<i>gēbōno</i>
D <i>gēbu</i>	<i>gēbōm</i>
A <i>gēba</i>	<i>gēbā</i>

Deklinace obsahuje pouze feminina. Podobně, jako *gēba* se skloňují feminina *lēra* "učenost", *zala* "počet", *wamba* "tělo" atd.

Nsg a *<*-ō*

Gsg *-a*, mělo by ale být ***-ā <ōz*

Dsg *-u* je původem nejistý.

Asg je z původního **-ō*

Npl by měl být ***-ō < *-ōz*, koncovka *-ā* je patrně z Apl, kde se také vyskytuje.

Gpl je patrně převzat od *n*-kmenů z původního **-ōno*

Dpl se vyvíjel následovně: **-ōmaz > *-ōm > *-ōn*.

Kromě čistých *ō*-kmenů existují také *jō*- a *wō*-kmeny, podobně jako je tomu u maskulin a neuter *a*-kmenů. *Jō*-kmeny se ovšem skloňují jako *ō*-kmeny, formant *-j-* vymizel v 9. století. Na původní *jō*-kmen ukazuje pouze *i*-umlaut, např. *hella* "peklo" (gót. *halja*), původní *jō*-kmeny jsou např. *sibbe* "mír", *minne* "láska", *krippe* "žlab". *Wō*-kmeny se skloňují stejně, jako *ō*-kmeny, jen do jejich kmene vstupuje *w*-ový formant, např. *triuwa* "věrnost", *farawa* "barva".

Feminina *i*-kmeny

sg.	pl.
N <i>kraft</i>	<i>krefti</i>
G <i>krefti</i>	<i>krefto</i>
D <i>krefti</i>	<i>kreftim</i>
A <i>kraft</i>	<i>krefti</i>

Maskulina *i*-kmeny

sg.	pl.
N <i>gast</i> "host"	<i>gesti</i>
G <i>gastes</i>	<i>gesto</i>
D <i>gaste</i>	<i>gestim</i>
A <i>gast</i>	<i>gesti</i>
I <i>gastu</i>	

I-kmeny jsou jak maskulina, tak feminina. Jako *gast* se skloňuje početná skupina maskulin, např. *liut* "lid", *bah* "potok", *slag* "úder", *aphul* "jablko". Paradigmatické tvary vykazují *i*-umlaut: *gesti*, *ephili*. Rovněž feminina *i*-kmeny jsou produktivní a deklinace je znepravidelněna *i*-umlautem. Mimo samotného *kraft* jsou to např. feminina *stat* "místo", *hūt* "kůže", *anst* "přízeň" (Gsg *ensti*), *huf* "kýta", početná abstrakta zakončená sufixem *-scaf* "*lantscaf*"země", *botascaf*"vláda" atd.

U-kmeny maskulina

sg.	pl.
N <i>sunu</i>	
G <i>sunō</i>	

D *suniu*

A *sunu*

U-kmenová deklinace je na ústupu. Pouze několik maskulin a jedno neutrum (*fihu*, *fēhes*, *fēhe*, *fihu*) mají v pádových tvarech *u*-kmenové tvary. Substantiva s dlouhými slabikami ztratila v N-Asg *-u* a přešla k *i*-kmenové deklinaci, např. *skilt* "štit", *arn* (pl. *erni*) ", *heit* "moudrost". Původní *u*-kmenová feminina *fluot* "přiliv", *lust* "chuť", *dorn* "trn" přešla k *a*-kmenové deklinaci.

Původní tvary si udržují substantiva s krátkými slabikami. Kromě *sunu* je to *situ* "zvyk", *hugu* "hřích", *sigu* "vítězství", *fridu* "mír", *witu* "dřevo", *mētu* "med". V plurálu mají už tato substantiva *i*-kmenové tvary, např. N-A *siti*, G *siteo*, D. *sitim*.

Slabá deklinace

Maskulina

sg.	pl.
N <i>hano</i> "slepice"	<i>hanon</i>
G <i>hanen</i>	<i>hanōno</i>
D <i>hanen</i>	<i>hanōm</i>
A <i>hanon</i>	<i>hanon</i>

Feminina

sg.	pl.
N <i>zunga</i> "jazyk"	<i>zungūn</i>
G <i>zungūn</i>	<i>zungōno</i>
D <i>zungūn</i>	<i>zungōm</i>
A <i>zungūn</i>	<i>zungūn</i>

Neutra

sg.	pl.
N <i>hërza</i> "srdce"	<i>hërzun</i>
G <i>hërzen</i>	<i>hërzōno</i>
D <i>hërzen</i>	<i>hërzōm</i>
A <i>hërza</i>	<i>hërzun</i>

N-kmeny jsou produktivní deklinací už od pragermánštiny. Typický je pádový synkretismus v G-D sg a N-Apl. Jako *hano* se skloňuje řada maskulin, např. *bëro* "medvěd", *namo* "jméno", *gomo* "člověk". Jako *hërza* se skloňují neutra *ouga* "oko", *ōra* "ucho", *wanga* "tvář". Počet neuter *n*-kmenů je malý. Naopak produktivní jsou feminina, jako *zunga* se skloňují *sunna* "slunce", *quëna* "žena", *diorna* "dívka", *wituwa* "vdova".

Zvláštním podtypem jsou feminina abstrakta zakončená na *-ī*, např. *hōhī* "výška", *tiuft* "hloubka", *wīhī* "svatost", *finstrī* "tma", atd. Celý singulár je poznamenám pádovým synkretismem, je zde jen jedna koncovka *-ī*. Plurál má pak tvary podle *n*-kmenů: N-A *hōhī*, G *hōhīno*, D *hōhīn*.

R-kmeny

sg.	pl.
N <i>bruoder</i> "bratr"	<i>bruoder</i>
G <i>bruoder</i>	<i>bruodero</i>
D <i>bruoder</i>	<i>bruoderum</i>
A <i>bruoder</i>	<i>bruoder</i>

R-kmeny obsahují výlučně názvy příbuzenské, např. feminina *muoter*, *tohter*, *swëster*, maskulinum *fater*, *bruoder*. Singulár vykazuje silný pádový synkretismus, koncovky všech pádů jsou stejné.

Nt-kmeny

sg.	pl.
N <i>friunt</i> "přítel"	<i>friunt/friunta</i>
G <i>friintes</i>	<i>friunto</i>
D <i>friunte</i>	<i>friuntum</i>
A <i>friunt</i>	<i>friunt/friunta</i>

Jedná se o deklinaci tvarů vzniklých z participiá prázenta aktiva se sufixem *-nt-*. V germánských jazycích jsou tato participia verbálními adjektivy skloňovanými podle adjektivní deklinace. Pouze malá, starší část slov má substantivní tvary. Starohornoněmecké *friunt* je substantivizovaný tvar participia *frijōn* "žijící". Deklinace je poznamenána vlivem *a*-kmenů. Jiná substantiva této deklinace jsou *fīant* "nepřítel", *heilant* "spasitel", *hëlfant* "pomocník", *waltant* "vládce" atd.

Kořenová substantiva

sg.	pl.
N <i>man</i> "muž"	<i>man</i>
G <i>mannes/man</i>	<i>manno</i>
D <i>manne/man</i>	<i>mannum</i>
A <i>man</i>	<i>man</i>

Původní kořenová substantiva se do starohornoněmčiny rodově reflektují jako maskulina a feminina, omezeně neutra. Většina maskulin přechází k *i*-kmenům (*fuoz* "noha", *zan* "zub") nebo *a*-kmenům (*ginōz* "společník"). Konzervativní zůstává substantivum *man*, kde ale dochází již k pádovému synkretismu G-D sg a N-A pl.

Rovněž větší počet feminin přešlo k *i*-kmenům, např. *gans* "husa", *lūs* "veš", *mūs* "myš", *miluh* "mléko", *magad* "panna", *kuo* "kráva". Konzervativní tvary zůstávají u *naht* "noc", ačkoliv zde díky pádovému synkretismu došlo k unifikaci tvarů *naht* v celém singuláru. Jako neutrum je doloženo substantivum *buoh* "kniha".

VI.2.2. Středohornoněmčina⁹⁶

Destrukce tvarů substantiv ze starohornoněmčiny pokračuje. Rozdělení podle kmenového principu je ve středohornoněmčině již nepraktické. Mnoho pádových koncovek je v důsledku oslabování koncových slabik odstraněno a deklinační třídy začínají splývat. Pokud odhlédneme od podtypů, pak silná substantiva mají jen tři deklinační třídy, slabá už jen jeden deklinační typ. Intraparadigmatické vyrovnání je nápadné např. u *ō*-kmenů nebo u *i*-kmenů feminin. Už od starohornoněmčiny pozorujeme přechod od syntetického flektivního principu k analytickému. Nápadný je tento jev právě od středohornoněmčiny, kde člen začíná přijímat flektivní koncovky a rozlišovat pádové tvary:

	mask.	fem.	neut.
sg.			
N	der	diu	daz
G	des	der	des

⁹⁶ Mettke (2000: 131-154).

D	dem	der	dem
A	den	die	daz
pl.			
N	die	die	diu
G	der	der	der
D	den	den	den
A	die	die	diu

Určitý člen se vyvinul z původních demonstrativ, jejich funkce determinace se vyvíjela už ve starohornoněmčině. Samotnou demonstrativní funkci přebírá ve středohornoněmčině zájmeno *diser*.

U *a*-kmenů je tematický vokál oslaben na *-e* a objevuje se jen v dativu singuláru a dativu plurálu. *A*-kmeny mohou vykazovat v plurálu dubletní umlaut: *gedanc - gedanke/gedenke* "myšlenka", *stap - stäbe* "tyč". Totéž platí i pro *ja*-kmeny, které mají v singuláru koncovku *-e* a umlautové tvary v plurálu. Jinak sem patří řada nomin agentis zakončená na *-ære, -ere* < sthn. *-âri/-ari*, např. *schiltære* "malíř", *jegere* "lovec", *wachtære* "strážce", atd.

Wa-kmeny přecházejí k *ja*-kmenům, zůstává jen malý počet substantiv jako *snê* "sníh", Gsg *snêwes*, Dsg *snêwe*, Asg *snê*, N-G-Apl *snêwe*, Dpl *snêwen*, podobně *lé* "kopec", *knie* "koleno" atd.

Staré *i*-kmeny maskulina jsou rozeznatelné díky umlautu kořenového vokálu v plurálu, *gast - geste*. Jinak jsou *i*- a *a*- kmeny v plurálu nerozlišeny díky silné redukci koncovek obou deklinací. *I*-kmeny neutra se rozlišují od *ô*-kmenů nulovou koncovkou v N-Asg, navíc většina feminin končí na *-t*. Původně je tato koncovka převzata patrně od praindoevropských **-ti* abstrakt tvořených od sloves. Kmenotvorný sufix je zde *-i-*, slovotvorný pak *-t-*. Ve středohornoněmčině se takto tvoří celá řada substantiv, např. *pfliht* "povinnost" < *pfliegen*. Na rozdíl od maskulin, kde *i*-kmeny mají v plurálu umlaut, jsou *i*-kmeny feminina skupinou obsahující jak umlautové, tak neumlautové tvary. Na rozdíl od maskulin mají feminina umlaut také v singuláru, a sice v genitivu a v dativu: *kraft - krefte - krefte - kraft*. Nicméně, dochází zde k pádovému synkretismu, takže umlautové tvary jsou dubletní k sekundárním tvarům vyrovnaným podle N-A, tedy *kraft*.

U-kmeny přešly jako celek k *i*-kmenům.

Staré *ô*-kmeny mají kmenotvorný sufix oslabený na *-e-*, který je patrný už jen v Dpl *gēben* < *gebōm*. Celá deklinace vykazuje silný pádový synkretismus. Singulár má jen jednu koncovku *-e*, nominativ a akuzativ plurálu také, genitiv plurálu je vyrovnán podle dativu plurálu. Stále existuje několik *wô*-kmenů, ovšem většinou jen jako dublety k tvarům vyrovnaným podle *ô*-kmenů: *brâ* / *brâwe* "obočí", *ê* / *êwe* "zákon", *klâ* / *klâwe*, atd. Jinak je paradigma vyrovnáno stejně, jako u *ô*-kmenů, a to u obou variant.

U *jô*-kmenů je nápadné splynutí *-j-* s předcházejícím konsonantem a následnou geminací, jinak se substantiva skloňují jako *ô*-kmeny, např. *wünne* "rozkoš", *brücke* "most", *helle* "peklo", *krippe* "žlab", atd. Od starohornoněmčiny jsou navíc všechny vokály schopné umlautu přehlasovány.

Ve středohornoněmčině pokračuje šíření plurálového sufixu *-er*, který od nové němčiny funguje i jako dubleta: *die Lande: die Länder, die Worte: die Wörter* atd.

U *n*-kmenů pozorujeme rovněž silnou redukci pádových koncovek. *N*-kmeny obsahovaly všechny tři rody. Ve středohornoněmčině jsou ale všechny rody deklinačně unifikovány. Nominativ singuláru končí na *-e*, u neuter také akuzativ singuláru. Zbylé pády v singuláru a plurálu mají koncovku *-en*. Ke konci středohornoněmčiny je apokována koncovka *-e* u maskulin, např. *der herre* > *der Herr*. *N*-kmenová deklinace je značně produktivní, zvláště u maskulin. U feminin se rovněž rozvíjí tato deklinace, která vede ke stírání rozdílů mezi silnou a slabou deklinační třídou. Do nové němčiny se obě deklinační třídy postupně spojily do smíšené deklinace, v níž je singulár zakončen koncovkami silné deklinace a plurál má koncovky *n*-kmenové. Neutra *n*-kmeny jsou neproduktivní, je zde pouze několik substantiv *herze, ouge, ôre a wange*.

Z původních deklinací se zachovávají *r*-kmeny *vater, bruoder, muoter, swester, tohter*, které ovšem přecházejí k *ô*- a *a*-kmenům. Na jejich původní deklinaci ukazuje už jen sufix *-ter*. *Nt*-kmeny přecházejí již od starohornoněmčiny k *a*-kmenům. Stará kořenová substantiva jsou ve středohornoněmčině rovněž jen ve zbytcích. Jediné maskulinum je pouze *man*, které má kromě tvarů Gsg *mannes* a Dsg *manne* také dubletně zcela vyrovnaný singulár ve prospěch jednotného tvaru *man*. Ten se také objevuje i jako dubleta v pádových tvarech plurálu. Feminina jsou jen dvě: *naht* a *brust*. Obě substantiva přechází k *i*-kmenům. *Naht* dostává sekundární tvary umlautu. Mimo unifikovaného singuláru s jedním tvarem *naht* jsou zde v Gsg a Dsg dublety *nähte* a *nahte*. Totéž platí v Npl, v dalších plurálových tvarech jsou přehlasované tvary rovněž dubletní.

Uvedené středohornoněmcké situace vedou k následujícím důsledkům. Rozlišení flektivních paradigmát podle vokalického kmenového sufixu je v zásadě nemožné. Pádové

tvary podléhají synkretismu a koncovky už ztrácejí schopnost rozlišovat syntaktické významy. Koncovku *-e* mají např. nejen feminina *n*-kmeny, ale také ostatní feminina *ô-* a *jô-* kmeny. K rozlišení jednotlivých deklinací je pak ještě nutný nepřímý pád. Ovšem v Gpl a také Dpl nastává rovněž pádový synkretismus napříč deklinacemi.

Schopnost rozlišovat jednotlivé pády se přenáší na člen: *gëbā, gëbō, gëbōm* > *die, der, den Gaben*. Singulár a plurál přestávají být také rozlišovány flektivně. Rozlišování kategorie čísla začíná přejímat umlaut. S redukcí pádového systému začíná být podstatný rozdíl singuláru a plurálu než rozdíl mezi jednotlivými pády. Tato situace pokračuje do nové němčiny, kde tzv. smíšená deklinace feminin (původně z *ō-* a *n*-kmenů) má v celém singuláru koncovku *-e* (*Gabe*), v plurálu pak koncovku *-(e)n*: *Gabe, Gaben* (Gerdes, Spellerberg: 1972:60).

Substantiva také v průběhu svého vývoje mění rod, např. střhn. *der lop* > ModN. *das Lob*, *der luft* > *die Luft*, *der vane* > *die Fahne*, *der gewalt* > *die Gewalt*, *der list* > *die List*, *daz honec* > *der Honig*.

Pokud shrneme středohornoněmecký stav, v nominativu singuláru máme už jen dvě koncovky - *o* a *-e*. Umlaut se vyskytuje tam, kde je to možné, není jen u *a*-kmenů maskulin, *ô*-kmenů feminin a *a*-kmenů neuter.

Maskulina a-kmeny, i-kmeny

Sg.	Pl.
N <i>tac, gast</i>	<i>tage, geste</i>
G <i>tages, gastes</i>	<i>tage, geste</i>
D <i>tage, gaste</i>	<i>tagen, gesten</i>
A <i>tac, gast</i>	<i>tage, geste</i>

Neutra a-kmeny, iz-/az- kmeny

Sg.	Pl.
N <i>wort, lamp,</i>	<i>wort, lember</i>
G <i>wortes, lambes</i>	<i>worte, lembere</i>
D <i>worte, lambe</i>	<i>worten, lembern</i>
A <i>wort, lamp</i>	<i>wort, lember</i>

Feminina ō-kmeny

Sg.	Pl.
N <i>gēbe</i>	<i>gēbe</i>
G <i>gēbe</i>	<i>gēben</i>
D <i>gēbe</i>	<i>gēben</i>
A <i>gēbe</i>	<i>gēbe</i>

Feminina i-kmeny

Sg.	Pl.
N <i>kraft</i>	<i>krefte</i>
G <i>krefte/kraft</i>	<i>krefte</i>
D <i>krefte/kraft</i>	<i>kreften</i>
A <i>kraft</i>	<i>krefte</i>

Slabá deklinace - maskulina

Sg.	Pl.
N <i>bote</i>	<i>boten</i>
G <i>boten</i>	<i>boten</i>
D <i>boten</i>	<i>boten</i>
A <i>boten</i>	<i>boten</i>

Slabá deklinace - feminina

Sg.	Pl.
N <i>zunge</i>	<i>zungen</i>
G <i>zungen</i>	<i>zungen</i>
D <i>zungen</i>	<i>zungen</i>
A <i>zungen</i>	<i>zungen</i>

Slabá deklinace - neutra

Sg.		Pl.
N <i>hërze</i>		<i>hërzen</i>
G <i>hërzen</i>		<i>hërzen</i>
D <i>hërzen</i>		<i>hërzen</i>
A <i>hërzen</i>		<i>hërzen</i>

VI.2.3. Nová němčina

Reprezentativní paradigmata

Silná deklinace

	Mask.		Neut.		Fem.	
	-Umlaut	+Umlaut	-Umlaut	+Umlaut	-Umlaut	+Umlaut
Sg.						
N	<i>der Lehrer</i>	<i>der Vater</i>	<i>das Fenster</i>			<i>die Mutter</i>
G	<i>des Lehrers</i>	<i>des Vaters</i>	<i>des Fenster</i>			<i>der Mutter</i>
D	<i>dem Lehrer</i>	<i>dem Vater</i>	<i>dem Fenster</i>	----	----	<i>der Mutter</i>
A	<i>den Lehrer</i>	<i>den Vater</i>	<i>das Fenster</i>			<i>der Mutter</i>

Pl.

N	<i>die Lehrer</i>	<i>die Väter</i>	<i>die Fenster</i>			<i>die Mütter</i>
G	<i>der Lehrer</i>	<i>der Väter</i>	<i>der Fenster</i>			<i>der Mütter</i>
D	<i>den Lehrern</i>	<i>den Vätern</i>	<i>den Fenstern</i>	----		<i>den Mütter</i>
A	<i>die Lehrer</i>	<i>die Väter</i>	<i>die Fenster</i>			<i>die Mütter</i>

(Produktivní) (Produktivní) (Produktivní)

(Neproduktivní)

<i>der Tag</i>	<i>der Baum</i>	<i>das Jahr</i>		<i>die Kenntnis</i>	<i>die Nacht</i>
<i>des Tages</i>	<i>des Baumes</i>	<i>des Jahres</i>		<i>der Kenntnis</i>	<i>der Nacht</i>
<i>dem Tag</i>	<i>dem Baum</i>	<i>dem Jahr</i>	----	<i>der Kenntnis</i>	<i>der Nacht</i>

<i>den Tag</i>	<i>den Baum</i>	<i>das Jahr</i>		<i>die Kenntnis</i>	<i>die Nacht</i>
<i>die Tage</i>	<i>die Bäume</i>	<i>die Jahre</i>		<i>die Kenntnisse</i>	<i>die Nächte</i>
<i>der Tage</i>	<i>der Bäume</i>	<i>der Jahre</i>		<i>der Kenntnisse</i>	<i>der Nächte</i>
<i>den Tagen</i>	<i>den Bäumen</i>	<i>den Jahren</i>	----	<i>den Kenntnissen</i>	<i>den Nächten</i>
<i>die Tage</i>	<i>die Bäume</i>	<i>die Jahre</i>		<i>die Kenntnisse</i>	<i>die Nächte</i>

(Produktivní) (Produktivní) (Produktivní)

(Neproduktivní)(Neproduktivní)

<i>der Geist</i>	<i>der Wald</i>	<i>das Feld</i>	<i>das Dorf</i>		
<i>des Geistes</i>	<i>des Waldes</i>	<i>des Feldes</i>	<i>des Dorfes</i>		
<i>dem Geist</i>	<i>dem Wald</i>	<i>dem Feld</i>	<i>dem Dorf</i>	----	----
<i>den Geist</i>	<i>den Wald</i>	<i>das Feld</i>	<i>das Dorf</i>		

<i>die Geister</i>	<i>die Wälder</i>	<i>die Felder</i>	<i>die Dörfer</i>		
<i>der Geister</i>	<i>der Wälder</i>	<i>der Felder</i>	<i>der Dörfer</i>		
<i>den Geistern</i>	<i>den Wäldern</i>	<i>den Feldern</i>	<i>den Dörfern</i>	----	----
<i>die Geister</i>	<i>die Wälder</i>	<i>die Felder</i>	<i>die Dörfer</i>		

(Neproduktivní)

(Produktivní)

Slabá deklinace

<i>der Mensch</i>	<i>der Tscheche</i>				
<i>des Menschen</i>	<i>des Tschechen</i>				
<i>dem Menschen</i>	<i>dem Tschechen</i>	---	---	---	---
<i>den Menschen</i>	<i>den Tschechen</i>				

die Menschen die Tschechen
der Menschen der Tschechen
des Menschen den Tschechen
die Menschen die Tschechen

(Produktivní)

Smíšená deklinace

<i>der Staat</i>	<i>der Name</i>	<i>das Auge</i>	<i>die Frau</i>
<i>des Staates</i>	<i>des Namens</i>	<i>des Auges</i>	<i>der Frau</i>
<i>dem Staat</i>	<i>dem Namen</i>	<i>dem Auge</i>	<i>der Frau</i>
<i>den Staat</i>	<i>den Namen</i>	<i>das Auge</i>	<i>die Frau</i>
<i>die Staaten</i>	<i>die Namen</i>	<i>die Augen</i>	<i>die Frauen</i>
<i>der Staaten</i>	<i>der Namen</i>	<i>der Augen</i>	<i>der Frauen</i>
<i>den Staaten</i>	<i>den Namen</i>	<i>den Augen</i>	<i>den Frauen</i>
<i>die Staaten</i>	<i>die Namen</i>	<i>die Augen</i>	<i>die Frauen</i>

(Neproduktivní)

(Neproduktivní)

(Produktivné)

V nové němčině je inherentní gramatickou kategorií substantiv rod. Kategorie čísla je v singuláru nepříznačová, naopak plurálové koncovky jsou alomorfní: *Tag-e* „den“, *Staat-en* „stát“, *Hirte-n* „pastýř“, *Gäst-e* „host“, *Vögel* „pták“, *Nächte* „noc“, *Messer* „nůž“, *Geist-er* „duch“, *Männ-er* „muž“. Kategorie pádu je vyjádřena koncovkami. Tyto koncovky jsou v singuláru připojovány přímo ke kořeni (*Tag-es*), v plurálu pak za plurálový flektivní morfém (*Tag-e-n*). Jak kategorie rodu, tak i kategorie čísla jsou spolu s kategorií pádu reprezentovány kumulativním morfémem.

V nové němčině vzniká nová třída substantiv s plurálovým sufixem *-s*. Důvodem je patrně vliv francouzštiny a angličtiny: *Autos* „auta“, *Blaus* „modř“, *Sozis* „socialista“ (Gerdes, Spellerberg: 1972:60).

Rozdělení na silná a slabá substantiva podle deskriptivních gramatik má smysl pouze z historického hlediska. V nové němčině se toto dělení týká jen určitého počtu substantiv. U neuter a feminin není žádný důvod, proč by se substantiva končící v plurálu na *-en* měla vydělovat vůči jiným typům, viz také Kern, Zutt (1977: 71). Podle uvedených autorů (Kern und Zutt 1977: 95-97) je kategorie čísla a pádu oddělena a vyjádřena v důsledku alomorfů. V nové němčině je důležité, aby substantiva byla schopna rozlišit kategorii čísla. Ve středohornoněmčině podlehla substantiva silné pádové redukci. V nové němčině pak tato substantiva dostala nové plurálové koncovky: *geiste* > *Geister* „duch“, *hirte* > *Hirten* „pastýř“. Nové koncovky byly také doprovázeny neetymologickým umlautem: *hanen* > *Hähne* „kohout“, *wort* > *Wörter* „slovo“. Plurálový morfém *-er* se nadále rozšiřuje. Ve

středohornoněmčine je rozšířen na neutra, později ale také na maskulina. Oba uvedení autoři se domnívají, že výběr plurálních sufixů závisí na koncovém tvaru slova. Substantiva končící na *-e* přibírají koncovku *-en* *hirte* > *Hirten* „pastýř“, *gebe* > *Gaben* „dar“. Substantiva, která koncové *-e* ztratila a ta, která končila na konsonant, přibírají jiný sufix nebo je koncovka doprovázena umlautem: *hane-hanen* > *Hahn-Hähne* „kohout“.

Podle Kerna a Zutta je nominativ singuláru a nominativ plurálu nepříznačový. To ale není dost dobře možné. Ačkoliv jsou kategorie pádu a čísla přeneseny an člen, stále zde existuje nápadný rozdíl kategorie čísla mezi Nsg a Npl. Pro novou němčinu je nápadný rozdíl mezi oběma pády, které oba jsou původně silné/přímé pády: *Tag-Tage* „den“, *Feld-Felder* „pole“, *Nacht-Nächte* „noc“ atd. Nominativy jsou tedy příznačové a důležité pro klasifikaci substantiv do paradigmatických tříd. Jiné pády jsou bez samostatného významu, protože gramatické kategorie jsou vyjadřovány prostřednictvím členů. Pádové koncovky nepřímých pádů jsou tak nadbytečné a jejich primární funkcí není vyjadřování syntaktických funkcí, ale vyjadřování kategorie čísla.

Synoptická paradigmata

Sg.	PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm
N	<i>*dagaz</i>	<i>dags</i>	<i>tag</i>	<i>der tac</i>	<i>der Tag</i>
G	<i>*dagas</i>	<i>dagis</i>	<i>tages</i>	<i>des tages</i>	<i>des Tages</i>
D	<i>*dagai</i>	<i>daga</i>	<i>tage</i>	<i>dem tage</i>	<i>dem Tag(e)</i>
A	<i>*dagan</i>	<i>dag</i>	<i>tag</i>	<i>den tag</i>	<i>den Tag</i>
Pl.					
N	<i>*dagōz</i>	<i>dagōs</i>	<i>taga</i>	<i>die tage</i>	<i>die Tage</i>
G	<i>*dagō</i>	<i>dagē</i>	<i>tago</i>	<i>der tage</i>	<i>der Tage</i>
D	<i>*dagamaz</i>	<i>dagam</i>	<i>tagum</i>	<i>den tagen</i>	<i>den Tagen</i>
A	<i>*daganz</i>	<i>dagans</i>	<i>taga</i>	<i>die tage</i>	<i>die Tage</i>
Sg.	PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm
N	<i>*gebō</i>	<i>giba</i>	<i>geba</i>	<i>diu gebe</i>	<i>die Gabe</i>
G	<i>*gebōz</i>	<i>gibōs</i>	<i>geba/-u/-o</i>	<i>der gebe</i>	<i>der Gabe</i>

D	<i>*gebōi</i>	<i>gibai</i>	<i>gebu/-o</i>	<i>der gebe</i>	<i>der Gabe</i>
A	<i>*gebō</i>	<i>giba</i>	<i>geba</i>	<i>diu gebe</i>	<i>die Gabe</i>
Pl.					
N	<i>*gebōz</i>	<i>gibōs</i>	<i>gebâ</i>	<i>die gebe</i>	<i>die Gaben</i>
G	<i>*gebō</i>	<i>gibō</i>	<i>gebōno</i>	<i>der geben</i>	<i>der Gaben</i>
D	<i>*gebōmaz</i>	<i>gibōm</i>	<i>gebōm</i>	<i>den geben</i>	<i>den Gaben</i>
A	<i>*gebōz</i>	<i>gibōs</i>	<i>gebâ</i>	<i>die gebe</i>	<i>die Gaben</i>
Sg.					
PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm	
N	<i>*wort</i>	<i>waúrd</i>	<i>wort</i>	<i>daz wort</i>	<i>das Wort</i>
G	<i>*wortas</i>	<i>waúrdis</i>	<i>wortes</i>	<i>des wortes</i>	<i>des Wortes</i>
D	<i>*wortai</i>	<i>waúrda</i>	<i>worta</i>	<i>dem worte</i>	<i>dem Wort</i>
A	<i>*wortq</i>	<i>waúrd</i>	<i>wort</i>	<i>daz wort</i>	<i>das Wort</i>
Pl					
N	<i>*wortō</i>	<i>waúrda</i>	<i>wort</i>	<i>diu wort</i>	<i>die Worte/Wörter</i>
G	<i>*wortō</i>	<i>waúrdē</i>	<i>worto</i>	<i>der worte</i>	<i>der Worte/Wörter</i>
D	<i>*wortamaz</i>	<i>waúrdam</i>	<i>wortum</i>	<i>den worten</i>	<i>den Worten/Wörtern</i>
A	<i>*wortō</i>	<i>waúrda</i>	<i>wort</i>	<i>diu wort</i>	<i>die Worte/die Wörter</i>
Sg.					
PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm	
N	<i>*gastiz</i>	<i>gasts</i>	<i>gast</i>	<i>der gast</i>	<i>der Gast</i>
G	<i>*gastiz</i>	<i>gastis</i>	<i>gastes</i>	<i>des gastes</i>	<i>des Gasts</i>
D	<i>*gastī</i>	<i>gasta</i>	<i>gaste</i>	<i>dem gaste</i>	<i>dem Gast</i>
A	<i>*gastj</i>	<i>gast</i>	<i>gast</i>	<i>den gast</i>	<i>den Gast</i>
Pl.					
N	<i>*gastiz</i>	<i>gasteis</i>	<i>geste</i>	<i>die geste</i>	<i>die Gäste</i>
G	<i>*gastijō</i>	<i>gastē</i>	<i>geste</i>	<i>der geste</i>	<i>der Gäste</i>
D	<i>*gastimaz</i>	<i>gastim</i>	<i>gesten</i>	<i>den gestalten</i>	<i>den Gästen</i>
A	<i>*gastinz</i>	<i>gastins</i>	<i>geste</i>	<i>die geste</i>	<i>die Gäste</i>

Sg.	PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm
N	*hanō	hana	hano	der han	der Hahn
G	*haniniz	hanins	hanen	des hanen	des Hahns
D	*hanini	hanin	hanen	dem hanen	dem Hahn
A	*haninũ	hanan	hanon	den hanen	den Hahn

Pl.					
N	*haniniz	hanans	hanon	die hanen	die Hahnen
G	*hanq̃	hananē	hanōno	der hanen	der Hahnen
D	*hanamaz	hanam	hanōm	den hanen	den Hahnen
A	*hananunz	hanans	hanon	die hanen	die Hahnen

Sg.	PGm	Got	Sthn	Střhn	NovNěm
N	*tungōn	tuggō	zunga	diu zunge	die Zunge
G	*tungōniz	tuggōns	zungūn	der zungen	der Zunge
D	*tungōni	tuggōn	zungūn	der zungen	der Zunge
A	*tungōnu	tuggōn	zungūn	die zungen	die Zunge

Pl.					
N	*tungōniz	tuggōns	zungūn	die zungen	die Zungen
G	*tungōnq̃	tuggōnō	zungōno	der zungen	der Zungen
D	*tungōmaz	tuggōm	zungōm	den zungen	den Zungen
A	*tungōnunz	tuggōns	zungūn	die zungen	die Zungen

VI.3. Angličtina⁹⁷

VI.3.1. Stará angličtina

Stará angličtina je jazyk anglosaských obyvatel Velké Británie od doby 600-1066. Gramatické jevy jsou založeny hlavně na západosaském dialektu ostrova, neboť právě v tomto dialektu se dochovalo nejvíce písemných památek.

Ve staré angličtině, stejně jako v ostatních starých germánských jazycích, jsou substantiva rozdělena do silné a slabé deklinace. V důsledku pragermánské ztráty krátkých koncových vokálů a konsonantů došlo ve staré angličtině u různých kmenů k synkretismu N-Asg, takže koncovky jsou nulové. Původní rozlišení mezi N-A sg maskulin a feminin se setřelo kromě *ō-* a *n-*kmenů. Původní rozlišení mezi N-Apl maskulin a feminin se také setřelo, např. stang. N-A *dagas* "dny", *ēste* "laskavosti", *suna* "synové", oproti gót. Npl *dagōs*, *ansteis*, *sunjus* - Apl *dagans*, *anstins*, *sununs*. Původní pádové koncovky *n-*kmenů rovněž zmizely, s výjimkou Nsg, G-Dpl, takže nová koncovka se vytváří z původního zakončení kmene.

Kategorie čísla, rodu a pádu

Stará angličtina má dvě čísla, singulár a plurál. Rozlišuje tři rody: maskulinum, femininum a neutrum, stejně jako ostatní staré germánské jazyky. Kategorie pádu je zastoupena N, G, D, A, a I, přičemž D má rovněž instrumentálové použití. Pádový synkretismus vedl ke stejným koncovkám N-Apl.

A-kmeny

Mezi *a-*kmeny patří maskulina a neutra, stejně jako v jiných germánských jazycích.

Maskulina

	sg		pl	
N	stān "kámen"	dæg "den"	stānas	dagas
G	stānes	dæges	stāna	daga
D	stāne	dæge	stānum	dagum
A	stān	dæg	stānas	dagas

⁹⁷ König 1994, Campbell 1983, Wright & Wright 1928, Wright & Wright 1975, Hogg 1992, Blake 1992, Lass 1999, Romaine 1998. Kemenade 1994, Pinsker 1974, Mitchell & Robinson 1992.

- Pádový synkretismus vede ke ztrátě rozlišování N-Asg a pl. Koncovka Npl *-as* je nejasná, v gótštině je *-ōs*, ve staré angličtině očekáváme *-e*.
- Deklinace je produktivní, podle typu *stān* se skloňuje řada jednoslabičných substantiv, jako *bār* "medvěd", *bēod* "stůl", *dweog* "trpaslík", *hām* "domov" atd.
- Substantiva typu *dæg* mají "æ" v zavřené slabice a "a" ve slabice otevřené, pokud následuje zadní vokál. Podobně se skloňují *pæþ* "cesta", *stæf* "družstvo", *hwæl* "velryba" atd.
- U některých substantiv této deklinace dochází v paradigmatických tvarech k alternaci vokálu s nulou, např. *engel-engles* "anděl", *fugol-fugles* "pták", atd. Jedná se většinou o substantiva končící na vokál+l, r, n, m. Původně tato substantiva končila na vokalickou likvidu nebo nasálu, ve staroangličtině dochází k synkopě v G-Dsg a pl.

Neutra

	sg		pl	
N	<i>word</i> "slovo"	<i>fæt</i> "nádoba"	<i>word</i>	<i>fatu</i>
G	<i>wordes</i>	<i>fætes</i>	<i>worda</i>	<i>fata</i>
D	<i>worde</i>	<i>fæte</i>	<i>wordum</i>	<i>fatum</i>
A	<i>word</i>	<i>fæt</i>	<i>word</i>	<i>fata</i>

- Neutra mají stejné koncovky jako maskulina kromě N-A. U N-Asg je koncovka nulová. Původní pragermánská koncovka N-Apl **-ō* se změnila v **-u*, které zmizelo po slabikách s dlouhým kmenem. U tvarů s krátkým kmenem se **-u* změnilo v **-o* a to ve staré angličtině v *-a*. Dlouhé kmeny pak analogicky převzaly *-u* z kmenů krátkých.
- Jako *word* se skloňuje řada jednoslabičných substantiv s dlouhým kmenem, např. *bearn* "dítě", *dēor* "divoké zvíře", *corn* "zrno", *hors* "kůň", *nest* "hnízdo" atd.
- Jako *fæt*, kde střídání kořenových vokálů je založeno na stejném principu, jako *dæg*, se skloňují substantiva *blæd* "list", *dæl* "údolí", *græs* "tráva", *træf* "stan" atd.
- Rovněž u neuter je několik substantiv podléhajících v paradigmatu alternaci vokálu s nulou ve kmeni: *tungol* "hvězda" - *tungles*, *fōdor* "krmivo", *wundor* "zázrak" atd.

Ja-kmeny a wa-kmeny maskulina

	sg		pl	
N	<i>secg</i> "člověk"	<i>bearu</i> "háj"	<i>secg(e)as</i>	<i>bearwas</i>
G	<i>secges</i>	<i>bearwes</i>	<i>secg(e)a</i>	<i>bearwa</i>

D	secge	bearwe	secg(i)um	bearwum
A	secg	bearu	secg(e)as	bearwa

- *Ja*-kmeny obsahují jednak substantiva, jejichž kmen byl původně dlouhý, a jednak substantiva, jejichž kmen se proudloužil v důsledku západogermánské geminace. Ke geminaci docházelo před krátkým vokálem nebo před následujícím "j", které ve staroangličtině zmizelo. Západogermánské **bj*, **đj*, **zj* se změnilo ve staroanglické *bb*, *dd*, *cg*, např. *brycg* "most", *cribb* "jesle". Staroanglické tvary s geminátami v N-Asg jsou novotvary podle ostatních tvarů v paradigmatu, pravidelný tvar místo *secg* by byl **sege*.

Jako *secg* se skloňují substantiva *bridd* "ptáče", *cnyll* "umíráček", *hlynn* "hluk", *hyll* "kopec", *mycg* "muška" atd.

Samotné "j" zůstává v mediální pozici po "r", jestliže předchází krátký vokál, např. Nsg *here* "armáda", Gsg *heries*, Dsg. *herie*.

- *Wa*-kmeny mají stejné zakončení, jako *a*-kmeny. Po ztrátě pragermánských koncovek se vkladné *-w-* vokalizovalo na *-u* a zůstalo po krátkých vokálech následovaných konsonanty. Později se *-w-* analogicky šířilo i do zbytku paradigmatu. Po dlouhých vokálech *-w-* mizelo, což vede k dlouhému vokálu v Nsg u některých substantiv, např. *þēo* "sluha" a *snā* "sníh".

Ja-kmeny a *wa*-kmeny neutra

	sg			pl		
N	cynn "klan"	wīte "trest"	bealu"zlo"	cynn	wītu	bealu
G	cynnes	wītes	bealwes	cynna	wīta	bealwa
D	cynne	wīte	bealwe	cynnum	wītum	bealwum
A	cynn	wītte	bealu	cynn	wītu	bealu

- Situace u *ja*-kmenů neuter je podobná, jako u *ja*-kmenů maskulin. "J" většinou mizelo, ale předtím způsobovalo umlaut, proto je anglický tvar uvedené paradigmatu *cynn* <**kunjō*. Původní **jō* se měnilo na **ju*, přičemž **-u* po dlouhých slabikách také zaniká. Staroanglické tvary N-Apl typu *wītu* jsou ovšem novotvary podle *a*-kmenů, nejedná se o původní **u*.

Jako *cynn* se skloňují substantiva *bedd* "postel", *bill* "meč", *denn* "doupě", *giedd* "píseň", *ribb* "žebro" atd. Jako *wīte* pak substantiva *rīce* "království", *wæge* "pohár", *geþeme* "jho" atd.

- *Wa*-kmeny neutra mají stejnou historii, jako *wa*-kmeny maskulina. Rovněž zde nacházíme dlouhé Nsg, např. *cnēo* "koleno", *bēow* "ječmen", *trēo* "strom" atd.

ō-kmeny, jō-kmeny a wō-kmeny

	sg			pl		
N	giefu "dar"	henn "slepice"	beadu "boj"	giefa	henna	beadwa
G	giefe	henne	beadwe	giefa	henna	beadwa
D	giefe	henne	beadwe	giefum	hennum	beadwum
A	giefe	henne	beadwe	giefa	henna	beadwa

Ō-kmeny obsahují pouze feminina. Deklinace je produktivní. Typický je pádový synkretismus v singuláru. Nsg *-ō přešlo v *-u a pak pravidelně zmizelo po dlouhých kmenech, proto je zde rozdíl mezi *giefu* a *ār* "ctnost". G-D-Asg a Npl už koncem pragermánštiny splynuly. Původní *-ai >æ >e. Pravidelná koncovka Gpl -a byla již koncem staré angličtiny nahrazována *n*-kmenovou koncovkou -ena. Dlouhé -ō- v Dpl (gót. *gibōm*) přecházelo ve staroangličtině v -u-, proto je zde koncovka -um. Koncovka Npl -a je nejasná, pravděpodobně pochází z Npl *u*-kmenů feminin.

Jako *giefu* se skloňuje řada substantiv zakončených v Nsg na -u, např. *caru* "péče", *denu* "údolí", *sagu* "pila", *stalu* "krádež" atd. Jako *ār* se skloňuje mnoho substantiv, většinou jednoslabičných, např. *beorc* "bříza", *eax* "osa", *lād* "cesta", *rūn* "tajemství" atd.

Původní trojslabičná substantiva ztratila koncové -u v Nsg, pokud jejich kmen a mediální slabiky byly krátké (*fīren* "zločin", ale *strengþu* "síla"). Substantiva tohoto druhu jsou např. *bīsen* "příklad", *feter* "pouta", *netel* "kopřiva", *spinel* "vřeteno" atd., z dlouhých kmenů pak *cýþþu* "vlast", *þīefþu* "krádež", *hliewþu* "úkryt", atd.

- *jō*-kmeny feminina v sobě obsahují jak původní dlouhé kmeny, tak dlouhé kmeny vzniklé západogermánskou geminací. Princip je stejný, jako u *ja*-kmenů maskulin. Koncové -u zanikalo potom co způsobilo umlaut. Jako *henn* se skloňují substantiva *benn* "rána", *brycg* "most", *ecg* "roh", *hell* "peklo" atd. Deklinace je produktivní, patří sem i víceslabičná substantiva.

- *wō*-kmeny feminina nejsou produktivní deklinací, obsahují jen málo substantiv. Původní pragermánské *-wō v Nsg přešlo ve -wu s následnou ztrátou -w-. Koncové -u mizí po slabikách s dlouhým vokálem, např. *māēd* "louka", *lāēs* "pastvina". Ve tvarech *hrēow* "pokání", *stōw* "místo", *trēow* "víra" je koncové -w analogicky připojeno podle ostatních pádových tvarů.

I-kmeny maskulina

	sg		pl
N	<i>giest</i>	"host"	<i>giestas</i>
G	<i>giestes</i>		<i>giesta</i>
D	<i>gieste</i>		<i>giestum</i>
A	<i>giest</i>		<i>giestas</i>

- *I*-kmenová maskulina měla původní N-Asg na **-iz*. Koncový konsonant odpadl a **-i* způsobilo umlaut. Následně zmizelo po dlouhých kmenech, ale zůstalo po krátkých kmenech, ke se změnilo v *-e*, např. *wine* "přítel". Tvar Gsg je převzat z *a*-kmenů. Dsg je pravidelný vývojem *-i > -e*. Npl je rovněž převzat z *a*-kmenů, u krátkých kmenů je původní *-e < -i* (*wine*). Rovněž Gpl a Dsg jsou sekundárního původu. V zásadě mají dlouhé kmeny stejné koncovky, jako *a*-kmeny, liší se pouze umlautem.

Jako *giest* mají tvary substantiva zakončená v Nsg na konsonant, např. *byrst* "ztráta", *drenc* "nápoj", *sliiht* "zabíjení", *wyrm* "červ" atd. Jako *wine* se skloňuje řada substantiv zakončená v Nsg na *-e*: *bile* "zobák", *cwide* "řeč", *hryre* "pád", *hyge* "mysl", *stede* "místo" atd.

I-kmeny feminina

	sg		pl
N	<i>cwēn</i>	"královna"	<i>cwēne</i>
G	<i>cwēne</i>		<i>cwēna</i>
D	<i>cwēne</i>		<i>cwēnum</i>
A	<i>cwēn</i>		<i>cwēne</i>

I-kmeny feminina měly původně stejný tvar, jako maskulina, nicméně ve staré angličtině je patrné rodové rozlišení. Dsg má *-e* převzato z *ō*-kmenů, Npl naopak od krátkých *i*-kmenů. Ty přešly jako celek k *ō*-kmenům.

Jako *cwēn* se skloňují substantiva zakončená na konsonant, např. *brȳd* "nevěsta", *cyst* "výběr", *fȳst* "pěst", *wist* "jídlo" atd.

I-kmeny neutra

	sg		pl
N	<i>spere</i>	"kopí"	<i>speru</i>
G	<i>speres</i>		<i>spera</i>
D	<i>spere</i>		<i>sperum</i>
A	<i>spere</i>		<i>speru</i>

Neutra *i*-kmeny měly původně stejné tvary, jako maskulina, mimo N-Asg a pl. Vývoj Nsg je podobný, jako u jiných *i*-kmenů se změnou *-i>-e*. Npl má *-u* vlivem krátkých neuter *a*-kmenů. Jako *spere* se skloňují substantiva *ofdæle* "svah", *oferslege* "okenní překlad", *orlege* "osud" atd. K *i*-kmenům neuter přešla také substantiva z jiných deklinací, např. z *ja*-kmenů nebo *s*-kmenů. Často mají dlouhou kořenovou slabiku a koncové *-e* v N-Asg u nich odpadlo, např. *flāsc* "maso", *flīes* "rouno", *hǣl* "zdraví" atd.

U-kmeny jsou neproduktivní deklinací. Velké množství substantiv přešlo k produktivní *a*- a */ō*-kmenové deklinaci již koncem pragermánštiny. Zbylá substantiva mají koncovky těchto produktivních deklinací. Nsg je původní, koncovka **-uz* se pravidelně vyvíjela na *-u*, které po dlouhých kmenech mizelo, např. mask. *feld* "pole", *hand* "ruka".

U-kmeny maskulina

	sg		pl
N	<i>sunu</i>	"syn"	<i>suna</i>
G	<i>suna</i>		<i>suna</i>
D	<i>suna</i>		<i>sunum</i>
A	<i>sunu</i>		<i>suna</i>

- Jako *sunu* se skloňuje několik málo substantiv, např. *bregu* "kníže", *heoru* "meč", *lagu* "jezero", *medu* "med", *sidu* "zvyk", *wudu* "dřevo". Jako *feld* mají stejné tvary substantiva *hearg* "chrám", *weald* "les", *sumor* "léto" a několik dalších.

U-kmeny feminina

	sg		pl
N	<i>duru</i>	"dveře"	<i>dura</i>
G	<i>dura</i>		<i>dura</i>

D	dura	durum
A	duru	dura

- Feminin *u*-kmenů je málo, většina přešla k *ō*-kmenům. Mimo *duru* a *hand* je to např. *nosu* "nos", *flōr* "podlaha", *cinn* "brada".

Slabá deklinace

N-kmeny maskulina

	sg	pl
N	<i>guma</i> "člověk"	<i>guman</i>
G	<i>guman</i>	<i>gumena</i>
D	<i>guman</i>	<i>gumum</i>
A	<i>guman</i>	<i>guman</i>

- Produktivní deklinace *n*-kmenů pokračuje z pragermánsšiny. N-Asg, Npl jsou původní. Gsg a Dsg je vyrovnán podle ostatních tvarů. Původní tvar Gpl byl patrně *-ana*, v důsledku oslabení *-a-* v předposlední slabice má stará angličtina tvar *-ena*. Dpl je převzat z *a*-kmenů. Některá substantiva původně obsahující ve kmeni *-j-* mají umlaut a geminaci koncovkých konsonantů, pokud jejich kmen byl krátký, např. *dēma* "soudce", *cȳta* "drak", *becca* "sekera", *brytta* "kníže".

Jako *guma* se skloňuje řada maskulin zakončených v Nsg na *-a*: *anda* "nepřítel", *boga* "luk", *dogga* "pes", *hunta* "lovec", *nama* "jméno" atd.

N-kmeny feminina

	sg	pl
N	<i>tunge</i> "jazyk"	<i>tungan</i>
G	<i>tungan</i>	<i>tungena</i>
D	<i>tungan</i>	<i>tungum</i>
A	<i>tungan</i>	<i>tungan</i>

N-kmeny feminina měly původně stejnou deklinaci, jako maskulina. Už v pragermánštině se však začaly diferencovat, zvláště přechodem k *ō*-kmenům. Nsg *-e* je z

původního *-ōn. Jako *tunge* se skloňují např. *asce* "popel", *canne* "pohár", *folde* "země", *pere* "hruška", *wulle* "vlna" a další.

N-kmeny neutra

	sg		pl
N	<i>ēage</i> "oko"		<i>ēagan</i>
G	<i>ēagan</i>		<i>ēagena</i>
D	<i>ēagan</i>		<i>ēagum</i>
A	<i>ēagan</i>		<i>ēagan</i>

- N-kmeny neutra se původně skloňovala jako maskulina. Ve staroangličtině jsou to jen tři substantiva, která mají koncovky maskulin a feminin *n*-kmenů: *ēage* "oko", *ēare* "ucho", *wange* "líce". Zbytek substantiv přešel k neutřům *a*-kmenů.

Nepravidelné deklinace

	sg			pl	
N	<i>fōt</i> "noha"	<i>bōc</i> "kniha"		<i>fēt</i>	<i>bēc</i>
G	<i>fōtes</i>	<i>bēc</i>		<i>fōta</i>	<i>bōca</i>
D	<i>fēt</i>	<i>bēc</i>		<i>fōtum</i>	<i>bōcum</i>
A	<i>fōt</i>	<i>bōc</i>		<i>fēt</i>	<i>bēc</i>

- Synchronně nepravidelné substantivum *fōt* (maskulinum) a *bōc* (femininum) jsou nápadné *i*-umlautem. Mimo uvedená substantiva jsou to ještě maskulina *tōþ* "zub", *man* "muž" a početná skupina feminin, např. *āc* "dub", *gāt* "koza", *gōs* "husa", *lūs* "veš", *mūs* "myš" atd. Substantiva jsou ovlivněna *a*-kmeny a *ō*-kmeny (produktivní deklinace), např. Gsg.

þ-kmeny

	sg		pl
N	<i>hæle</i> "hrdina"		<i>hæleþ</i>
G	<i>hæleþes</i>		<i>hæleþa</i>
D	<i>hæleþe</i>		<i>hæleþum</i>
A	<i>hæle</i>		<i>hæleþ</i>

Jedná se o nepočetnou skupinu substantiv (pouze 4), u kterých bylo "þ" rozšířeno do všech tvarů mimo N-A, ačkoliv i zde nacházíme analogické tvary *hæleþ*. Deklinace byla ovlivněna *a*-kmeny v G a Dsg. Mimo substantiva maskulina *hæle* sem patří maskulinum *mōnaþ* "měsíc", femininum *mægeþ* "dívka" a neutrum *ealu* "pivo" s původní koncovkou N-Asg.

r-kmeny

	sg		pl	
N	fæder "otec"	brōþor "bratr"	fæderas	brōþor
G	fæder/-eres	brōþor	fædera	brōþra
D	fæder	brēþer	fæderum	brōþrum
A	fæder	brōþor	fæderas	brōþor

Původní *r*-kmeny s derivačním sufixem **-ter/-tr*, který podléhal ablautu, jsou v angličtině zachovány. Patří sem substantiva označující příbuzenské vztahy: *fæder*, *brōþor*, *mōdor*, *dohtor*, *sweostor*. Původně měla tato substantiva stejné koncovky, jako *fæder* vyjma *brōþor* a *sweostor*, které měly původní přízvuk na kmenové slabice a jejich Gsg byl **-raz* na rozdíl od **-rez* u *fæder*. Koncové *-er* Nsg pak přešlo do všech tvarů paradigmatu *fæder*. Ostatní substantiva s Gsg *-þraz* dostala vkladný vokál "o", tedy *-tor*. Jedná se o změnu předstaroanglickou. Původní Nsg a Npl typu **brōþer* se vyvíjí na *brōþor* vlivem asimilace zadního kořenového vokálu, který působí na *-e*. Substantivum *sweostor* má vkladné *-t*, které se šířilo z Gsg a Gpl do ostatních tvarů.

Nd-kmeny maskulina

	sg	pl
N	<i>frēond</i> "přítel"	<i>frēondas</i>
G	<i>frēondes</i>	<i>frēonda</i>
D	<i>frēonde</i>	<i>frēondum</i>
A	<i>frēond</i>	<i>frēondas</i>

- Jedná se o substantivizovaná participia prézenta aktiva ovlivněná *a*-kmenovou deklinací a v Npl a Gpl také adjektivní deklinací. Podle tohoto paradigmatu se skloňují substantiva *fēond* "nepřítel", *gōddōnd* "mecenáš", *hælend* "spasitel", *hettend* "nepřítel" a další.

VI.3.2. Střední angličtina

Střední angličtina zahrnuje období zhruba od 11. století do 16. století. V této době prošla angličtina radikální změnou v hláskosloví, morfologii, tvarosloví a syntaxi. Tyto změny jsou připisovány vlivu francouzštiny, která se v Británii rozšířila jako úřední jazyk po dobytí Británie Vilémem Dobyvatelem roku 1066. Jedná se o odmionový efekt. Změny v hláskosloví vedly k redukci koncových nepřízvučných vokálů na šva, což vedlo k rozpadu deklinačního systému, neboť koncovky již nebyly schopny rozlišovat jednotlivé pády.

Paradigmata ve střední angličtině prošla radikální změnou. V zásadě už není možné rozlišovat silné deklinace podle kmenotvorných vokálů, přestože to tak činíme z historických důvodů. Jinak v důsledku hláskových změn došlo k přechodu paradigmat založených na kmenotvorném principu na paradigmata založená na rodovém principu.

Rozpad staroanglického deklinačního systému byl vyvolán především oslabením nepřízvučných pádových koncovek, jejichž vokály se redukovaly na *-e*. Foneticky to byl patrně redukovaný vokál. Redukce začala již koncem staré angličtiny a byla dokončena kolem 13. století. V důsledku této redukce došlo k pádovému synkretismu, neboť mnoho koncovek začalo mít stejný tvar. Došlo rovněž ke splývání paradigmat, např. *ō*- a *u*-kmenů, nebo slabých kmenů maskulin a feminin.

S redukcí nepřízvučných vokálů je spojena také ztráta gramatického rodu u substantiv, která už svými pádovými tvary nejsou schopna dostatečně reflektovat rodové rozdíly. Platí to nejen o flektivních koncovkách substantiv, ale také o flektivních tvarech demonstrativ a adjektiv. Ke konci 14. století se gramatický rod ztrácí ve všech středoanglických dialektech, místo něj nastupuje rod přirozený.

Šíří se koncovka *Gsg* a *N-Apl* maskulin *a*-kmenů k ostatním deklinačním. Všechny třídy substantiv začínají mít plurál zakončený na *-s* :*sons* (stangl. *suna*), *books* (stangl. *bēc*), *names* (stangl. *naman*), *horses* (stangl. *hors*). Výjimkou bylo několik starých neuter *a*-kmenů a nepravidelných substantiv. Během staroangličtiny se také začíná používat předložka *of* s nominativními a akuzativními tvary k vyjádření posesivity, podobné rozšíření začíná mít předložka *to* k vyjádření dativu. Zatímco stará angličtina je jazykem stále syntetickým, střední angličtina už začíná mít více analytickou strukturu.

Ve staré angličtině měla *a*-kmenová maskulina a neutra *i*-kmeny koncovku genitivu singuláru zakončenou na *-es*. Naopak *ō*-kmeny a feminina *i*-kmeny měly *-e*, koncovka *u*-kmenů byla *-a* a u *n*-kmenů bylo *-an*. *N*-kmenové *-an* se ve středoangličtině oslabilo na *-en*.

Paralelně s rošířením plurálu zakončeného na *-s* napříč deklinacemi se také šíří genitiv na *-(e)s*. Změna souvisela mimo jiné také se šířením *-(e)s* do akuzativu a dativu plurálu.

U trojslabičných substantiv bylo *-es* zapisováno formálně, ale jinak se nevyslovovalo, např. *felawes, housbondes, bodies* atd.

Vokální deklinace maskulin

	sg		pl
N	<i>stān</i>	"kámen"	<i>stānes</i>
G	<i>stānes</i>		<i>stānes</i>
D	<i>stāne</i>		<i>stānes</i>
A	<i>stān</i>		<i>stānes</i>

Mezi maskuliní deklinace patřila původní staroanglická maskulina *a*-kmeny (s podtypy *ja-* a *wa-*kmenů, dále staroanglická maskulina *i*-kmeny a *u*-kmeny. Na přechodu od staré angličtiny ke střední angličtině prošla substantiva typu *dæg* diftongizací na *dai*, pl. *daies*, také *weg* > *wei* a začala často přibírat koncovku *-e* do Nsg. Ta se vyskytovala v nepřímých pádech. Nsg měl tedy tvar *daie*, *weie*. Jiná substantiva zakončená na konsonant pak analogicky rovněž přibírala do Nsg *-e*, např. *mearh* > *mēre*, *mycg* > *migge*.

Genitiv singuláru u substantiv byl zobečňován na *-es*: *stānes*, *daies*, *schōs*. Dativ singuláru končil na *-e*. Tato koncovka byla přidávána k dativu, pokud substantivum končilo v Nsg na konsonant, např. *stān*. Jak genitivní, tak dativní koncovka v singuláru byly tedy příznakové, odlišovaly tyto dva pády od pádů přímých.

V důsledku oslabování vokálů se *-as* v N-Apl měnilo v *-es* a mělo stejný tvar, jako Gsg. Původní dativ singuláru na *-um* (stangl. *stānum*) prošel také oslabením *-um* > *e(n)*. Výsledná koncovka pak byla nahrazena *-es* z ostatních pádů plurálu a celý plurál se tak stal defektivním, neboť ve všech pádech byla jedna koncovka *-es*.

Substantiva typu *engel* "anděl" si stejně jako ve staroangličtině synkopované tvary, Gsg a zbylé pády *engle-*.

U-kmenové substantivum *sunu* má ve střední angličtině oslabený kořen *sone*.

Neutra

K deklinacím neuter patří původní staroanglické *a-*, *ja-*, *wa* a *i-*kmeny neuter. Původně se skloňovala jako příslušná maskulina mimo N-Apl. Ve střední angličtině došlo k jejich splynutí s maskuliny dominantních *a-*kmenů.

Jestliže singulár končil na konsonant, plurál byl analogicky zakončen na *-es* podle maskulin, např. *word-words*. To se týkalo většiny substantiv. Jednoslabičná substantiva označující kolektiva, míry a čas, která měla dlouhý kmen, měla už ve staré angličtině defektní plurál. Tato situace se ve střední angličtině neměnila, např. *dēr* "vysoká zvěř", *folk* "lidé", *pound* "libra", *yēr* "rok" atd.

Pokud singulár neuter končil na vokál nebo diftong, plurál byl ve střední angličtině zakončen na *-s*, opět analogicky podle maskulin, např. *cōle* "uhlík" - *cōles*, *gāte* "brána" - *gātes* atd.

Vokální deklinace feminin

	sg	pl
N	<i>quēne</i> "královna"	<i>quēnes</i>
G	<i>quēne(s)</i>	<i>quēnes</i>
D	<i>quēne</i>	<i>quēnes</i>
A	<i>quēne</i>	<i>quēnes</i>

Do této deklinace patřila původní staroanglická feminina *ō-*, *jō-*, *wō-*, *i-* a *u-*kmeny. Poté, co koncové vokály byly redukovány na *-e*, provedly se příslušné úpravy také v deklinacích feminin. U *ō-* a *jō-* kmeny, které končily na konsonant, bylo koncové *-e* v nepřímých pádech analogicky přeneseno i do nominativu singuláru, např. stangl. *bōt* "výhoda", *sāwol* "duše", *henn* "slepice" > středoanglicky *bōte*, *saule*, *henne*. U *wō-*kmenů jsou ve střední angličtině dublety podle toho, zda byl zobecněn původní nominativ/akuzativ nebo ne: stangl. *sinu* > středoanglicky *sine/sinewe* < Ak. *sinwe*. U *i-*kmenů byla situace stejná, jako u *ō-*kmenů. Koncovka *-e* u G-Dsg byla přenesena do N-Asg, např. Nsg *quēne* < stangl. *cwēn*, G-D *cwēne*. U *u-*kmenů s dlouhým kmenem k analogickému přenesení koncovek nedošlo, např. středoanglické *hand*, *flōr*, *quern* "ruční mlýnek" < stangl. *hand*, *flōr*, *cweorn*. Většina substantiv ale analogické vyrovnání *-e* do Nsg provedla, např. stangl. *talū* > středoanglicky *tāle* "povídka", stangl. *hwīl* > středoanglicky *whīle*.

Slabá deklinace: *n*-kmeny (maskulina, feminina, neutra)

	sg	pl
N	-e	-en
G	-en	-ene
D	-en	-en
A	-en	-en

Slabá deklinace obsahuje všechna původní slabá maskulina, feminina a neutra. Už ve staroangličtině zde byla zastoupena především maskulina a feminina, ale pouze tři neutra *ēare*, *ēage* a *wange*. Rozdíl mezi maskuliny a femininy ve staré angličtině byl v koncovkách Nsg *-a/-e*. Potom, co koncovka *-a* byla v deklinaci maskulin redukována na *-e*, splynula maskulina a feminina do jedné deklinace. Celé paradigma se tak stalo defektní, 4 pády v obou číslech rozlišovaly jen tři koncovky. Přechodným stavem je šíření genitivu singuláru *-(e)s* do tvarů maskulin.

Konzervativně si svou deklinaci udržují substantiva *fōt* s Npl *fēt*, *man* s Npl *men*, *tōþ* s Npl. *tēþ*. Pokud jde o *r*-kmeny, ty přecházejí buď k *a*-kmenům (*fæder*) nebo je jejich paradigma vyrovnáno a koncovky jsou unifikovány. Npl je tvořen koncovkou *-es*. Podobná situace se vyvíjí u *nd*-kmenů typu *frēnd*, Npl *frēondas* > *frēndes*.

Raná moderní angličtina (15.-18. století) už u substantiv nerozlišuje žádný rod. Paradigmata jsou redukována na dva pády, obecný pád (nominativ), který je bezkoncovkový a nepříznačový, a genitiv. Genitiv, pokud není vyjádřen analyticky s předložkou *of* a nominativem, má zakončení *-s*, tedy stejnou koncovkou, jako má plurál. Ostatní pády jsou analytické, vyjadřují se předložkami s nominativem.

Mimoto se rozlišuje plurálový tvar nominativu. Pokud jde o plurál, existuje několik typů:

- plurál *n*-kmenů (*oxen*, *children*, *eyen*, *sistren*). Tento plurál je od 17. století na ústupu.
- plurál vytvořený umlautem. Udržuje si jej pouze omezená skupina substantiv s plurály *feet*, *teeth*, *geese*, *lice*, *mice*, *men*,
- nulový plurál - u substantiv typu *deer*, *sheep*, *fish* (názvy zvířat ze stredoangličtiny), pokračují substantiva vyjadřující míry: *year*, *pound*, *shilling*. Analogicky pak byl vytvořen nulový plurál u kolektiv *hair*, *fruit*.
- *s*-ový plurál. Ten je dominantní. U substantiv zakončených na plosivu je plurál *-es* synkopovaný, koncovka je tedy pouze *-s*, např. *dogs*, *cats* <*dogges*, *cattes*. Naopak

substantiva zakončená na spirantu mají plurálovou koncovkou nesynkopovanou: *glasses, dishes, churches*.

Determinace postrádá kategorii rodu. Člen určitý má tvar *the* (původně oslabené demonstrativum), má stejný tvar v singuláru i plurálu. Pravidla použití jsou poměrně složitá. V podstatě označuje člen určitý živou bytost nebo věc, které se odlišují od ostatních téhož druhu. Člen neurčitý má tvar *a* před vyslovovaným konsonantem: *a boy, a year*, před vyslovovaným vokálem má tvar *an*: *an eye, an hour*. Užívá se ho u počítatelných substantiv v singuláru, v plurálu jsou substantiva bez determinace. Neurčitý člen u substantiv zařazuje živou bytost nebo věc do určité skupiny nebo třídy bez bližšího určení. Mluvčí předpokládá, že je pro adresáta nová. Rovněž výskyt bez bližšího určení se determinuje určitým členem. Člen neurčitý, stejně jako člen určitý, postrádá kategorii rodu.

VI.4. Holandština⁹⁸

Holandština se vyvinula z řady dialektů tvořících severní část Nizozemí. V pozdním středověku a zejména od 16. století se začala vyvíjet standartní forma holandštiny užívaná v důležitých městech na západě území, zvláště v Amsterdamu a Antverpách. Literárně je holandština doložena od 12. století ze severofranckého základu, ale silně ovlivněná místními dialekty. Holandština se stávala jednotícím jazykem pro severní dialekty. Holandština od 12. století je klasifikována jako střední holandština, od 16. století pak hovoříme o moderní holandštině.

Důležitou hláskovou změnou staré holandštiny je prodloužení krátkých vokálů v otevřené přízvučné slabice. To vedlo ke kvantitativnímu rozlišení kořenů mezi singulárem a plurálem, např. *spel-spēle* "hra", *smít-smēde* "kovář". Stejně jako v ostatních germánských jazycích, i ve staré holandštině byl ustálený přízvuk na první slabice. Ve střední holandštině se v důsledku silného přízvuku redukovaly koncové slabiky na šva, takže se většina koncovek eliminovala. Ztráta koncovek byla dovršena koncem střední holandštiny.

Střední holandština měla dva typy deklinací - silnou a slabou, čtyři pády (N, G, D, A) a tři rody (maskulinum, femininum, neutrum). Kategorie čísla obsahovala singulár a plurál. Určitý člen měl následující tvary:

	mask.	fem.	neut.	pl.
N	die	die	dat	die
G	des	der	des	der
D	dien	der	dien	dien
A	dien	die	dat	die

Vzorová paradigmatata pro silná a slabá substantiva jsou následující (van der Wal & Quak 1994: 76):

	sg	pl	sg	pl
	silná substantiva		slabá substantiva	
mask.				
N	gast "host"	gaste	mensche "muž"	menschen
G	gastes	gaste	menschen	menschen

⁹⁸ De Schutter 1994, Donaldson 1997, van der Wal & Quak 1994.

D	gaste	gasten	mensche	menschen
A	gast	gaste	mensche	menschen

fem.

N	<i>dæt</i> "čin"	<i>dade</i>	<i>siele</i> "duše"	<i>sielen</i>
G	dæt/dade	dade	siele(n)	sielen
D	dæt/dade	daden	siele(n)	sielen
A	dæt	daden	siele	sielen

neut.

N	<i>hof</i> "zahrada"	<i>hove</i>
G	hoves	hove
D	hove	hoven
A	hof	hove

Ve střední holandštině došlo již k silnému pádovému synkretismu. Plurál slabých substantiv je unifikován, ostatní pády v singuláru jsou rozlišeny prakticky jen dvěma koncovkami. Synkretismus je také patrný u silných substantiv, kde si ovšem Gsg stále zachovává koncovku -s.

Determinace

Moderní holandština rozlišuje neurčitý a určitý člen. Neurčitý člen má tvar *een* a je původně číslovkou "jedna". Určitý člen má tvar *de* u substantiv obecného rodu, *het* u neuter: *de man* "muž", *het kind* "dítě", *de mannen*, *de kinderen*.

Kategorie rodu

Holandština rozlišuje dva rody - obecný, který vznikl spojením maskulina a feminina, a neutra. Rod je inherentní vlastností substantiv, přestože je možné k určení rodu mít i sémantická kritéria. Obecného rodu jsou především názvy osob: *de dochter* "dcera", *de vader* "otec", *de zoon* "syn" (ale *het mens* "žena"), názvy zvířat: *de haring* "herink", *de leeuw* "lev", názvy ovoce, květin a stromů: *de eik* "dub", *de perzik* "broskev", názvy dnů, měsíců, ročních období, hor, velkých řek, číslic, většiny hudebních nástrojů: *de hobo* "hoboj", *de piano* (ale *het orgel* "varhany").

Obecný rod mají také substantiva s určitým sufixem, např. *-aard, -aar, -erd*: *de standaard* "standart", *de sessenaar* "stůl", *de mosterd* "hořčice"; *-el, -er*: *de beitel* "dláto", *de sleutel* "klíč", *-em, -lm, -rm*: *de bezem* "koště", *de helm* "helma", *de term* "termín"; *-ing, -ling*: *de regering* "vláda", *de leerling* "student"; *-de*: *de koude* "chlad", *de vrede* "mír"; *-schap*: *de boodschap* "vzkaz", *de wetenschap* "věda", atd.

Mezi neutra patří deminutiva, názvy mláďat: *het kuiken* "kuře", *het lam* "jehně", většina kovů a minerálů: *het blik* "cín", *het ijzer* "železo", *het gips* "sádrovec", *het azbest*, názvy barev: *het blauw* "modrá", *het groen* "zelená".

Neutra jsou rovněž substantiva s následujícími sufixy: *-sel*: *het stetsel* "systém", *het voedsel* "jídlo", kolektiva s prefixem *ge-* a sufixem *-te*: *het gebergte* "pohoří", *het geboomte* "stromoví", verbální substantiva s různými prefixy: *het begin* "začátek", *het belang* "důležitost", *het gesprek* "konverzace", sufixy *-um*: *het album*, *het museum*, *-aat*: *het consulaat*, *het internaat*, atd.

Mnoho substantiv má dvojí rod bez ohledu na význam, např. *de/het omslag* "obálka", *de/het poeder* "prášek", *de/het knoflook* "česnek". Naopak u některých substantiv je dvojí rod spojen i se změnou významu, např. *de blik* "pohled", *het blik* "cín", *de bal* "míč", *het bal* "ples", atd.

Kategorie pádu

Kategorie pádu byla v holandštině rozvinutá do roku 1947, kdy byla provedena zásadní pravopisná reforma. Ta odstranila již v té době archaické koncovky akuzativu a dativu u maskulin označujících živé bytosti. Mimo tyto dva pády má holandština nominativ a genitiv. Dativ je možné najít v současné holandštině jen ve zbytcích, např. *ter wille van* "kvůli něčemu", *tenslotte* nakonec, atd. Genitiv má posesivní význam, běžný hlavně u proprií, např. *Annekes boek* "Annina kniha", *zijn broers brommer* "moped jeho bratra".

Kategorie čísla

V holandštině, stejně jako v ostatních germánských jazycích, existuje singulár a plurál. Plurál je tvořen buď sufixem *-s* nebo *-en*. Distribuce je jak morfologická, tak sémantická.

Plurál -s

Plurál se sufixem *-s* tvoří substantiva následujícího typu:

- zakončená na sufix *-el, -em, -en* a *-er*: *appels* "jablka", *bezems* "košťata", *jongens* "chlapani", *wapens* "zbraně";

- zakončená na sufixy *-aard, -erd*: *grijsaards* "starci", *sufferds* "hlupáci";

- deminutiva končící na *-je*: *deurtjes* "dveře", *huisjes* "domy", *koekjes* "sušenky";
- přejatá substantiva z francouzštiny a angličtiny: *families* "rodiny", *clubs* "kluby", *telefoons* "telefony";

- zakončená sufixy *-ier*, *-oor* označující názvy osob a *-en* označující věci: *kruideniers* "obchodníci", *portiers* "vrátní", *portieren* "dveře", *kantoren* "úřady"

- domácí substantiva označující mužské bytosti: *broers* "bratři", *koks* "kuchaři", *maats* "kamarádi", *ooms* "strýcové", *zoons* "synové".

Původ plurálové koncovky *-s* není příliš jasný. Vzhledem ke statusu holandštiny jako interdialektu ovlivněného i jinými jazyky, je tento plurál vysvětlován buď jako vliv francouzštiny nebo jako šíření genitivního sufixu *-s* do nominativu plurálu (méně pravděpodobné).

Plurál *-en*

- tento sufix má většina substantiv nesplňující výše uvedená kritéria pro přijetí plurálu *-s*.

Plurál *-eren*

Malá skupina neuter zachovává starý plurál zakončený na *-eren* (podobně anglické *children*), například *been* "kost" - *beenderen*, *blad* "list" - *bladeren*, *ei* "vejce" - *eieren*, *kind* "dítě" - *kinderen*, *rad* "kolo" - *raderen*.

Nepravidelný plurál

Substantiva zakončená na *-man* mají plurál s koncovým tvarem *-lieden/-lui*, např. *zeeman* "námořník" - *zeelieden/zeelui*, *koopman* "obchodník" - *kooplieden/kooplui*.

VI.5. Skandinávské jazyky⁹⁹

Severogermánské neboli skandinávské jazyky zahrnují islandštinu, faerštinu, norštinu, dánštinu a švédštinu. Islandština je klasickým jazykem Skandinávie, zachovává strukturu a slovní zásoby staré skandinávštiny. Má nepřerušenu písemnou tradici od 12. století. Stejně jako stará islandština, i moderní islandština rozlišuje tři rody, singulár a plurál a čtyři pády s množstvím nepravidelností. Islandština je také jediným skandinávským jazykem, který nemá neurčitý člen (má jen určitý).

Faerština má krátkou literární tradici, zhruba od 18. století. Z hlediska vývoje paradigmat má faerština podobnou strukturu, jako islandština, ale ztratila aktivní užívání genitivu, který vyjadřuje analyticky s předložkou. Plurálové tvary jsou podobně komplikované, jako v islandštině včetně vokalických změn ve kmenech. Stejně, jako islandština, i faerština je potomkem staré norštiny. Do 18. století ale nejsou žádné památky psané ve faerštině. Současná faerština je ovlivněna dánštinou, a prakticky každá vesnice na Faerských ostrovech má svou dialektickou variantu jazyka. Hovorový standart v hlavním městě Thorshavenu je brán jako základ pro moderní faerštinu.

Norština má dvě varianty, *nynorsk* a *bokmål*. Psaná forma *nynorsk* byla vypracována Iivarem Aasenem v polovině 19. století. Důvod byl především nacionalistický - vytvořit jeden ze symbolů, který měl vést k norské nezávislosti a také navázat na přerušenu literární tradici po 14. století, kdy v roce 1380 došlo k unii Dánska a Norska. *Nynorsk* je založen na ideální formě dialektu, který by měl vzniknout vývojem staré norštiny. Je tedy konzervativnější, než většina dialektů. Z hlediska morfologie substantiv je zde důležité především zavedení feminina u substantiv, která v dánštině rodově splynula s maskuliny, např. *ei sol* "slunce" - *soli* "to slunce", *ei vise* "píseň" - *visa*, v dánštině pak *en sol* - *solen*, *en vise* - *visen*. Aasenův *nynorsk* je silně závislý na staré norštině, opírá se o západonorské dialekty a o hovorové varianty. Oproti tomu *bokmål* je amalgámem formální dánštiny s neformální norštinou. Hlavní flektivní rozdíl mezi *nynorskem* a *bokmålem* je v plurálu. Maskulina a feminina mají v *nynorsku* více alomorfních variant než v *bokmålu*. U neuter je tomu naopak. *Bokmål* má plurál omezen na sufix *-e-*, zatímco *nynorsk* má *-er*, *-ar*, přičemž *-er* převažuje u feminin a *-ar* u maskulin. *Bokmål* má také stabilnější kategorii rodu, zatímco *nynorsk* má rodové dublety.

Dánština má literární tradici od 13. století. Z hlediska nominální morfologie je zde podstatný určitý člen jako sufix, ztráta flexe mimo genitiv a rodové rozlišení mezi neutry a

⁹⁹ Haugen 1976, Braunmüller 2007.

obecným rodem zahrnujícím maskulina a neutra. Redukce nepřízvučných vokálu na *-e* setřela všechny staré plurálové koncovky. Výsledkem je *-e* a nový plurál *-er*, který se šíří u původních tvarů bez koncovek.

Švédština má písemnou tradici rovněž od 13. století, přičemž standartní varianta je založena na oblasti Mälardalen, kde se nachází Stockholm a Uppsala. Ve spisovné variantě se udržuje řada konzervativních rysů, které už v dialekttech nejsou, např. tvar koncového členu *-t* (*huset* "ten dům"). Pádové tvary ve švédštině vymizely (kromě posesivního genitivu *-s*). Distribuce singuláru a plurálu je komplexnější, než v dánštině a norštině. Stejně jako dánština, i švédština rozlišuje obecný rod a neutra.

Celé skandinávské teritorium obývané severogermánskými kmeny bylo až do 7. století n. l. jazykově charakterizováno primitivní skandinávštinou. Hláskové změny v 7. století rozdělily starou skandinávštinu na dva dialekty: východní, s lokací v Dánsku a Švédsku, a západní, kterou se hovořilo v Norsku a nových osídlených místech: Island, Faerské ostrovy, Shetlandy, Orkneje, ostrov Man, část Skotska a Grónsko. Periodicky je možné rozdělit skandinávštinu na několik období (Faarlund 1994: 38):

- primitivní skandinávština do 7. století n.l, bez výrazných dialektických rozdílů
- stará skandinávština od 7.-15. století, se dvěma velkými dialektickými oblastmi - západní a východní
- moderní skandinávština od 15. století do současnosti.

Nejlépe dochovanou variantou starších období skandinávských jazyků je stará norština, která je nejlépe zastoupena starou islandštinou v období od 12. -13.století.

Ve staré skandinávštině byla flexe synkretická, v paradigmatech byl kumulativní morfém označující jak pád, rod a číslo, např. *-r* (Nsg maskulina). Stejný sufix byl ale polyfunkční, vyskytoval se i v jiných tvarech, např. N-Apl maskulina-Feminina, také v kombinaci s tematickým vokálem *-ar*, *-ir*, *-ur*. Středoskandinávský vývoj limitoval funkci tohoto sufixu jen na plurál s předcházejícím vokálem.

Kategorie rodu byla ve staré skandinávštině lexikální kategorií substantiva. Rozlišovala se maskulina, feminina a neutra. Rod částečně závisel na původní kmenotvorném sufixu: *ō*-kmeny byly feminina, *i*-kmeny maskulina a feminina, *u*-kmeny maskulina. U *n*-kmenů závisel rod na předcházejícím vokálu. Rod bylo možné identifikovat i z průběhu deklinace, která byla původně založena na kmenotvorném principu. Sekundárně bylo možné rod identifikovat z modifikátorů substantiva - z adjektiv, demonstrativ a zájmen. Tři rody se zachovaly ve většině skandinávských dialektů (Haugen 1976: 288). Se rozpadem deklinací se však kategorie rodu začala omezovat jen na nominativy singuláru a plurálu. Rozlišení

maskulin od feminin bylo živé ještě ve švédštině 17. století (Haugen 1976: 370-371), existovala také rodová neustálenost substantiv.

Kategorie pádu prošla ve skandinávských jazycích radikální proměnou (kromě islandštiny a faerštiny). Původně měl každý pád několik syntaktických funkcí. Středoskandinávská redukce pádů omezila rozdíl hlavně na nominativ a genitiv, případně dativ. Ve staré skandinávštině byl nominativ odlišen od genitivu a dativu, pak ale došlo k jeho splývání s akuzativem. U silných substantiv byl Nsg mask. *-r*, Asg *-0*, v Npl *-ar/-ir*, Apl *-a/-i/-u*, např.:¹⁰⁰

sg	pl
N *armaz "ruka" > armr	*armōr > armar
G *armas > arms	*armō > arma
D *armē > armi	*armumz > örmum
A *arma > arm	*armanz > arma

Jak je zřejmé, ve vývoji deklinace splýval kmenový vokál s pádovou koncovkou. V dativu plurálu probíhá *u*-umlaut, který je nejlépe zachován v islandštině.

Původní *ō*-kmeny feminina měla N-Asg zakončen na *-0*, ale kmenotvorný sufix měl tvar *-u*. V genitivu singuláru byla koncovka *-ar*, v dativu pak *-u/-0*. V plurálu byla stejná koncovka pro nominativ a akuzativ.

I-kmeny maskulina měly stejný tvar, jako *a*-kmeny, rozdíl byl v kmenotvorném vokálu. Kmenotvorné *-i*- způsobovalo umlaut, např. Npl *gestir* (**gastiz*).

U-kmeny tvořily již ve staré skandinávštině neproduktivní deklinaci. Všechny *u*-kmeny jsou maskulina. Kmenotvorný vokál se objevuje jen v Apl, ale v jiných pádech zanechává stopy umlautu. Gsg má koncovku *-ar* a nemá umlaut.

Slabá substantiva maskulina měla koncovky Nsg *-i*, Asg *-a*, Npl *-ar*, Apl *-a*, feminina pak Nsg *-a*, Asg *-u*. (Haugen 1976: 290). Následoval synkretismus N-A. U slabých substantiv byl rozdíl N a A udržován déle, až do 16. století. V dánštině se např. vyvinula dvě paradigmata s neurčitým plurálem *-e* za Apl mask. *-a* a plurál *-er* z N-A.pl. feminina *-ar/-er*.

Docházelo k protikladům přímých a nepřímých pádů. Dativ plurálu byl typicky odlišen od ostatních pádů, a to koncovkou *-um*. Dativ singuláru byl pestřejší, silná substantiva měla zakončení *-i/-0*, slabá *-a/-u* (Haugen 1976: 292). Dativ vymizel u neurčitých substantiv, zůstal ale vyjádřen u členu, stejně jako v určitých tvarech. Genitiv singuláru měl u

¹⁰⁰ Faarlund 1994: 46.

silných substantiv zakončení *-s/-ar*, u slabých *-a/-u*. V průběhu vývoje byl sufix *-s* rozšířen na všechny deklinace. Možné postupy rozšiřování tohoto sufixu s dokladovým materiálem viz Haugen (1976: 294).

V kategorii čísla docházelo k tomu, že se zánikem sufixu *-r* začal plnit funkci plurálového markeru kmenotvorný vokál. Nové koncovky *-ar*, *-er*, *-or* jsou výsledkem znovunahrazení *-r* k příslušným vokálům. Až do 18. století byla v dánštině neustálenost plurálových koncovek u mnoha substantiv, kde docházelo ke kolísání *-e/-er*. Naopak konzervativnější byla švédština s pravidelnější distribucí koncovek *-ar/-er/-or,-0*, ačkoliv *-or* mělo tendenci se šířit napříč deklinacemi (Haugen 1976: 372).

Ve vývoji skandinávských jazyků dochází k rozvoji determinace. Determinace určitosti může být kromě členů také realizována demonstrativy nebo posesivními zájmeny. Determinace neurčitosti se mohla vyjadřovat číslovkami a neurčitými zájmeny.

Určitý člen vznikl z původních demonstrativ, zvláště ze *sā* a supletivních tvarů od kořene *þ-* a *hinn/inn*. *þann* nahradilo *sā* všude kromě islandštiny, zvláště v tvaru *þænn/þenn* > *den*, u neuter *þet* > *det*. Především se tento člen používal v antepozici před adjektivy, nyní obecně v antepozici. Sufigovat člen se připojoval jen k substantivům, nejdříve redundantně. Po zániku deklinací většina dialektů začala preferovat konstrukci s postpozitním členem.

Neurčitý člen se vyvinul z číslovky *einn*, podobně jako v angličtině. Vlastní funkci neurčitého členu lze pozorovat až od 13. století, a to ještě patrně vlivem středohornoněmčiny. Vnější vlivy na vývoj neurčitého členu podporuje také skutečnost, že mimo kontinent k vývoji neurčitého členu nedošlo (islandština). Ustálení tvarů určitých členů je ve švédštině a dánštině dokončeno v 18. století, kdy dochází k poměrně značné publikaci normativních gramatik a snaze o purifikaci.

VI.5.1. Islandština¹⁰¹

Island byl osídlen koncem 9. a v raném 10. století. Většina osadníků pocházela z Norska a jejich jazykem byla stará norština. Islandština se pak vyvíjela jako samostatný jazyk v izolaci od mateřské země. V jejím vývoji je možné rozlišit dvě fáze - starou islandštinu (před rokem 1540), a moderní islandštinu (od roku 1540). Dělicí datum je rokem vydání prvního islandského překladu Nového Zákona. Pokud srovnáme moderní islandštinu s moderními skandinávskými jazyky a starou norštinou, pak je zřejmé, že islandština uchovala z původního jazyka daleko více prvků a je tedy vývojově konzervativnější.

VI.5.1.1. Stará islandština

Stará islandština má 4 pády: N, G, D, A, dvě čísla (singulár a plurál). Stará praindoevropská kořenová substantiva a také jiné konsonantické kmeny mají ve staroislandštině N-Apl zakončen na *-r < *iR*. Pádové tvary přejímaly koncovky různých jiných tříd a docházelo k analogickému vyrovnávání.

Ve staré islandštině je možné rozlišit tři typy substantiv: silná, slabá a deklinace označující příbuzenské termíny *r*-kmeny (Nedoma 2010). Jiné dělení může být podle typu kmenotvorného sufixu: vokalické a konsonantické (Heusler 1967). Substantiva jsou rozdělena do tří rodů (maskulina, feminina a neutra). Rod substantiva je možné odvodit od pádových koncovek. Mnoho maskulin, jako *maðr* "muž" nebo *sonr* "syn" mají v Nsg koncovku *-r*.

Paradigmata byla modifikována hláskovými změnami. Typickou hláskovou změnou, která způsobuje znepravidelnění paradigmát, je umlaut. *U*-umlaut je změna vokálu *-a-* v *-ö/-u-* ve specifickém kontextu. Například kořenový vokál *-a-* v Nsg *saga* je změněn v *-ö-* v Gsg, Dsg a Asg na tvar *sögu*. *U*-umlaut je pranorská asimilace, kdy se vokál *-a-* měnil v zadní, protože v následující slabice nebo koncovce bylo *-u-*. Typický je *u*-umlaut v počátečních přízvučných slabikách, například zmíněné *saga-sögur*. Synchronně může koncová slabika s *-u-* odpadnout, například Npl silných neuter typu *land*, plurál *lönd*.

I-umlaut byl způsobem asimilací zadních vokálů, které se měnily v přední, pokud následoval sufix obsahující *-i-* nebo *-j-*. Jedná se opět o protonorský jev, přičemž koncové slabiky s *-i-* mizely a synchronně není vliv patrný. *I*-umlaut je zřejmý např. v plurálu některých substantiv: *faðir-feðr*, *maðr-menn*, *bróðir-bræðr*, nebo v Dsg: *völlr* "pole" - *velli*,

¹⁰¹ Thráinsson 1994, Kress 1963, Kress 1982, Heusler 1977, Nedoma 2010, Gutenbrunner 1951, Valfells & Cathey 1981.

hönd "ruka" - *hendi*. Procesem *i*-umlautu prošla i angličtina, proto ve stejných slovech nacházíme umlautové tvary v obou jazycích: *maðr-menn* x *man-men*, *gás-gæss* x *goose-geese*, *fótr-fætr* x *foot-feet*, *mús-mýs* x *mouse-mice*.

Umlautem vzniká většina nových staroislandských vokálů.

V nominativu singuláru dochází k asimilaci koncového **-s/-z* po vokálu na *-r*. Tato změna probíhá v pozdní prnorštině a týká se hlavně silných substantiv maskulin. Tematický vokál se neobjevuje v Nsg, dochází k jeho synkopě, např. **vikingar* > *vikingr* "Viking", **boeir* > *bær* "farma". Tato změna probíhá kolem 6. století, kdy je možné již v runových nápisech koncové *-r* číst.

Pro koncové slabiky jsou důležité tzv. Auslautgesetze. Pro prnorštinu jsou nejdůležitější tyto:

- změna koncového *-m* v *-n*, např. Asg lat. *servum*, PNor **staina* > stisl. *stein*
- koncové *-s* dává *-z* to pak *-r*, např. gót. *dags*, PNor **dagar* > stisl. *dagr*
- dlouhé vokály se zkracovaly. Dlouhé **ō* se v západní a severní germánštině měnilo na *-u*, v gótštině na *a*, např. řec. *theā*, gót. *giba*, PNor **laðu*, stisl. *löð* (krátké vokály mizely).

Od 7. století nastávají synkopy vokálů ve vnitřních slabikách, což má za následek ztrátu kmenotvorného sufixu, např. **fiskar*, *mannir*, *stainar*, *fuglar* > stisl. *fiskr*, *menn*, *steinn*, *fugl*. V důsledku synkopy se koncové *-r* asimiluje ve tvarech, jejichž kmen končí na *-l-*, *-n-*, *-r-*, *-s-*. Například *stóll*, *steinn*, *áss*, *jökull*. Nebo koncové *-r* odpadá po předcházející konsonantické skupině, např. *vagn*, *karl*, *hrafn*, *vetr*...

V pozdní prnorštině nastávají přehlásky, např. PNor **heldar* > stisl. *hjaldr* "hádka", PNor **erðu* > stisl. *hiörtr* "jelen", PNor **meluk* > stisl. *miólk* "mléko".

Staroislandština zachovává z pragermánštiny rozlišení kategorie rodu: maskulinum, femininum a neutrum, dvě čísla: singulár a plurál. Duál zanikl. V kategorii pádu je rozlišen N, G, D, A. Instrumentál splynul s dativem.

V paradigmatech je nápadný vliv umlautu, paradigmata vykazují vysokou míru nepravidelnosti. Analogické vyrovnávání nastává spíše u izolovaných slov.

V pádových koncovkách se stírají hranice mezi jednotlivými deklinacemi. Například u *a-* a *u-*kmenů mají koncovky Dpl stejný, mnoho maskulin přechází mezi *a-* a *i-*kmeny atd. Nejvíce se mění G a Dsg a G a Dpl, nejstabilnější je Nsg.

Nominativ singuláru a nominativ plurálu je rozlišen, zvláště u maskulin a feminin. Např. Nsg *vikingr* < **vikingaz* má odpovídající Npl *vikingar*, kde tematický sufix rozlišuje plurálový tvar od tvaru singulárového. Podobně *i-*kmenové substantivum *gestr* má Npl *gestir*,

opět zde kmenotvorný sufix rozlišuje tvar plurálový od singulárového. Neutra naopak singulár a plurál často nerozlišují, např. *hús* a *skip* jsou jak nominativy singuláru tak plurálu.

Gsg je pravidelný u maskulin a neuter *ō*-kmenů, kde končí na *-s*. Maskulina *i*-kmeny a *u*-kmeny, stejně jako feminina *a*-kmeny a *i*-kmeny mají většinou koncovku *-ar*. Výjimku tvoří některé *i*-kmeny maskulina, např. *gest* "host", které mají koncovku *-s*.

Gpl je pro všechny rody vyrovnán, má koncovku *-a*.

Vzorová paradigmata

Silná substantiva

Maskulina *a*-kmeny

Maskulina *a*-kmeny měly dva podtypy, jak je tomu běžně ve starých germánských jazycích. Jsou to *ja*-kmeny a *wa*-kmeny. Většina starých substantiv tohoto typu zůstává v deklinaci *a*-kmenů. Dochází však vyrovnávání koncovek mezi *a*- a *i*-, případně *u*-kmeny. Typický je Gsg a Gpl, také oba dativy. Některá substantiva mají v kmeni koncové *-j*- nebo *-v*. Tento augment se objevuje za specifických podmínek, kdy v kmeni ním následuje zadní vokál. Například ve kmeni *hersj*- "náčelník" (mask) nebo *kvæðj*- "báseň" (neut.) se augment objevuje jako *-i*-před konsonantem nebo *v* v absolutní pozici. Nsg a pl je tedy *kvæði* a **hersjar* > *hersir*. Pokud pádová koncovka začíná na vokál, augment se neobjevuje. Dsg je tedy **hersjai* > *hersir*, Npl **hersjar* > *hersar*, Dpl neuter **kvæðji* > *kvæði*. *V*-augment se objevuje, jestliže za kmenem následuje jiný vokál než "u". Například *ölv*- "pivo" má nominativ singuláru *ölv* > *öl*, Dsg *ölvi*.

	<i>a</i> -kmeny		<i>ja</i> -kmeny	
	sg	pl	sg	pl
N	<i>armr</i> "paže"	<i>armar</i>	<i>hirðir</i> "pastýř"	<i>hirðar</i>
G	<i>arms</i>	<i>arma</i>	<i>hirðis</i>	<i>hirða</i>
D	<i>armi</i>	<i>örmum</i>	<i>hirði</i>	<i>hirðum</i>
A	<i>arm</i>	<i>arma</i>	<i>hirði</i>	<i>hirða</i>

- Nsg - koncové *-r* se asimiluje k předchozím konsonantům, např. **jökular* > *jökull* "ledovec", doprovázené zjednodušením konsonantických skupin, **fuglar* > *fugl* "pták"

- Gsg pokračuje z pranorského *-*as*.

- Dsg u některých substanti má nulovou koncovku, např. *hring* "kruh". Tvar Dsg pochází buď z Isg *a*-kmenů *-*u*/*-e* nebo od *i*-kmenů.

- Asg má u většiny maskulin nulovou koncovku.

- Npl a Apl mají plnou formu kmene, který obsahuje i tematický vokál.

- několik málo substantiv jako *maðr* "muž", *nagl* "nehet", mají v paradigmatu *i*-umlaut, *meðr*, *negl*:sg. *maðr*, *manns*, *manni*, *manni*, pl. *menn*, *mann*, *mönnum*, *menn*.

- Koncovky *ja*-kmenů jsou stejné, jako u *a*-kmenů. Jako *hirðir* < * *hirðiz* se skloňuje řada substantiv zakončených na zavřenou slabiku s jednoduchou kodou. *Ja*-kmeny jsou početně jen malou skupinou substantiv.

<i>wa</i> -kmeny		
	sg	pl
N	<i>söngr</i> "píseň"	<i>söngvar</i>
G	<i>söngs</i>	<i>söngva</i>
D	<i>söngvi</i>	<i>söngum</i>
A	<i>söngvi</i>	<i>söngva</i>

Wa-kmeny ukazují v deklinaci *w*-umlaut, což je varianta *u*-umlautu. Pranorské **a* se mění na staroislandské *ö*. V Dsg může být také nulový morfém, tedy tvar *söngv*. *Wa*-kmeny jsou početně omezenou skupinou substantiv.

Neutra *a*-kmeny

Neutra *a*-kmeny mají stejnou deklinaci jako maskulina *a*-kmeny včetně podtypů. Nominativ a akuzativ mají stejný tvar.

<i>a</i> -kmeny		<i>ja</i> -kmeny		
	sg	pl	sg	pl
N	<i>barn</i> "dítě"	<i>börn</i>	<i>ber</i> "bobule"	<i>ber</i>
G	<i>barns</i>	<i>barna</i>	<i>bers</i>	<i>berja</i>
D	<i>barni</i>	<i>börnum</i>	<i>beri</i>	<i>berjum</i>
A	<i>barn</i>	<i>börn</i>	<i>ber</i>	<i>ber</i>

- V N-Apl je viditelný *u*-umlaut.

wa-kmeny

	sg	pl
N	<i>högg</i> "rána"	<i>högg</i>
G	<i>höggs</i>	<i>höggva</i>
D	<i>höggvi</i>	<i>höggum</i>
A	<i>högg</i>	<i>högg</i>

Maskulina *i*-kmeny

	sg	pl
N	<i>gestr</i> "host"	<i>gestir</i>
G	<i>gests</i>	<i>gesta</i>
D	<i>gest</i>	<i>gestum</i>
A	<i>gest</i>	<i>gesti</i>

- maskulina *i*-kmeny jsou např. *hamr* "vzhled", *verg* "sláva", *vinr* "přítel", *hugr* "hřích", atd.

- maskulina *i*-kmeny se od feminin liší v Gsg a Apl.

- substantivum *gest* má koncovku převzatou od *ō*-kmenů, jinak zde bývá *-ar*.

- v deklinaci pozorujeme *i*-umlaut **a>e*, zde v paradigmatu zcela vyrovnán. Gsg může končit buď na *-s* nebo na *-ar* (*staðar* "místo"). U některých substantiv může do Npl a Al pronikat také koncovka *a*-kmenů, např. *lýðar/lýðir*, *lýði/lýðr* "lidé". Splývání *ō*- a *i*-kmenů je pozdně pranorského data. Ve staroislandštině se tato tendence projevuje ještě více (viz N-Apl).

- u maskulin s dlouhým slabičným kmenem, který končí na veláru, tematický vokál *-i-* se mění na *-j-* před následujícím *-a-* nebo *-u-*. Nsg substantiva *drykki-* "nápoj" se jeví jako *drykkir*, Npl *drykkir*, Gpl *drykkja*, Dpl *drykkjum*. "J", které se zde objevuje, není tedy augmentem

Feminina *i*-kmeny

	sg	pl
N	<i>öxl</i> "rameno"	<i>axlir</i>
G	<i>axlar</i>	<i>axla</i>
D	<i>öxl</i>	<i>öxlum</i>
A	<i>öxl</i>	<i>axlir</i>

- feminina *i*-kmeny jsou v singularu ovlivněny *o*-kmenovou deklinací feminin. Deklinace je rovněž typická *u*-umlautem, jak je vidět z paradigmatu. Několik substantiv má dublety v N a Apl, např. *mörk* "les"/*merkr*, *spöng* "kus"/*spengr*, *strönd* "pláž"/*strendr*, *ölpt* "labuť"/*elptir*.

Maskulina *u*-kmeny

	sg	pl
N	<i>völlr</i> "pole"	<i>vellir</i>
G	<i>vallar</i>	<i>valla</i>
D	<i>velli</i>	<i>völlum</i>
A	<i>völl</i>	<i>völlu</i>

U-kmeny jsou pouze maskulina, např. *biörn* "medvěd", *vöttr* "svědek", *börkr* "kůra", *skjöldr* "štít", atd.. Původní distribuce *u*-kmenů mezi všechny tři rody je zachována jen u feminina *hönd* "ruka" (gót. *handus*) neutra *fé* "dobytek" (gót. *faihu*).

Fonologická historie *u*-kmenů je dost komplikovaná, takže ve staré islandštině jsou *u*-kmeny směsí tvarů s různými pádovými tvary ovlivněnými *i*-kmeny nebo konsonantickými kmeny. Původní *u*-kmenové tvary vykazují vliv *u*-umlautu (*a*>*ö*), Dsg a Npl pak vliv *i*-umlautu. Gsg a ostatní plurálové tvary většinou nemají žádné změny. Kmeny obsahující *-ja-* mají *-i-* v důsledku *i*-umlautu. V některých tvarech bylo také původní přízvučné *-u-* změněno na *-o-*, což vedlo ke znepravidlení paradigmatu v důsledku střídání *-o/-y-*.

Kromě uvedeného příkladu deklinace *völlr* < **vallu-* je možné uvést příklad deklinace *ffjörðr* "fjord" < **ffjarðu-* a *sonr* "syn" < **son-u*.

	sg		pl	
N	<i>ffjörðr</i>	<i>sonr</i>	<i>firðir</i>	<i>synir</i>
G	<i>ffjarðar</i>	<i>sonar</i>	<i>ffjarða</i>	<i>sona</i>
D	<i>firði</i>	<i>syni</i>	<i>ffjörðum</i>	<i>sonum</i>
A	<i>ffjörð</i>	<i>son</i>	<i>ffjörðu</i>	<i>sonu</i>

Feminina *ō*-kmeny

Feminina *ō*-kmeny mají, stejně jako maskulina *a*-kmeny, dva podtypy: *jō-* a *wō-* kmeny.

Řada substantiv má v důsledku vlivu *i*-kmenů, např. N-Apl na *-ir*, *gjafir*. Substantiva *bók* "kniha", *gás* "husa", *hönd* "ruka", *lús* "veš", *mús* "myš", *nótt* "noc" mají N a Apl zakončený na *-r* s *i*-umlautem, tedy *bækr*, *gæss*, *hendr*, *lýss*, *mýss*, *nætt*. Nsg končil původně na **-u*, Npl na **-ir*.

Rovněž zde se objevuje augment. Kmeny s krátkými slabikami jsou pravidelné, např. *eyja*- "ostrov" má Nsg *eyja-0* > *ey*, Npl *eyjar* > *eyjar*, Dpl *eyja-um* > *eyjum*. Kmeny s dlouhými slabikami jsou nepravidelné. Zatímco pravidelná feminina mají v Nsg nulovou koncovku, viz *gjöf* a v Dsg koncovku *-u* (u dvojslabičných kmenů), feminina s augmentem mají Nsg zakončen na *-r* a Dsg končí na *-i*. Kmen *heiðja*- má Dsg *heiðja-0* > *heiði*, Npl *heiðjar* > *heiðar*, Dpl *heiðja-um* > *heiðum*.

- Feminina mají Asg vytvořen podle Dsg.

- Apl má plný kmen s tematickým vokálem.

	<i>ō</i> -kmeny		<i>jō</i> -kmeny	
	sg	pl	sg	pl
N	<i>gjöf</i> "dar"	<i>gjafar</i>	<i>heiðr</i> "vřesoviště"	<i>heiðar</i>
G	<i>gjafar</i>	<i>gjafa</i>	<i>heiðar</i>	<i>heiða</i>
D	<i>gjöf</i>	<i>gjöfum</i>	<i>heiði</i>	<i>heiðum</i>
A	<i>gjöf</i>	<i>gjafar</i>	<i>heiði</i>	<i>heiðar</i>

	<i>wō</i> -kmeny	
	sg	pl
N	<i>ör</i> "šíp"	<i>örvar</i>
G	<i>örvar</i>	<i>örva</i>
D	<i>ör</i>	<i>örum</i>
A	<i>ör</i>	<i>örvar</i>

Slabá deklinace

Slabá substantiva nemají na rozdíl od silných substantiv tematický vokál. Maskulina mají v Nsg tvary končící na *-i*, zatímco ostatní pády singuláru jsou zakončeny na *-a*, např. Nsg *hani*, G-D-A *hana*. Dochází k silnému pádovému synkretismu.

Feminina jsou dvojího druhu. Většina má Nsg zakončen na *-a*, zatímco zbylé pády singuláru mají *-u*, např. Nsg *saga*, G-D-A *sögu*. Druhá skupina feminin má celý singulár zakončen na *-i*, např. N-G-D-A *hreysti* "statečnost". Sémanticky sem patří hlavně abstrakta.

Neutra jsou zakončena na *-a* v celém singuláru.

Plurál je rovněž vyrovnán. Maskulina mají v Npl koncovku *-ar*, feminina *-ur*, neutra *-u*.

Stejně jako v ostatních germánských jazycích, slabá substantiva představují původní *n*-kmeny. Samotný sufix *-n-* ale ve staroislandštině vymizel, zachován je pouze v Gpl. Týká se to hlavně feminin a neuter, u maskulin se objevuje jen vzácně. Typickým příkladem výskytu *-n-* je Gpl feminin *sagna* (Nsg *saga*), *visna* (Nsg *visa* "verš"), Gpl neuter *hjartna* (*hjarta* "srdce"), *eyrna* (*eyra* "ucho") oproti Gpl maskulin *skála* (Nsg *skáli* "sň").

Řada feminin má před koncovkou *-j-*, například *hetja* "hrdina", *kirkja* "kostel", *bylgja* "vlna", *húsfreyja* "hospodyně". Pokud kmen končí na veláru, toto *-j-* v Gpl odpadá: *kirkna*, *bylgna*, ale *húsfreyja*.

Maskulina

n-kmeny

	sg	pl	<i>jan</i> -kmeny	sg	pl
N	<i>hani</i> "kohout"	<i>hanar</i>	<i>skyti</i> "střelec"	<i>skytjar</i>	
G	<i>hana</i>	<i>hana</i>	<i>skytja</i>	<i>skytja</i>	
D	<i>hana</i>	<i>hönum</i>	<i>skytja</i>	<i>skytjum</i>	
A	<i>hana</i>	<i>hana</i>	<i>skytja</i>	<i>skytja</i>	

- plurálové koncovky odpovídají koncovkám maskulin *a*-kmenů.

- *ja*-kmeny uchovávají kromě Nsg (*-i* < **-ijǣn*) původní *-j-* v celém paradigmatu.

wan-kmeny

	sg	pl
N	<i>vöðvi</i> "sval"	<i>vöðvar</i>
G	<i>vöðva</i>	<i>vöðva</i>
D	<i>vöðva</i>	<i>vöðum</i>
A	<i>vöðva</i>	<i>vöðva</i>

- původní **v* je zachováno v celém paradigmatu kromě Dpl, kde *-um* < **-wum*.

Feminina *ōn*-kmeny

ōn-kmeny

	sg	pl		sg	pl
N	<i>saga</i> "vyprávění"	<i>sögur</i>		<i>smiðja</i> "střelec"	<i>smiðjur</i>
G	<i>sögu</i>	<i>sagna</i>		<i>smiðju</i>	<i>smiðja</i>
D	<i>sögu</i>	<i>sögum</i>		<i>smiðju</i>	<i>smiðjum</i>
A	<i>sögu</i>	<i>sögur</i>		<i>smiðju</i>	<i>smiðjur</i>

jōn-kmeny

wōn-kmeny

	sg	pl
N	<i>völva</i> "věštkyně"	<i>völur</i>
G	<i>völu</i>	-----
D	<i>völu</i>	<i>völum</i>
A	<i>völu</i>	<i>völur</i>

- *Wōn*-kmeny zachovávají "w" jen v Nsg.

Neutra *n*-kmeny

	sg	pl
N	<i>hjarta</i> "srdce"	<i>hjörtu</i>
G	<i>hjarta</i>	<i>hjartna</i>
D	<i>hjarta</i>	<i>hjörtum</i>
A	<i>hjarta</i>	<i>hjartna</i>

Neutra *n*-kmeny jsou málo početná, většinou se jedná o názvy částí těla: *auga* "oko", *eista* "varle", *eyra* "ucho", *flagbrjóska* "hrudní kost", *nýra* "ledvina", *ökla* "kotník".

R-kmeny

	sg	pl
N	<i>faðir</i> "otec"	<i>feðr</i>
G	<i>föður</i>	<i>feðra</i>
D	<i>föður</i>	<i>feðrum</i>
A	<i>föður</i>	<i>feðr</i>

- Jedná se o původní konsonantické kmeny omezené na názvy příbuzenských vztahů: *faðir*, *bróðir* "bratr", *móðir* "matka", *systir* "sestra", *dóttir* "dcera".
- V plurálu mají všechny pády vyrovnaný tvar podle *i*-umlautu, kromě *feðr* i *bræðr*, *mæðr*, *systir*, *dætr*. Nominativ plurálu byl původně **faðrir* > *feðr*. Tento tvar se šířil do akuzativu plurálu, kořen s umlautem pak do G i Dpl.

VI.5.1.2. Moderní islandština

Od 13. století docházelo k sérii změn, které změnilly islandský vokální systém a kvantitu, takže rozdíly ve výslovnosti mezi dlouhými a krátkými vokály nejsou v moderní islandštině nikoliv kvantitativní, ale kvalitativní. Dlouhé vokály byly diftontizovány a ve výslovnosti diftongů došlo také k posunu:

stisl.	mod.isl.
i	/ij/
é	/je/
æ	/aj/
ú	/uɥ/
ó	/oɥ/
á	/aɥ/
ei	/ej/
ey	/ej/
au	/øj/

Ve spojení "alveoláry + n/l" se do výslovnosti vkládá neznělé "t", např. *perla* /*perdla*", *ffall* "fjatl" atd. Spojení *pp*, *tt*, *kk* s následujícím vokálem, likvidou, nasálou nebo "v" vede k preaspiraci, např. *epli* /*ehpli*/ "jablko", *möttlar* /*møhtlar*/ "kabáty", *lyklar* /*lihklar*/ "klíče". Jiné dvojice konsonantů naopak podléhají geminaci, např. *kaffi* /*kaf:i*/ "káva", *baggi* /*bag:i*/ "balík", *fönn* /*føn:/* "sníh" atd.

Důležitou změnou pro tvar paradigmatu je vznik epentetického "u" před koncovým *-r*, což se projevuje v Nsg: stisl. *akr*, mod.isl. *akur* "pole", stisl. *fegrð*, mod.isl. *fegurð* "krása".

Moderní islandština rozlišuje substantiva na základě silné a slabé deklinace, podobně jak je tomu v islandštině staré. Kromě Nsg je pro zařazení do daného paradigmatu rozhodující Gsg. Substantiva, jejichž Gsg končí na konsonant (*s*, *r*), patří k silné deklinaci, např. Nsg

hestur "kůň", Gsg *hests*; *skál* "klíč" - *skálar*. Substantiva mající Gsg zakončen na vokál (*a*, *i*, *u*) patří do slabé deklinace, např. Nsg *hani* "kohout", Gsg *hana*; *hjarta* "srdce" - *hjarta*.

Obecně je možné vztáhnout rozdělení substantiv ke staroislandskému stavu, tedy rozdělit substantiva podle původního kmenotvorného principu s ohledem na tvary Nsg a Apl (Kress 1982).

Silná deklinace

a-kmeny maskulina

	sg	pl
N	<i>hestur</i> "kůň"	<i>hestar</i>
G	<i>hests</i>	<i>hesta</i>
D	<i>hesti</i>	<i>hestum</i>
A	<i>hest</i>	<i>hesta</i>

va-kmeny maskulina

	sg	pl
	<i>söngur</i> "píseň"	<i>söngvar</i>
	<i>söngs</i>	<i>söngva</i>
	<i>söng</i>	<i>söngvum</i>
	<i>söng</i>	<i>söngva</i>

ja-kmeny maskulina

	sg	pl
N	<i>læknir</i> "lékař"	<i>læknar</i>
G	<i>læknis</i>	<i>lækna</i>
D	<i>lækni</i>	<i>læknum</i>
A	<i>lækni</i>	<i>lækna</i>

K *a*-kmenům maskulina patří substantiva, která v Apl končí na *-a*. Patří sem například substantiva *draumur* "sen", *munur* "ústa", *prestur* "kněz", mnoho vlastních jmen, např. *Eiríkur*, *Grímur*, *Leifur*, *Ormur* atd. Podtypem paradigmatu *hestur* je paradigma *himinn* "nebe" se synkopou vokálu v druhé slabice před vokalicou koncovkou, tedy Nsg *himinn*, Npl *himnar*, Apl *himna*. Patří sem např. substantiva *morgunn* "ráno", *lykill* "klíč", *jökull* "ledovec" atd. Maskulina, která v Nsg končí na *-ar* podléhají synkopě, rovněž tak i některé substantiva zakončená na *-ur*, kde "u" je nové, vkladné: *hamar* "kladivo", Dsg *hamri*, Npl *hamrar*; *akur*, Dsg *akri*, Npl *akrar*.

Mezi *ja*-kmeny patří substantiva, která měla na hranici kmenu a koncovky "j". To se objevuje už jen lehkých kmenů a po velárách, po kmenech těžkých má podobu "i". Jako

læknir se skloňují substantiva *flýtir* "spěch", *hellir* "jeskyně", *vísir* "ukazatel" atd., také vlastní jména *Geysir*, *Grettir*, *Skímir* atd.

K *va*-kmenům patří substantiva, která před vokalicou koncovkou mají "v", jinak se ale skloňují stejně, jako čisté *a*-kmeny. Patří sem např. substantiva *spör* "vrabec", *hjör* "básník", *hör* "len" atd.

***a*-kmeny neutra**

	sg	pl
N	<i>borð</i> "stůl"	<i>borð</i>
G	<i>borðs</i>	<i>borða</i>
D	<i>borði</i>	<i>borðum</i>
A	<i>borð</i>	<i>borð</i>

***va*-kmeny maskulina**

	sg	pl
	<i>högg</i> "rána"	<i>högg</i>
	<i>höggs</i>	<i>högg(v)a</i>
	<i>höggi</i>	<i>höggum</i>
	<i>högg</i>	<i>högg</i>

***ja*-kmeny neutra**

	sg	pl
N	<i>skeyti</i> "telegram"	<i>skeyti</i>
G	<i>skeytis</i>	<i>skeyta</i>
D	<i>skeyti</i>	<i>skeytum</i>
A	<i>skeyti</i>	<i>skeyta</i>

Silná neutra *a*-kmeny se skloňují stejně, jako maskulina, pouze N-A mají stejný tvar. Koncovka je nulová. Jako *borð* se skloňují substantiva *ár* "rok", *bló* "Kino", *hús* "dům", *rúm* "postel" atd.

Va-kmeny neutra jsou početně nevýznamnou skupinou. U lehkých kmenů a po velarách se v kmeni objevuje "v", nicméně nikoliv obligatorně. Už ve staré islandštině např. zaniká v Dpl, v moderní islandštině i jinde. Jako *högg* se skloňují substantiva *bygg* "ječmen", *böl* "zlo", *fför* "život", *frjó* "semeno" atd.

Ja-kmeny neuter jsou stavěny na stejném principu, jako *ja*-kmeny maskulin. Podobně se skloňují *akkeri* "kotva", *belti* "opasek", *bindindi* "nepřítomnost", *fangelsi* "vězení", *vísindi* "věda" atd.

a-kmeny feminina

	sg	pl	sg	pl
N	<i>vél</i> "stroj"	<i>vélar</i>	<i>drotting</i> "královna"	<i>drottingar</i>
G	<i>vélar</i>	<i>véla</i>	<i>drottingar</i>	<i>drottinga</i>
D	<i>vél</i>	<i>vélum</i>	<i>drottingu</i>	<i>drottingum</i>
A	<i>vél</i>	<i>vélar</i>	<i>drottingu</i>	<i>drottingar</i>

va-kmeny feminina

	sg	pl
N	<i>stöð</i> "stanice"	<i>stöðvar</i>
G	<i>stöðvar</i>	<i>stöðva</i>
D	<i>stöð</i>	<i>stöðvum</i>
A	<i>stöð</i>	<i>stöðvar</i>

ja-kmeny feminina

	sg	pl
N	<i>ermi</i> "rukáv"	<i>ermar</i>
G	<i>ermars</i>	<i>erma</i>
D	<i>ermi</i>	<i>ermum</i>
A	<i>ermi</i>	<i>ermar</i>

Mezi *a*-kmeny patří také feminina, která mají Npl zakončen na *-ar*. Původně tato feminina končila v Nsg na **ō*, např. *sakō* "věc", které se vyskytovalo i v jiných pádech, např. Gsg. *sakōz*. Toto **ō* se později změnilo buď v **-u* (Nsg *saku*) nebo v **-a* (Gsg *sakar*). Následoval *u*-umlaut a ztráta kocového vokálu. Také proběhla přehláska *e>jo*. Všechna feminina, která prošla umalutem a přehláskou jsou v nové islandštině zařazována do *i*-kmenové deklinace: *sök* < **saku* < **sakō*; *gjöf* "dar" < **gefu* < **gefō*.

Jako *vél* se skloňují jednoslabičná substantiva typu *ár* "veslo", *kinn* "tvář", *ól* "řemen", *skál* "klíč", *taug* "nerv" atd. Podle paradigmatu *drotting* mají tvary substantiva abstrakta na *-ing* a *-ung*, např. *kenning* "znalost", *setning* "otevření", *tilfinning* "otevření", *háðung* "výsměch", *nýjung* "novinka" atd. Koncovka *-u* v Dsg a Asg byla původně fakultativní.

Mezi *va*-kmeny patří substantiva typu *ör* "šíp", *böð* "boj". Deklinace je neproduktivní.

Ja-kmeny jsou početnější, obsahují substantivy *byrði* "břemeno", *heiðgi* "náhorní plošina", *eyri* "píščina", *helgi* "víkend" atd. *Ja*-kmeny ve staroislandštině měly původně zakončení *-r*, které je zachována v *reyður* "modrá velryba", *hildur* "boj". Substantiva tohoto typu přecházejí do *i*-kmenů, např. *brúður* "nevěsta": sg. *brúður*, *brúði*, *brúði*, *brúðar*, pl. *brúðir*, *brúðir*, *brúðum*, *brúða*.

***i*-kmeny maskulina**

	sg	pl
N	<i>staður</i> "místo"	<i>staðir</i>
G	<i>staðar</i>	<i>staði</i>
D	<i>stað</i>	<i>stöðum</i>
A	<i>stað</i>	<i>staði</i>

K *i*-kmenům maskulin patří substantiva, která v Apl končí na *-i*. Gsg končí na *-ar*, Dsg je bez koncovky, Npl je zakončen na *ir*. Patří sem substantivy *hlutur* "protiklad", *kviður* "břicho", *matur* "jídlo", *munur* "rozdíl", *vinur* "přítel" atd. Substantiva, jejichž kmen končí na konsonantický cluster, přibírají v Dsg koncovku *-i*. Jsou to např. substantiva *kostur* "podmínka", *réttur* "právo", *sultur* "hlad" atd. Řada substantiv má Gsg zakončen na *-s*, např. *bolur* "kmen", *dalur* "údolí", *refur* "liška", *gestur* "host" atd. Kmeny zakončené na veláru mají v Gsg, Gpl a Dpl *-j-*: Nsg *lækur* "potok", Gsg *lækjar*, Gpl *lækja*, Dpl *lækjum*, podobně *drykkur* "nápoj", *leggur* "noha", *sekkur* "pytel". Podobně se ovšem chovají i některá jednoslabičná substantiva zakončená na různé konsonanty, kde je "j" typicky hiátové, např. *bær-bæjar* "dvorec", *gnýr* "hluk", *her* "pán", *styr* "válka" atd.

Dvojí Gsg *-s/-ar* mají např. *bekkur* "břeh", *fengur* "kořist", *reykur* "kouř", *veggur* "zed" atd.

***i*-kmeny feminina**

	sg	pl	sg	pl
N	<i>mynd</i> "obraz"	<i>myndir</i>	<i>öxl</i> "rukáv"	<i>axlir</i>
G	<i>myndar</i>	<i>mynda</i>	<i>axlar</i>	<i>axla</i>
D	<i>mynd</i>	<i>myndum</i>	<i>öxl</i>	<i>öxlum</i>
A	<i>mynd</i>	<i>myndir</i>	<i>öxl</i>	<i>axla</i>

Feminina *i*-kmeny mají v N-Apl koncovku *-ir*. Paradigma je produktivní, proto sem patří velký počet substantiv, např. *borg* "město", *ferð* "cesta", *rós* "růže", *tíð* "čas" atd. Feminina, která změnila kořenové *a*>*ö* v důsledku umlautu, patří nyní také do *i*-kmenové deklinace (*öxl*), např. *dögg* "rosa", *flöt* "plocha", *gröf* "hrob" atd. Do *i*-kmenů rovněž přešla substantiva, která v důsledku *u*-umlautu přehasovala sufix *-an*, např. *verslun* "obchod", *borgun*, "platba", *skemmtun* "zábava" atd.

***u*-kmeny maskulina**

sg		pl
N	<i>völlur</i> "pole"	<i>vellir</i>
G	<i>vallar</i>	<i>valla</i>
D	<i>velli</i>	<i>völlum</i>
A	<i>völl</i>	<i>velli</i>

Mezi *u*-kmeny patří pouze maskulina. Koncové *-u* v Apl je většinou nahrazeno *-i*. Celá deklinace je poznamenána umlautem a jinými přehláskami. Deklinace je ovlivněna *a*-kmeny a *i*-kmeny a je neproduktivní. Jako *völlur* se skloňují substantiva *börkur* "kúra", *flötur* "plocha", *knöttur* "míč", *köttur* "kocour", *vöndur* "prut" atd. Patří sem rovněž substantiva, jejichž kořenový vokál "e" prošel přehláskou na "jö" a "ja" a umlautem, např. sg. *ffjörður* "fjord", *ffjarðar*, *firði*, *ffjörð*, pl. *firðir*, *ffjarða*, *ffjörðum*, *firði*. Podobně např. *björn* "medvěd", *hjörtur* "jelen", *kjölur* "kýl", *mjöður* "medovina". Paradigma *sonur* je rovněž nepravidelné: sg. *sonur*, *sonar*, *syni*, *son*, pl. *synir*, *sona*, *sonum*, *syni*.

Konsonantické kmeny

Maskulina

sg		pl	sg		pl
N	<i>fótur</i> "noha"	<i>fætur</i>	<i>maður</i> "muž"		<i>menn</i>
G	<i>fótar</i>	<i>fóta</i>	<i>manns</i>		<i>manna</i>
D	<i>fæti</i>	<i>fótum</i>	<i>manni</i>		<i>mönnum</i>
A	<i>fót</i>	<i>fætur</i>	<i>mann</i>		<i>manna</i>

Kromě příbuzenských názvů typu *faðir* "otec", *bróðir* "úbratr" patří ke konsonantické deklinaci pouze 4 substantiva: *fótur*, *maður*, *vetur* "počasí" a *fingur* "prst". Apl končí na konsonant a je vyrovnán s Npl, což je u maskulin neobvyklý případ. Původní tvar končil na *-r*, vokál "u" je vkladný, staroislandský tvar je *fætr*. Kořenový vokál podléhá umlautu.

Feminina

	sg	pl	sg	pl
N	<i>kýr</i> "kráva"	<i>kýr</i>	<i>nótt</i> "noc"	<i>nætur</i>
G	<i>kýr</i>	<i>kúa</i>	<i>nætur</i>	<i>nótt</i>
D	<i>kú</i>	<i>kúm</i>	<i>nótt</i>	<i>nóttum</i>
A	<i>kú</i>	<i>kýr</i>	<i>nótt</i>	<i>nætur</i>

Feminina konsonantické deklinace mají N-Apl zakončen na *-r/-ur*, přičemž "u" je epentetické. Typický je umlaut v deklinačních tvarech. Substantiva této deklinace často přibírají Gsg silných feminin *-ar*.

Paradigma *nótt* vykazuje rovněž umlaut v deklinačních tvarech. Substantiva, která se podle této deklinace skloňují, jsou např. *nögl* "nehet", *hönk* "klubko", *röng* "napínák", *strönd* "pláž" atd. Bez umlautu jsou subparadigmata *vík* "záliv", *brú* "most", s umlautem pak *bók* "kniha", Npl *bækur*, podobně *brók* "kalhoty", *rót* "kořen", *hnot* "ořech". Substantivum *mús* "myš" má umlaut v plurálu *mýs*, podobně *lýs* "veš".

Příbuzenská substantiva *faðir*, *móðir*, *dóttir* mají rovněž umlaut v deklinaci: Nsg *faðir*, Gsg *föður*, Npl *feður*; Nsg *móðir*, Gsg *móður*, Npl *mæður*; Nsg *dóttir*, Gsg *dóttur*, Npl *dætur*.

Slabá deklinace

Substantiva slabé deklinace mají v singulárových koncovkách vokál *a*, *i*, *u*. Sufix *-n* se vyskytuje v Gpl slabých feminin, např. *gata* "ulice", Gpl *gatna*; nebo neuter, *hjarta* "srdce", Gpl *hgartna*. U maskulin *n*-ový sufix není.

Maskulina

	sg	pl
N	<i>penni</i> "pero"	<i>pennar</i>
G	<i>penna</i>	<i>penna</i>
D	<i>penna</i>	<i>pennum</i>
A	<i>penna</i>	<i>penna</i>

Podobně se skloňují substantiva *bryti* "steward", *gluggi* "okno", *tími* "čas", *forseti* "president", *skipverji* "námořník", rovněž vlastní jména *Árni*, *Gísli*, *Ingi*, *Skúli* atd. Singulár vykazuje silný pádový synkretismus. Plurálové tvary jsou ovlivněny *a*-kmenovou deklinací. Substantiva končící na *-gi* mají další singulárové pády na *-gja*: *kleggi* "valoun" - *kleggja*, *frumbyggi* "praobyvatel" - *frumbyggja*, *kunningi* "známý" - *kunningja* atd.

Feminina

	sg	pl
N	<i>húfa</i> "čepice"	<i>húfur</i>
G	<i>húfu</i>	<i>húfa</i>
D	<i>húfu</i>	<i>húfum</i>
A	<i>húfu</i>	<i>húfur</i>

Slabá feminina končí v Gsg na *-u* nebo *-i*, např. *kona* "žena" - *konu*, *elli* "stařena" - *elli*. Substantiva této deklinace jsou dost početná, jako *húfa* se skloňuje např. *bára* "vlna", *hilla* "polička", *króna* "koruna", *sítróna* "citrón" atd.

Řada substantiv má umlaut, např. *fata* "vědro" - *fötu*, podobně *alda* "vlna", *dama* "dáma", *stjarna* "hvězda", *vara* "zboží", také vlastní jména *Anna*, *Barbara-Barböru*, *Kristjana* atd.

Podtyp *lygi* "lež" má totální synkretismus v singuláru - všechny tvary jsou zde stejné. Patří sem substantiva *gleði* "radost", *elli* "stáří", *kveðandi* "melodie", *snilli* "genialita".

Neutra

	sg	pl
N	<i>auga</i> "oko"	<i>augu</i>
G	<i>auga</i>	<i>augna</i>
D	<i>auga</i>	<i>augum</i>
A	<i>auga</i>	<i>augu</i>

Substantiva této deklinace mají v Gpl *-n*-kmenový sufix. Celý singulár je defektivní, všechny pády mají stejnou koncovku. Podobně jako *auga* se skloňuje *bjúga* "vuřt", *eyra* "ucho", *firma* "firma", *lunga* "plíce", *nýra* "ledvina", *tema* "téma".

Participiální kmeny

	sg	pl
N	<i>bóndi</i> "farmář"	<i>bændur</i>
G	<i>bónða</i>	<i>bænda</i>
D	<i>bónða</i>	<i>bændum</i>
A	<i>bónða</i>	<i>bænda</i>

K participiálním kmenům patří substantivizovaná participia prézenta aktiva odvozená sufixem *-(a)ndi*. Singulár má deklinaci slabou, plurál je podle konsonantických deklinací s umlautem. Podobně jako *bóndi* se podle tohoto typu skloňují substantiva *ffandi* "d'ábel", *ffendur* "nepřítel", *frændi* "příbuzný" atd.

VI.5.2. Dánština¹⁰²

Kategorie rodu

Dánská substantiva mají dva rody, obecný, který slučuje maskulina a feminina, a neutra. Substantiva obecného rodu přibírají neurčitý člen *en* v antepozici a určitý člen *-(e)n* v postpozici: *en hånd* "jedna, nějaká ruka", *hånden* "ta ruka", *en pige* "jedna, nějaká dívka", *pigen* "ta dívka". Neutra přibírají neurčitý člen *et* a určitý *-(e)t*: *et hus* "dům", *huset*, *et æble* "jablko", *æblet*. Určitý člen v plurálu má tvar *-ne* pro substantiva obecného rodu i neutra. Jestliže však je substantivu předcházeno adjektivem, člen v antepozici (*den*, *det*, *de*) nahrazuje člen v postpozici, např. *kvinden* "ta žena", *kvinderne* "ty ženy", *den gamle kvinde* "ta stará žena", *de gamle kvinder* "ty staré ženy".

Většina substantiv jsou obecného rodu. Rod určuje také tvary adjektiv a některých zájmen, které se pak rodově s příslušným substantivem shodují. Rod je možné odvodit jednak z významu substantiv, jednak z příslušných sufixů. Obecného rodu jsou např. osobní jména, názvy zvířat, stromů, rostlin, ovoce, dále svátky, jezera, řeky a některé matematické symboly. Mezi neutra patří například názvy látek, míst, kolektiva nebo názvy jazyků.

Obecný rod mají také substantiva zakončená na některé sufixy, např. *-ance* (*ambulance*), *-de* (*bredden* "šířka"), *-dom* (*ejendom* "majetek"), sufix verbálních substantiv *-en* (*hilsen* "pozdrav", *hvisken* "šepot", *-er*, *-ør* (názvy povolání *bager* "pekař", *lærer* "učitel", *direktør*, *frisør*) a další. Typické sufixy neuter jsou např. *-ed* (*hoved* "hlava", *marked* "trh", *-ende* (*udseende* "vzhled", *-um* (*museum*) atd. Mnoho sufixů je však distribuováno mezi oběma rody, např. *en filial* "pobočka" x *et areal* "plocha", *en bibliotekar* x *et inventar* atd.

Lexikálně je možné v rámci obecného rodu rozlišit maskulina a feminina, např. *tyr* "býk", *ko* "kráva", *konge* "král", *dronning* "královna". Až do dvacátého století byly běžné matřimoniální feminina derivovaná zvláštními sufixy: *bisp* "biskup", *bispinde* "biskupova žena", *professor*, *professorinde* "profesorova žena". Také sufixy feminin označující povolání byly redukovány, takže oba rodově protějšky mají dnes jeden lexikální tvar: *lærer* "učitel", *lærerinde* "učitelka", dnes jen *lærer*, *nabo* "soused", *naboerske* "sousedka", dnes jen *nabo*.

Kategorie pádu

V dánštině jsou jen dva pády, základní (nominativ) a genitiv, který má koncovku *-s*: *en pige*, *en piges hånd* "dívčina ruka", *pigen*, *pigens hånd* "ta dívčina ruka".

¹⁰² Haberland 1994, Lundskær-Nielsen, T & Holmes 2010, Haugen 1976, Braunmüller 2007.

Kategorie čísla

Dánština rozlišuje singulár a plurál. Plurál je u domácích slov tvořen třemi sufixy: *-er* (*en by* "město", *to byer* "dvě města"), *-e* (*et land* "země", *to lande* (dvě země)), *-0* (*en fejl* "chyba", *to fejl* "dvě chyby"). Asi 60 procent domácích slov má plurálový tvar zakončený na *-er*, 25 procent na *-e*, zatímco 15 procent substantiv má v plurálu nulový sufix. Kritéria výběru plurálového sufixu jsou různá. Může to být komplexita tvarů: *en vej* "cesta", *veje* x *et køkken* "kuchyň", *køkkener*, pozice přízvuku *en 'lektor* > *lek'toren*, *en a'vis* "noviny" > *aviser*, původ (přejímky mají často plurál *-er*: *en export* > *exporter*, druh derivativního sufixu: *et bageri* "pekárna" > *bagerier*. Kombinací sémantických a strukturních kritérií dostáváme deklinační třídy, které se rozdělují právě na základě tvaru plurálu.

1. třída obsahuje substantiva mající plurál zakončený na *-(e)r*. Zahrnuje téměř všechna substantiva končící na vokál, např. *en krone* "koruna" - *kroner* a dále polysylabická substantiva, zvláště deriváty a přejímky. Mnoho jich má koncový přízvuk: *en a'vis* "noviny" > *aviser*, *en ro'man* > *romaner*. Dále zde patří osobní a místní jména. Některá substantiva mají při tvoření plurálu modifikaci vokálu v kořeni: *nat* "noc" - *nætter*, *bok* "kniha" > *bøger*, *hånd* "ruka" > *hænder*. Plurálový sufix *-er* na sebe také stahuje přízvuk, typickým příkladem jsou substantiva zakončená na *-or*: *en 'motor* > *mo'torer*, *en 'pastor* > *pas'torer*.

2. třída substantiv končí v plurálu na *-e*. Obsahuje jednoslabičná substantiva obecného rodu končící na konsonant, např. *en dreng* "chlapec" - *drenge*, *en vej* "cesta" - *veje*. Dále sem patří některá jednoslabičná neutra, např. *et bord* "stůl" - *borde*, *et brev* "dopis" - *breve*, substantiva s nepřízvukným sufixem *-er*, např. *en arbejder* "dělník" - *arbejdere*, *en russer* "Rus" - *russere* a substantiva končící na sufix *-dom*, např. *en sygdom* "nemoc" - *sygdome*. Některá substantiva této deklinace vykazují nepravidelný plurál, např. *en bror* "bratr" - *brødre*, *den datter* "dcera" - *døtre*, *en far* "otec" - *fædre*, *et øje* "oko" - *øjne*.

3. deklinace obsahuje substantiva, jejichž plurál má nulovou koncovku. Patří sem většina jednoslabičných neuter, např. *et bæer* "bobule" - *bæer*, *et kort* "karta" - *kort*, dále některá víceslabičná substantiva končící na konsonant, např. *et fjersyn* "televize" - *fjersyne*, *et spørgsmål* "otázka" - *spørgsmål*, některá jednoslabičná substantiva obecného rodu: *en fejl* "chyba" - *fejl*, *en fisk* "ryba" - *fisk*, a také některá substantiva končící na sufix *-ende* utvořená od přítomných participií: *en gående* "chodec" - *gående*, *en studerende* "student" - *studerende*.

Mimo tyto tři deklinační třídy je možné ještě vymezit plualia tantum, kam patří názvy oděvů, např. *bukser* "kalhoty", *jeans*, *shorts*, kolektiva, např. *briller* "brýle", názvy nemocí, např. *kopper* "neštovice", názvy míst, např. *Alperne* "Alpy". Malé množství substantiv má dva plurály, jeden počítatelný a jeden kolektivní, např. *orm* "červ" - *orm* (kol.) - *orme* (červi), *sten* "kámen" - *sten* "kamení" (kol.) - *stene* "kameny".

VI.5.3. Norština¹⁰³

Kategorie pádu

Norština má pouze dva pády, základní (nominativ), koncovkově bezpříznakový, a genitiv, zakončený na -s.

Kategorie rodu

Norština rozlišuje tři rody: maskulinum *en gutt* "chlapec", femininum *ei jente* "dívka", neutrum *et barn* "dítě". Rod je velmi často inherentní vlastnosti substantiv, nicméně, stejně jako v ostatních skandinávských jazycích, existují některá sémantická a strukturní kritéria. U mnohých substantiv je možné mít maskulinum nebo neutrum, např. *ei søster/ en søster* "sestra". Neurčitý člen je tedy v antepozici s tvary *en, ei, ett*. Člen určitý je v postpozici, u maskulin má formu *-en* (*en venn* "přítel" > *vennen*), u feminin *-a* (*ei bok* "kniha" > *boka*), u neuter *-et* (*et barn* "dítě" > *barnet*).

Maskulina jsou některá substantiva přirozeného rodu, např. *mann* "muž", *gutt* "chlapec", *far* "otec", *okse* "býk" atd. Mnoho názvů rostlin jsou maskuliny, např. *blomst* "květina", *busk* keř". Typické sufixy maskulin jsou např. *-er* (*hammer* "kladivo", *lærer* "učitel"; *-ning* (*skrivning* "psaní", *tenkning* "myšlení"), *-nad* (*kostnad* "náklady", *dugnad* "prospěšné práce"); *-else* (*hendelse* "událost", *følelse* "pocit", *forelskelse* "láska").

Feminina jsou také určitá substantiva přirozeného rodu, např. *kone* "žena", *jente* "dívka", *høne* "slepice", *søster* "sestra". Sémanticky patří mezií feminina názvy stromů: *gran* "smrk", *fur* "borovice", *eik* "dub", *bjørk* "bříza" atd., dále části těla, např. *nese* "nos", *leppe* "ret", *lever* "játra", *tunge* "jazyk" atd.

Neutra jsou také některá substantiva přirozeného rodu, např. *barn* "dítě", *føll* "hříbě", *menneske* "osoba" atd., jména materiálů a látek, např. *jern* "železo", *stål* "ocel", *gull* "zlato", *vann* "voda" atd. Typické sufixy neuter jsou *-eri* (*maleri* "malování", *fiskeri* "rybaření"), *-skap* (*selskap* "party", *ekteskap* "manželství", atd., *-ek* (*bibliotek* "knihovna"), *-gram* (*kilogram*), *-krati* (*aristokrati* "aristokracie") atd.

Kategorie čísla

Norština rozlišuje singulár a plurál. Plurál je možné utvořit jak od určitých, tak neurčitých tvarů.

¹⁰³ Haugen 1976, Braunmüller 2007, Askedal 1994, Kvifte & Gude-Husken 2005.

Plurál se tvoří pravidelně u dvou skupin substantiv. Jednoslabičná neutra, např. *et hus* "dům" mají v neurčitém tvaru plurál s nulovou koncovkou, tedy *hus*, v určitém tvaru přibírají koncovku *-(e)ne* nebo *-a*, např. *husene, husa*. Viceslabičná neutra, např. *et hjørne* "roh", maskulina a feminina mají v neurčitém tvaru *-er* (*en gjest* "host" > *gjester*, *ei gate* "ulice" > *gater*, *et hjørne* > *hjørner*), v určitém tvaru pak *-(e)ne*: *gjestene, gatene, hjørnene*.

Některá substantiva zakončená na *-er*, často označujících povolání nebo národnost, mají v neurčitém tvaru koncovku *-e* a v určitém tvaru *-ne*, např. *en fisker* "rybář" - *fiskerne*, *en tsjekker* "Čech" - *tsjekkerne*.

Několik jednoslabičných substantiv maskulin má v určitém tvaru také nulovou koncovku, např. *en sko* "bota" - *-skoen - sko - skoene*, *en ting* "věc" - *tingen - ting - tingene* atd. Naopak určitá substantiva mají nulovou koncovku v neurčitém tvaru, jako *feil* "chyba", *kilo* "kilogram", *liter* "litre", *løk* "cibule", *torsk* "treska" atd.

Řada substantiv mění v plurálu kořenový vokál, např. *ei/en hånd* "ruka" - *hånda - hender - hendene*; *ei/en datter* "dcera" - *dattera - døtre - døtrene*; *en mann* - *mannen - menn - mennene*; *et tre* "strom" - *treet - trær - trærne*, *en far* "otec" - *faren - fedre - fedrene*, *ei/en mor* "matka" - *mora - mødre - mødrene*, *en bror* "bratr" - *broren - brødre - brødrene*. Z příbuzenských názvů je pravidelný plurál u substantiva "sestra" - *ei/en søster - søstera - søstre - søstrene*.

VI.5.4. Švédština¹⁰⁴

Kategorie rodu

Švédština, stejně jako dánština, rozlišuje dva rody, obecný a neutra. Substantiva obecného rodu mají *en* jako neurčitý člen v antepozici a jako určitý člen *-(e)n* v postpozici, např. *en bil* "jedno, nějaké auto", *bilen* "to auto". Neutra mají neurčitý člen *ett* v antepozici a určitý člen *-(e)t* v postpozici, např. *ett bord* "nějaký, jeden stůl", *bordet* "ten stůl".

Distribuce substantiv mezi oběma rody je buď sémantická nebo morfologická. Mezi substantiva obecného rodu patří většinou lidské bytosti, např. *en far* "otec", *en lärare* "učitel" atd., názvy zvířat a rostlin, např. *en fisk* "ryba", *en hund* "pes", *apeln* "jabloň", *rosen* "růže", názvy dnů, měsíců, ročních období a svátků, jezer a řek a mnohých nástrojů, např. *en hammare* "kladivo", *en spik* "hřebík". Substantiva obecného rodu jsou také odvozena typickými sufixy, např. *-ans* (*en ambulans* "ambulance"), *-are* (*en läkare* "lékař", *en mätare* "metr"), *-else* (*en rörelse* "pohyb"), *-ing* (*en parkering* "parkoviště"), *-ion* (*en religion* "náboženství") atd.

Neutra bývají většinou zeměpisné názvy mimo řek a jezer, názvy stromů odvozených sufixem *-träd* (*ett plommonträd* "švestka") a názvy ovoce, např. *ett körsbär* "třešeň". Morfologicky mívají některá neutra sufix *-ande/-ende*, odvozený od přítomných participií, např. *ett antagande* "předpoklad", *ett leende* "smích", dále sufixem *-eri* (*ett bryggeri* "pivovar"), *-um* (*ett gymnasium*).

Některé sufixy jsou ovšem společné pro oba rody, např. *-skap* (*bekantskap* "známost", obecný rod, *budskap* "zpráva", neutrum), *-ent* (*cement*, obecný rod, *argument*, neutrum), *-at* (*advokat*, obecný rod, *citát*, neutrum).

Lexikálně bývají v rámci obecného rodu rozlišena maskulina od feminin, např. *man* "muž", *kvinn* "žena", *kille* "chlapec", *tjej* "dívka" atd. V rámci názvů lidských bytostí a zvířat také rozlišují maskulinum a femininum i sufixy *-e* a *-a*, např. *gubbe* "stařec", *gumma* "stařena", *häxa* "čarodějnice", *oxe* "vůl". Typické feminní sufixy jsou *-inna* a *-ska*, např. *väninna* "příteľkyně", *en kassörska* "pokladní". Stejně, jako v dánštině, i švédština měla matřimoniální sufixy: *en biskoppina* "biskupova žena", *en kejsarina* "císařovna", *en professorska* "profesorova žena". Maskulina od feminin se nerozlišují u substantiv odvozených sufixy *-are*, *-er*, *-or*, např. *advokat* "právník/právníčka", *författare* "autor/autorka", *professor* "profesor/profesorka".

¹⁰⁴ Haugen 1976, Braunmüller 2007, Anderson 1994, Holmes & Hinchliffe 2013.

Několik substantiv rodově kolísá, např. *baconen/baconet* "šunka", *kuminen/kuminet* "kmín", *paraplyet/paraplyn* "deštník" atd.

Kategorie pádu

Stejně, jako v dánštině, je i ve švédštině obecný pád (nominativ), který nemá specifickou koncovku, a genitiv, který končí na *-s*: *en kvinna* "žena", *en kvinnas intressen* "zájmy ženy".

Kategorie čísla

Švédština rozlišuje singulár a plurál. Na základě koncovek plurálu se rozlišuje 7 deklinačních tříd.

1. deklinace má plurál zakončený na *-or*, např. *en apa* "opice" - *två apor* "dvě opice". Patří sem substantiva obecného rodu zakončená na *-a*, např. *gata* "ulice" - *två gator*, *kvinna* "žena" - *två kvinnor*, a několik málo substantiv zakončených na konsonant, např. *ros* "růže" - *två rosor*, *våg* "vlna" - *två vagor*.

2. deklinace je v plurálu zakončena na *-ar*. Patří sem substantiva obecného rodu, většinou jednoslabičná, zakončená na konsonant, např. *en hund* "pes" - *två hundar*, některá jednoslabičná substantiva zakončená na dlouhý vokál, např. *en bro* "most" - *två broar*, a substantiva zakončená na některé nepřizvučné slabiky, například *en fågel* "pták" - *två fåglar*, *en öken* "poušť" - *två öknar* atd.

3. deklinace má plurál zakončený na *-er*. Patří sem jak substantiva obecného rodu, tak neutra, především jednoslabičná substantiva zakončená na konsonant, např. *en get* "koza" - *två getter*, *en park* "park" - *två parker*. U některých substantiv dochází v plurálu k přehlásce kořenového vokálu, např. *en and* "kachna" - *två ändar*, *en natt* "noc" - *två nätter*, *en son* "syn" - *två söner*. Mnoho substantiv 3. deklinace jsou pluralia tantum, např. *kontanter* "hotovost", *kläder* "šaty" atd.

4. deklinace má plurál zakončený na *-r*. Patří sem malý počet substantiv obecného rodu, která jsou zakončena na jiný vokál, než *-a*, např. *en vrå* "roh" - *två vrår*, *en sko* "bota" - *två skor*.

5. deklinace obsahuje substantiva zakončená v plurálu na *-n*. Jsou zde pouze neutra zakončená na vokál, např. *ett bi* "včela" - *två bin*, *ett piano* - *två pianon*. U části starých neuter dochází k přehlásce: *ett öga* "oko" - *två ögon*, *ett öra* "ucho" - *två öron*. Pluralia tantum této deklinace jsou například: *förhållanden* "podmínky", *minnen* "vzpomínky", *ämnen* "látky" atd.

6. deklinace má substantiva zakončená v plurálu na nulový sufix. Patří sem různá substantiva obecného rodu i neutra zakončená na konsonant, např. *ett hus* "dům" - *två hus*, dále substantiva odvozená některými sufixy, např. *-ande* (*en studerande* "studentů" - *två studerande*, *en lärare* "učitel" - *två lärare*), nebo *-at* (*ett lektorat* "přednášková činnost" - *två lektorat*). Některá substantiva modifikují v plurálu kořenový vokál, např. *en broder* "bratr" - *två bröder*, *en gås* "husa" - *två gäss*, *en man* "muž" - *två män*.

7. deklinace obsahuje několik substantiv zakončených v plurálu na sufix *-s*. Většinou se jedná o přejímky obecného rodu: *en happening* - *två happenings*, *en designer* - *två designers*.

Singularia tantum jsou např. abstrakta typu *adel* "šlechta", *fattigdom* "chudoba", látková substantiva, např. *dagg* "rosa", *kol* "uhllí", kolektiva, např. *avkomma* "potomstvo", *folk* "lidé". Pluralia tantum se vyskytují ve všech sedmi deklinacích podle zakončení, např. *brillor* "brýle" (1. deklinace), *ferier* "prázdniny" (3. deklinace), *livsmedel* "potraviny" (6. deklinace), *jeans* "džíny" (7. deklinace).

VII. Závěr

Srovnání vývoje slovanských a germánských nominálních paradigmat ukazuje jednak společné tendence, jednak rozdílná řešení. Gramatické kategorie v obou jazykových skupinách jsou v paradigmatech reprezentovány kumulativními morfémy (koncovkami). Ztráta koncovek může vést k jednak k redistribuci bloku sémantických kategorií (pád, rod, číslo) na členy, jednak k redukci vyjádření sémantických kategorií (ztráty rozlišování kategorie rodu).

Původní praindoevropská nominální paradigmata, rozlišovala atematické a tematické typy. Atematické typy se obecně pokládají za starší, jejich vývojovou fázi nelze historickosrovnávacími metodami rekonstruovat. Jsou typické vzájemnou alternací ablautu a přízvuku. Původ jednotlivých stupňů ablautu rovněž nelze rekonstruovat, proto například u akrostatických paradigmat máme různé stupně ablautu v nominativu singuláru pod přízvukem. Tematická paradigmata, která pro praindoevropštinu rekonstruujeme, jsou druhým vývojovým stupněm. Se vznikem tematického vokálu (jehož původ nelze rekonstruovat), dochází jednak k redistribuci substantiv na základě kmenového principu, jednak k ustálení přízvuku. Ablaut přežívá jen v reliktech, nacházíme ho hojněji v germánských jazycích.

Obě jazykové skupiny procházejí pádovým synkretismem. Jednak je to pádový synkretismus sémantický, kdy funkčně splývají některé pády, například dativ, lokál a instrumentál. Tento jev je typický již pro pragermánštinu. Formální pádový synkretismus je společný jak slovanským, tak germánským jazykům. Hnacím motorem jsou hláskové změny vedoucí jednak k podobnosti koncovek jednotlivých pádů (např. nominativ-akuzativ singuláru a genitiv plurálu u praslovanských *o*-kmenů), jednak k redukci pádových koncovek až na nulový sufix (germánské jazyky). Jednosměrný synkretismus je společný pro obě jazykové skupiny, má už praindoevropský základ a pozorujeme ho ve stejném zakončení nominativu, akuzativu a vokativu neuter. Jde o synkretismus formální, sémanticky jsou pády stále odlišeny.

Hláskové změny vedou k dalším přestavbám paradigmatu. Praslovanská nominální paradigmata jsou charakterizována směsí původních paradigmat založených na typologii kmenotvorných sufixů, nových koncovek vzniklých fúzí těchto sufixů a původních koncovek, a také doprovodnou akcentuací, která rovněž rozlišuje jednotlivé pádové tvary. Přesnou povahu praslovanské akcentuace nelze rekonstruovat, předpokládáme, že akut je glotalizace a cirkumflex je klesavá intonace na kořeni v paradigmatech, v nichž dochází ke střídání přízvuku v pádových tvarech. Tato paradigmata na konci praslovanského období procházejí radikální změnou. Ztrátou jerů se v pádových tvarech objevují nulové koncovky, původní

praslovanská akcentuační paradigmata se mění jednak v kvantitativní paradigmata v západoslovanských jazycích, přízvuková paradigmata ve východoslovanských jazycích a intonační paradigmata v některých jihoslovanských jazycích. Původní zbytkový kmenotvorný princip dělení substantiv je přebudován na princip rodový. Substantiva vytvářejí paradigmata na základě příslušnosti k rodu, životnosti a zakončení kmene. Jednotlivé koncovky jsou následně modifikovány hláskovými změnami a redistribucí koncovek produktivních nebo vlivných paradigmat. Produktivní paradigmata jsou původní *o*-kmeny, *a*-kmeny feminina a *i*-kmeny feminina, ta tvoří deklinační jádra, kolem kterých se vyskytují minoritní paradigmata.

Pro obecné zařazení substantiv ve slovanských jazycích je důležitý tvar přímého a nepřímého pádu, konkrétně nominativu singuláru a genitivu singuláru nebo plurálu.

Odlišný vývoj mají germánské jazyky. Původní pragermánská paradigmata podléhají redukci koncových slabik v důsledku iniciálního přízvuku, což vede k přestavbě celého nominálního systému a změně kmenového principu v systém rodový. Podobně jako ve slovanských jazycích, i v germánských paradigmatech jsou produktivní *o*-kmeny a *a*-kmeny feminina. Na rozdíl od slovanských jazyků ovšem velkou produktivitu vykazují *n*-kmeny. Pádový synkretismus je ovšem i zde velmi silný. V důsledku redukce koncovek a pádového synkretismu jsou gramatické kategorie v germánských jazycích přeneseny na člen.

Důležitým faktorem pro paradigmatickou křivku v germánských jazycích je vznik umlautu. Umlaut, zprvu fonetický, začíná být od rozpadu pragermánštiny morfologizován jako jeden z markerů plurálu. V germánských jazycích dochází ke změně chápání kategorie čísla v důsledku přenesení gramatických kategorií z pádových koncovek na člen. Rod substantiva se stává jeho inherentním faktorem. Plurál je naopak příznakový a vykazuje často množství alomorfních sufixů, přičemž umlaut slouží jako druhotný ukazatel plurálovosti. S plurálem je spojen také plurálový tvar členu jako další marker.

Pro zařazení germánských substantiv do paradigmat je důležitý ne kontrast mezi přímým a nepřímým pádem, ale mezi pádem singuláru a plurálu (většinou jsou to nominativy).

Jak slovanská, tak germánská paradigmata vykazují různou míru paradigmatické defektivity. Hlavní hnací silou jsou zde opět hláskové změny vedoucí k unifikaci koncovek v pádových tvarech a následné destrukci paradigmat. Totální defektivitu mají ve slovanských jazycích jen bulharština s makedonštinou, kde se gramatické kategorie přenáší jednak na člen, jednak je zde podobný kontrast mezi inherentním singulárem a příznakovým plurálem, jako v germánských jazycích. Defektivní paradigmata jsou pak v germánských jazycích (angličtina, holandština, dánština, norština). V germánských jazycích vede defektivita k tomu,

že rod začíná být spojován také s určitými plurálovými koncovkami (švédština, němčina). Dalším krokem je absence rozlišení koncovek podle rodu (dánština, holandština, angličtina). Jediná kategorie, která po zániku paradigmat zbyde, je tak kategorie čísla.

Naše práce ukazuje, jak se dvě jazykové skupiny rozdílně vyvinuly v oblasti nominální deklinace, a to z původního praindoevropského základu. Další směr bádání by měl vést několika směry. Z hlediska teoretického je především nutná konzistentní obecná teorie vývoje paradigmat, která dosud není příliš postulována. Pro indoevropské jazyky jako celek je třeba se více věnovat typologii flektivních tříd, paradigmatické deviaci a defektivitě. Poslední dva jevy jsou důležité pro možné stanovení směru vývoje paradigmat. Historická lingvistika se stále mívá se synchronními modely, přestože právě indoevropské jazyky jsou dobře vývojově popsány. Proto jsme se na základě historického vývoje s využitím synchronních modelů (synkretismus, defektivita, atd.) pokusili popsat a srovnat vývoj dvou dobře popsaných a historicky doložených jazykových skupin.

Literatura

- ADAMS, D.Q. *A dictionary of Tocharian B*. Rodopi, 1999.
- ANDERSON, E. Swedish. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 271-312.
- ASKEDAL, J.O. Norwegian. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 219-270.
- BADER, F. Autour de lat. sōl. *Linguistica Baltica*, 4, 1995, 265–176.
- BAESECKE, G. *Einführung in das Althochdeutsche. Laut- und Flexionslehre.*, München, 1918.
- BACHRACH, A., NEVINS, A. Introduction: approaching inflectional identity. in *Inflectional identity*. ed. by Asaf Bachrach and Andrew. Nevins. Oxford University Press, 2008, 1–28.
- BAERMAN, M.; CORBETT, G.G. Introduction: defectiveness: typology and diachrony. In *Defective paradigms. Missing forms and what they tell us*. ed. by Matthew Baerman, Greville C. Corbett, Dunstan Brown., Proceedings of the British Academy 163, Oxford University Press, 2010, 1–18.
- BEEKES, R.S.V. P.; DE VAAN, M. *Comparative Indo-European linguistics. An introduction*. 2nd ed. John Benjamins, 2011.
- BĚLIČ, J. A KOL. *Slovenština*. Praha, SPN, 1964.
- BEZPAJKO, O.P. A KOL. *Istoryčna hramatyka ukrajinskoj movy*. Kyiv 1962.
- BLAKE, B. *Case*. 2nd ed. Cambridge University Press, 2004.
- BLAKE, N. (ed). *The Cambridge history of the English language, Vol. 2.*, Cambridge university press, 1992.
- BLEVINS, J. P. Inflection classes and economy. In *Exploration in Nominal Inflection*. ed. by Gedeon Müller, Lutz Gunkel, Gisela Zifonum, Mouton de Gruyter, Berlin, 2004, 51–95.
- BLEVINS, J.P. . Stems and paradigms. *Language*, 2003, 79/4, 737–767.
- BLOOMFIELD, L. *Language*. New York, 1933.
- BORKOVSKIJ, V.I.; KUZNECOV, P.S. *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva, IAN SSSR, 1963.
- BORNEMANN, E; RISCH, E. 1978. *Griechische Grammatik*. 2. Auflage, Verlag Moritz Diesterweg, 1978.
- BRAUNE, W.; HELM, K. *Althochdeutsche Grammatik*. 5 Aufl., Max Niemeyer Verlag, 1936.

- BRAUNE, W.; EBBINGHAUS, E.A. *Gotische Grammatik*. 19. Aufl., Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1981.
- BRAUNMÜLLER, K. *Die skandinavischen Sprachen im Überblick*. 2. Aufl., A. Francke Verlag, 2007.
- BREZA, E. *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna.*, Opole, Uniwersytet Opolski, 2001.
- BROWNE, W. Serbo-Croat. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 188-248.
- BUKATEVIČ, N.I.; SAVICKAJA, S.A.; USAČEVA, L.JA. *Istoričeskaja, grammatika russkogo jazyka*. Kiev, 1974.
- BUTT, M. *Theories of Case*. Cambridge University Press, 2006.
- CALABRESE, A. On absolute and contextual syncretism: Remarks on the structure of case paradigms and on how to derive them. In *Inflectional identity*. ed. by A. Bachrach and A. Nevins. Oxford, 2008, 156–205.
- CAMPBELL, A. *Old English grammar*. Oxford, Clarendon Press, 1983.
- CARSTAIRS-MCCARTHY, A. Inflection classes: two questions with one answer. In *Paradigms: the economy of inflection*. ed. by Frans Plank, Mouton de Gruyter, 1991, 213–253.
- CLACKSON, J. *Indo-European linguistics. An Introduction*. CUP, 2007.
- COLLINGE, N.E. *The laws of Indo-European*. John Benjamins, 1985.
- COMRIE, B. Form and function in identifying cases. In *Paradigms: the economy of inflection*. ed. by Frans Plank, Mouton de Gruyter, Berlin -New York, 1991, 41–55.
- COMRIE, B.; CORBETT, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993.
- ČÁRA, V. a kol. *Ruská mluvnice pro střední školy*. Praha, SPN, 1986.
- ČERNÝCH, P. JA. *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva, 1954.
- ČJA - *Český jazykový atlas*. Jan Balhar a kol. Praha, Academia, 2005.
- DERKSEN, R. *Etymological dictionary of Slavic languages*. Brill, 2008.
- DŁUGOSZ - KURCZABOWA, K.; DUBISZ, S. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa, WUW, 2006.
- DONALDSON, B. *Dutch. A comprehensive grammar*. 2nd ed. Routledge, 1997.
- DOSTÁL, A. *Vývoj duálu ve slovanských jazycích, zvláště v polštině*. Praha, NČSAV, 1954.
- DRESSLER, W. U. Latin static morphology and paradigm families. In *Language in time and space. A Festschrift for Werner Winter on the occasion of his 80th birthday*. ed. by Brigitte L.M. Bauer and Georges-Jean Pinault, Walter de Gruyter, 2010, 87–100.
- DYBO, V.A. *Slavjanskaja akcentologija.*, Moskva, 1981.
- EICHNER, H. Die Etymologie von heth. mehur. *MSS*, 31, 1973, 53–107.

- EICHNER, H. Zu Etymologie und Flexion von vedisch *strī* und *púmān*. *Die Sprache* 20, 1974, 26–42.
- EISENBERG, P. German. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 349-387.
- ELLIS, J. *An elementary Old High German grammar*. Oxford, Clarendon press, 1953.
- FAARLUND, J.T. Old and Middle Scandinavian. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 38-71.
- FASKA, H. *Serbščina*. Opole, Uniwersytet Opolski, 1998.
- FORTSON, B.W. IV. *Indo-European language and culture. An Introduction*. 2nd ed., Wiley - Blackwell, 2010.
- FRAZIER, M. *Accent in Proto-Indo-European athematic nouns: antifaithfulness in inflectional paradigms*. MA thesis, Ms., University of North Carolina at Chapel Hill., 2006. www.rutgers.roa.edu
- FRIEDMAN, V.A. Macedonian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 249-305.
- FRITZ, M. Das urindogermanische Wort für 'Nase' und das grundsprachliche Lautgesetz *RHV > *RV., *HS*, 109, 1996, 1–20.
- GEBAUER, J. *Historická mluvnice jazyka českého. Díl III. Tvaroslovi. 1. Skloňování*. Praha, NČSAV, 1960.
- GHJP - KLEMENSIEWICZ, Z.; LEHR - SPŁAWIŃSKI, T. URBAŃCZYK, S. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1981.
- GREENBERG, M.L. *A short refernce grammar of Slovene*. LINCOM, 2008.
- GRIEPENTROG, W. *Die Wurzelnomina des Germanischen und ihre Vorgeschichte*. Innsbruck, 1995.
- GUTENBRUNNER, S. *Historische Laut- und Formenlehre des Altisländischen*. Heidelberg, C. Winter, 1951.
- GVOZDANOVIĆ, J. Syncretism and the paradigmatic patterning of grammatical meaning. In *Paradigms: the economy of inflection*. ed. by Frans Plank, Mouton de Gruyter, Berlin -New York, 1991, 133–160.
- HABERLAND, H. Danish. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 313-348.
- HALLE, M. Prolegomena to a theory of word-formation. *LI*, 1973, 4:3–16.
- HARBERT, W. *The Germanic languages*. Cambridge university press, 2007.
- HARDARSON, J.A. (1987) Das uridg. Wort für "Frau". *MSS*, 48, 1987, 115–137.

- HARDARSON, J.A. (1987a) Zum urindogermanischen Kollektivum. *MSS*, 48, 1987, 71–113.
- HARDARSON, J.A. (1993) Studien zum urindogermanischen Wurzelarist und dessen Vertretung im Indoiranischen und Griechischen. Innsbruck, 1993.
- HAUGEN, E. *The Scandinavian languages*. London, Faber and Faber Ltd., 1976.
- HELBIG, G.; BUSCHA, J. 1991. *Deutsche Grammatik*. 15. Aufl., Langenscheidt-Verlag Enzyklopädie, Leipzig-New York, 1991.
- HENNINGS, T. *Einführung in das Mittelhochdeutsche.*, de Gruyter, 2003.
- HENRIKSEN, C.; AUVERA, J. VAN DER. The Germanic languages. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 1-18.
- HERRITY, P. *Slovene. A comprehensive grammar*. Routledge, 2000.
- HEUSSLER, A. *Altisländisches Elementarbuch*. Heidelberg, C. Winter, 1977.
- HMČ - LAMPRECHT, A.; ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha, SPN, 1986.
- HOCK, H.H. *Principles of historical linguistics*. 2nd ed. de Gruyter, 1991.
- HOCKETT, CH. Two models of grammatical description. *Word*, 1954, 10:210–234.
- HOGG, R.M. (ed.) *The Cambridge history of the English language, Vol. 1.*, Cambridge university press, 1992.
- HOLMES, P.; HINCHLIFFE, I. *Swedish. A comprehensive grammar*. Routledge, 2013.
- HORÁLEK, K. *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha, NČSAV, 1955.
- HURTIG, C. *Kurze belarussische Grammatik in Tabellen*. Minsk, Technalohija, 2001.
- CHARALAMPIEV, I. *Istoričeska gramatika na bǎlgarskia ezik*. Faber, 2001.
- IG II - HIRT, H. *Indogermanische Grammatik Teil II. Der indogermanische Vokalismus*. Heidelberg, 1921.
- IG - V - HIRT, H. *Indogermanische Grammatik Teil V. Der Akzent*. Heidelberg, 1929.
- JAKOBSON, R. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. *TCLP*, 6, 1936, in *Selected Writings II*, The Hague, Mouton, 1971), 23–71.
- JASANOFF, J. H. Gothic. in Woodard, R. D. (ed) *The Cambridge encyclopedia of the world's ancient languages*. Cambridge university press, 2004.
- KALNAČA, A. ; LOKMANE, I. Defective paradigms on reflexive nouns and participles in Latvian. In *Defective paradigms. Missing forms and what they tell us*. ed. by Matthew Baerman, Greville C. Corbett, Dunstan Brown., Proceedings of the British Academy 163, Oxford University Press, 2010, 53–67.
- KATAMBA, F.; STOTHAM, J. *Morphology*. 2nd. ed, Palgrave Macmillan, 2006.

- KEMENADE, A. VAN. Old and Middle English. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 110-141.
- KERN, P.CHR.; ZUTT, H. *Geschichte des deutschen Flexionssystems*. Max Niemeyer Verlag, 1977.
- KIECKERS, E. *Handbuch der vergleichenden gotischen Grammatik.*, Max Hueber Verlag, 1960.
- KIENLE, R. VON. *Historische Laut- und Formenlehre des Deutschen*. Max Niemeyer Verlag, 1960.
- KIPARSKY, V. *Russische historische Grammatik. Band II. Formenlehre*. Heidelberg, C. Winter, 1967.
- KOLESOV, V.V. *Istorija russkogo udarenija*. Leningrad, 1972.
- KOLESOV, V.V. *Istorija russkogo jazyka*. Moskva - Skt. Peterburg, 2005.
- KÖDDERITZSCH, R. Alb. grua, grue "Frau, Weib; Ehefrau, Gattin". *Indogermanica et Caucasica. Festschrift für Karl Horst Schmidt zum 65. Geburtstag*. hgs. Bielmeier, R.; Stempel, R., de Gruyter 1994, 67–76.
- KÖNIG, E. English. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 532-565.
- KÖNIG, E.; VAN DEN AUVERA, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994.
- KORTLANDT, F. *Slavic accentuation. A study in relative chronology*. Lisse. Peter de Ridder Press, 1975.
- KORTLANDT, F. Early dialectal diversity in South Slavic I. in *South Slavic and Balkan linguistics*, Amsterdam, Rodopi, 1983, 177-1921.
- KRAHE, H. Germanische Sprachwissenschaft. II. Formenlehre. Berlin, de Gruyter, 1967.
- KRAHE, H.; SEEBOLD, E. Historische Laut- und formenlehre des Gotischen. 2. Aufl., Heidelberg, Winter, 1967.
- KRAHE, H.; MEID, W. *Germanische Sprachwissenschaft. I. Einleitung und Lautlehre*. Berlin, de Gruyter, 1969.
- KRAJČOVIČ, R. *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Bratislava, SPN, 1981.
- KRAJČOVIČ, R. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava, SPN, 1988.
- KRESS, B. *Laut- und Formenlehre des Isländischen*. Max Niemeyer Verlag, 1963.
- KRESS, B. *Isländische Grammatik*. Leipzig, VEB, 1982.
- KROONEN, G. *The Proto-Germanic n-stems. A study in diachronic morphonology*. Rodopi 2011.
- KUFNEROVÁ, Z. *Stručná mluvnice bulharštiny*. Praha, Academia, 1990.

- Kurz, J. *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha, SPN, 1969.
- KVIFTE, B.; GUDE-HUSKEN, V. *Praktische Grammatik der norwegischen Sprache*. 3 Aufl., Gottfried Egert Verlag, 2005.
- LAMBdin, T. O. *An introduction to the Gothic language*. Wipf and Stock Publishers, 2006.
- LASS, R. *The Cambridge history of the English language, Vol. 3.*, Cambridge university press, 1999.
- LENCEK, R.L. *The structure and history of the Slovene language*. Slavica, 1982.
- LLORET, M. R. The phonological role of paradigms: The case of insular Catalan. In *Contemporary approaches to Romance linguistics*, ed. by Julie. J. Auger, J. Clancy Clemens, Barbara Vance, John Benjamins, Amsterdam, 2004, 275–297.
- LUNDSKÆR-NIELSEN, T., HOLMES, P. *Danish. A comprehensive grammar*. Routledge, 2010.
- LURAGHI, S. Paradigm size, possible syncretism, and the use of adpositions with cases in fleective languages In *Paradigms: the economy of inflection*. ed. by Frans Plank, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 1994, 57–74.
- MATASOVIĆ, R. The Proto-Indo-European heteroclita in Balto-Slavic. *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 44, 1998, 121–127.
- MATTHEWS, P. *Inflectional morphology*. Cambridge University Press, 1972.
- MATZINGER, J. Albanisch grā 'Frauen'. *MSS*, 60, 2000, 75–87.
- MAYRHOFER, M. *Indogermanische Grammatik I/2. Lautlehre*. Heidelberg: Carl Winter, 1986.
- MAYO, P. Byelorussian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 887-946.
- EWAi - MAYRHOFER, M. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. 2 Bände. Heidelberg, 1986–1997.
- MEIER - BRÜGGER, M. *Indo-European linguistics*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003.
- MCCARTHY, J. J. Optimal paradigm. In *Paradigms in phonological theory*, ed. by Laura Downing, Tracy A. Hall, Renate Raffelsiefen, Oxford University Press, 2005, 170–210.
- METTKE, H. *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Max Niemeyer Verlag, 2000.
- MITHUN, M. The search for regularity in irregularity: defectiveness and its implications for our knowledge of words. *Proceedings of the British Academy*, 2010, 163:125–149.
- MITCHELL, B.; ROBINSON, F.C. *A guide to Old English*. 5th ed., Blackwell, 1992.
- MLADENOV, S. *Istorija na bālgarskija ezik*. Sofija 1979.
- MOTTAUSCH, K.H. (2000a) Die idg. athematische Nominal flexion und die o-Stufe. *HS*, 113, 2000, 29–52.

- MOTTAUSCH, K.H.. (2000b) Die Vorgeschichte des indogermanischen Vokalsystems. Ein Versuch. *IF*, 105, 2000, 68–100.
- MOTTAUSCH, K.H. Die thematischen Nomina im Indogermanischen., *HS*, 114, 2001, 2–14.
- NEDOMA, R. *Kleine Grammatik des Altisländischen*. 3. Aufl., Heidelberg, C. Winter, 2010.
- NIL - WODTKO, D.S.; IRSLINGER, B.; SCHNEIDER, C. *Nomina im indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Winter, 2008.
- NUSSBAUM, A.J. *Head and horn in Indo-European*. de Gruyter, 1986.
- OETTINGER, N. Indogermanisch *s(h₂)meuř/ŋ- "Sehne" und *(s)men- "gering sein" im Hethitischen. *MSS*, 35, 1976, 93–103.
- OETTINGER, N. *Die Stammbildung des hethitischen Verbums*. Nürnberg:Verlag Hans Carl, 1979.
- OETTINGER, N. Die n-Stämme des Hethitischen und ihre indogermanischen Ausgangspunkte. *KZ*, 94, 1980, 45–63.
- OETTINGER, N. Hethitisch ganenant- "gebeugt, durstig". Ein Beitrag zur Heteroklisie. *MSS*, 40, 1981, 143–153.
- OETTINGER, N. Der Akzent des indogermanischen Kollektivums im Lichte des Hethitischen. *MSS*, 53, 1992, 207–214.
- OETTINGER, N. Der Ablaut von "Ahorn" im Indogermanischen. *HS*, 107, 1994, 77–86.
- OETTINGER, N. Der Ablaut des i-Kollektivums oder idg. *méli-t "Honig", Gr. álfi-t "Gerste", heth. *péri "Haus. gering und doch mit Herzen. 25 indogermanistische Beiträge Bernhard Forssman zum 65. Geburtstag. hgs. Habisreiter, J. et al, Wiesbaden:Reichert Verlag, 1999, 207–214.
- OETTINGER, N. Hysterokintische n-stämme als nomna agentis: zu Gr. ersén "Mannchen" und anderem. *Hrdá mánasā. Sbornik statej k 70-letiju so dnja roždenija professora Leonadra Georgieviča Gercenberga*. otv. red. Kazanskij, N.N., Sankt-Peterburg: Nauka, 2005, 146–149.
- PAULINY, E. *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava. Veda, 1990.
- PAULINY, E.; RUŽIČKA, J., ŠTOLC, J. *Slovenská gramatika*. 2. vyd., Martin, Osveta, 1955.
- PINAULT, G.-J. Tocharian "woman". *Hrdá mánasā. Sbornik statej k 70-letiju so dnja roždenija professora Leonadra Georgieviča Gercenberga*. otv. red. Kazanskij, N.N., Sankt-Peterburg: Nauka, 2005, 201–214.
- PINKER, S. *Language instinct*. Penguin, 1994.
- PINSKER, H.E. *Historische englische Grammatik*. Max Hueber Verlag, 1974.

- PLANK, F. 1986. Paradigm size, morphological typology, and universal economy. *Folia Linguistica*, 1986, 20/1–2, 29–48.
- PLANK, F. Of abundance and scantiness in inflection: a typological prelude. In *Paradigms: the economy of inflection*, ed. by Frans Plank, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 1991, 1–39.
- PMČ - *Příruční mluvnice češtiny*. NLN, 1995.
- PRESS, I.; PUGH, S. *Ukrainian. A comprehensive grammar*. Routledge, 2003.
- PRIESTLY, T.M.S. Slovene. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 388-454.
- PROKOSCH, E. *A comparative Germanic grammar*. Philadelphia, University of Pennsylvania, 1939.
- RIX, H. *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- und Formenlehre*. 2., korr. Aufl. Darmstadt, 1992.
- ROMAINE, S. *The Cambridge history of the English language, Vol. 4.*, Cambridge university press, 1998.
- ROTHSTEIN, R.A. Polish. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 686-758.
- ROTT-ŻEBROWSKI, T. *Gramatyka historyczna języka białoruskiego*. Lublin, 1992.
- RUBENBAUER, H.; HOFMANN, J.B. *Lateinische Grammatik*. 12. Aufl. Oldenbourg, 1995.
- SCHAFFNER, S. *Das Vernersche Gesetz und der innerparadigmatische grammatische Wechsel des Urgermanischen im Nominalbereich*. Innsbruck, 2001.
- SCHAFFNER, S. Der Beitrag des Germanischen zur Rekonstruktion der urindogermanischen Akzent- und Ablautklassen. *Indogermanisches Nomen. Derivation, Flexion und Ablaut. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft, Freiburg 19. bis 22. September 2001.*, hgs. Tichy, E., Wodtko, D., Irslinger, B., Bremen: Hempen Verlag, 2003, 203–218.
- SCHINDLER, J. Bemerkungen zum idg. Wort für "Schlaf". *Die Sprache*, 12, 1966, 67–76.
- SCHINDLER, J. Das idg. Wort für "Erde" und die dentalen Spiranten. *Die Sprache*, 13, 1967, 191–205.
- SCHINDLER, J. Zu hethitisch nekuz. *KZ*, 81, 1967, 290–303.
- SCHINDLER, J. Die idg. Wörter für "Vogel" und "Ei". *Die Sprache*, 15, 1969, 144–167.
- SCHINDLER, J. L'apophonie des noms-racines Indo-européens. *BSL*, 67, 1972, 31–38.

- SCHINDLER, J. Bemerkungen zur Herkunft der idg. Diphthongstämme und zu den Eigentümlichkeiten ihrer Kasusformen. *Die Sprache*, 19, 1973, 148–157.
- SCHINDLER, J. Fragen zum paradigmatischen Ausgleich. *Die Sprache*, 20, 1974, 1–9.
- SCHINDLER, J. The ablaut of the Indo-European r/n- stems., *Indo-European Studies, II*, 1975, 210–225.
- SCHINDLER, J. Zum Ablaut des neutralen s-Stämme des Indogermanischen. *Flexion und Wortbildung*. (hrsg) Rix, H., Wiesbaden: Reichert Verlag, 1975, 259–267.
- SCHINDLER, J. L'apophonie des thèmes indo-européens en -r/n. *BSL*, 70, 1-10.
- SCHINDLER, J. Armenisch erkn, griechisch odunē, irisch idu. *KZ*, 89, 1976, 53–65.
- SCHINDLER, J. Alte und neue Fragen zum indogermanischen Nomen. *In honorem Holger Pedersen*. (ed.) Rasmussen, J., Wiesbaden: Reichert Verlag, 1994, 397–400.
- SCHUTTER, G. DE. Dutch. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 439-477.
- SCATTON, E.A. Bulgarian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 188-248.
- SGGJA - *Sravnitel'naja grammatika germanskich jazykov. Tom III. Morfologia*. Glavnaja redakcija Guchman, M.M. , Žimunskij, V.M., Makaev, E. A., Jarceva V.N., Moskva, 1963.
- SHEVELOV, G.Y. *Prehistory of Slavic. The historical phonology of Common Slavic*. Columbia university press, 1965.
- SHEVELOV, G.Y. Ukrainian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 947-998.
- SPE - CHOMSKY, N.; HALLE, M. *The sound pattern of English*. Harper, New York, 1968.
- SPENCER, A. *Morphological theory. An introduction to word structure in generative grammar*, Blackwell, 1991.
- STIEBER, Z. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fleksja imienna*. Warszawa, 1971.
- STANG, CH. *Slavonic accentuation*. 2nd ed. Oslo, Universitetsforlaget, 1957/1965.
- STONE, G. Sorbian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 593-685.
- STUMP, G. *Inflectional morphology. A theory of paradigm structure*. Cambridge University Press, 2001.

- STUMP, G. Interaction between defectiveness and syncretism. *Proceedings of the British Academy*, 163, 2010, 181–210.
- STÜBER, K. Urindogermanisch *h₁nóm-ŋ "Name", *h₂óng^w-ŋ "Salbe" und der Ablaut der neutralen n-Stämme. *Die Sprache*, 39/1, 1997, 74–88.
- STUMP, G. *Inflectional morphology. A theory of paradigm structure*. Cambridge University Press, 2001.
- STUMP, G. Interaction between defectiveness and syncretism. *Proceedings of the British Academy* 163, 2010, 181-210.
- SUKAČ, R. Paradigmatic bridge – accentual and quantitative paradigms of Czech and Slovak feminine a-stems”. In *Czech in Formal Grammar*. ed. by Mojmir Dočekal and Markéta Ziková, LINCOM, 2009, 175–182.
- SUKAČ, R. Compensatory Lengthening in West Slavic. *Zeitschrift für Slawistik*, 56 (2011), 4, 417-445.
- SUKAČ, R. (2013a) Fish and its Fisherman. Paradigmatic and derivative length in Czech. *Zeitschrift für Slavistik*, 58,(2013), 1, 72-101.
- SUKAČ, R. Od praslovanské akcentuace k západoslovanské prozodii (s ohledem na češtinu). *Slavia*, roč. 82, 2013, č.1-2, 213-219.
- SUKAČ, R. Three problems of theoretical morphology of Indo-European languages. *Das Nomen im Indogermanischen. Morphologie, Substantiv versus Adjektiv, Kollektivum. Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 14. bis 16. September 2011 in Erlangen*. Hsg. Norbert Oettinger und Thomas Steer., Reichert Verlag, Wiesbaden 2014, 413-425.
- SUSSEX, R.; CUBBERLEY, P. *The Slavic languages*. Cambridge university press, 2006.
- SZOBER, S. *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa, WUW, 1959.
- TEŽAK, S.; BABIĆ, S. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb, Školska knjiga, 1992.
- THIEROFF, R; VOGEL, P. M. *Flexion*. Carl Winter Verlag, Heidelberg, 2009.
- THRÁINSSON, H. Icelandic. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 142-189.
- TIMBERLAKE, A. Russian. in Comrie, B.; Corbett, G.G. *The Slavonic languages*. Routledge, 1993, 827-886.
- TOPORIŠIČ, J. *Slovenska slovnica*. 4.izd., Maribor, 2004.
- TOWNSEND, CH.E., JANDA, L.A. *Common and comparative Slavic. Phonology and inflection*. Slavica Publishers, 1996.
- TRÁVNÍČEK, F. *Historická mluvnice československá*. Praha, Melantrich, 1935.

- VAILLANT, A. *Grammaire comparée des langues slaves. Tome I. Phonétique*. Paris, IAC, 1950.
- VAILLANT, A. *Grammaire comparée des langues slaves. Tome II. Morphologie. Première partie. Flexion nominale*. Paris, IAC, 1958.
- VALFELLS, S.; CATHEY, J.E. *Old Icelandic. An introductory course*. Oxford university press, 1981.
- VÁŽNÝ, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 1. část. Skloňování*. Praha, SPN, 1970.
- VERMEER, W.R. Christian Stang's revolution in Slavic accentology. in *The Olaf Broch symposium. A centenary of Slavic studies in Norway*. ed. Bjørnflaten, J.J. et al., Oslo, 1998, 240-254.
- WAL, M.J. VAN DER; QUAK, A. Old and Middle Continental West Germanic. in König, E.; van den Auvera, J. *The Germanic languages*. Routledge, 1994, 72-109.
- WOWČERK, P. *Kurzgefasste obersorbische Grammatik*. Berlin, Volk und Wissen, 1955.
- WRIGHT, J.; WRIGHT, E.M. *An elementary Middle English grammar*. Oxford university press, 1928.
- WRIGHT, J.; WRIGHT, E.M. *Old English grammar*. Oxford university press, 1975.
- WRIGHT, J. *Grammar of the Gothic language*. Tiger Xenophon, 2008.
- WUNDERLICH, D. Is there any need for the concept of directional syncretism? In *Exploration in Nominal Inflection*, ed. by G. Müller et al, de Gruyter, 2004, 373–395.
- WURZEL, W. *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*. Akademie Verlag, Berlin, 1984.
- ŽOVTOBRJUCH, M.A. A KOL. *Istoryčna hramatyka ukrajinskoj movy*. Kyiv, 1980.